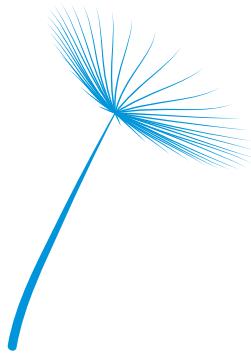

VODIČ KROZ TRANZICIJSKU PRAVDU U BOSNI I HERCEGOVINI

VODIČ KROZ TRANZICIJSKU PRAVDU U BOSNI I HERCEGOVINI

Razvojni program Ujedinjenih nacija u BiH
VODIČ KROZ TRANZICIJSKU PRAVDU U BOSNI I HERCEGOVINI

Rukovoditeljica programa za pravdu i ljudska prava Alma **DEDIĆ**

Menadžer projekta za tranzicijsku pravdu John P. **FURNARI**

Recenzenti Armin **SIRČO**, pomoćnik rezidentne predstavnice za program
..... Alma **DEDIĆ**, rukovoditeljica programa za pravdu i ljudska prava

Autor Dragan **M. POPOVIĆ**, analitičar za tranzicijsku pravdu

Urednici Prof. dr Zoran **PAJIĆ**,
Lejla **HADŽIMEŠIĆ**,
Goran **BUBALO**,
Alma **DEDIĆ**,
Nela **POROBIĆ ISAKOVIĆ**

Stavovi izneseni u ovoj publikaciji ne predstavljaju nužno i stavove Razvojnog programa Ujedinjenih nacija (UNDP BiH).

PREDGOVOR

U postkonfliktnoj Bosni i Hercegovini (BiH), izazov suočavanja s prošlošću dotiče se višestrukih dimenzija pravde i ljudskih prava: kako ratne zločince privesti pred lice pravde, kako zadovoljiti pravdu za žrtve i preživjele, te kako ponovo povezati ratom razorenog društvo i vratiti povjerenje među narode.

Okvir unutar kojeg se može izvršiti suočavanje sa prošlošću - tzv. tranzicijska pravda - uključuje niz različitih mehanizama koji su osmišljeni tako da se pomoći njih prepoznaju i otklanjavaju povrede prava u prošlosti u vidu krivičnog gonjenja, provođenja napora na utvrđivanju istine, izgradnje spomen obilježja te utvrde programi reparacija, ali također i da se spriječe buduće povrede prava izgradnjom snažnih demokratskih institucija i vršenjem provjera u procesu imenovanja vladinih dužnosnika, ukoliko su takve provjere potrebne zbog njihovih aktivnosti za vrijeme prošlog režima.

Utemeljenjem ključnih institucija u BiH u 2005. godini - kao što je Sud BiH, Tužiteljstvo BiH i Ministarstvo pravde BiH - vlada BiH je prvi put dobila stvarnu prigodu da povede lokalne vlasti i civilno društvo u proces izgradnje kapaciteta tranzicijske pravde i otpočinjanja dijaloga o pitanjima rješavanja posljedica ratne prošlosti. U međuvremenu, ispitivanje javnog mnjenja koje je proveo UNDP pod nazivom "Pravda i istina u BiH: Perspektive javnosti (2005)" ponudilo je uvjerljive dokaze da bi većina građana BiH bila zainteresirana da sudjeluje u dijalogu o tome kako na najbolji način pristupiti rješavanju pitanja prošlosti ako bi vlasti BiH pokrenule takav dijalog.

Dakle, u listopadu 2007. godine, Ministarstvo pravde i Ministarstvo ljudskih prava i izbjeglica pridružili su se UNDP-u u pokretanju projekta pod nazivom "Pružanje potpore domaćim kapacitetima u procesu tranzicijske pravde u BiH". Projekat je pripremljen u cilju proširenja znanja o tranzicijskoj pravdi u BiH, pružanja pomoći aktivnostima vlasti BiH u obuhvatu svih zajednica, te otpočinjanju razgovora unutar državne i entitetskih vlada kao i između ovih vlada i građana BiH o tome šta se još treba uraditi po pitanju suočavanja sa prošlošću.

Vlasti BiH i UNDP su utvrdili širok dijapazon vladinih i nevladinih čimbenika za sudjelovanje u prvom domaćem konsultativnom procesu o pitanjima

tranzicijske pravde u BiH, pod vodstvom vlasti BiH, u svibnju i lipnju 2008. godine. Uprkos osjetljivoj i emotivnoj prirodi prezentiranih tema, sudionici su izrazili veoma dobru volju i međusobno povjerenje, te su utvrdili konkretan broj preporuka o pitanjima tranzicijske pravde koje su obuhvaćene u Izvješću sa konsultacijom o pitanjima tranzicijske pravde koji je dostupan u elektronskom dijelu ove publikacije.

Konsultativni proces o pitanjima tranzicijske pravde je očigledno ostavio pozitivan utisak na vlasti BiH. Ubrzo nakon ovog događaja, vlasti BiH su djelovale tako da su prepoznale suštinsku ulogu mehanizama tranzicijske pravde unutar svoje šire Strategije reforme sektora pravosuđa u BiH - čime se zvanično BiH poziva da utvrdi sveobuhvatnu strategiju tranzicijske pravde. Mi sada radimo zajedno kako bismo pomogli da se utemelji radna skupina za tranzicijsku pravdu pri vlasti BiH, koja bi bila zadužena za utvrđivanje Strategije tranzicijske pravde za BiH utemeljene na problemima i preporukama sadržanim u Izvješću o konsultacijskom procesu o pitanjima tranzicijske pravde i budućim konsultacijama.

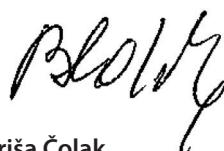
U ovom kontekstu, mi smo u zajedničkoj suradnji objavili ovaj Vodič o tranzicijskoj pravdi, što je prva knjiga ove vrste u BiH. Ovaj Vodič je prevashodno praktičan vodič čiji je cilj informirati i pružiti potporu žrtvama rata u njihovom traganju za pravdom i poštivanjem individualnih ljudskih prava. Pored toga, Vodič se štampa u kritičnom trenutku - u periodu kada je vlada BiH prihvatile svoju odgovornost da predvodi aktivnosti na utvrđivanju Strategije tranzicijske pravde u BiH. U tom pogledu, Vodič se može promatrati kao sredstvo za informiranje i usmjeravanje rada članova vladine radne skupine za tranzicijsku pravdu - kao i lidera organizacija civilnog društva - u njihovom partnerskom radu na izgradnji strategije tranzicijske pravde za BiH.

Ovakva strategija stavlja žrtve na prvo mjesto putem utvrđivanja mehanizama koji će omogućiti da državne i entitetske institucije u BiH usklade i unaprijede kvalitet i pravičnost programa reparacija. Ovakva strategija će također naći odgovarajući balans između retributivne i restorativne pravde u BiH, tako da se odgovornost za konflikt može pripisati pojedincima, a dokumentirane činjenice o konfliktu mogu zamijeniti mitove koji i dalje unose podjelu među narode u BiH.

Poglavlje 1 Vodiča o tranzicijskoj pravdi produžuje znanje čitaoca o teoriji tranzicijske pravde i uvodi "stubove" i "mehanizme" tranzicijske pravde u smislu u kojem su korišteni za suočavanje sa prošlošću u drugim postkonfliktnim zajednicama. Iako izraz "tranzicijska pravda" mnogima možda zvuči kao nešto strano, činjenica je da je BiH koristila mehanizme tranzicijske pravde za rješavanje mnogih postkonfliktnih pitanja od kritičnog značaja koja su se odnosila na masovna kršenja ljudskih prava u prošlosti. U poglavlju 2 se oprezno navode mnogi mehanizmi i aktivnosti tranzicijske pravde koje su BiH i lokalna tijela, kao i privatni građani, implementirali u cilju "suočavanja sa prošlošću" putem retributivne i restorativne pravde. Iako Vodič o tranzicijskoj pravdi ne daje sud o bilo kojem od pokušaja BiH u rješavanju kršenja ljudskih prava, pronicljivi čitatelji će sigurno naći mnogo prigoda da sa ovih stranica nauče mnogo toga iz prošlih aktivnosti po pitanjima tranzicijske pravde u BiH. Moguće je naći mnogo inspirativnih postignuća, ali isto tako se mogu prepoznati nedostaci ili omaške u ovom poslu - posebno kada se uzme u obzir kako nezavršen posao u vezi sa prošlošću utiče na svakodnevni život građana u BiH. U tom pogledu, mi vjerujemo da će Vodič o tranzicijskoj pravdi biti

inspiracija za nove zakonodavne inicijative koje vlasti u BiH i građani treba da načine u cilju okončanja puta u oblasti tranzicijske pravde u BiH.

Posljednje poglavlje Vodiča posvećeno je sve većem broju organizacija civilnog društva koje su svoj rad posvetile području tranzicijske pravde. Bez obzira da li prikupljaju dokumentaciju o ratnim dešavanjima, pružaju potporu svjedocima u suđenjima za ratne zločine ili su na usluzi preživjelima i povratničkoj populaciji, organizacije civilnog društva igraju aktivnu, pojedinačnu ulogu u trenutnim naporima BiH da se suoči sa pitanjem prošlosti. Dok vlasti BiH razmatraju Strategiju tranzicijske pravde, poglavlje 3 služi kao indeks aktivnih organizacija civilnog društva koje rade na pitanju tranzicijske pravde. Bilo bi dobro da vlasti BiH prihvate i usmjere energiju i iskustvo organizacija civilnog društva u naporima utvrđivanja i implementacije strategije tranzicijske pravde. Istovremeno - da parafraziramo jednu od ključnih preporuka iz Izvješća o tranzicijskoj pravdi - organizacije civilnog društva moraju graditi koaliciju djelatnika na pitanjima tranzicijske pravde koji su voljni da budu partneri i da vrše uticaj na način na koji vlada BiH utvrđuje i provodi strategiju tranzicijske pravde.

Bariša Čolak
Ministar pravde
Bosne i Hercegovine

Christine McNab
Rezidentna predstavnica
UNDP BiH

ZAHVALNOST

Tokom izrade Vodiča kroz tranzicijsku pravdu u Bosni i Hercegovini, tim UNDP na projektu imao je podršku velikog broja stručnjaka koji se bave različitim aktivnostima u polju tranzicijske pravde. Oni dolaze iz javnih institucija svih nivoa vlasti u BiH, organizacija civilnog društva iz BiH i regionala, kao i iz međunarodnih vladinih i nevladinih organizacija. Tim UNDP se svima zahvaljuje na doprinisu i vremenu koje su posvetili da bi se došlo do konačnog izgleda ovog dokumenta.

Naročito se zahvaljujemo sljedećim osobama koje su bile aktivno uključene u čitav proces i davale neobičnu pomoć u izradi Vodiča:

Javne institucije: Irisi Čevra iz Posebnog odjela za ratne zločina Tužilaštva BiH, Jasmini Pjanić iz Odjela krivične odbrane, Ernesi Mešić iz Skupštine opštine Tuzla, Esmini Avdibegović iz Univerzitetsko-kliničkog centra u Tuzli, Salihi Đuderija iz Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice Vijeća ministara BiH, Esmi Palić iz Ministarstva rada i socijalne politike Vlade Federacije BiH, Niki Grubešiću iz Ministarstva pravde Vijeća ministara BiH, Fadilu Banjanoviću delegatu Vijeća naroda Narodne skupštine Republike Srpske, Midhatu Izmirliji sa Pravnog fakulteta Univerziteta u Sarajevu, Gojku Grče iz Skupštine opštine Trebinje, Radomiru Graoniću iz Ministarstva rada i boračko invalidske zaštite Vlade Republike Srpske, Dobrici Jonjiću iz Ministarstva rada i socijalne politike Vlade Federacije BiH, Marku Jurišiću, Amoru Mašoviću i Milanu Bogdaniću iz Instituta za nestale osobe i drugima.

Organizacije i pojedinci iz civilnog društva iz BiH i regionala: Aleksandri Letić iz Helsinškog odbora za ljudska prava Republike Srpske, Nataši Kandić i Sandri Orlović iz Fonda za humanitarno pravo (Beograd), Esmi Drkenda iz udruženja Seka Goražde, Borki Rudić iz Udruženja BH novinari, Duški Andrić iz Medice Zenica, Mirsadu Tokači iz Istraživačko-dokumentacionog centra, Branku Todoroviću iz Helsinškog odbora za ljudska prava Republike Srpske, Vehidu Šehiću iz Forum-a građana Tuzle, Edinu Ramuliću iz Izvora, Muratu Tahiroviću iz Saveza logoraša BiH, Obradu Bubiću iz Saveza logoraša Republike Srpske, Aliji Muratoviću iz Stećka, Eli Tauberu iz Jevrejske opštine u Sarajevu i drugima.

Međunarodne vladine organizacije: Refiku Hodžiću iz Kancelarije Haškog tribunala u BiH, Maji Marjanović i Slobodanu Tadiću iz UNDP BiH i drugima.

Međunarodne nevladine organizacije: Bogdanu Ivaniševiću iz Međunarodnog centra za tranzicijsku pravdu (ICTJ), Jonathanu Sissonu (Džonatanu Sisonu) iz organizacije Swisspeace i drugima.

Posebnu zahvalnost dugujemo članovima uređivačkog odbora, Lejli Hadžimešić, profesoru Zoranu Pajiću i Goranu Bubalu na njihovom velikom trudu u pravcu dizajniranja potpoglavlja u Poglavlju II, Reparacije i Institucionalne reforme, kao i Poglavlja III.

Na kraju, zahvalnost dugujemo i vladama Švicarske i Španije koje su podržala naše napore u izradi Vodiča kroz tranzicijsku pravdu u Bosni i Hercegovini.

Tim UNDP na projektu

UVOD

Početkom oktobra 2008. godine Razvojna agencija Ujedinjenih nacija (UNDP) u Bosni i Hercegovini, kancelarija u Sarajevu, započela je sa izradom Vodiča kroz tranzicijsku pravdu u Bosni i Hercegovini s ciljem da:

- 1.** informira javnost BiH, institucije na svim nivoima vlasti, kao i pojedince i organizacije iz civilnog društva¹ o tranzicijskoj pravdi kao teoriji, njenim mehanizmima, kao i aktivnostima u ovoj oblasti koje su se sprovodile od završetka oružanog sukoba do danas, te koje sve institucije vlasti i organizacije civilnog društva provode ove aktivnosti;
- 2.** bude korisno pomoćno sredstvo institucijama vlasti, pojedincima i organizacijama civilnog društva, kao i široj javnosti u kreiranju budućih strategija i programa, te realiziranju svakodnevnih aktivnosti u pravcu zadovoljenja potreba.

Da bi ostvario taj cilj, autor je u periodu od početka oktobra do kraja decembra 2008. godine intervjuirao preko 70 predstavnika institucija svih nivoa vlasti i civilnog društva, te koristio obimnu dokumentaciju poput različitih zakona, strategija i izvještaja institucija vlasti, analiza domaćih i međunarodnih organizacija za ljudska prava, kao i međunarodnih vladinih organizacija, rezolucije Vijeća sigurnosti i Generalne skupštine UN-a, arhivsku građu itd., kako bi upotpunio podatke i dobio potrebne reference.

Struktura Vodiča kroz tranzicijsku pravdu u Bosni i Hercegovini

Dokument sačinjavaju tri poglavlja, kao i aneks (CD).

¹ Pod terminom "civilno društvo" u kontekstu ovog dokumenta podrazumijevaju se sve one formalne i neformalne grupe tj. organizacije koje se tradicionalno smatraju zainteresiranim za promociju mehanizama tranzicijske pravde (krivična pravda, kazivanje istine, reparacije i institucionlane reforme). To su, prije svega, NVO-i za ljudska prava, vjerske grupe, udruženja nestalih i poginulih civilnih i vojnih žrtava rata, udruženja logoraša, udruženja veterana, povratnici, strukovna udruženja novinara, udruženja mladih, predstavnici akademске i pravne zajednice, umjetnici, kao i pojedinci koji pronalaze svoj interes za bavljenje pitanjem tranzicijske pravde.

Poglavlje I daje definiciju tranzicijske pravde, određuje društveni kontekst u kojem se koncept realizira, definira njegove ciljeve, dileme i rizike, te razjašnjava uloge različitih aktera u procesu, kao što su političke elite ili civilno društvo.

Poglavlje II pruža informacije o aktivnostima institucija vlasti tj. međunarodne zajednice u u oblasti tranzicijske pravde, kao i praktične informacije i uputstva o pravima određene kategorije stanovništva tj. na koji način se ona mogu ostvariti. Aktivnosti su nazvane zvaničnim inicijativama, jer su ih ili pokretale ili realizirale institucije vlasti. Međutim, u ovom poglavlju je također pomenuto nekoliko nezvaničnih inicijativa koje su inicirale organizacije i pojedinci iz civilnog društva. Razlog zašto su unijete u ovo poglavlje je njihova specifičnost ili jedinstvenost, kao i činjenica da su bile od odlučujućeg uticaja na tokove razvoja tranzicijske pravde u BiH i kreiranje javnog mnjenja² U poglavlju se nalaze informacije o njihovom nastanku i ciljevima koji su trebali biti ostvareni. Također, prikazane su kontroverze koje su ih pratile i definirani su problemi koji mogu uputiti na to kakve bi postupke trebalo preuzeti da bi se došlo do rješenja.

Poglavlje III daje informacije o nezvaničnim aktivnostima, tačnije aktivnostima civilnog društva, čime se omogućava informiranje javnosti i institucija, kako im određene organizacije mogu pomoći u ostvarivanju prava tj. u dizajniranju i realiziranju strategija. Aktivnosti koje sprovode organizacije civilnog društva u ovom polju su u mnogo čemu pionirske, međutim definisani su i problemi u njihovom funkcionisanju.

Također, u okviru ovog poglavlja data je i lista organizacija civilnog društva (sa podacima) koje realizuju ili su realizirale aktivnosti u oblasti tranzicijske pravde, bilo da su to radile ili rade kao strateško opredjeljenje organizacije, bilo da su te aktivnosti sprovodile ili sprovode kao kratkoročni projekat. Cilj je da se omogući veća dostupnost tih organizacija institucijama vlasti, kako bi se obezbjedila bolja saradnja između njih, kao i da se raznim kategorijama stanovništva otvor prostor za lakše ostvarivanje njihovih prava.

² Na primjer, aktivnosti Udruženja istina i pomirenje s ciljem pokušaja osnivanja Komisije za istinu i pomirenje.

Aneks (CD) sadrži izvještaj sa konsultacija koje su u junu 2008. godine u Fojnici zajednički organizirali Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice i Ministarstvo pravde Vijeća ministara BiH i UNDP. Na ovom skupu koji je po mnogo čemu jedinstven, prvi put su se nakon završetka rata od 1992. do 1995. godine na jednom mjestu našle organizacije i pojedinci iz civilnog društva i predstavnici institucija svih nivoa vlasti (iz svih etničkih zajednica), gdje su otvoreno, ravnopravno i u konsensualnoj atmosferi razgovarali o gorućim pitanjima tranzicijske pravde i definirali preporuke u pravcu koje bi aktivnosti trebalo uspostaviti da bi se ispunili ciljevi ovog koncepta, a građanima BiH omogućilo da se „suoče s prošlošću i otvore vrata budućnosti“.

Tranzicijska pravda je metoda koja se primjenjuje u društvima koja su opterećena naslijedom teškog, masovnog i sistematskog kršenja ljudskih prava i međunarodnog humanitarnog prava i predstavlja odgovor na ta kršenja, kako bi se došlo do uspostavljanja vladavine prava, provele aktivnosti u pravcu ublažavanja posljedica zločina koji su počinjeni i stvorili uslovi za promoviranje mira i demokratije (pomirenja?), sa ciljem sprečavanja ponavljanja prošlosti.

Vodič kroz tranzicijsku pravdu u Bosni i Hercegovini kao informativno/edukativan dokument

Nakon završetka oružanog sukoba 1995. godine do danas u BiH proveden je veliki broj aktivnosti u oblasti tranzicijske pravde. Njih je uglavnom inicirala međunarodna zajednica, mada su određeni broj aktivnosti pokretale institucije svih nivoa vlasti, kao i civilno društvo. Međutim, termin *tranzicijska pravda* u javnosti BiH nedovoljno je poznat, kao i njegova suština. Samim tim ni pokretane inicijative nisu prepoznavane kao aktivnosti vezane za ovu oblast.

Nedovoljno poznavanje metode, neinformisanost o pokrenutim inicijativama, te nepoznavanje njihovih ciljeva dovelo je do nepovjerenja koje je proizvelo manipulacije i razne interpretacije. Upravo iz tog razloga UNDP je smatrao za potrebnim da da neophodne informacije o tranzicijskoj pravdi, o njenim ciljevima, ali i rizicima koji se javljaju tokom implementacije. Također, UNDP želi da pruži presjek aktivnosti koje su realizirane i koje se

još uvijek realiziraju u ovom polju, a sa ciljem da se još jednom istakne nužnost metode tranzicijske pravde u kontekstu BiH, kao i da se unaprijede postojeće inicijative i iniciraju nove.

Upravo cilj Vodiča kroz tranzicijsku pravdu u Bosni i Hercegovini je:

1. Da pruži informaciju organizacijama civilnog društva koje aktivnosti provode institucije vlasti kako bi ih svojim korisnicima i, generalno, javnosti približile.
2. Da pruži informaciju javnosti i žrtvama, koje aktivnosti su se provodile i još uvijek provode u ovoj oblasti.
3. Da institucijama vlasti, organizacijama civilnogdruštva i javnosti približi pojam tranzicijske pravde, koji su njegovi izazovi, kontroverze, ciljevi itd.
4. Da građane BiH upozna sa njihovim pravima i na koji način mogu da ih ostvare.

Vodič kroz tranzicijsku pravdu u Bosni i Hercegovini kao praktičan dokument

Vodič kroz tranzicijsku pravdu kao informativno/edukativno sredstvo daje osnov drugom cilju, a to je da dokument bude pomoćno sredstvo institucijama vlasti, civilnom društvu i javnosti u kreiranju budućih strategija i programa, realiziranju svakodnevnih aktivnosti i zadovoljenju potreba.

Nivo institucija vlasti. Inicijative koje su pokretale institucije vlasti nisu stavljane u kontekst tranzicijske pravde, niti je bilo dovoljnog poznавања samog koncepta ili iskustva drugih zemalja koje su primjenjivale slične programe. Generalno nijedna inicijativa nije podrazumjevala uključivanje javnosti u pravcu njene izrade. Upravo se iz ovog razloga nije ni mogla dobiti podrška za te aktivnosti, a što je otvorilo prostor za manipulaciju. Također, institucije vlasti do sada generalno nisu bile otvorene za saradnju sa organizacijama civilnog društva, osim u izuzetnim slučajevima, niti imaju saznanja o aktivnostima koje ove organizacije sprovode u oblasti tranzicijske pravde.

Posmatrajući Vodič kroz tranzicijsku pravdu u Bosni i Hercegovini kao praktično sredstvo za institucije vlasti, UNDP želi da

1. informira institucije vlasti o konceptu tranzicijske pravde, kao i ukaže šta je potrebno uraditi da bi se sačinio jedan integrisan pristup u pravcu suočavanja bosansko-hercegovačkog društva sa svojom prošlošću.
2. ukaže na otvorena pitanja i kontroverze u vezi sa inicijativama koje se trenutno realiziraju, kako bi one bile razjašnjene, kao i na neophodnost uključivanja svih zainteresiranih kategorija stanovništva putem konsultacija, kako bi se pokrenule nove inicijative ili unaprijedile postojeće.
3. ukaže na potrebu za uspostavljanjem neposrednog kontakta između institucija vlasti i organizacija civilnog društva, tj. šire javnosti, kao neophodnog aspekta u izgradnji povjerenja javnosti prema institucijama
4. ukaže na potrebu za uspostavljanje partnerskog odnosa sa organizacijama civilnog društva, kako bi se iskoristila stručnost i rezultati ovih organizacija, naročito u onim oblastima u kojima institucije vlasti nemaju dovoljno kapaciteta.

Nivo civilnog društva. Iako su organizacije civilnog društva u BiH prepoznate kao motorna snaga i pioniri u pravcu borbe za zaštitu prava žrtava, one aktivnosti u oblasti tranzicijske pravde ne provode strateški, niti imaju stratešku saradnju sa organizacijama koje se bave sličnim aktivnostima, čime izostaje sistematski pritisak na institucije vlasti u pravcu ostvarivanja njihovih ciljeva, ali i na održivost projekata. Također, sa svoje strane, organizacije civilnog društva do sada nisu bile dovoljno spremne da sarađuju sa institucijama vlasti. Na kraju, generalno nedostaje znanje o tranzicijskoj pravdi koje bi im pomoglo da se pozicioniraju i strateški opredijele za ovu oblast.

Posmatrajući Vodič kroz tranzicijsku pravdu u Bosni i Hercegovini kao praktično sredstvo za civilno društvo, UNDP želi da

1. pruži više informacija o samom konceptu tranzicijske pravde, kako bi pomogao da se civilno društvo strateški postavi u pravcu implementiranja ovih aktivnosti.
2. pruži informacije o aktivnostima ostalih organizacija civilnog društva, koje će im pomoci da sagledaju koje to aktivnosti unutar tranzicijske pravde mogu biti interesantne za

implementaciju, tj. sa kojim se organizacijama može uspostaviti strateška saradnja u pravcu dostizanja svih njihovih ciljeva.

3. pruži informacije o aktivnostima institucija vlasti, kako bi, u skladu sa svojim ciljevima, zajedno sa svojim partnerima sistematski pratili rad institucija i ukazivale na probleme i kontroverze (na primjer, u zakonodavstvu) kako bi se one riješile, te koje bi nove aktivnosti institucije trebalo da pokrenu; boljom informiranošću o aktivnostima institucija, ove organizacije moći će efikasnije korisnike svojih programa da poučavaju o njihovim pravima, te na koji način mogu da ih ostvare.

Nivo javnosti. Što se tiče najšire javnosti, ona generalna nema informacije o tome šta je tranzicijska pravda, niti dovoljno informacija o pravima koja su propisana zakonima, kao i o aktivnostima organizacija civilnog društva u čitavoj oblasti i koje im organizacije mogu pomoći u ostvarivanju njihovih prava.

Posmatrajući Vodič kroz tranzicijsku pravdu u Bosni i Hercegovini kao praktično sredstvo za najširu javnost, UNDP želi da

1. informira o tranzicijskoj pravdi kao o metodi; ukaže šta je njen cilj; šta su rizici; koji su glavni mehanizmi; koje su njihove prednosti i mane; na koji način provođenje određenih mehanizama utiče na sam društveni kontekst u kojem se provode i druga pitanja.
2. Informira o zvaničnim i nezvaničnim inicijativama, njihovim ciljevima i svrsi, kao i o problemima u implementaciji, kako bi se sprječile manipulacije i interpretacije.
3. informira na koji način građani BiH mogu ostvarivati svoja prava, koje su institucije vlasti odgovorne, kojim međunarodnim tijelima se mogu obratiti, na koji način tj. koje organizacije civilnog društva mogu da im pomognu u ostvarivanju prava.

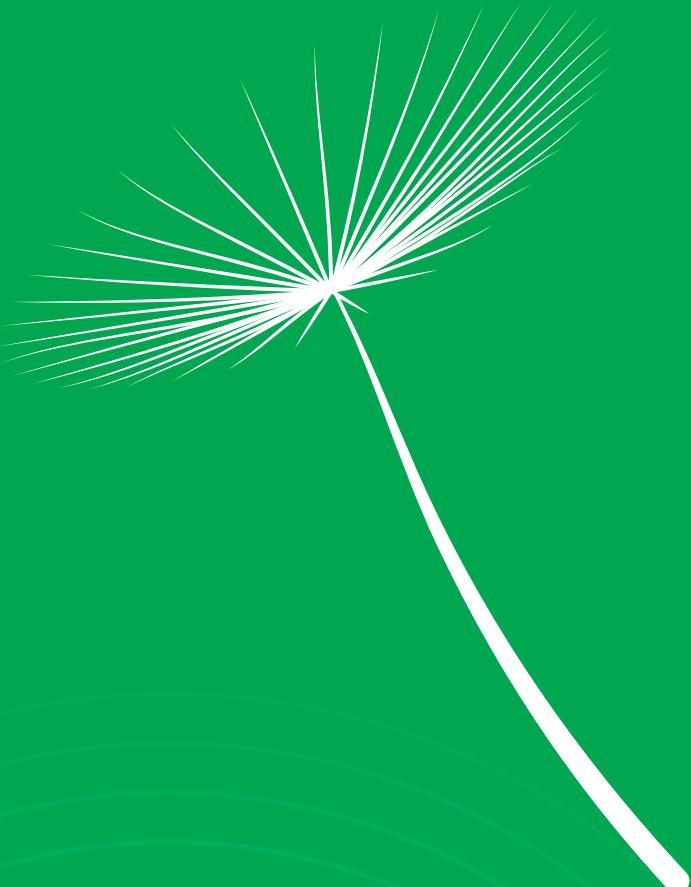
UNDP je svjestan da vjerovatno postoje i zvanične i nezvanične inicijative koje u ovom dokumentu nisu pomenute, te da se na listi organizacija civilnog društva ne nalaze neke koje implementiraju ili su implementirale aktivnosti u oblasti tranzicijske

pravde. Također, UNDP prepostavlja da možda neke pomenute inicijative nisu dovoljno razrađene tj. da su zbog nedovoljno podataka generalizirane, a druge previše kritizirane. Međutim, autor, zajedno sa timom saradnika vjeruje da će ovaj

dokument poslužiti svojoj svrsi i pomoći pokretanju novih inicijativa, zvaničnih i nezvaničnih, tj. unapređenju starih kako bi se prevazišle posljedice zločina, ostvario potpuni osjećaj pravde i spriječilo ponavljanje prošlosti.

Javnost u BiH insistira na sudskom odgovoru na zločine koji su počinjeni tokom oružanog sukoba od 1992. do 1995. godine. Iz tog razloga, osnaživani su kapaciteti u pravcu procesuiranja predmeta ratnih zločina, tako da su 2003. i 2004. godine osnovani odjeli za ratne zločina Suda i Tužilaštva BiH, a u decembru 2008. godine usvojena je Državna strategija za rad na predmetima ratnih zločina.

Međutim, postoje problemi koji se ne mogu riješavati procesuiranjem predmeta ratnih zločina: u BiH postoje različite interpretacije istine, te manipulacija brojem žrtava, zato što još uvijek nisu pokrenute zvanične aktivnosti u pravcu utvrđivanja činjenica o počinjenim zločinima; oko 13.000 osoba i dalje se vode kao nestali; ne postoji sveobuhvatni program reparacija; javnost nije zadovoljna kako je izvršena reforma u institucijama i druga pitanja. Zbog toga je potreban širi pristup tranzicijskoj pravdi, kroz integriranje sudske i vansudske mehanizama, kako je to istaknuto Strategijom za reformu sektora pravde u Bosni i Hercegovini koja je usvojena u junu 2008. godine, kao i Državnom strategijom za rad na predmetima ratnih zločina. Upravo je i zaključak ovog dokumenta da će se samo sveobuhvatnim pristupom problemu tranzicijske pravde, kroz integriranje sudske i vansudske mehanizama omogućiti da proces tranzicijske pravde bude uspješan, kako bi svi građani BiH dobili potpun osjećaj pravde.

POGLAVLJE I

Uvod u tranzicijsku pravdu

- I UVOD**
- II ISTORIJA TRANZICIJSKE PRAVDE**
- III MEHANIZMI TRANZICIJSKE PRAVDE**

I UVOD

Tranzicijska pravda je nova disciplina u teoriji i praksi zaštite ljudskih prava. Njen nastanak i razvoj može se pratiti od kraja II svjetskog rata kroz aktivnosti Međunarodnog vojnog tribunala u Nirnbergu i Međunarodnog vojnog tribunala za Daleki istok u Tokiju, dok punu ekspanziju doživljava tokom sedamdesetih i osamdesetih godina prošlog vijeka u vezi sa političkim transformacijama u državama Južne Evrope³ i Južne Amerike⁴. Kao izraz „tranzicijska pravda“ prvi put se javlja u literaturi o ljudskim pravima početkom devedesetih godina 20. vijeka. Međutim, od kada je počeo da se upotrebljava, izraz je unosio zabunu. Naime, u kontekstima gdje se ovaj koncept primjenjivaо sticao se pogrešan utisak i tumačenje da *tranzicijska pravda* podrazumijeva da se odnosi i na neki specijalan vid pravde. U stvari, radi se o čitavom skupu aktivnosti koje se provode u društвima u tranziciji, a koje generalno dovode do uspostavljanja pravde i vladavine prava. Što se tiče samog pojma *tranzicijska*, on u potpunosti upućuje na političku transformaciju države, na primjer od autoritarne, tj. postautoritarne do demokratske, odnosno od postkonfliktne do demokratske tj. održivog mira (koja svakako podrazumijeva dostizanje pravde i vladavine prava), te se sve aktivnosti koje se realizuju da bi se došlo do tog cilja nazivaju *tranzicijskom pravdom*.

Ova disciplina svoju svrhu prvenstveno pronalazi u potrebi društava da se suoči sa svojom kriminalnom prošlošću. Ta potreba, sa jedne strane, inicirana je aktivnošću organizacija civilnog društva koje su upućivale na odgovornost države za kršenja ljudskih prava i insistirale na uspostavljanju pravde za žrtve, kao i obavezom država po osnovu međunarodnog prava, sa druge. Naime, pravna doktrina upućuje na obaveze države da preduzme sve mjere kako bi zaštitila prava svojih građana. Ukoliko izvrši propust, ima obavezu da preduzme sve potrebne mjere kako bi se saznale činjenice o zločinima, kako bi se svi odgovorni procesuirali i kaznili, kako bi se ostvarilo materijalno i simbolično zadovoljenje žrtava zbog činjenja materijalne ili nematerijalne štete i kako bi se obezbijedile reforme kojima će se spriječiti ponavljanje prošlosti. Upravo iz ovoga proistjeće sama suština tranzicijske pravde, a to je da su žrtve u fokusu procesa i da je cilj postizanje pravde za žrtve, te da se do toga cilja može doći samo primjenom različitih sudske i vansudske mehanizama, a koji će na sveobuhvatan način omogućiti društvu da se suoči sa svojom prošlošću.

³ Portugalija i Grčka

⁴ Argentina, Čile itd.

Odnos tranzicijske pravde i procesa suočavanja s prošlošću.⁵

Tokom vremena, nasuprot terminu tranzicijska pravda postavljen je pojam suočavanje s prošlošću. Ovaj koncept također pronalazi svoje korijene u godinama neposredno nakon II svjetskog rata. Centralna pitanja koja dijele ove dvije discipline su pitanje odgovornosti i ciljevi procesa. 1. Prema teoretičarima procesa suočavanja sa prošlošću, osnove tranzicijske pravde nalaze se u pravnoj doktrini koja insistira na pitanju individualne odgovornosti za nedjela koja su počinjena u prošlosti, dok se suočavanje sa prošlošću bazira na mnogo širim političkim, socijalnim, kulturnim, ekonomskim ili pravnim odnosima, te u skladu s tim definiše pitanje odgovornosti na širi način, inicirajući, pored individualne, i diskusiju o kolektivnoj odgovornosti. Što se tiče pitanja ciljeva, kako se smatra, doktrina tranzicijske pravde zasniva se na skupu različitih konkretnih instrumenata i koraka (sudske i vansudske), koji se uspostavljaju tokom perioda tranzicije, čiji je cilj uspostavljanje vladavine prava, dok doktrina suočavanja sa prošlošću ima širi mandat i ne obuhvata samo tranzicijski period i konkretnе mehanizme, već je shvaćena kao proces koji konstantno traje, koji se bazira na konstantnim raspravama i razvijanju koncepta o pravu na pravdu, istinu, zadovoljenje, mir i drugo, kako bi se došlo do pomirenja.

U svakom slučaju, ove dvije discipline vrlo su slične jedna drugoj: teoretičari tranzicijske pravde također mogu reći da je cilj koncepta pomirenje, kao što teoretičari suočavanja s prošlošću mogu govoriti o konkretnim koracima u pravcu uspostavljanja vladavine prava. Generalni ciljevi i jednog i drugog procesa su transformacija konflikta u mir, uspostava uslova za potpuni prekid kršenja ljudskih prava, te uključivanje svih sektora društva u ovaj proces, kako bi se uspostavilo pravedno društvo.

⁵ Na teritoriji bivše Jugoslavije doktrine tranzicijske pravde i suočavanja sa prošlošću generalno nisu dovoljno poznate. Naročito postoji zabuna oko shvaćanja samog termina. Međutim, vjerovatno zbog velikog utjecaja Međunarodnog centra za tranzicijsku pravdu (ICTJ), ekspertske NVO koja širom svijeta pomaže vladama i organizacijama civilnog društva da iniciraju aktivnosti u ovoj oblasti, te zbog njihove uključenosti u gotovo sve aktivnosti u regionu, u institucijama koje se bave ovim pitanjima odomačio se termin tranzicijska pravda.

II ISTORIJA TRANZICIJSKE PRAVDE

Tranzicijska pravda kao disciplina izrasla je u društvima sa naslijedjem autoritarne vladavine, te njihovom težnjom za političkom transformacijom i tranzicijom u demokratsko društvo. Jedna od ključnih komponenata u tom procesu bila su suđenja zbog kršenja ljudskih prava u prošlosti, a koja su organizirana odmah nakon rušenja višegodišnje vladavine vojnih hunti, kao što je to bilo u Grčkoj 1975. godine ili u Argentini 1983. godine. Početkom devedesetih godina 20. vijeka tranzicijska pravda kao disciplina suočila se sa novim izazovima, kao što su masovna i sistematska kršenja međunarodnog humanitarnog prava tokom oružanog sukoba. Na taj način u fokus discipline, pored društava koja su uspostavljala tranziciju iz postautoritarnog društva u demokratiju, ušla su i ona čiji je cilj bio transformacija iz postkonfliktnog društva do održivog mira (demokratije). Takav je bio slučaj sa državama koje su nastale nakon raspada bivše Jugoslavije, Liberijom, Sijerom Leone, Ruandom itd.

Upravo ove dvije različite tranzicije, kao i osnove koje su spomenute u uvodnom dijelu daju generalni okvir ili generalnu definiciju šta bi to mogla biti tranzicijska pravda:

Tranzicijska pravda je metoda koja se primjenjuje u društвima koja su opterećena naslijedjem teškog, masovnog i sistematskog kršenja ljudskih prava i međunarodnog humanitarnog prava i predstavlja odgovor na ta kršenja, kako bi se došlo do uspostavljanja vladavine prava, provele aktivnosti u pravcu ublažavanja posljedica zločina koji su počinjeni i stvorili uslovi za promoviranje mira i demokratije (pomirenja?), sa ciljem sprečavanja ponavljanja prošlosti.

Međutim, bilo da se govori o tranziciji iz postautoritarnog društva u demokratsko ili iz postkonfliktnog društva do održivog mira i demokratije, te transformacije događaju se u specifičnim društvenim, historijskim, kulturnim, demografskim, etničkim, ekonomskim i drugim kontekstima te su u skladu sa tim dizajnirana i jedinstvena rješenja, manje ili više uspješna, ali svakako unikatna.⁶ Iz tog razloga potpuno je pogrešno insistirati na traženju univerzalnih

⁶ Predstava tranzicije od autoritarnog režima do demokratije i od postkonfliktnog društva do održivog mira (demokratije) je pojednostavljena slika cilja tranzicijske pravde. Demokratija ne mora biti cilj tranzicijske pravde, jer demokratija može postojati i kada se dešava sukob. Također, ne mora postojati konflikt, ali mogu postojati opresivne aktivnosti države itd.

rješenja jer ona ne postoje (mada postoje lekcije koje mogu biti naučene)?⁷ Međutim, iako ne postoje univerzalna rješenja, postoje zajednički imenitelji za sve te kontekste: to su društva sa naslijedjem teškog, masovnog i sistematskog kršenja ljudskih prava, gdje je potreba za dostizanjem pravde dominantan osjećaj.

Metoda tranzicijske pravde također se može primjenjivati i u društвima koja se širom svijeta prihvataju kao države razvijene demokratije, sa tradicijom vladavine prava, a koje su u nekim periodima bliže ili dalje proшlosti kršile prava određenih kategorija stanovništva. Takav je slučaj, na primjer, sa Kanadom, Australijom⁸ ili Sjedinjenim Državama^{9, 10}

Glavna dilema tranzicijske pravde je na koji način da se društva suoče sa svojom kriminalnom prošlošću, tj. teškim naslijedjem kršenja ljudskih prava i ratnih zločina. Upravo na tu dilemu utječu određene realnosti, gdje je prva i osnovna pitanje odnosa snaga između stare i nove političke elite.¹¹

⁷ U nekim kontekstima, u okviru pristupa tranzicijske pravde, primjenjivane su tradicionalne metode društvenog života. Na primjer, u slučaju Sijera Leone i Ugande, seoski vjerski rituali korišteni su kao sredstvo resocijalizacije bivših vojnika u zajednice, te za dostizanje pomirenja. Također, u Ruandi je uspostavljen tradicionalni sudski sistem Gaćača, čiji je cilj procesuiranje predmeta ratnih zločina.

⁸ Krajem XIX vijeka vlade Kanade i Australije, u sklopu kolonijalne politike, formirale su specijalne škole kako bi izvršile assimilaciju indijanskog, tj. aboridžinskog stanovništva u „bjelačko“ društvo. Tokom tog perioda djeca Indijanaca i Aboridžina nasilno su odvođena od svojih porodica.

⁹ Krajem 1979. godine pripadnici Kluks klana i Američke nacističke partije ubili su petoro, a ranili desetoro protestanata Afroamerikanaca u mjestu Grinsboro, zbog čega je formirano istražno tijelo koje se bavilo utvrđivanjem čirjenica povodom tog zločina.

¹⁰ Fokus ovog dokumenta neće biti države razvijene demokratije, nego ona društva koja uspostavljaju tranziciju iz postautoritarnog, tj. postkonfliktnog društva u demokratiju, tj. održivi mir (demokratiju).

¹¹ Kao što je istaknuto, svaka od ovih država u kojima će se primjenjivati metoda tranzicijske pravde ima svoje specifičnosti, tako da se možda neke od spomenutih generalizacija neće moći u potpunosti primjeniti na određeni kontekst, a koji po mnogo čemu može biti jedinstven. Tu se konkretno može uzeti primjer BiH: vrlo rijetko se dešavalо da postoji nekoliko etničkih grupa koje su u konfliktu po principu „svako sa svakim“ i gdje su čak postojale frakcije unutar određene etničke zajednice, koje su se borile sa drugom vojskom unutar svoje grupe da bi se ostvarili određeni ciljevi. Međutim, ove realnosti se mogu sresti kao generalni parametri u najvećem broju društava.

Neiskusna vlast, koja nema kontrolu nad institucijama. Nova demokratska vlast nema kontrolu nad društvenim i političkim procesima, mada generalno može postojati volja da se počnu rješavati naslijeđeni problemi. Generalno, da bi nove elite uopšte došle na vlast, pored izbornog procesa potrebno je održavati pregovore sa predstavnicima starog režima, a naročito u periodu tranzicije. Vrlo često tema tih pregovora jest garancija da stare elite neće biti krivično gonjene, na što nove elite pristaju kako bi obezbijedile funkcionisanje nove demokratske vlasti. Naročito je upitna kontrola nad službama bezbjednosti. Upravo one ostaju kao konstantna prijetnja svim naporima za reformom, jer se u njima na odlučujućim pozicijama još uvijek nalaze ljudi koji su odgovorni za masovna i sistematska kršenja ljudskih prava i koji u svakom trenutku mogu ugroziti opstanak nove vlasti.¹²

Nefunkcionisanje pravosudnog sistema. Jedan od najkarakterističnijih problema unutar novog političkog sistema su nefunkcionalne institucije, a što se između ostalih može reći i za pravosudne organe. Konkretno, iz prethodnog perioda naslijeđen je veliki broj nezavršenih slučajeva, koji nisu okončani bilo zbog nekompetentnosti pravosuđa, bilo zbog instruiranja da se neki predmeti ne rješavaju, bilo zbog nefunkcionalnih zakona ili zbog straha sudija i tužilaca da donose presude koje će na određeni način doći u konflikt sa zvaničnim stavovima. Nakon uspostavljanja nove vlasti, pravosudni organi počeće da primaju veliki broj zahtjeva za pokretanje krivičnih, tj. parničnih postupaka zbog kršenja ljudskih prava u periodu represije. Nova demokratska vlast biće suočena sa desetinama, pa i stotinama hiljada žrtava i veliki broj njih će pokrenuti ove slučajeve. Međutim, ni jedan pravosudni sistem nema kapacitete da procesira sve te predmete, a kamoli u razumnom roku. U tranzicijskim državama ne postoje specijalizirane institucije koje bi se direktno bavile krivičnim istragama povodom zločina koji su se dogodili u prošlosti, a sudije i tužioци nemaju

iskustvo u procesuiranju takvih slučajeva. Pravosudni organi se suočavaju sa nemogućnošću provođenja istraga, jer, sa jedne strane, svjedoci i žrtve ne žele da sarađuju (čak i ako postoje adekvatno mjere zaštite), jer nemaju povjerenje u institucije vlasti niti dostizanje pravde, dok je relevantna dokumentacija ili uništena ili nedostupna, jer su pripadnici starog režima još uvijek na rukovodećim pozicijama u institucijama, ili u njima i dalje imaju autoritet, te su naredili ili njeno uništavanje ili njeno prikrivanje. Na kraju, na nefunkcionalnost pravosuđa može utjecati i usvajanje određenih novih zakona, poput Zakona o amnestiji, tj. produžavanje primjene zakona naslijeđenih iz prethodnog perioda kao rezultat pregovora između starih i novih elita, a kojima bi se u potpunosti onemogućilo procesuiranje pripadnika prethodnog političkog, vojnog i policijskog režima. Naime, na ovaj korak su, zbog svoje slabosti, nove vlasti nekada primorane, da bi se osiguralo funkcionisanje države. S tim u vezi može se posmatrati primjer Argentine. Naime, nakon rušenja vojne hunte 1983. godine pravosudne institucije države učinile su hrabar i agresivan korak, te podigle optužnice i osudile nekadašnje najviše lidere vojne hunte. Međutim, ohrabrene uspjehom i generalnom podrškom javnosti, nove demokratske vlasti započele su sa aktivnostima u pravcu uspostavljanja odgovornosti oficira srednjeg i nižeg ranga. Nažalost, ta strategija nije bila podržana generalno u dijelu javnosti, a naročito ne među oficirima koji su smatrali da nisu odgovorni, jer su bili dio komandnog lanca, te samo izvršavali naređenja. Upravo je ta situacija dovela do toga da izvjesne frakcije unutar argentinske vojske podignu četiri gotovo simultana ustanka, što je primoralo vlasti da usvoji dva zakona (Ley de Punto Final i Ley de Obediencia Debida) kojima se garantuje prekid istraga i procesuiranja oficira (amnestija).¹³

Neadekvatna zakonska regulativa. U zemljama tranzicije uglavnom se sreće nefunkcionalno zakonodavstvo, koje ne otvara mogućnost za uspostavljanjem odgovornosti nadređenih zbog počinjenih zločina, niti postoji adekvatni zakonski okvir kojim bi se osigurala psihofizička zaštita svjedoka. Ovo je vrlo važno pitanje pošto jedan broj svjedoka upravo zbog straha ne želi da sarađuje sa pravosudnim organima, te uvjerenja

¹² BiH je i u ovom smislu specifična. Na prvim izborima koji su se održali nakon potpisivanja Dejtonskog sporazuma (sporazum je potписан 14. decembra 1995. godine) 1996. godine nisu pobijedile neiskusne elite, već stare, iskusne elite, koje su vodile rat. Samim tim nije ni postojala volja unutar vlasti da uopšte pokrene reforme institucija, prvenstveno policije, vojske i pravosudnih organa, kao ni da procesira počinioce ratnih zločina unutar svog naroda. Upravo zbog svih tih razloga međunarodna zajednica bila je jedina u mogućnosti da pokrene inicijalne aktivnosti u pravcu suočavanja bosanskohercegovačkog društva sa svojom prošlošću.

¹³ Iz The Encyclopedia of Genocide and Crimes Against Humanity (Macmillan Reference USA, 2004), vol. 1, pp. 63-65.

¹⁴ <http://www.ictj.org/static/Americas/Argentina/macmillan.Argentina.eng.pdf>

da je određeni broj počinilaca ratnih zločina još uvijek na slobodi. Naročito povratnici okljevaju da sarađuju, prvo zbog okruženja većinskog (domaćinskog) naroda čije su vojne jedinice kršile prava i čiji pripadnici ne bi gledali sa odobravanjem na njihovu saradnju sa pravosudnim organima, a onda i zbog same povratničke zajednice, koja je u strahu da bi svjedočenje povratnika ugrozilo život zajednice. Države koje su izašle iz diktature ili oružanog sukoba osiromašene, a da su upravo žrtve egzistencijalno najugroženiji dijelovi stanovništva. U takvim okolnostima dešava se da jedan broj žrtava upravo zbog teške materijalne situacije počinje da dobija „pomoć“ od porodica počinilaca ili njihovih prijatelja - pod uslovom da ne svjedoče. Žrtve taj novac prihvataju što zbog straha, što zbog egzistencijalne potrebe.¹⁴ Na kraju, potrebno je naglasiti da ne postoji adekvatna regulativa koja bi pokrenula reformu institucija, ili je usvajanje takvih zakona onemogućeno autoritetom pripadnika starog režima, a što također utječe na nemogućnost uspostavljanja povjerenja građana prema institucijama.

Rast privatnog i organiziranog kriminala. U svim tranzicijskim državama bilježi se veliki rast privatnog i organizovanog kriminala, naročito zato što nove elite nemaju mehanizme ili ne kontrolišu mehanizme kojima bi sprječile njihov rast. Međutim, porast kriminala često može biti povezan sa prethodnim režimom i uslovima koji su tada vladali. Nerijetko se dešava da su, na primjer, pripadnici službi bezbjednosti u prošlosti kontrolišali protok robe i novca i to su nastavili da rade u novim okolnostima, sa istih pozicija. Sa druge strane, nove vlasti suočavaju se sa velikim brojem demobiliziranih, dobro treniranih vojnika koji su „pušteni“ u društvo bez adekvatnih programa resocijalizacije. Iz tog razloga, ova kategorija stanovništva, u situaciji opštег siromaštva i nemogućnosti zaposlenja, lako pronalazi put u kriminal, naročito zato što im je rat, a nekima i zločin dugo godina prije toga, bilo svakodnevno iskustvo.

Sve te realnosti dovode do tri glavne posljedice ili „garancije“:

Nedostatak pravde ili nepotpuna pravda.

U tranzicijskim društvima krivični sistem nije u stanju da se nosi sa svim pritiscima pošto nije reformisan, ne postoji adekvatna zakonska

regulativa niti finansijski, tehnički i stručni kapaciteti. Ti problemi su naročito vidljivi u području procesuiranja predmeta masovnog i sistematskog kršenja ljudskih prava u ratnih zločina. Zločin je rijekost, ali je u prethodnom periodu bio uspostavljen kao pravilo, što je prouzrokovalo veliki broj žrtava. Ta krivična djela izvan su svakodnevnog iskustva sudija i tužilaca i ne postoje adekvatni mehanizmi kako bi se ona procesirala i uspostavila odgovornost onih koji su činili zločine, iako možda postoji volja. Upravo svi spomenuti razlozi imaju posljedicu da je teško ostvariti apsolutnu pravdu kakvu žrtve i javnost, tj. dio javnosti očekuju i na način kako to očekuju (putem krivičnog sistema).

Krivični sistem ne može biti jedini odgovor.

Da bi se ostvario potpuniji osjećaj pravde, potrebno je potražiti odgovore u drugim mehanizmima, izvan pravosuđa, kao što su instrumenti za utvrđivanje činjenica o zločinima, programi reparacija putem kojih bi se umanjile negativne posljedice zlodjela, te aktivnosti u pravcu reforme institucija.

Realnost u pristupu. Na pravdi i suzbijanju nekažnjivosti treba konstantno insistirati, ali svako nastojanje mora biti uskladeno i sa ostalim prioritetima u društvu, kao što su konsolidacija mira i demokratije, ekonomski razvoj i vladavina prava, s čime je direktno povezano pitanje odnosa starih i novih političkih snaga. Preciznije, samo u situaciji kada postoji održiv mir i demokratija može se doći do pravde; u suprotnom će se talas nasilja i zločina nastaviti.

Mehanizmi tranzicijske pravde. Kao što je istaknuto, međunarodno pravo daje osnovu za uspostavljanje i primjenu metoda tranzicijske pravde. Između ostalog, pravni okvir ovom principu dala je čuvena presuda Međuameričkog suda za ljudska prava u slučaju Velásquez-Rodríguez (Velasquez - Rodríguez) protiv Hondurasa.¹⁵ Značaj presude je u tome što naglašava pet osnovnih obaveza države kako bi se obezbijedila borba protiv nekažnjivosti i zaštita ljudskih prava.

¹⁵ Presuda je oglašena 1988. godine. Ona je do danas u znacajnoj mjeri citirana u odlukama raznih međunarodnih tijela kojima se podnose žalbe zbog kršenja ljudskih prava, kao što su Evropski sud za ljudska prava ili Komitet UN protiv torture, tj. Komitet UN za ljudska prava.

¹⁶ Velásquez Rodriguez Case, Judgment of July 29, 1988, Inter-Am. Ct.H.R. (Ser. C) No. 4 (1988).

¹⁷ http://www1.umn.edu/humanrts/iachr/b_11_12d.htm

- 1.** Država je u obavezi da preduzme sve neophodne mjere kako bi sprječila kršenja ljudskih prava.
- 2.** Ukoliko se učini propust u zaštiti ljudskih prava, država je u obavezi da efikasno istraži sve navode o zločinima.
- 3.** Država je u obavezi da imenuje ko su žrtve, a ko su počinjenici.
- 4.** Država je u obavezi da procesuira sve one za koje postoji osnovana sumnja da su naredili ili lično počinili zločine, te da organizuje efikasan i fair sudski postupak.
- 5.** Država je u obavezi da izradi programe reparacija za žrtvane zbog patnji kroz koje su prošle, kako bi se umanjile posljedice zločina i ostvario potpun osjećaj pravde.

Upravo ovih pet obaveza države predstavlja pravnu doktrinu tranzicijske pravde. Spomenute obaveze države u praksi se realizuju putem četiri osnovna mehanizma tranzicijske pravde, a to su:¹⁶

Krivična pravda. Cilj mehanizma je utvrđivanje odgovornosti pojedinaca, prvenstveno onih najodgovornijih, za kršenja ljudskih prava u prošlosti i ratne zločine, a čime se dostiže sudska pravda i utvrđuje forenzička/sudska istina.

Kazivanje istine. Cilj mehanizma je utvrđivanje činjenica o događajima u prošlosti na osnovi glasa žrtava, te personalizacija žrtava kako bi se sprječila manipulacija njihovim brojem, interpretacije i stvorilo historijsko pamćenje zasnovano na istini.

Reparacije. Cilj mehanizma je materijalno i nematerijalno zadovoljenje žrtava zbog nanošenja materijalne/nematerijalne štete, te njihova resocijalizacija, a što će biti ostvareno putem državnih programa.

Institucionalne reforme. Cilj mehanizma je vraćanje povjerenja građana u institucije: institucije će od institucija represije postati institucijama sa integritetom, koje će služiti građanima, kako bi se sprječilo kršenje ljudskih prava u budućnosti. U fokusu su prvenstveno institucije sile, kao što su službe bezbjednosti, te pravosudne institucije.

Društveni kontekst i ciljevi diktiraju na koji način će se primijeniti koncept tranzicijske pravde. Međutim, u svakom slučaju postoje najmanje četiri generalna kriterija koja se direktno odnose na uspješnu implementaciju aktivnosti bilo kojeg od spomenutih mehanizama:

■ **Nijednim mehanizmom ne mogu se samostalno dostići ciljevi tranzicijske pravde.** Svi spomenuti mehanizmi imaju svoje prednosti i mane i nijedan sam po sebi nije dovoljan da se pomoći njega u potpunosti izbrišu posljedice zločina, niti da se postignu svi zacrtani ciljevi. Potrebno je uspostaviti integrisani pristup i obezbijediti da se aktivnosti simultano provode. Na primjer, ukoliko postoji samo jedan instrument, fokus će biti na njemu i on će trpjeti konstantan pritisak, bilo od javnosti, bilo od političkih elita, a što onemogućava da se zadati ciljevi ostvare.¹⁷ Kada bi postojalo više institucija koje bi se bavile aktivnostima u oblasti tranzicijske pravde, sa jedne strane značajno bi bio olakšan njihov rad, tj. smanjio bi se pritisak javnosti, dok bi se, sa druge strane, postiglo više rezultata. U pravcu primjene bilo kojeg od mehanizama potrebno je imati realističan pristup i utvrditi koliko se zaista bilo kojim od njih mogu postići zadani ciljevi. U svakom slučaju, koji god pristup da se primijeni, važno je ne ugroziti funkciranje države, šta bi moglo dovesti do novog talasa kršenja prava.

¹⁶ Ovi mehanizmi u najširem smislu predstavljaju osnovu tranzicijske pravde, ali svakako ne predstavljaju konačnu listu. Na primjer, ICTJ uvodi memorijalizaciju kao novi mehanizam, a koji je do sada posmatran u sklopu kazivanja istine ili reparacija. Svakako, posebni mehanizmi mogu biti kreirani u određenom društvenom kontekstu. U ovom dokumentu zadržan je tradicionalni pristup i naglašena su četiri osnovna mehanizma, a što je primjenjivo u kontekstu BiH.

¹⁷ U kontekstu BiH primjeri za ove tvrdnje mogu biti Odjel za ratne zločine Suda BiH i Institut za nestale osobe. Ove institucije trpe konstantne pritise iz redova sva tri konstitutivna naroda, kao i njihovih političkih elita: Sud procesuira samo osobe iz jednog naroda i umanjuje ili relativizira njegovu žrtvu; Institut vrši ekshumacije i identifikacije posmrtnih ostataka samo osoba iz određenih etničkih zajednica.

■ **Politička volja.** Da bi se bila koja od aktivnosti u vezi sa mehanizmima tranzicijske pravde realizovala, potrebna je politička volja. Naime, jedino institucije vlasti imaju autoritet i snagu da implementiraju ovakve inicijative. Također, jedino institucije vlasti mogu utjecati na javnost tako da se sruše stereotipne predstave o drugima (medijska kampanja, promjena obrazovnog sistema, zakonodavstvo itd.).

■ **Uloga organizacija civilnog društva.** Iako su institucije vlasti prvenstveno odgovorne za realizaciju ovih aktivnosti, poželjna je i potrebna aktivnost organizacija civilnog društva kao motorna snaga u pravcu promjena. One mogu biti grupe za pritisak koje prepoznaju probleme i u određenom broju slučajeva pronalaze i predlažu rješenja. Organizacije civilnog društva sistematski prate aktivnosti institucija i ukazuju na njihove propuste. U svakom slučaju, institucije moraju prihvati ove organizacije kao partnera i iskoristiti njihove kapacitete, kako bi se obezbijedila uspješnost procesa. Jedine aktivnosti u pravcu dokumentiranja kršenja ljudskih prava i ratnih zločina prije osnivanja nekog istražnog tijela su one koje su provele organizacije civilnog društva. Ta dokumentacija može biti višestruko iskorištena. Konkretno, može predstavljati osnovu za rad nekog budućeg istražnog tijela; može pomoći u procesuiranju predmeta ratnih zločina jer se u njoj nalaze informacije o lokacijama zločina, kao i o žrtvama, svjedocima te mogućim počiniocima; dokumentacija organizacija civilnog društva može pomoći u aktivnostima reforme institucija pošto daje podatke o pripadnicima javne administracije koji su kršili prava itd.

■ **Široke konsultacije unutar civilnog društva i između civilnog društva i vlasti.** Iskustvo je pokazalo da, i pored najbolje volje bilo međunarodne zajednice, bilo domaćih vlasti da se realiziraju određene aktivnosti iz oblasti tranzicijske pravde, one neće dobiti podršku građana ukoliko se zainteresovani dio javnosti ne uključi direktno ili putem organizacija civilnog društva u proces njihovog dizajniranja, provođenja i evaluacije.¹⁸ Međutim, u tranzicijskim kontekstima uglavnom se ne sreće spremnost institucija vlasti da se uopšte konsultiraju sa građanima, već donose odluke u skladu sa svojim političkim programima i interesima. Iz tog razloga čak i da se konsultacije organizuju, ne postoji garancija da će se mišljenje građana uzeti u razmatranje, a s čim je direktno povezano i pitanje političke volje. Međutim, i pored ovih ograničenja, uključivanje javnosti i civilnog društva u proces donošenja odluka jest element koji omogućava da se u najvećoj mjeri ostvare ciljevi koji su postavljeni.

Sva nastojanja u smislu dizajniranja i implementacije aktivnosti u oblasti tranzicijske pravde trebaju se zasnovati na realnim osnovama, te uključivanju svih spomenutih kontroverzi i ograničenja. Međutim, ono što je moguće, što se mora i što je od fundamentalne važnosti da se postigne jesu sljedeća dva cilja:

- obeštećenje žrtava kako bi se uklonile posljedice zločina i
- sprečavanje činjenja zločina u budućnosti.

¹⁸ Zainteresovani dio javnosti jesu različita udruženja žrtava, NVO za ljudska prava, udruženja mladih, udruženja žena, udruženja veterana, pravna, akademска i vjerska zajednica, novinari itd.

III MEHANIZMI TRANZICIJSKE PRAVDE

1. Krivična pravda

U skladu sa pravnom doktrinom tranzicijske pravde, koju je uspostavila presuda Velásquez-Rodríguez (Velasquez - Rodríguez) protiv Hondurasa, država je obavezna istražiti zločin, imenovati ko su počinjeni i žrtve i organizovati efikasan i fer postupak sa ciljem

- 1.** da uspostavi odgovornost počinilaca za učinjena krivična djela, prvenstveno onih najodgovornijih, kako bi se uspostavio princip kažnjivosti za učinjenje krivičnih djela;
- 2.** da propiše odgovarajuće kazne u skladu sa odgovornošću kako bi se spriječilo ponavljanje kršenja ljudskih prava i ratnih zločina u budućnosti;
- 3.** da utvrdi sudsku/forenzičku istinu, čime se sprečava negiranje da se zločin dogodio.

Značaj mehanizma krivične pravde može se posmatrati na dva nivoa, individualnom i kolektivnom. S jedne strane, provođenjem sudskog postupka i kažnjavanjem odgovornih žrtvama se pokazuje da je pravda doстиžna, da krivci za njihovu patnju ne mogu proći nekažnjeno, a čime im se vraća dostojanstvo koje im je zločinom oduzeto. Sa druge strane, suđenja i kažnjavanje pokazuju javnosti da država funkcioniра, da je odlučna da sankcionira svako kršenje prava, te da je činjenje zločina društveno neprihvatljivo ponašanje, čime se uspostavlja vladavina prava, povjerenje u institucije i sprečava činjenje zločina u budućnosti.

Suđenja pred domaćim i međunarodnim sudovima. Procesuiranje predmeta kršenja ljudskih prava i ratnih zločina može se odvijati na državnom i na međunarodnom nivou. Sa stanovišta tranzicijske pravde, najbolje je da se suđenja odvijaju pred domaćim institucijama kako bi domaća javnost uvidjela da institucije države funkcionišu, da se pred domaćim institucijama može ostvariti pravda, te da država preuzima odgovornost zbog počinjenih djela.¹⁹

¹⁹ S/2004/616, paragraf 34 The rule of law and transitional justice in conflict and post-conflict societies, Report of the Secretary-General <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N04/395/29/PDF/N0439529.pdf?OpenElement>

Provođenje sudskega postupaka pred domaćim institucijama ima minimum još četiri pozitivne strane:

- 1.** Pravosudni organi mogu ostvariti neposredan kontakt sa žrtvama i svjedocima;
- 2.** Sva relevantna dokumentacija im je dostupna (dokumentacija institucija, organizacija civilnog društva i druga);
- 3.** Žrtve mogu neposredno da prate na koji se način provodi pravda.
- 4.** Postupak pred domaćim pravosudnim institucijama vodi se na lokalnom jeziku, tako da žrtve i javnost mogu pratiti suđenja na jeziku koji razumiju.

Međutim, postoje ograničenja i rizici ukoliko se suđenja organizuju na domaćem nivou, naročito u tranzitivnom periodu. Kao što je istaknuto, pravosudne institucije nemaju dovoljno kapaciteta, bilo tehničkih, stručnih ili finansijskih, nisu osnovane specijalizovane institucije koje bi se bavile procesuiranjem ovakvih slučajeva, ne postoji adekvatno zakonodavstvo, osobe koje su pokretale političke postupke i donosile političke presude i dalje su na važnim pozicijama u sudstvu i tužilaštvu, a ne postoje adekvatne procedure putem kojih bi se izvršila reforma institucija, ili procedure postoje, ali se ne primjenjuju. Također, pravosudne institucije trpe konstantan politički pritisak, bilo od predstavnika bivše vlasti, koji u tim institucijama i dalje imaju autoritet, bilo od predstavnika nove vlasti, ali i od javnosti. Zbog tih okolnosti jedan se broj država oglušuje o svoju obavezu da procesira osobe koje su počinile krivična djela. Sa druge strane, praksa pokazuje da se određeni broj optužnica podiže na osnovu nedovoljno dokaza, te da se vrše neselektivna hapšenja pod optužbom da su kršena prava u prošlosti ili počinjeni zločini. Na taj način je, uspostavljena nekažnjivost za pripadnike jedne kategorije stanovništva/etničke zajednice, jer su procesuirane isključivo osobe iz druge, a zbog čega suđenja dobijaju karakter odmazde. Na ovaj način direktno se ugrožava sigurnost građana i mir, te onemogućava uspostava povjerenja u institucije.²⁰

Zbog ovih razloga otvorena je mogućnost za internalizacijom pravde, te uspostavljanjem sudova koji bi se na međunarodnom nivou bavili utvrđivanjem

²⁰ Takva je situacija bila primjetna u BiH neposredno nakon potpisivanja Dejtonskog sporazuma. Više informacija u Poglavlju II, dio Krivična pravda.

odgovornosti osoba za počinjene zločine, kao što je to bio slučaj sa uspostavom međunarodnih krivičnih tribunala za bivšu Jugoslaviju i Ruandu.²¹ Osnivanjem ad hoc tribunala za bivšu Jugoslaviju i Ruandu, te uvidom da je na međunarodnom planu moguće provoditi ovakva suđenja, otvoren je put ka formiranju stalnog Međunarodnog krivičnog suda²². Ovaj sud uspostavlja nadležnost nad najozbiljnijim zločinima (koji mogu biti počinjeni od 1. jula 2002. godine), čije je spriječavanje od interesa za čitavu međunarodnu zajednicu. Sa druge strane, on je komplementaran domaćim pravosudnim institucijama i u slučajevima kada su države nevoljne ili nedovoljno spremne da preduzmu procesuiranje osoba koje su odgovorne za počinjenje zločina, Međunarodni krivični sud će uspostaviti nadležnost i nad drugim krivičnim djelima.²³

Suđenja koja bi se vodila pred međunarodnim tijelima imala bi svoje prednosti i mane, te sve ono što može biti pozitivno može ujedno biti i negativno. Prednosti: govoreći o ad hoc sudovima, oni se ne nalaze na terenu i izdvojeni su iz konteksta tako da ne trpe nikakve pritiske, ni od političkih elita ni od javnosti. Budući da se na njih ne može vršiti pritisak, jer su odvojeni od konteksta, a nisu pogodjeni ni sukobom, očekuje se da zaposleni međunarodni tužioci i sudije budu apsolutno nepristrasni. S obzirom da su zločini koji su počinjeni na teritoriji bivše Jugoslavije i Ruande sankcionisani međunarodnim pravom, smatra se da međunarodne sudije i tužioci imaju iskustva bavljenja tim temama, ili da su stručnjaci u toj oblasti. Iz spomenutih razloga, kao i činjenice da je bilo nemoguće organizirati slična suđenja u skladu sa standardima u državama gdje su zločini počinjeni, donatori su bili vrlo zainteresirani da podržavaju rad tih institucija. Mane:

1. sud je udaljen od konteksta za koji ima mandat, udaljen je od svjedoka, žrtava i informacija;
2. žrtve i javnost ne mogu efikasno pratiti njegov rad;
3. činjenica da se ne može kvalitetno posmatrati na koji način međunarodne institucije ostvaruju pravdu otvara mogućnost manipulacija jer političkim elitama, iz različitih razloga, uglavnom ne odgovara funkcionisanje tih institucija;

²¹ Više informacija u Poglavlju II, dio Krivična pravda.

²² Međunarodni krivični sud osnovan je Rimskim statutom, koji je usvojen 17. jula 1998. godine.

²³ Rimski statut Međunarodnog krivičnog suda, paragraf 11 i 17. <http://untreaty.un.org/cod/icc/statute/romefra.htm>

4. nefunkcionalne medijske strategije u pravcu približavanja rada sudova zajednicama;

5. međunarodne pravosudne institucije veoma su skupe itd.

Osnivanje hibridnih/mješovitih/internacionaliziranih sudova.

Tokom vremena učinjen je pokušaj da se prevaziđu negativne, a integrišu pozitivne strane procesuiranja pred međunarodnim institucijama, tako da se došlo na ideju za stvaranjem trećeg modela, državnih institucija u kojima će zajednički raditi međunarodne i domaće sudije i tužioci, čime je stvoren koncept hibridnih sudova kao privremenih institucija do konačnog transfera na državne institucije. Suština njihovog formiranja je da se prije povlačenja međunarodnih stručnjaka izgrade profesionalne institucije koje će moći, u skladu sa međunarodnim standardima fer i pravičnog suđenja, procesuirati predmete kršenja ljudskih prava i ratnih zločina. Da bi se to ostvarilo, potrebno je usavršiti kapacitete institucija i u stručnom i u tehničkom smislu. Ovakva

Hibridni sudovi: Zapošljavanjem međunarodnih sudija i tužilaca vrši se transfer znanja na domaće sudije i tužioce kako bi se podigao njihov kapacitet u stručnom, ali i u profesionalnom smislu, te da bi se izgradile institucije od povjerenja. Na kraju, prisustvo međunarodnih stručnjaka čini ovakve institucije privlačnim za donatorsku zajednicu, jer je uvjerenje donatora da će zaista putem te interakcije doći do podizanja kapaciteta državnih pravosudnih institucija, u koje će građani imati povjerenja, a što je suštinski cilj.

vrsta eksperimenta uspostavljena je u više država, na primjer u BiH, Kambodži, na Kosovu, u Istočnom Timoru, Sijeri Leone, Libanu, i to je trenutno najprihvatljivije rješenje za kvalitetno procesuiranje predmeta ratnih zločina i kršenja ljudskih prava pred državnim institucijama. U svakom slučaju, teško je reći da li su hibridni sudovi konačni modeli. Što se tiče BiH (Sud BiH), ovaj eksperiment se do sada pokazao vrlo uspješnim.²⁴

²⁴ Sud BiH je jedan od primjera hibridne institucije. Neke domaće i međunarodne NVO, kao što su Istraživačko-dokumentacioni centar (IDC) iz Sarajeva ili Fond za humanitarno pravo (FHP) iz Beograda, tj. ICTJ ili Human Rights Watch, kao i međunarodne institucije poput OSCE-a, ocjenjuju dosadašnji rad Odjela za ratne zločine Suda BiH vrlo pozitivnom ocjenom.

Bez obzira da li se suđenja provode pred nacionalnim, hibridnim ili međunarodnim sudovima, postoji najmanje 7 stvari koje utječu na njihov kvalitet i uopće na postizanje svih ciljeva mehanizma krivične pravde. Da bi se provodilo procesuiranje predmeta kršenja ljudskih prava i ratnih zločina, potrebno je:

- *postojanje političke volje;*
- *postojanje jasne strategije u vezi s tim koji slučajevi imaju prioritet;*
- *postojanje kapaciteta u stručnom, tehničkom i finansijskom smislu;*
- *uključiti žrtve u čitav proces;*
- *primijeniti postojeće zakone i usvojiti nove koji će omogućiti postizanje ciljeva mehanizma i obezbijediti ekonomičnost postupka;*
- *dizajnirati medijsku strategiju ka građanima, kako bi oni dobili informacije o radu pravosudnih institucija;*
- *uspostaviti komplementarnost sa ostalim mehanizmima tranzicijske pravde.*

utvrđuje sudsku/forenzičku istinu o navodima optužnice, a na temelju svjedočenja i drugih dokaznih predmeta. Na kraju, dokumentiranjem činjenica mogu se baviti i domaće i međunarodne organizacije civilnog društva i u nekim državama mogu biti najznačajniji faktor i motor u postupku borbe protiv negiranja zločina.²⁵ Svakako, najkarakterističniji instrument u okviru ovog mehanizma koji se bavi utvrđivanjem činjenica o kršenjima ljudskih prava je Komisija za istinu i pomirenje.

Postoje tri ključna elementa koja su bitna za uspostavljanje bilo kojeg od istražnih tijela čiji bi mandat bio utvrđivanje činjenica o zločinima.

- *Neophodna je politička volja da se istraže navodi o zločinima. S tim u vezi država treba omogućiti pristup svoj neophodnoj dokumentaciji i osigurati saradnju svih institucija.*
- *Da bi se neko od tih tijela formiralo, potrebno je osigurati sve neophodne bezbjednosne uslove. To je naročito važno zbog toga što se nalazi tih tijela zasnivaju na glasu žrtava, te se žrtve trebaju osjećati slobodno da bi govorile o svom stradanju.*
- *Mora postojati interes žrtava i svjedoka, kao i čitave javnosti da sarađuju sa jednim ovakvim tijelom.*

2. Kazivanje istine

Država treba provesti brzu i nepristrasnu istragu, putem koje će se utvrditi činjenice o zločinima i identifikovati ko su žrtve i počinoci sa ciljem da se napravi historijski zapis zasnovan na istini, sprječiti poricanje da su se zločini dogodili i uspostavi društvena solidarnost sa žrtvama, kako bi se dostigao potpun osjećaj pravde i sprječilo počinjenje zločina u budućnosti. Također, saznavanje, solidarnost i sprečavanje negiranja zločina otvara mogućnost da žrtve dobiju simboličnu satisfakciju, te da se stvori mogućnost za ublažavanje posljedica zločina. U fokusu mehanizma su žrtve i činjenice koje će se uspostaviti njegovom primjenom prvenstveno se zasnivaju na glasu žrtava.

Postoje različita istražna tijela koja se mogu baviti utvrđivanjem činjenica povodom zločina u prošlosti. Njihovi osnivači mogu biti državne vlade, parlamenti, ali i institucije vlasti na nižim nivoima. Također, tokom provođenja krivičnog postupka sam sud

2.1. Komisije za istinu i pomirenje

Do danas je širom Planete formirano preko 40 ovakvih tijela. Sve one se razlikuju između sebe i njihov izgled, formiranje i mandat uvjetovao je specifičan kontekst u kojem su nastale.²⁶

Svakako je najpoznatija, ali i najkontroverzija južnoafrička Komisija za istinu i pomirenje. Kontroverze

²⁵ Na primjer, u Argentini NVO SERPAJ započela je sa dokumentiranjem kršenja ljudskih prava tokom perioda vojne diktature. Što se tiče regionala, potrebno je spomenuti napore NVO-a Fonda za humanitarno pravo u Srbiji (FHP) i Istraživačko-dokumentacionog centra (IDC) u BiH u pravcu dokumentiranja ratnih zločina itd.

²⁶ Potrebno je reći da komisije za istinu kao model ne moraju biti odgovarajuće za sve kontekste. U svakom slučaju, odluku o njihovu osnivanju, izgledu, sastavu i mandatu trebaju zajednički donijeti institucije vlasti i građani, putem konsultacija.

su upravo nastale zbog specifičnog ovlaštenja koje je imalo to tijelo, a to je pravo na garantiranje amnestije. Naime, amnestija bi bila garantirana samo onim počiniocima koji bi svojeknjivo pristupili Komisiji i prihvatali da javno ispričaju punu istinu o tome kako su počinili zločin. Međutim, nakon tog iskustva južnoafričke Komisije za istinu i pomirenje nikada više nijedna komisija nije imala takvo ovlaštenje. Njega je kreirao specifičan kontekst u Južnoafričkoj Republici.²⁷ Dakle, ULOGA KOMISIJA ZA ISTINU I POMIRENJE NIJE GARANTIRANJE AMNESTIJE (mada to može biti ukoliko se institucije i javnost slože s tim, kao što je bio slučaj sa Komisijom za istinu i pomirenje u Južnoafričkoj Republici)!!!

2.1.1. Značaj komisije za istinu

Utvrđivanje činjenica i istine. Postoje brojne diskusije o tome šta je zaista suštinski cilj ovakvih tijela. Međutim, svakako postoji konsenzus da je njihov osnovni zadatok da utvrde činjenice, tj. istinu bez obzira da li se radi o istini koju „svi znaju”, pa je potrebna potvrda, ili je to istina koja je do tada bila nepoznata. U nekim slučajevima komisije su došle do takvih podataka da su izazvale veliko iznenađenje u javnosti. Na primjer, takva se situacija dogodila u Peruu, gdje je Komisija za istinu i pomirenje utvrđila da se tokom sukoba između vladinih snage i gerilaca dogodilo mnogo više zločina, te da je broj žrtava dvostruko veći nego što se prepostavljalo prije početka njenog rada.

Utvrđivanje zvanične istine. Zbog spomenute obaveze države da istraži sve navode o zločinima i imenuje ko su počinoci, a ko su žrtve, značajno je da komisija za istinu i pomirenje bude upravo nacionalna, domaća institucija, prvenstveno iz simboličnih razloga: njeni zaključci pokazuju da država prihvata odgovornost zbog mosovnih i sistematskih kršenja ljudskih prava koja su se dogodila u prošlosti i da je ta istina zvanična istina, čime se sprečava negiranje zločina. Naravno, da bi ta zvanična istina bila prihvaćena, potrebno je da se ispune neki od prethodnih zahtjeva, kao što je nezavisnost, transparentnost, da je osnovana, da je definisan njen mandat i izabrani članovi putem konsultacija itd.

²⁷ Za program amnestije južnoafričkoj Komisiji za istinu i pomirenje prijavilo oko 7.000 aplikantata, dok je njih oko 800 amnestirano. Ostali su predati na postupanje pravosudnim organima, jer je utvrđeno da nisu govorili istinu. Čak i u Južnoafričkoj Republici bilo je mnoga kritike zbog davanja takvog ovlaštenja Komisiji, sa argumentacijom da je u suprotnosti sa ciljevima pravde. Međutim, prema tvrdnjama članova Komisije, prvenstveno njenog predsjednika, biskupa Desmonda Tutua (Desmond Tutu), garantiranje amnestije bio je važan put u pravcu dostizanja restorativne pravde, kako bi se inicirala resocializacija počinilaca.

Doprinos u pravcu ostvarivanja sudske pravde (retributivna pravda). Komisija za istinu tokom ostvarivanja svog mandata skreće pažnju da su se zločini dogodili na lokacijama koje do tog trenutka nisu bile poznate istražnim i pravosudnim organima. Također, nalazi do kojih dođe komisija mogu da osnaže predmete koji se već procesuiraju, kao i već pokrenute istrage. Na kraju, komisija doprinosi otkrivanju obrasca zločina i ukazuje na odgovornost institucija, te na odgovornost nadređenih.

Kreiranje pozitivnog javnog mnjenja. Jedna od najvažnijih stvari koje komisija za istinu treba da postigne je da kreira pozitivno javno mnjenje, te svojim zaključcima inicira debate o zločinima koji su se dogodili u prošlosti. Komisije postižu taj cilj tako što omogućavaju žrtvama da se obrate javnosti i da javno iskažu svoju sudbinu. Ta javna svjedočenja prikazivali su nacionalni elektronski mediji, tako da je omogućeno svim građanima da čuju koja stradanja su se dogodila. Na ovaj način se očekuje da će se stvoriti solidarnost sa žrtvama i prestati negiranje zločina. Upravo je to i suština postojanja komisije - da javnosti omogući da zna, a najefikasniji način da društvo sazna istinu je putem glasa žrtava. To je, u stvari, najvažniji doprinos komisija za istinu.

Doprinos u pravcu reparacija. U izvještaju koji će komisija objaviti mogu se naći preporuke u pravcu ostvarivanja prava na reparacije, koje mogu biti materijalne i simbolične. Često se, pored preporuka, objavljuje i plan za njihovo ostvarivanje.

Doprinos u pravcu institucionalnih reformi. U izvještajima se mogu naći i preporuke u pravcu institucionalnih reformi i one često pokrivaju oblast pravne i političke transformacije.

Da li se aktivnošću komisija za istinu može dostići pomirenje?

Rad komisije za istinu često se povezuje sa procesom pomirenja. Velika većina ovakvih tijela u svom nazivu i ima taj termin. Međutim, on može izazvati pogrešna očekivanja, jer se pomirenje možda ne može dostići aktivnošću komisije za istinu. Svakako, rezultatima rada ovog tijela može se postići pomirenje na individualnom nivou, međutim to ne znači da će društvo u cjelini imati taj osjećaj. Prvenstveni razlog za to je što proces pomirenja uglavnom traje dugo, a rad komisije za istinu je samo jedan dio tog procesa.

ŠTA JE KOMISIJA ZA ISTINU?²⁸

■ **Komisije za istinu su istražna, vansud-ska tijela** čiji je zadatak da istraže ono što im je stavljeno u mandat.

■ **Komisije za istinu su zvanična tijela.** Njih ne mogu osnivati organizacije civilnog društva (iako su one, kao što je spomenuto, motorna snaga u pravcu dokumentiranja kršenja ljudskih prava i ratnih zločina), već isključivo institucije vlasti, i to uglavnom vlade i parlamenti.

■ **Komisije za istinu su tijela privremenog karaktera** i ona se ne trebaju miješati sa stalnim zvaničnim tijelima koja formiraju države i čiji je zadatak da konstantno ispituju kršenja ljudskih prava, kao što je to slučaj sa institucijom Ombudsmana.

■ Da bi uopšte mogle da funkcionišu i da bi se njihovi zaključci smatrali kredibilnim, **komisije za istinu trebaju biti autonomne u radu**.²⁹ Nezavisnost komisije može se obezbijediti i tako što će se zakonom ili osnivačkim aktom koji je nastao na temelju zakona članovima komisije, na primjer, osigurati imunitet.

■ **Komisija za istinu je zvanično istražno tijelo, koje se bave istragom događaja u tačno određenom periodu u prošlosti,** a koji je definisan mandatom komisije. Komisije za istinu ne ispituju događaje koji su se desili u dalekoj prošlosti (mada na tome mogu insistirati određene grupe građana), niti se fokusiraju na uzrok sukoba, historijsku analizu i slično. Te istrage provode drugačija tijela, poput historijskih komisija, akademskih institucija i drugo.

■ **Komisije za istinu nisu fokusirane na bilo koja krivična djela koja su se dogodila u prošlosti, već na sistematska i masovna kršenja ljudskih prava i djela sankcionisana međunarodnim humanitarnim pravom.**

Neka krivična djela direktno ili indirektno mogu biti povezana sa kršenjem ljudskih prava i u tom smislu su interesantna za misiju komisije, kao što bi mogla biti korupcija. Međutim, ovakve institucije nisu istražna tijela koja istražuju druge oblike kriminala.

■ **Komisije za istinu ne istražuju jedan specifični događaj ili zločin koji se desio u prošlosti, već seriju događaja i incidenata kako bi se utvrdio obrazac zločina.** Na primjer, posmatrajući kontekst BiH, u ovoj državi formirano je više zvaničnih istražnih tijela. Jedno od njih je Komisija za istraživanje događaja u i oko Srebrenice od 10. do 19. jula 1995. godine (Komisija za Srebrenicu). Međutim, to se tijelo ne može smatrati komisijom za istinu iako je formirano aktom Vlade RS i iako istražuje događaje u tačno određenom periodu u prošlosti, a koji su sankcionisani međunarodnim humanitarnim pravom. Komisija za Srebrenicu bavila se isključivo jednim zločinom, a ne serijom događaja i incidenata i uspostavom obrasca zločina, te se iz tog razloga ne može smatrati komisijom za istinu (što ni na koji način ne umanjuje njene historijske rezultate)!

■ **Komisije za istinu u svom fokusu imaju žrtve i svoje istrage prvenstveno zasnovaju na glasu žrtava,** tačnije na njihovim iskuštvima, te na osnovu toga stvaraju historijsko pamćenje (mada mogu koristiti i arhivsku građu). U najvećem broju slučajeva sama komisija predstavlja platformu za javno obraćanje žrtvama javnosti.³⁰

■ **Komisije za istinu na kraju svog rada objavljaju izvještaj** u kojem su izneseni nalazi o činjenicama. U izvještaju se također objavljaju i preporuke, uglavnom u pravcu reparacija i institucionalnih reformi, tačnije što je potrebno uraditi da bi se umanjile posljedice štete koja je nanesena žrtvama, te preporuke u pravcu osiguranja da se slični zločini ne dogode u budućnosti.

²⁸ Zasnovano na predavanju Marka Freemana (Mark Freeman), direktora za međunarodne odnose ICTJ, koje je održano u sklopu ljetne, koju su tokom juna 2005. godine na Paliću (Srbija) organizovale NVO Fonda za humanitarno pravo, Istraživačko-dokumentacionog centra i Dokumenta (Zagreb).

²⁹ Svakako, ne može se reći da su sve komisije bile nezavisne u svom radu. Sa druge strane, postoji stereotipna predstava da institucije koje osniva i finansira država ne mogu biti nezavisne od osnivača. Međutim, to se ne može uzeti kao isključiv argument da bi se potkrnjepila sumnja u nezavisnost ovakvog jednog tijela. Naime, i sudovi i tužilaštva su državne institucije, pa se smatraju nezavisnim.

³⁰ Naravno, komisije u toku svog rada mogu da intervjuju i osobe koje nisu direktno žrtve, već svjedoci ili čak počiniovi, kao što je bio slučaj sa Komisijom za istinu i pomirenje u Južnoafričkoj Republici. Međutim, prvenstveni fokus svih komisija su žrtve i njihovo objašnjenje stradanja kroz koja su one prošle, na osnovu kojih se donose zaključci.

Ograničenja. Međutim, postoji veliki broj faktora koji utječe na to da komisija možda neće moći postignuti sve zacrtane ciljeve.

Kao što je istaknuto, komisija za istinu je tijelo ograničenog trajanja, koje treba da dostavi svoje nalaze u određenom razdoblju. Međutim, to razdoblje uglavnom nikada nije odgovarajuće da bi se ostvario mandat toga tijela. Iako je obaveza države da svima objelodani „njihovu“ individualnu istinu, istinu o kršenju prava tačno određene žrtve, ono šta zapravo komisija za istinu radi je utvrđivanje globalne istine. Ta činjenica se ne mijenja iako će se omogućiti velikom broju žrtava da javno govori o svom stradanju, pošto će biti i onih kojima se neće pružiti ta prilika. Međutim, neće sve žrtve biti u mogućnosti da javno govore. Također, mandatom komisije nikada neće biti obuhvaćeni svi zločini: mandat komisije zavisi i od konsultacija sa građanima, ali i od odnosa snaga.

Iako država ima obavezu da objelodani ko je počinilac, komisija za istinu ne mora imati ovlaštenje da izade u javnost sa spiskom počinilaca. Tome se, na primjer, mogu usprotiviti pravosudne institucije, jer bi se potencijalno ugrozile krivične istrage i pokrenuti postupci.³¹ Sa druge strane, ukoliko se određena osoba spominje kao mogući počinilac, sa stanovišta ljudskih prava njoj bi trebalo biti omogućeno da se izjasni o tim optužbama. Na kraju, potrebno je istaći da se tokom svog rada komisija za istinu može „sukobiti“ sa nekom od važnih institucija, kao što su službe bezbjednosti, čija se uloga treba ispitati, a koje mogu započeti kampanju protiv komisije, čime se može onemogućiti da to tijelo postigne zacrtane ciljeve. I drugi razlozi.

3. Reparacije

Provođenjem programa reparacija direktno se utječe na prevazilaženje posljedica zločina i na vraćanje do stojanstva žrtvama, koje im je oduzeto nanošenjem povreda. Da bi se došlo do toga cilja, država je u obavezi da ustanovi, finansira i provodi programe reparacije, bilo zbog pravne bilo zbog moralne obaveze, jer je napravila propust u ispunjavanju svoje primarne obaveze, a to je da zaštiti prava svim svojim građanima. Glavna dilema je na koji način se pravo na reparacije može učiniti smislenim i efektivnim da bi se postigli spomenuti ciljevi.

Najefikasnije bi bilo ustanoviti jedan sveobuhvatni program reparacija koji će uključivati svih pet osnovnih oblika koje definiše Rezolucija Generalne skupštine UN Osnovni principi i smjernice o pravu na pravni lijek i reparacije za žrtve teških kršenja međunarodnih ljudskih prava i ozbiljnih povreda međunarodnog humanitarnog

prava, a to su kompenzacija, restitucija, rehabilitacija, različiti oblici zadovoljenja i garancija neponavljanja. Međutim, ono što je važno naglasiti, a što u dobroj mjeri daje potrebna razjašnjenja za nastavak teksta, jest da se u svim društвima kao dominantan oblik reparacija javlja kompenzacija.

Prije izrade programa reparacija potrebno je odgovoriti na značajan broj važnih, čak i kontroverznih pitanja. Preduslov je definirati pristup dizajniranju programa reparacija, tj. da li će se reparacijama pristupiti kao pravnom i moralnom, tj. političkom pitanju. Iz te prve dileme proistječu sljedeća pitanja, koja su od suštinske važnosti za definiranje programa reparacija. Ko su korisnici: da li su korisnici samo žrtve? Koja je definicija žrtve? Da li i ratni vojni invalidi (RVI) mogu biti žrtve (jer su se borili da bi se ostvarili interesi države)? Koja povreda ili nepravda treba da bude pokrivena programom reparacija? Jesu li to povrede koje su zasnovane na tjelesnim oštećenjima ili se programima reparacija trebaju pokrivati i oni koji pate od ratne traume? Da li reparacije treba da obuhvataju i načinenu materijalnu štetu? Ukoliko se, konkretno, govori o kompenzacijama kao obliku reparacija, važno je pitanje na koji način će se napraviti odnos između različitih povreda, recimo tjelesnog oštećenja ili gubitka člana porodice i druga pitanja?

U idealnom svijetu najdjelotvorniji su oni programi reparacija koji su sveobuhvatni, koji obuhvataju sve kategorije stanovništva i sve povrede i koji ocjenjuju potrebe svakog potencijalnog korisnika individualno.³² Međutim, realnost je takva da je vrlo teško administrirati individualni pristup procjenjivanja potrebe svake određene žrtve u slučajevima kada

³² Kao primjer mogu se uzeti logoraši. Određena osoba koja je preživjela torturu ima unutrašnje kapacitete da se izbori sa traumom. Sa druge strane, neko koji je proživio isti oblik mučenja, ili manji, ili nije uopšte mučen, već je izvor traume sama činjenica da je bio protivpravno zatvoren i u konstantnom strahu od mučenja ili smrti, nema unutrašnjih kapaciteta da izade na kraj sa traumom. I jedna i druga osoba mogu se smatrati žrtvama, međutim, njihovo psihološko stanje se u dobroj mjeri razlikuje. Tu se postavlja pitanje na koji način država treba pristupiti ovim osobama: da li, principijelno gledajući, država treba i za jednu i za drugu osobu obezbijediti istu vrstu reparacija, jer je propustila obavezu da zaštiti svoje građane, ili u program reparacija treba da uđe samo ona osoba koja trpi posljedice zatvaranja, iako suštinski nad njom nije provedena tortura?

³¹ Više informacija pronaći u Poglavlju II, dio Kazivanje istine.

Pet osnovnih oblika reparacija. Rezoluciji Generalne skupštine UN-a, usvojenoj 16. decembra 2005. godine pod nazivom *Osnovni principi i smjernice o pravu na pravni lijek i reparacije za žrtve teških kršenja međunarodnih ljudskih prava i ozbiljnih povreda međunarodnog humanitarnog prava*³³ definisano je pet osnovnih oblika reparacija koji su se u različitom obimu sretali u društvi ma opterećenim naslijedjem teškog kršenja ljudskih prava i ratnih zločina. To su:

- **kompenzacije** - predstavljaju materijalno zadovoljenje žrtava putem obezbjeđivanja jednokratnih, mjesecnih ili drugih naknada na osnovi zakona i podzakonskih akata, kao i putem pokretanja krivičnih ili parničnih postupaka zbog materijalne odnosno nematerijalne štete koja je počinjena u periodu kršenja ljudskih prava;
- **restitucija** - predstavlja povratak žrtava u situaciju koja je postojala prije početka kršenja ljudskih prava: puštanje na slobodu, osiguravanje građanskih prava i sloboda, povratak imovine, povratak u mesta iz kojih su raseljene i drugo;
- **rehabilitacija**-predstavlja pružanje psihološke i druge podrške (medicinske) zbog preživljenih ratnih trauma ili fizičkih povreda;
- **različiti oblici zadovoljenja** - predstavljaju simbolične metode putem kojih će biti umanjene posljedice štete: rješavanje sudbine nestalih i razni oblici simboličnih reparacija poput izvinjenja, podizanja memorijala, utvrđivanje činjenica o zločinima i slično;
- **garancija neponavljanja** - predstavlja postupke osiguranja kojima će se garantovati da se u budućnosti neće ponoviti kršenja prava: demobilizacija, raspушtanje paravojnih formacija, uništavanje oružja, civilna kontrola nad službama bezbjednosti, reforma službi bezbjednosti, reforma pravosuđa itd.

ima nekoliko desetina ili čak nekoliko stotina hiljada žrtava, jer bi to iziskivalo izvesni period vremena do donošenja rješenja kakav program reparacija je adekvatan za određenog korisnika, te do izvršenja rješenja. Također, što je više povreda pokriveno, time raste i broj korisnika, te je manje mogućnosti za individualni pristup. Ovaj problem se dodatno usložnjava kada se uzme u razmatranje da su sredstva kojima raspolaže države u tranziciji vrlo limitirana i da su, također, potrebna za, na primjer, pokretanje aktivnosti i reformi u drugim oblastima značajnim za funkcioniranje države, kao što bi bila reforma zdravstvenog i obrazovnog sistema, borba protiv organiziranog kriminala i drugo.

Realnost uvjetuje na koji će se način pristupiti problemu reparacija. Generalno, najveći broj zemalja u tranziciji problemu reparacija prilazi primjenjujući kolektivni pristup, a koji je zasnovan na različitim

kriterijima.³⁴ Iskustvo pokazuje da države zauzimaju pristup davanja prava na reparacije prvenstveno onima koji imaju najveću potrebu za njima, tj. onim kategorijama stanovništva koje su politički najsjetljivije.³⁵ Na primjer, u Čileu se inicijalni program reparacija odnosio samo na porodice ubijenih i nestalih, a što je bilo direktno u vezi sa mandatom čileanske Komisije za istinu i pomirenje (da ispita sudbinu ubijenih i nestalih). Sa druge strane, desetine hiljada osoba u Čileu bile su žrtve torture i drugih oblika nehumanog ili ponižavajućeg postupanja, te su bile nezakonito kažnjavane i zatvarane u logorima, ali one nisu bile pokrivene programom reparacija.

³⁴ Na primjer, u slučaju BiH kriterij za kompenzacije je tjelesno oštećenje (mada kompenzacije, po različitim osnovama, mogu dobijati i druge kategorije stanovništva, kao što su porodice ubijenih i nestalih civila i ratnih vojnih invalida, te druge kategorije stanovništva). Više informacija u Poglavlju II, dio Reparacije.

³⁵ Važno je naglasiti da države, prvenstveno one koje su izasle iz konflikta kao što je BiH, naročito žele zadovoljiti prava borake populacije, tačnije ratnih vojnih invalida, upravo zato da bi njihova uloga dobila društveno priznanje, jer su se borili za državni interes, a pritom stradali. Više informacija u Poglavlju II, dio Reparacije.

³³ A/RES/60/147 Basic Principles and Guidelines on the Right to a Remedy and Reparation for Victims of Gross Violations of International Human Rights Law and Serious Violations of International Humanitarian Law. <http://www.undemocracy.com/A-RES-60-147.pdf>

U pokušaju da se riješe svi spomenuti problemi, tj. da nijedna kategorija stanovništva ne bude diskriminirana i zapostavljena, u teoriji tranzicijske pravde postavljen je i treći pristup. Njegova suština je u tome da se odredi izvjesna kompenzacija za sve pogodžene kategorije stanovništva, a da se, kako se država bude ekonomski razvijala, ostvari individualni pristup svakoj osobi i izvrši procjena potrebe. Međutim, ovaj model još uvijek je u domenu teorije.

Neophodno je uključiti problem roda.

Naročito je važno da se u programe reparacija uključi problem roda, upravo zbog velikog broja žena čija su prava kršena, kao i zbog specifičnosti tih zločina. Da bi se pristupilo izradi programa reparacija za ovu kategoriju stanovništva, potrebno je zločine prema ženama posmatrati kroz kulturno-školski kontekst njihovog življenja (na primjer, da li se radi o patrijarhalnoj kulturi itd.).

Informiranje javnosti. Potrebno je izraditi strategije informiranja javnosti o programima reparacija kako bi se osiguralo da svi potencijalni korisnici imaju saznanja o svojim pravima. S tim u vezi, potrebno je ukinuti zakonom propisane rokove za prijavu, ukoliko postoje, da bi se ostvarilo pravo na reparacije.

Finansiranje programa reparacija. Posljednji problem u pravcu realizacije programa reparacija je odgovor na pitanje na koji način će se on finansirati. Bazično postoje tri izvora finansiranja: počinilac zločina, država i međunarodna zajednica. Žrtva u toku krivičnog postupka protiv osumnjičenog, za kojeg postoji osnovana sumnja da joj je načinio materijalnu ili nematerijalnu štetu, ili nakon donošenja pravosnažne presude protiv njega, ima mogućnost da pokrenu tužbu za naknadu štete. U stvarnosti se to nije pokazalo kao realna opcija, jer su u većini slučajeva počinioči nedovoljno ekonomski moćni da bi mogli isplati kompenzaciju po odštetnom zahtjevu. Drugi izvor je država, koja je svakako obavezna da obezbijedi sredstva pošto je propustila da zaštititi prava svojim građanima. Što se tiče trećeg izvora, do sada nije zabilježeno da su značajna sredstva za programe reparacija dobijana iz fondova drugih država ili međunarodnih fondacija. To ima svoje

opravdanje, jer je, kao što je istaknuto, država u obavezi da planira, finansira i provodi programe reparacije - zbog propusta koji je učinila.

Sve države koje su izašle iz postautoritarnog doba ili iz konflikta imaju limitirana sredstva, a veliki broj prioriteta. Međutim, to nikako ne znači da su one oslobođene obaveze! Prvenstveno je potrebna spremnost države da se suoči sa svojom obavezom i sa žrtvama. S tim u vezi mogu se organizovati različite aktivnosti koje direktno ne ugrožavaju limitirane finansijske moći niti ugrožavaju ostale prioritetne sfere zbog programa reparacija. Na primjer, kao neka vrsta kvazikompenzacije ili simboličnih reparacija sa materijalnim parametrom, žrtve mogu biti oslobođene plaćanja računa za struju ili telefon, mogu im se davati akcije javnih preduzeća ili se mogu primijeniti drugi slični modeli. U idealnim slučajevima, države u kreiranju godišnjeg budžeta mogu jednu budžetsku liniju dodjeliti programu reparacija. Sa druge strane, države mogu ustanoviti posebne kreditne institucije ili fondove s ciljem da se zarade sredstva za programe reparacija.

Upravo zbog spomenutih ograničenja i realnosti da će možda određeni broj žrtava ostati izvan programa reparacija, a da čak ni one kategorije stanovništva koje su programom reparacija obuhvaćene neće u dovoljnoj mjeri biti zadovoljene, potrebno je imati integrisani pristup svih mehanizama tranzicijske pravde, a čime će se potencijalno omogućiti osjećaj zadovoljenja. Govoreći isključivo o reparacijama, iako su kompenzacije njihov dominantan model, upravo zbog nemogućnosti da se svi potencijalni korisnici uključe u program, potrebno je aktivno primijeniti i ostale oblike reparacija, kao što bi bilo omogućavanje psihološke i medicinske pomoći, ali i simbolične oblike reparacije, poput izvinjenja državnih zvaničnika, utvrđivanje činjenica o zločinima i drugo s ciljem da se postigne efekat ovog mehanizma, a to je ublažavanje posljedica koje su prouzrokovane različitim povredama, psihičkim ili fizičkim.

4. Institucionalne reforme

Cilj ovog mehanizma tranzicijske pravde najdirektnije se odnosi na sprečavanje kršenja ljudskih prava i činjenja zločina u budućnosti, te, generalno, i na uspostavljanje vladavine prava. Da bi se taj cilj dostigao, potrebno je provesti određeni broj aktivnosti u pravcu reformisanja institucija, prvenstveno službi bezbjednosti³⁶ i pravosudnih institucija, kako bi se uspostavile institucije od integriteta koje će biti u službi građana i u koje će građani imati povjerenja. Na kraju, potrebno je osnovati nove institucije i sačiniti odgovarajuće strategije, a na osnovu kojih će se izraditi potrebni zakoni kako bi se obezbijedila puna reforma institucija, ali i podržali ciljevi ostalih mehanizama tranzicijske pravde, kao što je uspostavljanje krivične odgovornosti osoba za kršenja ljudskih prava u prošlosti, ustanovljavanje činjenica o zločinima i realizovali programi reparacija.³⁷

Naime, nakon završetka oružanog sukoba i uspostave mira, tj. nakon svrgavanja autoritarnog režima i uspostave demokratije, javni sektor je u krizi. On je nedovoljno funkcionalan, u njemu radi previelik broj službenika, ustrojen je na identičan način kao i tokom prethodnog režima, a pripadnici starih političkih elita ga i dalje kontrolišu, te kao takav ne predstavlja servis građana.

Jedan od prvih koraka u pravcu reforme institucija je profesionalizacija javne administracije. Ona se svodi na provjeravanje *kapaciteta* i *integriteta* zaposlenih u institucijama i onih koji će se u njima zapošljavati u budućnosti. Pitanje kapaciteta odnosi se na provjeru potrebnih kvalifikacija (stručna spremna, trening, iskustvo) i tehničke sposobnosti određene osobe da ostvaruje aktivnosti u pravcu ispunjenja mandata institucije, te da li je zaposlena putem javnog konkursa ili nezakonito i drugo. Sa druge strane, pitanje integriteta odnosi se na to može li određena osoba ispuniti mandat prema standardima poštovanja ljudskih prava i vladavine prava.

Profesionalizacija javne administracije provodi se kroz procese *ocjenjivanja* i *reimenovanja*. Što se tiče prvog procesa, službenici koji imaju namještenja u javnim institucijama prolaze kroz proces ocjenjivanja integriteta i kapaciteta, tj. ocjenjuje se da li su podobni da i dalje

³⁶ Na primjer, potrebno je izvršiti demobilizaciju, ukinuti jedinice i paravojne formacije koje su vjerovatno bile uključene u kršenje ljudskih prava i počinjenje zločina u prošlosti, uništiti oružje itd.

³⁷ Istaknuto je da je jedan od ključnih problema sa kojima se suočavaju društva u tranziciji nepostojanje odgovarajućeg zakonodavnog okvira, kao ni specijalizovanih istražnih i pravosudnih organa, čime se stvaraju uslovi za nekažnjivost i nedostatak pravde. Upravo nekažnjivost i nedostatak pravde otvaraju mogućnost za nove sukobe i nastavak kršenja prava.

Da bi se krenulo u proces provjeravanje kapaciteta i integriteta zaposlenih u institucijama potrebno je izvršiti određene procjene, koje se mogu svrstati u tri osnovna koraka:

- *Ocijeniti obavlja li institucija svoj mandat i postoje li politička volja da se izvrši reforma.*
- *Utvrđiti standarde na osnovu kojih će se izvršiti reforma, tj. koliko je zaista potrebno službanika da bi se ostvario mandat institucije, a to treba da bude bazirano na prvom koraku.*
- *Kreirati proces reforme nakon utvrđivanja standarda.*

imaju zaposlenje u javnoj administraciji.³⁸ Što se tiče drugog procesa, sve pozicije u određenoj instituciji proglašavaju se otvorenim, tako da za njih treba da se prijave i svi njeni dojučerašnji uposlenici, kao i svi ostali koji to žele.³⁹ U prvom slučaju, specijalno tijelo, uspostavljeno s ciljem da realizira ovaj zadatak, ima obavezu da ocjeni je li određena osoba podobna za poziciju u javnoj administraciji. Što se tiče drugog slučaja, teret je na osobama koje su se prijavile i one treba da pokažu kako su prikladne da budu na poziciji za koju su prijavljene. Upravo ova dva procesa korespondiraju sa dva osnovna pristupa mehanizmu institucionalnih reformi, a to je restrukturiranje institucija, tj. njihovo ponovno uspostavljanje.⁴⁰

Procesi ocjenjivanja i reimenovanja provode se putem dvije metode, tzv. vettinga i lustracije, a koji se pokreću na inicijativu države.⁴¹

³⁸ U kontekstu BiH, ovakav proces sproveden je u policiji. Više informacija može se pronaći u Poglavlju II, dio Institucionalne reforme.

³⁹ U kontekstu BiH, ovakav proces proveden je u pravosuđu. Više informacija može se pronaći u Poglavlju II, dio Institucionalne reforme.

⁴⁰ Rule of Law Tools for Post-Conflict States - Vetting: an Operational Framework, Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights (OHCHR), 2006

⁴¹ U kontekstu bivše Jugoslavije, gdje god da su se dešavali slične aktivnosti, provođen je upravo program vettinga. Međutim, te aktivnosti uvek su popularno nazivane lustracijom, prvo zbog nerazumijevanja razlike između vettinga i lustracije, a drugo zato što trenutno ne postoji adekvatan prevod termina vetting na lokalne jezike, tako da se prevodi kao lustracija.

Šta je vettining, a šta je lustracija? Vetting predstavlja ispitivanje integriteta i kapaciteta određene osobe da bi se provjerila njegova/njena podobnost kao individue za obavljanje funkcije u javnoj administraciji. Sa druge strane, lustracija je provjera koja se ne zasniva na ocjenjivanju integriteta jedne osobe, već se ispituje njena povezanost sa određenom političkom grupacijom ili institucijom za koje se vjeruje da su prouzrokovali kršenja prava.⁴² Ovakav kolektivan pristup je, s jedne strane, u suprotnosti sa osnovama ljudskih prava da se ispituje individualna odgovornost svake osobe, ali i sa idejom reforme institucija. Konkretno, određena osoba može biti lustrirana samo zato što je povezana sa jednom političkom partijom ili institucijom, iako možda ne postoji nijedna informacija koja bi osumnjičila tu osobu da nema integritet, a povrh svega ima sve znanje koje je potrebno da bi se ispunio mandat institucije u kojoj radi. Sa druge strane, kolektivnim pristupom se ne moraju nužno otpustiti oni javni službenici koji jesu kršili prava, ali zbog ovakvog pristupa jednostavno neće proći kroz proces ocjenjivanja pošto ili nisu bili u partiji ili nisu pripadali onim institucijama koje su u fokusu lustracije.⁴³

Proces. Vetting je administrativni tj. disciplinski postupak kojim se ne uspostavlja krivična odgovornost osoba koje se provjeravaju, i to nije zamjena za sudski postupak. Na kraju toga procesa donosi se određena odluka ili sankcija koja nije krivična, niti inkriminisana osoba odlazi u zatvor. U najdrastičnijem smislu sankcija može rezultirati uklanjanjem određene osobe sa pozicije koju je do tada imala u nekoj instituciji. Program vettinga treba da se obavlja uz propisanu striktnu proceduru. Zaposlenima koji prolaze kroz proces provjere garantovaće se fer saslušanje, koje može biti javno; biće im zajamčeno pravo da se brane, sami ili uz pomoć advokata; biće im omogućen pristup dokumentaciji kako bi mogli da prezentiraju svoje argumente i dokaze; u slučaju izricanja kazne, imaće pravo na žalbu sudu ili nekom nezavisnom tijelu.

⁴² Jedan od najpoznatijih primjera provođenja lustracije dogodio se u Češkoj, gdje su inkriminisane upravo one osobe koje su bile u vezi sa komunističkom partijom te određenim institucijama, kao što je tajna policija.

⁴³ U tekstu će se dalje spominjati samo vetting.

Da li institucije mogu same sebe reformirati? Važno je naglasiti kako se u praksi pokazalo neefikasnim da se nakon uspostavljanja novog režima u institucijama formiraju samoregulatorna tijela, koja bi se bavila ispitivanjem integriteta ili kapaciteta uposlenika. Uvjerenje je da je u takvom političkom okruženju, gdje vladaju spomenute realnosti, teško zamislivo kako će institucije koje treba da budu reformirane same sebe reformirati. To se naročito odnosi na one organe koji su u fokusu mehanizama institucionalnih reformi, poput službi bezbjednosti i pravosudnih organa. Iz tih razloga potrebno je formirati jednu specijalnu komisiju, koja bi bila fer, nepristrasna i legitimna za provođenje takvog procesa. Nju treba da čine osobe od integriteta, a koje ne bi bile povezane ni sa jednom od strana u sukobu i u koje bi građani imali povjerenja. Da bi se došlo do formiranja takvog tijela, definiranja mandata i odabira članova, država treba organizirati konsultacije sa civilnim društвom.

Procedura vettinga sastoji se generalno iz tri glavne faze:

1. Faza registracije. Sve osobe koje žele dobiti certifikat i nastaviti raditi u određenoj instituciji moraju se registrirati. To je važan korak, jer se često ne zna precizan podatak koliko je tačno osoba zaposleno u određenoj instituciji. Svi oni koji su se registrirali popunjavaju određeni formular, gdje se traži navođenje određenih informacija. Upravo su te informacije osnova za ocjenjivanje.
2. Faza procjene. Ovo je centralna faza, jer se tokom nje vrši ocjenjivanje jesu li ispunjeni uslovi da određena osoba može nastaviti da bude javni službenik. Tokom te faze jedan veći broj službenika dobiće privremeni certifikat do konačne odluke, dok će jedan broj odmah izgubiti pozicije.
3. Faza certifikacije. Rezultat te faze je izdavanje certifikata za rad i donošenje konačnih odluka koje osobe su dostojeće za rad u javnim institucijama.

Rizici i rješenja. Vetting nosi sa sobom dva rizika:

- 1.** Ukoliko se prebrzo i agresivno uđe u ovaj proces, a što bi dovelo do smjenjivanja kritičnog broja iskusnih birokrata, postoji velika mogućnost da se ugrozi funkcioniranje institucija, jer novi uposlenici nisu spremni ili nisu dovoljno iskusni da na sebe preuzmu odgovornost i teret njihovog funkcionisanja.
- 2.** Nakon provođenja ovog procesa, ukoliko se ne pripreme odgovarajući programi resocijalizacija vetiranih osoba, te se „puste“ bez kontrole u društvo, one mogu doći u dodir sa organiziranim kriminalom ili započeti sa privatnim kriminalom. To se prvenstveno odnosi na vetirane osobe koje su radile u službama bezbjednosti.

Da bi se umanjio značaj ovih rizika, potrebno je paralelno izgrađivati dva posebna programa, a to je istraživanje ko bi mogli biti potencijalni zamjenici, kao i proces resocijalizacije vetiranih osoba. Nakon provođenja vettinga, zapošljavaće se određeni broj novih ljudi na stara radna mjesta, ili će se otvarati nove pozicije. S tim u vezi potrebno je odmah nakon

konkursa i zapošljavanja organizirati neophodnu edukaciju kako bi se podigao i kapacitet i integritet novih uposlenika. To je naročito važno zbog činjenice da zemlje koje su izašle iz autoritarnog ili konfliktnog društva imaju problem sa pronalaženjem kvalifikovanih kadrova u svim oblastima društva.

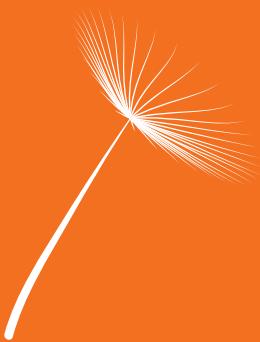
Što se tiče programa resocijalizacije, oni mogu po-drazumijevati različite aktivnosti. Jedan od načina je davanje kredita za pokretanje privatnih inicijativa i drugo. Međutim, postoji velika vjerovatnoća da će se javnost, prvenstveno žrtve, usprotiviti takvim programima sa argumentacijom da država, zbog ograničenih sredstava, nije u mogućnosti da izvrši svoju obavezu u pravcu organiziranja programa reparacija, jer je propustila da zaštititi prava svojih građana u prošlosti, a ima sredstva da podrži program resocijalizacije upravo onih ljudi koji su otvoreno ili prešutno odobravali kršenje njihovih prava. U svakom slučaju, donošenje naročito ovakvih kontroverznih odluka trebalo bi da uključuje i konsultacije. Upravo uključivanjem građana u taj proces javnost može dobiti uvjerenje da sve aktivnosti idu u pravcu uspostavljanja odgovornih institucija, koje treba da služe u njihovom najboljem interesu i sprečavanju ponavljanja zločina u budućnosti.

POGLAVLJE II

**Zvanične inicijative
(aktivnosti institucija vlasti)
u polju tranzicijske pravde**

- I KRIVIČNA PRAVDA
- II KAZIVANJE ISTINE
- III REPARACIJE
- IV INSTITUCIONALNE REFORME

IKRIVIČNA PRAVDA

I KRIVIČNA PRAVDA

1. Uvod

Procesuiranje predmeta ratnih zločina je mehanizam tranzicijske pravde putem kojeg se utvrđuje odgovornost pojedinaca za kršenja ljudskih prava i međunarodnog humanitarnog prava, te utvrđuje forenzička/sudska istina kako bi se dostigla pravda za žrtve i uspostavila kultura kažnjavanja svih onih koji su prekršili zakon. Na ovaj način pokušava se napraviti razlika između društveno prihvatljivog i društveno neprihvatljivog ponašanja, sa ciljem da se na efikasan način spriječi ponavljanje počinjenja zločina u budućnosti i uspostavi vladavina prava. Suđenja za ratne zločine u BiH počela su da se organiziraju neposredno nakon početka oružanog sukoba, i to pred domaćim institucijama koje su bile pod kontrolom tri konstitutivna naroda, kao i na međunarodnom nivou, pred Međunarodnim kaznenim sudom za bivšu Jugoslaviju. Međutim, čitav taj proces suočavao se sa ozbiljnim izazovima, naročito što se tiče procesuiranja predmeta ratnih zločina pred domaćim institucijama. Naime, ona su se odvijala pod velikim političkim pritiskom, same institucije nisu imale dovoljno kapaciteta za procesuiranje, a optuženici su bili pripadnici drugih etničkih zajednica, dok su pripadnici većinskog naroda bili izuzeti od gonjenja. Takva situacija nastavila se i neposredno nakon prekida ratnih dejstava i potpisivanja Dejtonskog sporazuma. Sa druge strane, MKSJ se suočavao sa nemogućnošću pristupa lokacijama zločina, žrtvama i svjedocima, nesradnjom vlada u regionu i generalnom nespremnošću međunarodne zajednice da pruži otvorenu podršku radu ovog suda, prvenstveno u prvom periodu njenog funkcioniranja. Što se tiče nesaradnje država u regionu, takva situacija nastavila se sve dok međunarodna zajednica nije uslovila procese integracija i napredovanja država u regionu saradnjom sa MKSJ.

Cilj mehanizma krivična pravda je

- Utvrđivanje individualne odgovornosti;
 - Utvrđivanje forenzičke/sudske istine;
- kako bi se dostigla pravda za žrtve i uspostavila kultura kažnjavanja svih onih koji su prekršili zakon.

Haški tribunal kao institucija imao je veliku ulogu u pravcu profesionalizacije rada domaćih pravosudnih institucija. Zbog činjenice da su vlasti

entiteta nakon potpisivanja Dejtonskog sporazuma provodile neselektivna hapšenja onih osoba za koje se sumnjalo da su počinili zločin i to vrlo često na osnovu nepouzdanih dokaza, MKSJ je uspostavio kontrolu nad čitavim procesom. U februaru 1996. godine u okviru Tužilaštva MKSJ uspostavljena je Jedinica za pravila puta, kojoj su sve pravosudne institucije iz BiH bile obavezne slati spise iz predmeta ratnih zločina na pregled. Sistem je funkcionirao tako da bez odobrenja ove Jedinice, institucije u BiH nisu mogle izvršiti hapšenje osumnjičenih. Ova aktivnost izvršila je neposredan uticaj na podizanje kapaciteta domaćih pravosudnih institucija. Međutim, na punu profesionalizaciju rada sudova i tužilaštava u BiH od presudnog značaja bila je izlazna strategija Haškog tribunala, kojom je otvoren put za osnivanje specijaliziranog Odjela za ratne zločine u okviru Suda BiH, a koji bi se direktno bavio procesuiranjem predmeta ratnih zločina. Na kraju, svakako su na proces podizanja kapaciteta domaćih pravosudnih i istražnih organa uticali i procesi certificiranja u policiji i reimenovanja u pravosuđu.

Suđenja za ratne zločine koji su se dogodili tokom oružanog sukoba u BiH odvijaju se pred

- *Međunarodnim kaznenim sudom za bivšu Jugoslaviju (MKSJ)*
- *16 sudova u BiH (Odjelom za ratne zločine Suda BiH, 10 kantonalnih i 5 okružnih sudova i Osnovni sudom Brčko distrikta).*
- *Vijećem za ratne zločine Okružnog suda u Beogradu (Srbija)*
- *Sudovima trećih zemalja u skladu sa principom univerzalne jurisdikcije*

Međutim, i dalje su primjetni veliki problemi u pravcu procesuiranja slučajeva ratnih zločina. Konkretno, još uvijek nije poznato koliko tačno ima počinilaca, ko su žrtve, koja je njihova etnička pripadnost, ko može biti potencijalni svjedok, koliko se istraga za ratne zločine trenutno vodi, tj. koliko ima podignutih optužnica, kakva je složenost tih slučajeva itd. Dalje, ne postoje funkcionalna rješenja za psihofizičku zaštitu svjedoka i žrtava, prvenstveno na entitetskim nivoima. Pravosudne i policijske institucije na okružnom i na kantonalnom nivou, te na nivou Brčko distrikta suočavaju se sa ozbiljnim problemima u smislu nedovoljnih kapaciteta, regionalna saradnja

u pravcu procesuiranja predmeta ratnih zločina (prvenstveno se misli na BiH, Srbiju i Hrvatsku) nije na zadovoljavajućem nivou, najviše zbog zabrane ekstradicije svojih državljanina, koja je uspostavljena ili ustavima ili zakonima o krivičnom postupku, institucije na svim nivoima vlasti suočavaju se sa finansijskim problemima i drugo. Sve ovo uticalo je na potrebu za usvajanjem Državne strategije za rad na predmetima ratnih zločina u decembru 2008. godine, koja je propisala korake u pravcu rješavanja ovih problema, kako bi se postigao generalni cilj strategije da se najvažnija suđenja završe za 7 godina, a svi slučajevi ratnih zločina za 15.

Inače, suđenja za ratne zločine koji su se dogodili tokom oružanog sukoba u BiH odvijaju se na četiri nivoa: na međunarodnom, pred MKSJ i sudovima trećih zemalja u skladu sa principima univerzalne jurisdikcije, na državnom nivou, pred Odjelom za ratne zločine Suda BiH, na lokalnom nivou, pred 5 okružnih i 10 kantonalnih sudova, te Osnovnim sudom Brčko distrikta, i na regionalnom nivou, prvenstveno pred Vijećem za ratne zločine Okružnog suda u Beogradu (Srbija).⁴⁴

2. Rad Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju (MKSJ)

MKSJ je osnovan Rezolucijom 827 Vijeća sigurnosti⁴⁵ kao ad hoc tribunal, tj. privremeni sud, sa ciljem da krivično goni osobe koje su odgovorne za teška kršenja međunarodnog humanitarnog prava na teritoriji bivše Jugoslavije, počevši od 1. januara 1991. godine.⁴⁶ Sa tim u vezi predviđeno je da sud usvoji Statut kojim bi se regulirala nadležnost suda, organizaciona struktura, te krivični postupak. Kako je utvrđeno Statutom, MKSJ uspostavlja nadležnost za krivično gonjenje pojedinaca koji su počinili četiri kategorije krivičnih djela: kršenje Ženevske konvencije iz 1949. godine, kršenje zakona i običaja rata, genocid i zločin protiv čovječnosti.⁴⁷ Dakle, ovaj sud nije imao nadležnost nad političkim strankama, vojnim i policijskim jedinicima, političkim entitetima, pravnim licima, niti je imao ovlaštenja za krivično

⁴⁴ Suđenja koja se vode pred pravosudnim institucijama trećih zemalja u skladu sa principom univerzalne jurisdikcije, te na regionalnom nivou, pred Vijećem za ratne zločine Okružnog suda u Beogradu, neće biti predmet ovog dokumenta.

⁴⁵ Rezolucija je donijeta 25. maja 1993. godine.

⁴⁶ S/RES/827 (1993) (eng.)

⁴⁷ http://www.un.org/icty/legaldoc-e/basic/statut/S-RES-827_93.htm

⁴⁸ Statut Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju, članovi 2, 3, 4, 5. http://www.icty.org/x/file/Legal%20Library/Statute/statute_feb08_bcs.pdf

gonjenje država zbog agresije ili zločina protiv mira, već je uspostavljao individualnu odgovornost pojedinaca.⁴⁸ Inače, MKSJ je prvi međunarodni sud koji je nakon Međunarodnog vojnog tribunala u Nurnbergu (1945-1946) i Međunarodnog vojnog tribunala za daleki istok u Tokiju (1946-1948) utvrđivao krivičnu odgovornost osoba, tačnije onih sa najvišim stepenom odgovornosti, zbog počinjenih ratnih zločina i prvi sud koji je uspostavio UN.

Jedan od razloga osnivanja MKSJ je izvještaj Komisije eksperata, koja je uspostavljena da bi se ispitale informacije o zločinima koji su počinjeni u Hrvatskoj

MKSJ je osnovan Rezolucijom 827 Vijeća sigurnosti 25. maja 1993. godine.

Cilj i nadležnost

krivično gonjenje pojedinaca sa najvišim stepenom odgovornosti zbog kršenja

- Ženevske konvencije iz 1949. godine i
- zakona i običaja rata,
- i počinjenja*
- zločina genocida i
- zločina protiv čovječnosti.

počevši od 1. januara 1991. godine.

Haško tužilaštvo tereti optužene zbog dvije vrste odgovornosti

- lično planiranje, podsticanje, nalaganje, izvršenje ili pomaganje i podržavanje zločina;
- odgovornost nadređenog - komandna odgovornost.

MKSJ nema nadležnost nad

- političkim strankama,
- vojnim i policijskim jedinicama,
- političkim entitetima,
- pravnim licima,
- gonjenje država zbog agresije i
- gonjenjem država protiv zločina protiv mira

⁴⁸ Gonjenje država zbog agresije ili zločina protiv mira je u nadležnosti Međunarodnog suda pravde.

i u Bosni i Hercegovini.⁴⁹ Nakon podnošenja izvještaja o događajima na terenu i činjenicama o teškim kršenjima Ženevske konvencije i drugim povredama međunarodnog humanitarnog prava, Vijeće sigurnosti odlučilo je da osnuje sud kako bi najodgovorniji pojedinci bili procesuirani i kažnjeni zbog počinjenih djela, sa ciljem zaustavljanja nasilja i osiguravanja mira i sigurnosti. Osnivanje ovog suda naročito je bilo značajno jer domaća pravosuđa ili nisu bila spremna ili nisu željela da provode istragu povodom navoda o zločinima, čime je uspostavljen princip nekažnjivosti. Međutim, upravo je formiranjem MKSJ pronađen modus da se najodgovorniji za kršenje međunarodnog humanitarnog prava nađu pred licem pravde i da se kazne zbog počinjenih djela. Na ovaj način otvorila se mogućnost da žrtve na individualnom nivou osjetе da je pravda zadovoljena, dok bi se na kolektivnom nivou izvršila osuda društveno neprihvatljivog ponašanja i dostigao građanski konsenzus da osobe koje čine zločine ne mogu proći nekažnjeno.

Govoreći o individualnoj odgovornosti pojedinaca, tj. generalno, o mandatu MKSJ da procesira osobe sa najvišim stepenom odgovornosti zbog kršenja međunarodnog humanitarnog prava, Haško tužilaštvo tereti optužene za dvije vrste odgovornosti:

- 1.** lično planiranje, podsticanje, nalaganje, izvršenje ili pomaganje i podržavanje zločina;⁵⁰
- 2.** odgovornost nadređenog ili, popularnije, komandna odgovornost.⁵¹

Strategija zatvaranja Haškog tribunala objavljena je 2002. godine. Na nju su se direktno nadovezale rezolucije Vijeća sigurnosti 1503 i 1534 iz 2003. i 2004. godine, kojima je precizirana nadležnost MKSJ, te otvorena mogućnost podizanja kapaciteta domaćeg pravosuđa da procesuiraju osobe koje su odgovorne za počinjenje zločina u skladu sa međunarodnim standardima.

⁴⁹ Komisija je formirana Rezolucijom Vijeća sigurnosti 780, 6. oktobra 1992. godine. S/RES/780, <http://www.un.org/News/Press/1992/06.htm>

⁵⁰ Između ostalih, ovdje se govori o doktrini tzv. udruženog zločinačkog poduhvata, koja se koristi da bi se opisala situacija u kojoj se više lica sa istom zajedničkom namjerom upuštaju u počinjanje krivičnog djela.

⁵¹ Osnova za uspostavljanje odgovornosti nadređenog bazarana je na uvjerenju da je određena osoba znala, tj. postojale razlozi da se vjeruje da je znala, da će niže osobe u komandnom lancu same ili sa više njih počiniti zločin ili su već počinili zločin, a on, kao odgovorna osoba, (komandant) nije preduzeo mјere kako bi spriječio ovakva djela, tj. preduzeo korake u pravcu kažnjavanja počinilaca.

2.1. Proces rada MKSJ

Inicijalni napor u pravcu dostizanja ciljeva MKSJ.

Od svoga osnivanja MKSJ se suočavao sa velikim izazovima i problemima u radu, naročito na početku funkcioniranja: oružani sukobi u Hrvatskoj i BiH su intenzivno trajali; zaštitne snage UN-a u obje države, UNPROFOR, nisu bile u mogućnosti da uspostave autoritet i kontrolu na terenu; istražitelji MKSJ nisu imali pristup mjestima na kojima se, prema navodima, dogodio zločin, niti su imali pristup svjedocima; počinioци su bili izvan ruku pravde, a lokalne vlade nezainteresirane za saradnju i drugi razlozi. U tom periodu rad Haškog tribunal-a sveo se na organiziranje raspravnih sjednica na kojima se govorilo o statusu predmeta, dokazima, dostupnosti optuženih i svjedoka, saradnji sa lokalnim vlastima i drugim temama.

Primarni izvor informacija na osnovu kojih su haški istražitelji gradili slučajeve bio je upravo izvještaj Komisije eksperata.⁵² Pored ovog dokumenta, korišteni su izvori domaćih i međunarodnih NVO-a, medijski izvještaji, te izvještaji raznih humanitarnih organizacija koje su djelovale na terenu. Istražitelji su svakako dolazili i do svjedoka i to su bili uglavnom oni koji su se nalazili u izbjegličkim centrima u inostranstvu, jer, što zbog rata, što zbog nesaradnje sa vladama u regionu, nisu bili u mogućnosti da pristupe svjedocima na terenu.⁵³

Kao što je istaknuto, mandat Haškog tribunala je da procesira najodgovornije za kršenja međunarodnog humanitarnog prava. Međutim, dostupne informacije, kao i informacije svjedoka, bile su, u stvari, informacije o tzv. bazi zločina, tako da na osnovu te dokumentacije nije bilo moguće ukazati na odgovornost komandnog kadra, tj. na odgovornost nadređenih. Iz tog razloga, da bi odgovorio na pritiske, MKSJ je počeo da podiže optužnice protiv počinilaca srednjeg i nižeg ranga, tačnije direktnih počinilaca. Međutim, pored odgovora na pritiske, MKSJ je u pokretanju ovakvih slučajeva pronašao interes u pravcu ostvarivanja svog pravog mandaata. Naime, putem ovih predmeta dobio je priliku da sudski dokaže da se zločin dogodio i da na osnovu

⁵² Komisija je naročito detaljno istražila zločine koji su počinjeni u opštini Prijedor. Upravo zato što je izvještaj Komisije predstavljao osnovu za rad istražitelja, u ovoj fazi funkcioniranja MKSJ najviše optužnica podignuto je povodom zločina počinjenih u ovoj opštini. Međutim, prva osuđena osoba bila je Dragan Nikolić Jenki zbog zločina koji su počinjeni u logoru Sušica kod Vlasenice.

⁵³ Na primjer, u istrazi u vezi sa zločinima koji su počinjeni u logoru Čelebići kod Konjica, istražitelji su prve svjedoke pronašli u Čikagu.

Istorijat rada MKSJ

Rani period (1993. - 1997.) (1993. - 1995)

- Istražitelji nemaju pristup lokacijama zločina, žrtvama, svjedocima i počiniocima;
- Istrage se zasnivaju na izvještaju Komisije eksperata – najveći broj optužnica odnosi se na zločine počinjene u opštini Prijedor;
- Haški tribunal podiže optužnice protiv pojedinaca srednjeg i nižeg ranga odgovornosti;
- Nesaradnja vlada u regionu.

(1995. - 1997.)

- Nakon potpisivanja Dejtonskog sporazuma, istražiteljima je omogućen pristup na teren;
- Nesaradnja vlada u regionu;
- Nedovoljna saradnja međunarodne zajednice - IFOR ne hapsi optužene.

Period zrelosti (1997. - 2002., 2004.)

- Promjena stava međunarodne zajednice prema MKSJ - bez uspostavljanja krivične odgovornosti najodgovornijih nema mira i stabilnosti u BiH

slučajeva protiv počinilaca nižeg i srednjeg ranga pokuša izgraditi slučajeve protiv najodgovornijih.

Promjena pristupa. Tek uspostavom mira i potpisivanjem Dejtonskog sporazuma, Haškom tribunalu omogućen je pristup na teren. Međutim, problemi u funkcioniranju MKSJ su se nastavili. Oni su bili prvenstveno političke prirode. Konkretno, vlade u regionu i dalje su odbijale saradnju, te nisu hapsile osobe protiv kojih su podignute optužnice, niti su MKSJ slale dokumentaciju koja je tražena od njih. Na ruku ovakvom ponašanju išla je generalna rezerviranost i okljevanje međunarodne zajednice da pruži podršku ovom sudu. Naime, vladalo je uvjerenje da insistiranje na procesuiranju predmeta ratnih zločina u toj prvoj fazi implementiranja Dejtonskog sporazuma nije od

■ Svjedoci iz međunarodne zajednice počeli da sarađuju sa MKSJ

■ Svjedoci insajderi počeli da se prijavljuju MKSJ

■ Promjenjen pristup Tužilaštva MKSJ - pristup "zapečaćenih optužnica"

■ Omogućeno podizanje optužnica protiv naodgovornijih.

■ SFOR koji zamjenjuje IFOR započinje sa hapšenjima

■ Integracija zemalja u regionu uslovljena saradnjom sa MKSJ

■ U ljeto 2001. godine predsjednik Savezne Republike Jugoslavije Slobodan Milošević izručen MKSJ

■ U ljeto 2008. godine uhapšen bivši lider bosanskih Srba Radovan Karadžić.

Strategija završetka rada MKSJ (2002.)

■ 2002. godine proglašena Strategija završetka rada MKSJ (istrage će biti okončane do kraja 2004. godine; svi provostepeni postupci do kraja 2008. godine; sve drugostepeni do kraja 2010. godine).

■ Usvajanje rezolucija Vijeća sigurnost 1503 i 1534. (potrebno je osnažiti kapacitete pravosudnih institucija u regionu koje će procesuirati predmete ratnih zločina - osnivanje Odjela za ratne zločine Suda BiH)

pomoći u pravcu izgradnje održivog mira, povjerenja i pomirenja među zajednicama koje su tek izašle iz konflikta, kao i osiguravanja slobode kretanja i povratka svih raseljenih kao glavnih ciljeva ovog mirovnog ugovora. Iz tog razloga, multinacionalne snage, IFOR, čiji su sastav činili prvenstveno vojnici iz država članica NATO-a, nisu bili spremne tragati za osumnjičenima za ratne zločine, privoditi ih i predavati MKSJ. Međutim, u ljeto 1997. godine politička klima se u potpunosti promijenila. Međunarodna zajednica je shvatila da se do pomenutih ciljeva Dejtonskog sporazuma ne može doći bez uspostavljanja krivične odgovornosti onih koji su činili zločine, tj. da neće biti uspostavljeni sigurnost, sloboda kretanja i povratak, jer se upravo odgovorni za kršenje međunarodnog humanitarnog prava tokom oružanog sukoba u BiH

nalaze u pravosudnim, policijskim i političkim strukturama entiteta. U tom periodu, multinacionalne stabilizacione snage SFOR, koje su zamjenile snage IFOR-a, započele su sa hapšenjima onih za kojima je MKSJ tragao.

Nova glavna tužiteljica Louise Arbour (Luiz Arbur) iskoristila je povoljnu političku klimu i primijenila novu taktiku kako bi došla do što većeg broja optuženih. Naime, umjesto javnih optužnica, usvojen je pristup tzv. tajnih, tj. zapečaćenih optužnica, koji je bio dopunjeno dobrovoljnima predajama. Razlog za odustajanje od javnih optužnica leži u činjenici da su se optuženi, nakon saznavanja da je protiv njih pokrenut postupak, počeli sakrivati, čemu je pogodovala i nespremnost vlada u regionu da sarađuju sa MKSJ.

Također, svjedoci iz međunarodne zajednice bili su voljni da sarađuju, dok se sve veći broj tzv. svjedoka insajdera prijavljivao da svjedoči, što je omogućilo da se izgrade slučajevi protiv najodgovornijih.

Naročito je karakteristično za ovaj period da je međunarodna zajednica uslovila sve države u regionu da neće moći nastaviti sa procesom integracija bez pokazivanja nedvosmislene spremnosti za saradnju sa MKSJ, a što se prvenstveno ogleda u hapšenju svih optuženih. Ova taktika rezultirala je hapšenjem predsjednika Savezne Republike Jugoslavije Slobodana Miloševića 2001. godine, kao i dobrovoljnom predajom preko 20 optuženika tokom 2004. i 2005. godine. Naročito je značajno pomenuti da je u ljetu 2008. godine uhapšen i bivši lider bosanskih Srba Radovan Karadžić.

Strategija završetka rada MKSJ. Posljednja etapa razvoja Haškog tribunalu pokrenuta je objavljanjem njegove izlazne strategije. Naime, glavna tužiteljica,⁵⁴ sekretar MKSJ⁵⁵ i predsjednik MKSJ⁵⁶ 2002. godine pripremili su izvještaj koji je poslat generalnom sekretaru UN-a i Vijeću sigurnosti, u kojem predlažu Strategiju okončanja rada Haškog tribunala.⁵⁷ U skladu sa ovom odlukom predviđeno je da će istrage biti okončane do kraja 2004. godine, svi provostepeni postupci do kraja 2008. godine, a da

⁵⁴ U to vrijeme glavna tužiteljica Tužilaštva MKSJ bila je Carla del Ponte (Karla del Ponte).

⁵⁵ U to vrijeme sekretar Sekretarijata MKSJ bio je Hans Holthuis (Hans Holcius).

⁵⁶ U to vrijeme predsjednik MKSJ bio je Claude Jorda (Klod Žorda).

⁵⁷ S/2002/678

⁵⁸ <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N02/434/47/IMG/N0243447.pdf?OpenElement>
⁵⁹ <http://www.undemocracy.com/S-2002-678.pdf>

će sve pravosnažne presude biti objavljene do kraja 2010. godine. Na izlaznu strategiju MKSJ direktno su se nadovezale dvije rezolucije Vijeća sigurnosti, 1503 od 28. augusta 2003. godine⁵⁸ i 1534 od 26. marta 2004. godine⁵⁹. Ovim dokumentima naglašeno je da je osnaživanje pravosudnih organa u regionu u pravcu procesuiranja slučajeva ratnih zločina dio izlazne strategije Haškog tribunalu, te da će se MKSJ fokusirati na osobe koje imaju najvišu odgovornost za zločine koji su počinjeni, a da će se nacionalna pravosuđa fokusirati na osobe srednjeg i nižeg ranga odgovornosti.⁶⁰ Pored ovoga, usvojene su i neke interne mjere unutar MKSJ kako bi se dostigao cilj predviđen izlaznom strategijom.⁶¹

Međutim, i pored svih tih mjera pokazalo se da je izlazna strategija MKSJ neodrživa, pošto je još uvijek u toku jedan broj prvostepenih postupaka (slučaj Gotovina/Markač/Čermak; slučaj Đorđević; slučaj Šešelj, slučaj Perišić itd.), suđenja u nekim predmetima nisu ni započeta (slučaj Stanišić/Simatović; slučaj Karadžić), dok su dvojica optuženika još uvijek izvan ruku pravde (Ratko Mladić i Goran Hadžić), tako da se očekuje da će se rad MKSJ produžiti bar za još neko vrijeme poslije 2010. godine.

Dostignuća MKSJ. Rad MKSJ nedovoljno je poznat bosanskohercegovačkoj javnosti, što je otvorilo mogućnost za brojne kontroverze. Uloga ovog suda postaje vidljivija tek nakon osnivanja kancelarija za vezu Haškog tribunalu u regionu i generalnog stava međunarodne zajednice da je svaki vid integracije država nastalih nakon raspada bivše Jugoslavije (prvenstveno BiH, Hrvatske i Srbije) uslovjen saradnjom sa MKSJ. Međutim, iako je cilj uslovljavanja, kao i samog osnivanja suda, povezan sa obavezom država i društava da se suoče sa svojom prošlošću, MKSJ generalno nije prihvaćen i posmatran kao institucija koja donosi pravdu. Na izgradnju ovakvih nepopularnih predstava o Haškom tribunalu odlučujući uticaj imali su stavovi političkih elita iz regiona, a iz kojih je proistekla nespremnost vlada na bezuslovnu saradnju, te generalno ovakav stav javnosti.

⁵⁸ S/RES/1503 (2003)

⁵⁹ <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N04/286/29/PDF/N0428629.pdf?OpenElement>

⁶⁰ S/RES/1534 (2004)

⁶¹ <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N04/286/29/PDF/N0428629.pdf?OpenElement>

⁶² Više informacija u nastavku teksta.

⁶³ Na primjer, pretrسna vijeća dobila su ovlaštenja da od tužilaštava traže da povežu slučajeve, da se fokusiraju samo na određene tačke optužnice, da skrate listu svjedoka, da u većoj mjeri razmatraju pisane izjave svjedoka itd.

Prihvatanje rada MKSJ u regionu i dostignuća

- Nedovoljno povjerenje prema ovoj instituciji kod svih naroda BiH, naročito kod Srba;
- Javnost u regionu uglavnom nema informacija o radu MKSJ.

Doprinijeо

- Prekidanju kulture nekažnjivosti i jačanju vladavine prava;
- Dostizanju pravde za žrtve putem procesuiranja najodgovornijih;
- Stvaranju platforme za javno svjedočeњe žrtava (preko 3500 žrtava dobilo je priliku da javno svjedoči pred MKSJ o svom stradanju);
- Utvrđivanju sudske istine;
- Razvoju međunarodnog prava.

Što se tiče BiH, konstitutivni narodi različito su shvatali ulogu MKSJ. Konkretno, MKSJ je ostvario viši stepen povjerenja među Bošnjacima i Hrvatima, nego među Srbima. Međutim, treba pomenući da se vremenom stepen povjerenja Bošnjaka i Hrvata također mijenjao. Vrlo često su se čuli čak i unisoni tonovi da je MKSJ institucija sa prefiksom *anti*⁶², koja je nastala da bi se sudilo jednom narodu, kao i da bi umanjivao ili relativizirao zločine počinjene protiv tog naroda. Naročito su takvi stavovi izraženi u srpskoj zajednici.

U različitim vremenskim periodima, različite međunarodne organizacije istraživale su stavove javnog mnjenja povodom rada ove institucije. Konkretno, na osnovu istraživanja organizacije IDEA iz 2002. godine dobijeni su podaci koji kažu da 51% ispitanika u Federaciji BiH ima povjerenje u ovu instituciju, a u RS samo 4%.⁶³ Sa druge strane, istraživanje koje je 2005. godine proveo Razvojni program Ujedinjenih naroda (UNDP) u BiH pokazuje da Bošnjaci i Hrvati još uvijek imaju veći

⁶² Antibošnjačka, antihrvatska, antisrpska.

⁶³ Što se tiče Federacije BiH, IDEA nije posebno naznačila koji je stav Bošnjaka, tj. Hrvata. Više informacija u Mark Freeman: *Bosnia and Herzegovina: Selected Developments in transitional Justice, October 2004*. <http://www.ictj.org/images/content/1/1/113.pdf>

stepen povjerenja u rad MKSJ nego Srbi, ali je on opao u poređenju sa istraživanjem koje je provela IDEA. Naime, na pitanje da li Haški tribunal dobro obavlja svoj posao i da li je opravdao svoje postojanje, potvrđno je odgovorilo 24% Bošnjaka, 32% Hrvata i 18,8% Srba. Posebno je bio značajan odgovor na pitanje «ne obavlja svoj posao kako treba, ali je potreban». potvrđno je odgovorilo 46,4%, Bošnjaka, 22,2% Hrvata i 29,8% Srba. Istovremeno treba naglasiti da su svi konstitutivni narodi u BiH jedinstveni u stavu da oni koji su počinili zločine treba da odgovaraju, bez obzira na etničku pripadnost. Takav odgovor dalo je 64,9% Bošnjaka, 67,2% Hrvata i 63,8% Srba.⁶⁴

Predstavnici udruženja žrtava i NVO-a također su vrlo kritični prema radu MKSJ. Njihova kritičnost prvenstveno se ogleda u pravcu strategije kažnjavanja, jer su pretresna vijeća za ista ili slična krivična djela propisivala različite kazne. Sa tim u vezi naročito je bio negativan odnos prema primjeni Sporazuma o priznanju krivice. Konkretno, i pored toga što su Sporazumom nesporno utvrđivane činjenice naglašene u optužnici, što su otkrivani novi dokazi koji su omogućili da se pokrenu istrage protiv individua sa višim stepenom odgovornosti, što su otkrivene lokacije masovnih grobnica, što je postignuta efikasnost rada suda i omogućeno brže dolaženje do utvrđivanja sudske istine i pravde, javnost generalno smatra da dosuđivanje kazne nisu bile odgovarajuće počinjenim zločinima. Naime, uvjerenje je da pretresna vijeća nisu dovoljno vodila računa da kazne, nakon sklapanja Sporazuma, budu srazmjerne težini krivičnog djela, patnji nanesenoj žrtvama i stepenu odgovornosti počinjoca, te da takve sankcije nemaju svrhu odvraćanja od počinjenja zločina u budućnosti i da imaju karakter amnestije.⁶⁵

Ono što je također bilo značajno i za organizacije civilnog društva, a naročito za udruženja žrtava, je ponašanje optuženika nakon potvrdnog izjašnjavanja o krivici po tačkama optužnice. Naime, njihovo ponašanje nije ukazivalo da se oni zaista kaju zbog počinjenih djela koje su priznali, već da su prihvatili odgovornost iz pragmatičnih razloga, kako bi im se smanjila kazna.⁶⁶ Kao jedan od ne-

⁶⁴ Pravda i istina u BiH iz perspektive javnosti, Sistem ranog upozoravanja UNDP-a, specijalni izvještaj za 2005. godinu.

⁶⁵ Više informacija u nastavku teksta.

⁶⁶ Prihvatanje krivice obično rezultira smanjenjem kazne koja bi bila propisana da se vodio uobičajeni sudske postupak. Svakako, odluka o smanjenju kazne je diskreciono pravo pretresnog vijeća, što je zasnovano na spremnosti optuženika da prizna ono što mu je optužnicom stavljeno na teret. Više informacija o Sporazumu o priznanju krivice u nastavku teksta.

gativnih primjera uzima se sklapanje Sporazuma o priznanju krivice sa Biljanom Plavšić, nekadašnjim članom predsjedništva RS u vrijeme oružanog sukoba. Ova presuda je po svom karakteru historijska, jer je Biljana Plavišić kao visokopozicionirani srpski političar u BiH prihvatile da je kriva što su jedinice policije i vojske RS počinile zločine protiv Hrvata i Bošnjaka, jer ništa nije učinila da ih spriječi, a zbog čega je osuđena na 11 godina zatvora. Međutim, ova presuda nije imala presudan odjek ni u srpskoj javnosti, ni u zajednicama žrtava. Jedan od razloga krije se u kasnijem ponašanju Biljane Plavšić, tj. njenom odbijanju da sarađuje u slučajevim protiv bosanskih Srba, kao i zahtjevu za smanjenjem kazne. Upravo su ti postupci bacili sjenku na njeno izjašnjenje o krivici, tj. da je iskreno prihvatile tezu o svojoj ličnoj odgovornosti, tj. odgovornosti institucija RS zbog počinjenih zločina.

Naime, institut Sporazuma o priznanju krivice zadovoljava dva elementa pravde, retributivnu i restorativnu. Svrha retributivne pravde je kažnjanje zbog počinjenog krivičnog djela i odvraćanje od počinjenja zločina u budućnosti. Sa druge strane, restorativna pravda se, najšire, sastoji iz sljedeća tri elementa, čijim bi se ispunjavanjem restorativni segment instituta Sporazuma o priznanju krivice smatrao validnim: 1) osuđenik u potpunosti razumije i prihvata posljedice svojih djela i osjeća odgovornost; 2) osuđenik nedvosmisleno pokazuje spremnost da se ispravi šteta koja je počinjena i 3) osuđenik u potpunosti prihvata kaznu.

Međutim, i pored ovih ozbiljnih kritika javnosti, nesporno je da su rezultati Haškog tribunala historijski i da se bez ove institucije ne bi moglo govoriti o utvrđivanju odgovornosti osoba najvišeg ranga za kršenje međunarodnog humanitarnog prava, borbi protiv nekažnjivosti i dostizanju pravde za žrtve, jer je otpočetka bilo jasno da su domaće pravosudne institucije nedovoljno spremne ili zbog političkih prilika nevoljne da pokrenu pitanje utvrđivanja krivične odgovornosti protiv odgovornih za počinjenje zločina. Dakle, MKSJ je doprinio:

Prekidanju kulture nekažnjivosti i jačanju vladavine prava. Da nije bilo Haškog tribunala, ne bi bilo ni suđenja za ratne zločine, niti podizanja kapaciteta, tj. osnivanja domaćih institucija koje bi se bavile procesuiranjem predmeta ratnih zločina u skladu sa najvišim standardima fer i pravičnog suđenja.

Dostizanju pravde za žrtve putem procesuiranja najodgovornijih. MKSJ je podigao optužnice protiv najodgovornijih predstavnika

političke, vojne i policijske vlasti, te pokazao da niko ne može biti izvan ruku pravde. Naročito je značajno što je pokazano da se ovako visokim zvaničnicima može suditi putem međunarodnih instrumenata.

Stvaranju platforme za javno svjedočenje žrtava. Preko 3500 žrtava dobilo je priliku da javno svjedoči pred MKSJ o svom stradanju. S obzirom na to da je jedan od međunarodnih standarda fer i pravičnog suđenja transparentnost postupka, putem specijalnih emisija, nekada i direktnih prenosa na lokalnim medijima, te putem interneta, javnost u regionu imala je priliku javno čuti kroz koje su patnje prolazili svjedoci žrtve. Sva svjedočenja u Haškom tribunalu zabilježena su audio-video tehnikama i dostupna putem archive Haškog tribunala. Ta svjedočenja mogu se pratiti na jezicima na kojima su svjedoci svjedočili, uključujući i BHS. Na kraju, na web sajtu MKSJ mogu se naći transkripti svih svjedočenja koja nisu bila zatvorena za javnost. Nažalost, ti transkripti su samo na engleskom ili na francuskom jeziku.

Utvrđivanju sudske istine. Pored toga što je prevenstvena uloga pravosudnih institucija da utvrđuju odgovornost pojedinaca za počinjene zločine, sud također utvrđuje forenzičku/sudsку istinu. Sudska istina je neupitna i nepobitna ili, kako se to kaže u terminologiji Haškog tribunala, činjenice su utvrđene van razumne sumnje. Ona je dala svoj doprinos stvaranju historijskog zapisa o događajima, sjećanju, borbi protiv negiranja i relativiziranja zločina. Jedna od najznačajnijih presuda svakako je presuda u slučaju Krstić, kojom je van razumne sumnje utvrđeno da je zločin počinjen u Srebrenici u julu 1995. godine, u stvari, zločin genocida. Na kraju, kao što je već istaknuto, način utvrđivanja sudske istine pred MKSJ bio je i sklapanje sporazuma o priznanju krivnje.

Razvoju međunarodnog prava. MKSJ je pokazao da je i na međunarodnom nivou moguće suditi najodgovornijima za kršenje međunarodnog humanitarnog prava. Također, iskustvima MKSJ stvorena je mogućnost za osnivanje drugih međunarodnih krivičnih sudova, kao što su Međunarodni krivični sud za Ruandu, Posebni sud za Sijera Leone i stalni Međunarodni krivični sud.

3. Procesuiranje predmeta ratnih zločina pred sudovima u BiH

■ Strategija završetka rada MKSJ predstavlja ključnu osnovu za razvoj domaćih kapaciteta u BiH za procesuiranje predmeta ratnih zločina.

Suđenja u predmetima ratnih zločina pred bosanskohercegovačkim sudovima odvijaju se od samog početka oružanog sukoba u BiH. U periodu neposredno nakon potpisivanja Dejtonskog sporazuma ona su intenzivirana. Podignut je veliki broj optužnica, od kojih neke nisu bile zasnovane na čvrstim dokazima i koje su dovele do hapšenja pod optužbom da je počinjen ratni zločin. Ovo je generalno uticalo na osjećaj nesigurnosti među građanima BiH i, u određenom smislu, onemogućilo dostizanje dva prvenstvena cilja Dejtonskog sporazuma, a to su sloboda kretanja i povratak svih raseljenih, kako bi se došlo do izgradnje održivog mira. Da bi se prekinulo sa praksom hapšenja pod optužbom da je počinjen ratni zločin na osnovu nedovoljno dokaza, izbjegla politizacija procesa i unaprijedila sloboda kretanja u BiH, uspostavljen je program Pravila puta na osnovu Rimskog sporazuma od 18. februara 1996. godine. U skladu sa ovim postupkom, pravosudni organi u BiH bili su obavezni da sve spise koji se odnose na predmete ratnih zločina, a u kojima je provedena istraga, dostave Tužilaštvu MKSJ na procjenjivanje. Nijedna osoba nije mogla biti uhapšena pod optužbom da je počinila ratni zločin, a da Tužilaštvo MKSJ nije prethodno primilo predmet i ustanovalo njegov status. Svi oni svrstani su u četiri kategorije:

1. postoji dovoljno dokaza da se ide u optuženje (predmeti iz kategorije A);
2. ne postoji dovoljno dokaza za podizanje optužnice (predmeti iz kategorije B);
3. postoji potreba za vršenjem dodatne istrage (predmeti iz kategorije C);
4. ne postoji osnova za krivično gonjenje (predmeti iz kategorije D).

Čitav proces trajao je sve do oktobra 2004. godine, kada je nadležnost za ocjenjivanje predmeta prenijeta na Tužilaštvo BiH.

Međutim, svakako je izlazna strategija Haškog tribunala predstavljala ključnu osnovu za razvoj domaćih

kapaciteta za procesuiranja predmeta ratnih zločina. Također, broj i težina krivičnih djela počinjenih tokom oružanog sukoba zahtjevali su specijalizirane institucije na državnom nivou, koje bi imale nadležnost za ove slučajeve nakon završetka rada Međunarodnog kaznenog suda za bivšu Jugoslaviju. Ovakav stav podržavalo je uvjerenje da zločini koji su počinjeni na teritoriji BiH spadaju u državnu nadležnost, što predstavlja snažan argumenat o suverenosti svake države.

3.1. Uspostava Odjela za ratne zločine Suda BiH, odnosno Tužilaštva BiH

Sud BiH osnovan je 2000. godine, Zakonom o Sudu BiH.⁶⁷ Usvajanje ovog zakonainicirao je Visoki predstavnik u skladu sa svojim ovlaštenjima, „da bi se osiguralo efikasno ostvarivanje nadležnosti države Bosne i Hercegovine i poštovanje ljudskih prava i vladavine zakona na njenoj teritoriji“.⁶⁸ U skladu sa Zakonom, Sud BiH je pravosudna institucija koja ima nadležnost u procesuiranju najtežih krivičnih djela koja su utvrđena KZ BiH, a koja se, između ostalog, odnose na organizirani kriminal, privredni kriminal, korupciju i ratni zločin.⁶⁹ Tužilaštvo BiH uspostavljeno je u oktobru 2003. godine kao institucija sa posebnom nadležnošću za postupanje pred Sudom BiH u krivičnim djelima propisanim Zakonom o Sudu BiH.⁷⁰

3.1.1. Odjel za ratne zločine Suda BiH

Odluka za osnivanje Odjela za ratne zločine neposredno je povezana sa pomenutom izlaznom strategijom Haškog tribunala, a koja je potvrđena rezolucijama Savjeta bezbjednosti broj 1503 i 1534. Ovim rezolucijama naglašeno je da će se MKSJ fokusirati na gonjenje najodgovornijih za kršenja međunarodnog humanitarnog prava, te da bi u skladu sa tim sve zemlje u regionu trebalo još neposrednije da sarađuju sa Haškim tribunalom, a da će se počiniočima srednjeg i nižeg stepena odgovornosti suditi pred domaćim pravosudnim institucijama, zbog čega je neophodno ojačati njihov kapacitet. U vezi sa podizanjem kapaciteta, Rezolucija 1503 naložila je OHR-u hitno osnivanje posebnog vijeća za ratne

⁶⁷ Više informacija u Poglavlju II, dio Institucionalne reforme.

⁶⁸ Član 1. Zakona o Sudu BiH.

⁶⁹ http://www.sudbih.gov.ba/files/docs/zakoni/ba/Zakon_o_Sudu_BiH_-_precisceni,_nezvanicni_tekst.pdf

⁷⁰ Član 24. Zakona o Sudu BiH.

⁷⁰ Više informacija u Poglavlju II, dio Institucionalne reforme.

Osnivanje Odjela za ratne zločine Suda BiH

- Sud BiH osnovan je 2000. godine - nadležnost: procesuiranje najtežih krivičnih djela: organizirani kriminal, privredni kriminal, korupcija i ratni zločin
- Odjel za ratne zločine osnovan je krajem 2003. godine kao dio Strategije završetka rada MKSJ (Rezolucije 1503 i 1534)
- Odjel za ratne zločine Suda BiH (i sam Sud BiH!) je internacionalizirana/hibridna/mješovita ustanova u kojoj rade domaće i međunarodne sudije.
- Odjel za ratne zločine započeo je sa radom 5. marta 2005.

Nadležnost

- Odjel za ratne zločine Suda BiH nadležan je za procesuiranje „vrlo osjetljivih slučajeva“ ratnih zločina.

zločine u okviru Suda BiH, a kojem će se, u skladu sa strategijom okončanja rada MKSJ, proslijedivati na procesuiranje osobe nižeg stepena odgovornosti. Ove preporuke iz Rezolucije neposredno su uticale na izmjene određenih proceduralnih pravila, tako da je u Pravila postupka i dokaza MKSJ uvedeno novo pravilo, tzv. pravilo 11bis, kako bi se omogućilo ustupanje haških predmeta Sudu BiH.⁷¹

Slijedeći ove preporuke, OHR i MKSJ zaključili su da bi jedno specijalno vijeće Suda BiH bilo naj-pogodnija ustanova za procesuiranje slučajeva ratnih zločina i istovremeno bila neophodna komponenta strategije okončanja rada MKSJ. Također,

⁷¹ Pravilo 11bis, između ostalog, u stavu A predviđa:
“(A) Nakon što je optužnica potvrđena, a prije početka suđenja, bez obzira na to da li je optuženi pod nadzorom Međunarodnog suda, predsjednik može imenovati vijeće sastavljeno od troje stalnih sudija izabranih iz sastava pretresnih vijeća (dalje u tekstu: Vijeće za proslijedivanje), koje će biti jedina i isključiva instanca za utvrđivanje da li predmet treba proslijediti vlastima države:

‘i) na čijoj teritoriji je krivično djelo počinjeno; ili
‘ii) u kojoj je optuženi uhapšen; ili
‘iii) koja je nadležna za takav predmet, a voljna je i adekvatno pripremljena da ga preuzme.’

⁷² IT/32/Rev.42, 4. novembar 2008. http://www.icty.org/x/file/Legal%20Library/Rules_procedure_evidence/IT32_rev42_bcs.pdf

zaključeno je da bi taj novoformirani odjel počeо da funkcioniра kao internacionalizirana, tj. hibridna institucija, s tim što bi nakon pet godina prerastao u, u potpunosti domaću instituciju, sa domaćim sudijama i drugim osobljem.⁷² Tranzicija sa hibridne na domaću ustanovu trebalo bi da se završi do kraja 2009. godine.⁷³

- 10 kantonalnih, 5 okružnih sudova i Osnovni sud Brčko distrikta nadležni su za procesuiranje „osjetljivih slučajeva“ ratnih zločina

Samom osnivanju Odjela za ratne zločine prethodilo je donošenje paketa zakona koje je većim dijelom nametnuo OHR početkom 2003. godine, a koji su stupili na snagu 6. januara 2006. godine nakon što ih je usvojila Parlamentarna skupština BiH. Ovim je realiziran nalog izražen u rezolucijama o formiranju jedne stalne institucije, koja će imati nadležnost za procesuiranje ratnih zločina sve dok joj takvi predmeti budu podnoseni na postupanje. Inače, sam Odjel za ratne zločine Suda BiH počeо je sa radom 9. marta 2005. godine

Predstave javnosti o radu Odjela za ratne zločine Suda BiH. Domaći NVO-i i međunarodne institucije ocijenile su rad Odjela za ratne zločine Suda BiH vrlo pozitivnim. Odjel za ratne zločine Suda BiH zaista predstavlja jedno od najznačajnijih nastojanja BiH da se utvrdi krivična odgovornost svih onih za koje postoji osnovna sumnja da su počinili teška kršenja međunarodnog humanitarnog prava od 1992. do 1995. godine. Jedan od glavnih pozitivnih aspekata rada ovog odjela je da se postupci odvijaju

⁷² Na početku funkciranja Suda i Tužilaštva BiH, međunarodne sudije i tužioce birao je Visoki predstavnik. Od jula 2006. godine Visoko sudska i tužilačko vijeće u saradnji sa Uredom registrara, predsjednikom Suda BiH i glavnim tužiteljem BiH bira sve sudije i tužioce. Sve do 2008. godine sudska vijeća i Apelaciono vijeće sastojalo se od po dvoje međunarodnih sudija i jednog domaćeg. Od 2008. godine situacija je promijenjena tako da su domaće sudije u većini. Više informacija u Bogdan Ivanišević: Odjel za ratne zločine u Bosni i Hercegovini: od hibridnog do domaćeg suda, Međunarodni centar za tranzicijsku pravdu, 2008. ⁷³ <http://www.icty.org/images/content/1/0/1091.pdf>

⁷³ Potrebno je istaći da postoje rezerve prema ovom planu. Konkretno, novi glavni tužilac MKSJ Serge Brammertz (Serž Bramerc) u više navrata je izrekao svoje neslaganje sa tranzicijom, istakavši da bi to vjerovatno ugrozilo rad Suda BiH. Sličan stav iznijela je i predsjednica Suda BiH Meddžida Kreso, kao i neki NVO-i. Inače, Ured registrara Suda BiH pokrenuo je projekat čiji je cilj procjena rizika zbog procesa tranzicije. Više informacija pročitati u Bogdan Ivanišević: Odjel za ratne zločine u Bosni i Hercegovini: od hibridnog do domaćeg suda, Međunarodni centar za tranzicijsku pravdu, 2008.

mnogo brže nego u Haškom tribunalu. Međutim, ovo nije kritika rada Haškog tribunala, već činjenica da su slučajevi koji se vode pred Sudom BiH manje kompleksni, pošto je fokus na odgovornima srednjeg i nižeg ranga, takoreći direktnim počinocima. Također, brzini vođenja postupaka doprinijelo je što se ovo vijeće Suda BiH koristilo iskustvom MKSJ: korištene su činjenice koje je Haški tribunal utvrdio, prvenstveno one vezane za kontekst, dokazni predmeti, sudska praksa povodom pitanja u domenu materijalnog prava itd. Inače, većina predmeta koji su procesuirani pred ovim odjelom Suda BiH imala su kvalifikaciju zločina protiv čovječnosti, a glavni zločini navedeni u optužnici bili su ubistva, zatvaranje, mučenje, deportacije i progon.

Pozitivne strane rada Odjela za ratne zločine suda BiH

- Domaće i međunarodne NVO te međunarodne organizacije koje prate suđenja pred Odjelom za ratne zločine Suda BiH ocjenjuju njegov rad vrlo pozitivnim;
- Suđenja su efikasna;
- Pretresna vijeća koriste dokumentaciju MKSJ;
- Pretresna vijeća pozivaju se na međunarodne konvencije i međunarodnu sudsку praksu.

Mane

- Nedovoljna saradnja sa medijima;
- Javnost generalno nema informacije o radu Odjela, naročito zajednice iz kojih dolazi počinilac.

Prisustvo međunarodnih sudija i tužitelja kojima je omogućena razmjena iskustva, te konstantna obuka iz oblasti međunarodnog prava doprinijeli su da su se pretresna vijeća često pozivala na međunarodne konvencije i međunarodnu sudsку praksu, a što se generalno razlikuje od prakse sudova u ostalim državama regiona pred kojima se procesuiraju predmeti ratnih zločina.

Međutim, tokom svog rada ovaj odjel Suda BiH trpio je i kritike. Na primjer, na početku funkcioniranja neki posmatrači suđenja, poput OSCE-a, zamjerali su što je jedan broj sudske sesije bio zatvoren za

javnost, a određen broj svjedoka imao neopravданo visoke mjere zaštite, čak i u slučajevima kada je svjedoci nisu ni tražili.⁷⁴ Ova situacija se svakako vrlo brzo promijenila. Međutim, centralna kritika upućena Odjelu za ratne zločine Suda BiH je što je njegov rad generalno ostao nedovoljno prepoznat u javnosti, naročito u zajednicama iz kojih dolaze počinoci.

U Sudu BiH postoji specijalizirana služba za odnose sa javnošću, Odsjek za odnose s javnošću (PIOS), međutim, on nema dovoljno dobru saradnju sa medijima. On ne organizira konferencije za štampu kako bi informirao javnost o sudskim postupcima, niti ima dovoljno kapaciteta da bi se aktivnije bavio informiranjem javnosti o radu Suda. Putem Mreže NVO-a za podršku učinjen je dodatan napor da se rad Suda BiH učini dostupnim javnosti. Cilj je bio da se lokalnim zajednicama i svim građanima BiH, prvenstveno žrtvama, približi rad Suda i Tužilaštva BiH, da se građani informiraju o zakonskim rješenjima, o toku postupka, kaznenoj politici, o važnosti svjedočenja, o programu psihofizičke zaštite svjedoka, te da se sami građani zainteresiraju i aktiviraju u pravcu podrške suđenjima za ratne zločine, tj. da se razvija njihova društvena odgovornost, potreba i svijest da uspješnost procesa zavisi od njih samih. Međutim, ni ovaj projekat se nije pokazao dovoljno uspješnim.⁷⁵

Centralne aktivnosti PIOS-a su organiziranje studijskih posjeta sudija i tužilaca iz drugih sudova, kao i studenata iz BiH i inostranstva, te objavljivanje saopštenja. Međutim, oni koji su prihvatali internet kao novo sredstvo komunikacije, jednostavnim pretraživanjem web portala Suda BiH mogu doći do svih neophodnih informacija (optužnice, presude, raspored suđenja i drugo), na bosanskom, hrvatskom i srpskom (BHS) i na engleskom jeziku. PIOS ovu internet stranicu redovno ažurira.

Sa druge strane i sam Sud BiH snosi odgovornost zato što je njegov rad neprepoznat u javnosti. Štaviše, Kodeks sudske etike uspostavlja ograničenje za javno istupanje sudija: Sudija ne daje bilo kakav komentar u javnosti ili privatno, kako u vezi s predmetom u kojem postupa, tako i predmetom u kojem bi mogao postupati, a koji bi opravdano mogao izazvati sumnju u njegovu nepristrasnost.⁷⁶ Iz tog razloga nejasno da li same sudije uopšte imaju pravo da javno istupaju i obradžuju svoje presude.

⁷⁴ Više informacija pročitati u Bogdan Ivićević: *Odjel za ratne zločine u Bosni i Hercegovini: od hibridnog do domaćeg suda, Međunarodni centar za tranzicijsku pravdu, 2008.*

⁷⁵ Više informacija o ovom projektu pročitati u okviru Poglavlja III, *Uloga civilnog društva u procesu tranzicijske pravde.*

⁷⁶ Kodeks sudske etike, član 2.4

⁷⁷ <http://hjpc.ba/coe/?cid=2158,2,1>

Međutim, potrebno je reći da i mediji snose svoj dio odgovornosti zbog nedovoljnog informisanja javnosti o radu Suda BiH. Naime, oni nisu previše zainteresirani za suđenja, niti postoji tendencija da se suđenja analiziraju. U slučaju da su zainteresirani da prate određeni slučaj, mediji različito informiraju javnost o istom predmetu, što u javnosti stvara konfuziju. Generalno, novinari nemaju potrebnu edukaciju o kršenju međunarodnog humanitarnog prava ni o praksi sudova u ovoj oblasti da bi uopšte mogli profesionalno informirati javnost o radu pravosudnih institucija. Jedina medijska agencija koja ima kapacitete i koja se sistematski bavi analizom i praćenjem suđenja za ratne zločine je agencija BIRN.⁷⁷

3.1.2. Posebni odjel za ratne zločine Tužilaštva BiH

Uspostava Posebnog odjela za ratne zločine Tužilaštva BiH

- *Tužilaštvo BiH osnovano krajem 2003. godine sa nadležnošću za postupanje pred Sudom BiH, u krivičnim djelima propisanim Zakonom o Sudu BiH;*
- *Posebni odjel za ratne zločine Tužilaštva BiH osnovan je u decembru 2004. godine;*
- *Posebni odjel za ratne zločine Tužilaštva BiH (i samo Tužilaštvo BiH) je internacionalizovana/hibridna/mješovita institucija u kojoj su zaposleni međunarodni i domaći tužioci.*
- *Posebni odjel za ratne zločine Tužilaštva BiH ima 6 timova koji pokrivaju 6 regija BiH.*

Analogno Sudu BiH, Tužilaštvo BiH u svom sastavu također ima posebni Odjel za ratne zločine. Odjel je nadležan za provođenje istrage u predmetima krivičnih djela ratnih zločina iz jurisdikcije Suda BiH, a koji su počinjeni u periodu oružanog sukoba, od 1992. do 1995. godine, te za procesuiranje optuženih lica pred tim sudom.⁷⁸ Kao što je rečeno, Odjel za ratne zločine Tužilaštva BiH je, također, mješovitog karaktera, jer u njemu rade, pored domaćih, i međunarodni tužioci⁷⁹

⁷⁷ Vidjeti stavove učesnika konsultacija koje su održane u Fojnici u junu 2008. godine u aneksu ovog dokumenta (CD).

⁷⁸ Više informacija u Poglavlju II, dio Institucionalne reforme.

⁷⁹ Za razliku od Odjela za ratne zločine Suda BiH, sastav Odjela za ratne zločine Tužilaštva BiH uvek su u većini činili domaći tužioci.

i on se sastoji od šest timova koji pokrivaju šest regija BiH. Šefovi timova su domaći tužioci:

1. Tim 1 pokriva regiju sjeverozapadne Bosne i dio Posavine;
2. Tim 2 pokriva regiju središnje Bosne;
3. Tim 3 pokriva regiju istočne Bosne (dolina Drine) i dio Posavine;
4. Tim 4 pokriva regiju Sarajeva i istočne Bosne uključujući Foču;
5. Tim 5 pokriva regiju zapadne Hercegovine i dolinu Neretve; i
6. Specijalni tim 6 za područje Srebrenice.

Ovaj Odjel Tužilaštva BiH formiran je u decembru 2004. godine, nakon donošenja paketa zakona, koje je, kao što je to slučaj sa Sudom BiH, također nametnuto Visoki predstavnik. Donošenje ovih zakona bili su nužan korak da bi se predmeti MKSJ mogli procesuirati pred domaćim pravosudnim institucijama, kao i da bi Tužilaštvo BiH preuzeo ulogu Jedinice za pravila puta MKSJ. Posebni odjel za ratne zločine Tužilaštva BiH također je zvanično počeo sa radom 9. marta 2005. godine.

U sklopu svojih aktivnosti Kolegij tužilaca Tužilaštva BiH donio je Pravilnik o pregledu predmeta ratnih zločina, čiji sastavni dio je dokument naslovljen Orientacioni kriteriji za ocjenjivanje osjetljivih predmeta Jedinice za pravila puta. Ovim je učinjen pokušaj da se odrede kriteriji koje će predmete, u skladu sa osjetljivošću i složenošću, procesuirati Tužilaštvo BiH, a koji će biti ustupljeni stvarno i mjesno nadležnim kantonalnim, tj. okružnim tužilaštвima ili tužilaštvu Brčko distrikta. Primijenjen je sličan pristup kao u procesu odlučivanja koji će slučajevi biti procesuirani pred Haškim tribunalom, a koji će biti ustupljeni domaćim pravosuđima: osobe sa najvišim stepenom odgovornosti procesuiraće se pred MKSJ, a ostali pred domaćim institucijama. U skladu sa tim, Odjel za ratne zločine Tužilaštva BiH procesuiralo bi najodgovornije tzv. vrlo osjetljive slučajeve, dok bi entitetski pravosudni organi, tj. organi Brčko distrikta, procesuirali počinioce sa nižim stepenom odgovornosti, tj. osjetljive slučajeve. Logično je zaključiti da će upravo najveći broj predmeta biti procesuiran na entitetskom nivou. Inače, jedno od najznačajnijih pitanja koje je trebalo da riješi Državna strategije za rad na predmetima ratnih zločina je upravo ocjenjivanje

osjetljivosti slučajeva, tj. propisivanje kriterija za ocjenu osjetljivosti.⁸⁰

Posebni odjel za ratne zločine Tužilaštva BiH radi na četiri vrste predmeta.

1. Predmeti koje je Haški tribunal ustupio Sudu BiH u skladu sa Pravilom 11 bis Pravilnika o postupku i dokazima. To su predmeti u kojima je MKSJ potvrđio optužnicu, ali nije započeo sa suđenjem.⁸¹ U vezi sa ovom kategorijom je i sljedeća grupa predmeta:
2. Predmeti iz Tužilaštva Haškog tribunala u kojima je Tribunal proveo istragu, ali nije podigao optužnicu.
3. Predmeti koje je pregledavala Jedinica za Pravila puta MKSJ.⁸²
4. Predmeti koji su započeti pred kantonalnim i okružnim tužilaštvima i tužilaštvom Brčko distrikta nakon završetka mandata Jedinice za pravila puta 2004. godine, a koje je u skladu sa svojim nadležnostima utvrđenim Pravilnikom o pregledu predmeta ratnih zločina, tj. Orientacionim kriterijima za osjetljivost predmeta, Posebni odjel za ratne zločine Tužilaštva ocijenio kao vrlo osjetljive i preuzeo ih na postupanje.⁸³

⁸⁰ Pitanje osjetljivosti je neposredno povezano i sa drugim ključnim pitanjima koje ova strategija pokušava da riješi, a to je problem nedovoljnog kapaciteta, tehničkih, finansijskih i stručnih, istražnih organa, kao i sudova na entitetskim i kantonalnim nivoima u pravcu procesuiranja slučajeva ratnih zločina (na primjer nemogućnost primjene Zakona o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka, te Zakona o programu zaštite svjedoka i drugo).

⁸¹ U poređenju sa sudovima u regionu, Sud BiH zaprimio je najviše ovih predmeta, tačnije šest optužnica koje obuhvataju 10 optuženika. To su slučajevi Stanković, Janković, Mejakić i ostali, Ljubičić, Rašević i Todović i slučaj Trbić. Više informacija pročitati u Bogdan Ivanišević: *Odjel za ratne zločine u Bosni i Hercegovini: od hibridnog do domaćeg suda, Međunarodni centar za tranzicijsku pravdu, 2008.*

⁸² Konkretno, nakon pregleda predmeta iz kategorije A, Tužilaštvo BiH je, u skladu sa Orientacionim kriterijima za ocjenjivanje osjetljivosti predmeta Jedinice za Pravila puta, odlučilo da preuzeme na postupanje 202 postupka. Ostali predmeti iz ove kategorije prenijeti su na niže nivoje.

⁸³ Inače, Državna strategija za rad na predmetima ratnih zločina utvrdila je da je sada Sud BiH nadležna institucija koja ocjenjuje osjetljivost predmeta.

„Žuta knjiga“ Posebnog odjela za ratne zločine Tužilaštva BiH - „Novi način - Novi početak“

Odjel za ratne zločine Tužilaštva BiH početkom 2008. godine započeo je sa procesom mapiranja koje je trebalo da rezultira popisom zločina koji su počinjeni u BiH tokom oružanog sukoba, mogućih počinilaca, te potencijalnih svjedoka. Nalazi su objavljeni u okviru studije koja se popularno naziva „Žuta knjiga“ i koja je interni dokument Tužilaštva BiH. Ova studija trebalo bi da predstavlja osnov koji će omogućiti lakše upravljanje predmetima i postizanju efikasnosti, utvrđivanju kriterija da bi se odredili prioriteti među predmetima, odnosno koje će predmete u rad uzeti Tužilaštvo BiH, a koji će se predmeti proslijediti na postupanje kantonalnim i okružnim tužilaštвима, tj. tužilaštvu Brčko distrikta. Dokument je u najneposrednijoj vezi sa Državnom strategijom za rad na predmetima ratnih zločina.

Studija je dala historijski i kronološki prikaz događaja. Čitav proces podijeljen je u tri faze:

- *Identifikacija mesta u kojima su se zločini dogodili u određenom vremenskom periodu (opština, region i slično),*
- *Identifikacija ratnih zločina po opština-ma, koji se odnose na dokumentirane događaje tokom prve faze, ko su žrtve, koliko je žrtava, iz koje su etničke zajednice, ko su mogući počinjenici, potencijalni svjedoci⁸⁴ itd.,*
- *Priprema predmeta, prioritizacija i kategorizacija.*

Da bi se sačinio ovaj dokument korišten je popis stanovništva iz 1991. godine, kao i informacije kojima raspolažu razne domaće i međunarodne institucije i NVO-i. Na primjer, korištena je dokumentacija Haškog tribunala, Međunarodnog komiteta Crvenog krsta (MKCK), Međunarodne komisije za nestale (ICMP), Instituta za nestale, Instituta za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, NVO-a, Istraživačko dokumentacionog centra (IDC) itd.

⁸⁴ Grupisanjem predmeta značajno se doprinijelo i pitanju psihološke podrške i generalno fizičke zaštite svjedoka. Naime, dešavalo se da jedan svjedok svjedoči nekoliko puta u različitim procesima, a o pitanju istih okolnosti. Vrlo često su svjedoci i same žrtve, tako da je svakog svjedočenje potencijalna traumatizacija ili retraumatizacija, s obzirom na to da je svjedok primoran da govoriti o traumatičnom događaju.

3.2. Državna strategija za rad na predmetima ratnih zločina⁸⁵

Da bi se pronašao način kako da se na najefikasniji način pristupi rješavanju predmeta ratnih zločina, kao i svih problema od kojih zavisi njihovo procesuiranje, Ministarstvo pravde BiH je u septembru 2007. godine osnovalo Radnu grupu za izradu Državne strategije za rad na predmetima ratnih zločina. Inače, potreba za izradom ovakvog dokumenta propisana je pomenutom Strategijom za reformu sektora pravde BiH.

- *Državna strategija za rad na predmetima ratnih zločina usvojena je u decembru 2008. godine.*
- *Cilj strategije: završavanje prioritetnih slučajeva za 7 godina; završavanje svih slučajeva ratnih zločina za 15 godina.*

Radna grupa izala je sa Nacrtom strategije nakon godinu dana rada, a Vijeće ministara ju je usvojilo u decembru 2008. godine. Suština svih preporuka koji su naglašeni u Strategiji vode ka cilju da se svi prioritetni slučajevi završe za 7 godina, a generalno, slučajevi ratnih zločina za 15 godina. Da bi se ovaj prvenstveni cilj Strategije dostigao, kao i svi ostali koji doprinose njegovom ostvarivanju, pored uspostavljanja potrebnog zakonskog okvira i zadobijanja političke saglasnosti, potrebna su i finansijska sredstva. Ovo pitanje je pokriveno Strategijom, ali nije detaljno razrađeno. Međutim, sve institucije koje imaju ulogu u pravcu implementacije Strategije trebalo bi da daju svoje procjene finansijskih potreba. Također, tokom 2009. godine Ministarstvo pravde BiH i Ministarstvo finansija i trezora BiH trebalo bi da izrade dva strateška dokumenta: 1) pregled i analizu materijalno-tehničke opremljenosti svih institucija koje se bave rješavanjem ratnih zločina, kako bi se realizirale preporuke iz Strategije, 2) izrada petnaestogodišnjeg finansijskog plana, od 2009. - 2014. godine, kako bi se osigurala sredstva za okončanje predmeta ratnih zločina.

⁸⁵ Državna strategija za rad na predmetima ratnih zločina <http://www.mpr.gov.ba/userfiles/file/Projekti/Drzavna%20strategije%20za%20rad%20na%20predmetima%20RZ.pdf>
„ojam „ratni zločini”, koji je korišten u Strategiji, odnosi se na krivična djela koja su počinjena tokom oružanog sukoba u BiH, u periodu od 1992. do 1995. godine, a što je, također, propisano glavom XVII KZ BiH iz 2003. godine, Krivična djela protiv čovječnosti i vrijednosti zaštićenih međunarodnim pravom.

⁸⁶ http://www.sudbih.gov.ba/files/docs/zakoni/ba/Criminal_Code_of_BH_bos.pdf

Centralizirana evidencija. Sva okružna i kantonalna tužilaštva, te tužilaštvo Brčko distrikta, Tužilaštvo BiH treba da dostave informacije o nezavršenim slučajevima ratnih zločina, kako bi se formirala centralna evidencija, i to 30 dana nakon usvajanja Strategije. Nakon uspostavljanja centralne evidencije, sva tužilaštva bit će obavezna da Tužilaštvo BiH kontinuirano informiraju u vezi sa predmetima ratnih zločina.

Sa druge strane, svi okružni i kantonalni sudovi, te Osnovni sud Brčko distrikta, Sud BiH dostaviti će informacije o potvrđenim optužnicama, izrečenim prvostepenim i pravosnažnim presudama u predmetima ratnih zločina, kako bi Sud BiH uspostavio centraliziranu evidenciju o presudama, i to ponovo 30 dana od dana stupanja Strategije na snagu. Potvrđene optužnice i presude odnose se na period od 1. marta 2003. godine, kada Sud BiH, tadašnje njegov Odjel za ratne zločine, uspostavlja stvarnu nadležnost nad predmetima ratnih zločina. Također, nakon uspostavljanja evidencije, sudovi u BiH će kontinuirano informirati Sud BiH o ovim informacijama, kako bi se baza podataka konstantno ažurirala.

Upravljanje predmeta. Jedan od ključnih ciljeva Strategije je utvrđivanje mehanizama raspodjele predmeta ratnih zločina između Suda BiH i kantonalnih i okružnih sudova, odnosno Osnovnog suda Brčko distrikta. Naime, osnovni kriterij koji će uticati na to da li će se predmeti voditi pred Sudom BiH ili entitetskim sudovima, tj. Sudom Brčko Distrikta, je njihova složenost: najsloženiji predmeti vodiće se pred Sudom BiH.

Preciznije, Državna strategija za rad na predmetima ratnih zločina definira dvije grupe predmeta:

1. predmeti koji su zaprimljeni u rad nakon usvajanja novog krivičnog zakonodavstva 1. marta 2003. godine. U skladu sa krivičnim zakonodavstvom, kao i sa nekim drugim zakonima, poput Zakona o Sudu BiH, ti predmeti su u isključivoj nadležnosti Suda BiH;⁸⁶
2. predmeti koji su zaprimljeni u rad entitetskih sudova i suda Brčko distrikta prije 1. marta 2003. godine.⁸⁷

Strategija propisuje da Sud BiH ima nadležnost u pravcu ocjenjivanja složenosti predmeta, te donošenja

⁸⁶ Zaključno sa 1.10. 2008. godine Tužilaštvo BiH registriralo je 565 predmeta iz ove grupe.

⁸⁷ Do 1.10.2008.godine bilo je 1070 ovakvih predmeta. Sud BiH preuzeo je 146.

odluke koji će se predmet voditi na kom nivou, da li pred Sudom BiH ili pred entitetskim sudovima, tj. Sudom Brčko distrikta. Ocjenjivanje predmeta vrši se na osnovu kriterija koje su propisali Sud i Tužilaštvo BiH u saradnji sa Republičkim tužilaštvom RS, Tužilaštvom Federacije BiH, Tužilaštvom Brčko distrikta, Vrhovnim sudovima RS i Federacije BiH, Apelacionim sudom Brčko distrikta, te MKSJ.

Ujednačavanje sudske prakse. Tokom 15 godina procesuiranja slučajeva ratnih zločina pred sudovima u BiH razvijena je različita sudska praksa zbog primjene različitih materijalnih propisa i tumačenja odredbi o vremenskom važenju zakona.⁸⁸ Iz ovih razloga ista ili slična krivična djela dobijala su drugačije pravne kvalifikacije, te su, u skladu sa tim, izricane različite sankcije, a što je dovelo u pitanje pravnu sigurnost i jednakost građana pred zakonom.

Strategija predviđa izmjene člana 13. Zakona o суду BiH, koji se odnosi na krivičnu nadležnost Suda BiH,⁸⁹ a sa kojim će biti usaglašeni zakoni o sudovima entiteta i Brčko distrikta. Suština izmjene je da se organiziraju redovne zajedničke sjednice vrhovnih sudova entiteta, Apelacionog suda Brčko distrikta i Apelacionog vijeća Suda BiH, na kojima bi se zauzimali zajednički stavovi, sa ciljem ujednačavanja sudske prakse. Naravno, ovi zajednički stavovi ne bi bili obavezujući zato što Sud BiH ni u kom vidu nije nadređen pravosudnim organima entiteta ili Brčko distrikta, jer se oni, institucionalno gledano, nigdje ne dodiruju, međutim, imaće ulogu smjernice u slučajevima gdje su zastupljene iste okolnosti i činjenice.⁹⁰

Generalno, pored ovih sjednica, Strategija preporučuje da sudovi entiteta i Brčko distrikta sljede sudske praksu Suda BiH u pravcu procesuiranja slučajeva ratnih zločina. Također, kada je god je to moguće treba da primjenjuju odredbe Zakona o ustupanju predmeta od strane MKSJ Tužilaštvu BiH i korištenju dokaza pribavljenih od MKSJ u postupcima pred sudovima u BiH, a posebno odredbe kojima se omogućava prihvatanje dokaza koji su ustanovljeni pravosnažnim presudama MKSJ. U vezi sa svim ponutim, u pravcu praćenja, poštivanja i implementiranja sudske prakse Suda BiH, tj. MKSJ, entitetска tužilaštva i tužilaštva Brčko distrikta tokom istrage treba da koriste analitičku i pravnu podršku MKSJ, tj. Tužilaštva BiH.

Sa druge strane, veliku ulogu u pravcu harmonizacije sudske prakse ima i sam Sud BiH. Naime, kao

što je istaknuto, Sud BiH, u skladu sa kriterijima za procjenu osjetljivosti, vrši ocjenjivanje predmeta, te predmete manje osjetljivosti prenosi na postupanje entitetskim sudovima tj. суду Brčko distrikta.⁹¹ Međutim, ta odluka može sadržavati uputstvo da ovi sudovi u tim postupcima moraju primjenjivati materijalno pravo BiH.

Kapaciteti za procesuiranje. Trenutno samo Sud i Tužilaštvo BiH raspolažu kapacitetima u stručnom, tehničkom i finansijskom smislu, dovoljan broj stručnih saradnika, savjetnika, istražitelja itd. Isto se može reći i za policijske organe na državnom nivou, kao što je Državna agencija za istrage i zaštitu (SIPA), a koja u skladu sa Zakonom o Državnoj agenciji za istrage i zaštitu, istražuje krivična djela koja su u nadležnosti Suda i Tužilaštva BiH, gdje, između ostalih, spadaju i djela ratnih zločina.⁹²

Sa druge strane, pravosudne institucije i policijski organi na entitetском nivou nemaju dovoljno kapaciteta za istraživanje i procesuiranje slučajeva ratnih zločina. U entitetskim sudovima ne postoje odgovarajuće sudnice, tužilaštva nemaju prostorije za saslušanja, kao ni dovoljno prostora za zadržavanje. Također, u ovim institucijama ne postoje ni uslovi u pravcu pružanja psihofizičke zaštite svjedocima, a koji su propisani Zakonom o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka i Zakonom o programu zaštite svjedoka, niti postoje specijalne jedinice policije koje bi se bavile zaštitom svjedoka. Sudije i tužiocici sa ovih nivoa nisu prošli specijalizirane edukacije iz oblasti domaćeg i međunarodnog krivičnog i humanitarnog prava niti su im takvi programi dostupni u mjeri u kojoj su dostupni sudijama i tužiocima iz Suda i Tužilaštva BiH. Na kraju, na ovim nivoima uglavnom nema zaposlenih stručnih saradnika koji bi se bavili pitanjem ratnih zločina i drugim problemima.

Upravo, Strategijom je utvrđeno da će VSTV, zajedno sa nadležnim ministarstvima, sudovima i tužilaštвима, te policijskim organima predložiti neophodna ulaganja u kapacitete pravosudnih i policijskih institucija, kako bi se ostvario cilj da se svi prioritetni slučajevi završe za 7 godina, a generalno svi slučajevi ratnih zločina za 15 godina.

Regionalna saradnja. Strategija posebnu pažnju poklanja saradnji između pravosudnih institucija u regionu, konkretno onih u BiH, Srbiji i Hrvatskoj. Ovo pitanje prvenstveno je važno zbog mogućnosti ekstradicije svojih državlјana drugim državama,

⁸⁸ Više informacija u nastavku teksta.

⁸⁹ Više informacija u Poglavlju II, dio Institucionalne reforme.

⁹⁰ Ista referenca.

⁹¹ Riječ je o predmetima iz prve grupe.

⁹² Član 3.1 Zakona o Državnoj agenciji za istrage i zaštitu.

⁹³ <http://www.sipa.gov.ba/bo/regulativa.html>

gdje bi eventualno bili procesuirani zbog činjenja ratnih zločina. Nijedna od ovih država ne dozvoljava ekstradiciju: što se tiče Hrvatske ekstradiciju brani Ustav, a što se tiče Srbije i BiH, Zakon o krivičnom postupku.⁹³ Međutim, činjenica je da je jedan broj osumnjičenih i optuženih stekao državljanstva u zemljama susjedstva. Generalno, ni u političkom smislu, Srbija i Hrvatska nisu spremne izručiti svoje državljane BiH, gdje bih ih čekao sudske procese, a BiH nije spremna ustupiti krivično gonjenje pravosudnim institucijama susjednih zemalja. Naime, političari i predstavnici pravosuđa u BiH ističu teritorijalnu nadležnost u pogledu procesuiranja predmeta ratnih zločina, tj. smatraju da se sudske postupke treba odvijati tamo gdje su zločini počinjeni.⁹⁴

Inače, Tužilaštvo BiH je 2005. godine potpisalo protokole o saradnji sa tužilaštima u regionu.⁹⁵ Međutim, ta saradnja se prvenstveno svela na razmjenu neke materijalne dokumentacije, saslušanje svjedoka i razmjenu podataka o statusu postupaka.⁹⁶

Strategija predviđa aktivnosti u pravcu usvajanja prijedloga Zakona o međunarodnoj pravnoj pomoći u krivičnim stvarima, kao i izrade priručnika na osnovu ovog zakona. Također, iniciraće se sastanci sa predstavnicima tužilaštava i sudova iz regiona i oni će se odnositi, između ostalog, na mogućnost ustupanja predmeta u svim fazama postupka, izručenje državljana koji imaju dvojno državljanstvo, tj. harmonizaciju ustavnih i zakonskih odredbi, a koji se odnose na problem ustupanja predmeta, ekstradiciju, pružanje međunarodne pravne pomoći, formiranje centralizirane baze podataka na regionalnom nivou kako bi

⁹³ Član 9. Ustava Republike Hrvatske; član 540(1) ZKP Srbije. Član 415(1)(a). ZKP BiH

⁹⁴ Više informacija u Bogdan Ivanišević: *Odjel za ratne zločine u Bosni i Hercegovini: od hibridnog do domaćeg suda, Međunarodni centar za tranzicijsku pravdu*, 2008.

⁹⁵ Državno odyjetništvo Republike Hrvatske i Tužiteljstvo BiH 21. januara 2005. godine potpisali su Protokol o suglasnosti u ostvarivanju međusobne suradnje u borbi protiv svih oblika teškog kriminala; Republičko javno tužilaštvo Republike Srbije i Tužilaštvo BiH 1. jula 2005. godine potpisali su Memorandum o saglasnosti i unapređenju saradnje u borbi protiv svih oblika teškog kriminala.

⁹⁶ Više informacija u Bogdan Ivanišević: *Odjel za ratne zločine u Bosni i Hercegovini: od hibridnog do domaćeg suda, Međunarodni centar za tranzicijsku pravdu*, 2008.

⁹⁷ Međutim, postoje i konkretniji vidovi saradnje, Srbija je početkom 2008. godine izručila BiH Gojka Kličkovića i Vasu Todorovića, koji su po nacionalnosti Srbi, ali nisu stekli državljanstvo Republike Srbije.

⁹⁸ Više informacija u Bogdan Ivanišević: *Odjel za ratne zločine u Bosni i Hercegovini: od hibridnog do domaćeg suda, Međunarodni centar za tranzicijsku pravdu*, 2008.

se vidjelo koji se postupci ratnih zločina vode pred kojim sudovima, zaštitu svjedoka i njihovih porodica i program zaštite svjedoka, saradnju sa MKSJ, pitanje zaostavštine Haške arhive i druga pitanja. Međutim, istaknuto je da se sve ove odluke mogu donijeti tek nakon unapređivanja regionalne saradnje, tačnije uspostavljanjem bliskih odnosa prvenstveno sa Srbijom i Hrvatskom, kako bi se došlo do potpisivanja bilateralnih i multilateralnih političkih dogovora, a koji su preduslov za ostvarivanje bilo koje od pomernutih aktivnosti.⁹⁷

Zaštita i podrška žrtava i svjedoka. U dosadašnjem toku procesuiranja slučajeva ratnih zločina pred pravosudnim institucijama u BiH svjedočenja su predstavljala najznačajnije sredstvo na osnovu kojih su zasnivane presude. U BiH oblast zaštite i podrške svjedocima i žrtvama uređuju dva zákona, kao domaći instrumenti, a to su Zakon o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka i Zakon o programu zaštite svjedoka BiH, te razni međunarodni dokumenti.

Iako postoji pravni okvir, entitetske institucije nemaju kapacitete da implementiraju zakone. Konkretno, kantonalni i okružni sudovi nemaju adekvatne sudnice, tehničke uslove za svjedočenje zaštićenih svjedoka, kao što je mogućnost svjedočenja video linkom, ili distorzija glasa; ne postoje specijalizirani odjeli koji bi pružali psihološku podršku svjedocima, niti su uspostavljene specijalne policijske jedinice koje bi provodile fizičke mjere zaštite. Od svih pravosudnih institucija koje se bave procesuiranjem predmeta ratnih zločina jedino Sud BiH ima sve potrebne unutrašnje kapacitete. Također, u pravcu pružanja fizičke zaštite svjedocima, Sud BiH koristi kapacitete SIPA-e, kao državne agencije čiji je mandat istraživanje krivičnih djela u nadležnosti Šuda i Tužilaštva BiH, te pružanje fizičke zaštite kroz Odjel za zaštitu svjedoka. Sa druge strane, uprkos činjenici da je sama SIPA zadužena da na državnom nivou pruža zaštitu svjedocima koji će se pojavljivati u postupcima pred Sudom BiH, ni ova agencija nema adekvatne uslove za rad. Svakako, to je jedina policijska struktura u BiH koja ima specijalizirano odjeljene za zaštitu svjedoka i koja je prilagođena poslovima zaštite.

⁹⁷ OSCE je 2004. godine pokrenuo konsultacije između predstavnika tužilaštava Hrvatske, BiH i Srbije u pravcu rješavanja predmeta ratnih zločina i regionalne saradnje. Čitav ovaj proces nazvan je „Palićkim procesom“ prema mjestu u Srbiji gdje su ovi razgovori započeti. Međutim, i ova inicijativa ima ograničeni potencijal, jer su preduslovi za ostvarivanje pune regionalne saradnje upravo politički dogovori.

⁹⁸ Više informacija u Bogdan Ivanišević: *Odjel za ratne zločine u Bosni i Hercegovini: od hibridnog do domaćeg suda, Međunarodni centar za tranzicijsku pravdu*, 2008.

Da bi se riješili ovi problemi u pravcu podizanja tehničkih i stručnih kapaciteta, kao i definiranja uloga svih aktera, te njihovih odgovornosti, potrebno je unaprijediti postojeći zakonski okvir. To se prvenstveno odnosi na Zakon o programu zaštite svjedoka, čije se izmjene i dopune očekuju u 2009. godini. Sa tim u vezi Strategija naročito nalaže unapređenje odnosa BiH sa susjednim državama, kako bi se osigurao funkcionalan program zaštite.

Međutim, pored izmjene zakonskog okvira, te podizanja finansijskih, tehničkih i stručnih kapaciteta, Strategija predviđa i neke druge korake u pravcu pružanja psihofizičke zaštite svjedocima. Na primjer, okružni i kantonalni sudovi koji se bave proceusiranjem predmeta ratnih zločina treba da izrade Poslovnik o radu po ugledu na Sud BiH, a gdje bi se također pokrila i oblast primjene zakona o zaštiti svjedoka. Također, sudovi i tužilaštva treba da primjenjuju odredbe o spajanju postupaka, ukoliko postoji pravna i činjenična osnova, a čime bi se omogućilo da se jedan svjedok ne poziva nekoliko puta da svjedoči o istim okolnostima u više slučajeva, kao što je do sada bio slučaj. Na primjer, na ovaj način bi se sprječila njegova ponovna traumatizacija, tj. osjećanje fizičke ugroženosti zbog svjedočenja. Također, može se izbjegavati pozivanje svjedoka koji su svjedočili pred MKSJ korištenjem odredbi zakona o saradnji sa MKSJ ili da se traže novi svjedoci koji mogu dati izjavu o identičnim okolnostima i drugе mjere.

Naročito je važno što Strategija prepoznae važnost NVO-a u procesu pružanja podrške žrtvama i svjedocima, s obzirom na to da su tokom godina rada razvile programe i metode u pravcu osnaživanja traumatiziranih osoba, prvenstveno žena žrtava rata, ali i drugih kategorija kojima je podrška potrebna. Jedan broj korisnika programa NVO-a svjedočio je i pred MKSJ i pred domaćim sudovima. Upravo davanjem podrške žrtvama generalno i žrtvama koje mogu biti potencijalni svjedoci ili su bili svjedoci, omogućeno je da se sprječi, tj. umanji potencijalna retraumatizacija tokom svjedočenja ili zbog susreta sa optuženicima (počiniocima).

Kao i u prethodno pomenutim slučajevima, trenutno u BiH samo u sklopu Suda BiH postoji specijalizirani Odjel za podršku svjedocima. Međutim, čak i ovo odjeljenje Suda BiH, iako je, kako tvrde NVO-i, vrlo stručno, nema dovoljno kapaciteta da se svjedocima posveti na adekvatan način. Ta podrška svodi se na period neposredno pred svjedočenje, tokom boravka u sudu i neposredno nakon svjedočenja. Organizacije koje su imale iskustva sa pružanjem psihološke podrške svjedocima, prvenstveno svjedocima žrtvama, smatraju da je u prosjeku potrebno između dva i šest mjeseci za pripremu svjedoka, u zavisnosti od traumatiziranosti, kako bi se zadržala konzistentnost svjedočenja sa izjavom

koja je data tokom istrage.⁹⁸ Do nekonzistentnosti dolazi upravo zbog psihičke nespremnosti svjedoka da ponovo prolazi kroz traumatični događaj, tj. zbog nespremnosti da se suoči sa počiniocem.⁹⁹

Također, u skladu sa Zakonom o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka, centri za socijalni rad su obavezni da pružaju psihološku podršku svjedocima. Međutim, ove institucije obično nemaju dovoljno kapaciteta da bi ispunile zakonsku obvezu, ili zato što nemaju uposlenike, ili, ukoliko imaju, uposlenici nemaju adekvatno znanje i iskustvo za pružanje psihološke podrške ovoj kategoriji stanovništva.¹⁰⁰ Neka tužilaštva su taj problem prevazišla angažiranjem lokalnih NVO-a koji imaju znanje i kapacitet za pružanje terapeutiske, psihološke podrške traumatiziranim osobama.¹⁰¹

Upravo zbog pomenutih problema, Strategija poziva i upućuje na uspostavljanje saradnje između pravosudnih institucija i NVO-a. Naime, preporuka je da se razvije mreža ovakvih organizacija na nivou cijele BiH, da određene organizacije budu regionalni koordinatori i da se koriste kapaciteti NVO-a. Čitavom mrežom bi koordinirao Odjel za podršku svjedocima Suda BiH i davao im stručnu podršku.

Na kraju, zajedno sa pitanjem organiziranja saradnje sa NVO-ima, Strategija također preporučuje podizanje kapaciteta centara za socijalni rad, kao i kapaciteta okružnih i kantonalnih sudova u smislu osnivanja odjela za pružanje podrške svjedocima, formiranja posebnih prostorija gdje bi svjedoci čekali svjedočenje, tj. gdje bi im se pružala podrška. Također, naročito je važno podizati kapacitet istražitelja i policijskih organa, koji će s ciljem realiziranja svojih dužnosti dolaziti u kontakt sa žrtvama i od njih uzimati izjave. Naime, žrtve ratnih zločina su specifične. Takve žrtve su izvan svakodnevног iskustva policajaca ili istražitelja, te im je potrebno pristupiti na posebno pažljiv način, upravo zbog visokog stepena traumatiziranosti. Naročito je pažnju potrebno posvetiti žrtvama seksualnog zlostavljanja i silovanja ili žrtvama mučenja, te je potrebno organizirati obuku u tom smislu.

⁹⁸ Nerijetko se dešavalо da svjedoci tokom svjedočenja izmijene svoj iskaz koji su dali u istrazi.

⁹⁹ Više informacija u Poglavlju III.

¹⁰⁰ Član 6. Zakona o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka BiH. http://www.sudbih.gov.ba/files/docs/zakoni/ba/ZAKON_O_ZASTITI_SVJEDOKA_POD_PRIJETNJOM_I_UGROZENIH_SVJEDOKA_-_precisceni,_nezvanicni_tekst.pdf

¹⁰¹ Konkretno, takav je primjer u Tuzli, gdje je uspostavljena saradnja između tamošnjeg Kantonalnog tužilaštva, tačnije Odjela za ratne zločine, Centra za socijalni rad i NVO-a Viva Žene, koji za potrebe ovog tužilaštva vrši psihološku pripremu svjedoka. Više informacije u poglavju III.

Kriteriji za ocjenjivanje krivičnih djela

Težina krivičnog djela:

- a. pravna kvalifikacija krivičnog djela - genocid, zločin protiv čovječnosti (dokazivanje širokog i sistematičnog napada), te ratni zločini protiv civilnog stanovništva i ratnih zarobljenika uz ispunjenje drugih kriterija;
- b. masovna ubistva (ubistvo većeg broja lica, sistematsko ubijanje);
- c. teži oblici silovanja (višestruka ili sistematska silovanja, formiranje zatočeničkih centara sa ciljem seksualnog ropstva);
- d. teži oblici mučenja (uzeti u obzir intenzitet i stepen nanošenja fizičkih i psihičkih povreda, masovnost posljedica);
- e. teži oblici nezakonitog zatvaranja ili drugo teško oduzimanje fizičke slobode (osnivanje, sprovođenje i držanje u logorima i zatočeničkim centrima, uzeti u obzir masovnost ili posebno teške uslove zatvaranja);
- f. progon;
- g. prisilni nestanak (uzeti u obzir masovnost, okolnosti prisilnog nestanka i posljedice);
- h. teži oblici nanošenja patnje civilnom stanovništvu (iznurivanje glađu, granatiranje civilnih objekata, uništavanje religijskih i kulturno-historijskih spomenika);
- i. značajan broj žrtava (ili teže posljedice koje su nastupile za žrtve - stepen fizičke i psihičke patnje);

j. posebno podmukao način i sredstva koja su korištena za učinjenje krivičnog djela;

k. postojanje posebnih okolnosti.

Svojstvo i uloga učinitelja:

- a. formacijska dužnost (zapovjednik u vojnoj, policijskoj ili paravojnoj formaciji);
- b. rukovodeća funkcija u upravljanju logorima i zatočeničkim centrima;
- c. politička funkcija;
- d. nosilac pravosudne funkcije (sudija, tužilac, pravobranitelj, advokat);
- e. teži načini i stepeni učešća u izvršenju krivičnog djela (učestvovanje u planiranju ili naređivanju djela; način izvršenja; namjerna i posebna posvećenost učinjenju djela; uzeti u obzir stepen umišljaja).

Ostale okolnosti:

Uzeti u obzir:

- a. povezanost predmeta sa drugim predmetima, mogućim učiniteljima;
- b. interes žrtava i svjedoka (svjedoci kojima su određene mјere zaštite pred MKSJ i Sudom BiH - zaštićeni svjedoci, potreba za zaštitom svjedoka, svjedoci obuhvaćeni programom zaštite, svjedoci-pokajnici);
- c. posljedice zločina na lokalnu zajednicu (izmjenjena demografska slika, povratak, moguće javne i društvene rekacije, odnosno uznenamirenost građana i posljedice na javni red u vezi sa učinjenjem ili procesuiranjem djela).¹⁰²

4. Zakonodavstvo

4.1. Krivično zakonodavstvo

Reforma krivičnog zakonodavstva započela je u manjem obimu usvajanjem novog krivičnog zakonodavstva u Federaciji BiH (1998. godine), u RS (2000. godine) i u Brčko distriktu (2001. godine). Sveobuhvatni pristup ovoj reformi zauzet je tek 2002. godine, kada su započete aktivnosti na usvajanju krivičnih propisa na svim nivoima, i to prvenstveno uz zalaganje OHR-a. Naime, Visoki predstavnik je 2003. godine nametnuo Zakon o krivičnom postupku BiH,

sa kojim su naknadno usaglašeni ZKP-i entiteta. Isto-vremeno je nametnut i Krivični zakon BiH. Ovakav postupak bio je neophodan u uslovima opstrukcije domaćih vlasti prema reformi prava uopšte, ali i kao podrška za početak rada novoosnovanog Suda Bosne i Hercegovine.

Međutim, tokom godina procesuiranja slučajeva ratnih zločina zbog primjene različitih materijalnih

¹⁰² Državna strategija za rad na predmetima ratnih zločina, decembar 2008. <http://www.mpr.gov.ba/userfiles/file/Projekti/Drzavna%20strategije%20za%20rad%20na%20predmetima%20RZ.pdf>

propisa, zauzimanja različitih pravnih stajališta pred entitetskim sudovima, tj. Sudom BiH, o vremenskom važenju zakona razvila se različita sudska praksa. Iz ovih razloga ista ili slična krivična djela dobijala su drugačije pravne kvalifikacije pred kantonalnim i okružnim sudovima i Sudom Brčko distrikta, te pred Sudom BiH, te su, u skladu sa tim, izricane različite sankcije. Ovakvi postupci doveli su u pitanje pravnu sigurnost i jednakost građana pred zakonom.

Različita sudska praksa pred sudovima u BiH koji procesuiraju predmete ratnih zločina

- *Zbog primjene različitih materijalnih propisa i zauzimanja različitih pravnih stajališta ovremenom važenju zakona, razvila se različita sudska praksa. To je dovelo do toga da su ista krivična djela dobijala različite pravne kvalifikacije, na osnovu čega su izricana različite sankcije.*
- *Državna strategija za rad na predmetima ratnih zločina dala je prijedloge na koji način usaglasiti sudske praksu u BiH (Više informacija u **Ujednačavanje sudske prakse**).*

Prvenstveni problem je u činjenici da se u RS još uvjek primjenjuje stari KZ bivše SFRJ iz 1977. godine kao materijalni propis, dok se u Sudu BiH primjenjuje KZ BiH, koji je usvojen 2003. godine.¹⁰³ Jedan od razloga primjene KZ bivše SFRJ je opšti princip krivičnog prava da se primjenjuje onaj zakon koji je važio u trenutku počinjenja krivičnog djela i koji je blaži za učinioca.¹⁰⁴ Po tako „naslijedenom“ zakonodavstvu (KZ bivše SFRJ), propisana je kazna zatvora od 5 do 15 godina, odnosno 20 godina ili smrtna kazna, za krivična djela ratnog zločina. Kako se smrtna kazna ne izriče u zemljama bivše Jugoslavije već dvadesetak godina, a po Evropskoj konvenciji je i zabranjeno, tako je maksimalna kazna po starom zakonu 15,

¹⁰³ KZ Federacije BiH i Brčko distrikta propisuju slične kazne za najteža krivična djela, kao i KZ BiH. Konkretno, po KZ Federacije BiH (član 38.), za najteže oblike krivičnih djela mogu se izricati zatvorske kazne u trajanju od 20 do 40 godina, a po KZ Brčko distrikta (član 43.), od 20 do 45 godina zatvora.

¹⁰⁴ Ovaj pristup zasniva se na načelu rimskog prava da se ne može izreći kazna koja nije bila propisana zakonom kada je djelo izvršeno (*nulla poena sine lege i reformatio in peius*) i u ovom konkretnom slučaju zaista se radi o zakonu koji je blaži za učinioca. Međutim, bivša SFR i BiH su različite države, a praksa ne poznaje slučajevе gdje bi zakon jedne države mogao biti primijenjen na sudu druge države.

odnosno 20 godina zatvora. Sud BiH procesuirala ratne zločine na osnovu zakonodavstva na nivou BiH, koje je usklađeno sa međunarodnim standardima, a sa argumentacijom da je primjena zakona usvojenog 2003. godine na događaje koji su se dogodili 1992. godine prihvatljiva i dozvoljena sa aspekta interesa pravde, humanitarnog prava i prakse MKSJ. U skladu sa KZ BiH, zapriječene kazne zatvora za djela ratnih zločina kreću se od 10 - 45 godina.

Usvojena Državna strategija za rad na predmetima ratnih zločina razrađuje modele kako bi se usaglasila sudska praksa u pravcu procesuiranja slučajeva ratnih zločina.¹⁰⁵

Novine koje uspostavlja krivično zakonodavstvo BiH. Od objavljivanja i stupanja na snagu novog ZKP BiH 2003. godine traju diskusije i javljaju se kontroverze u pogledu dva nova instituta u krivičnom pravu Bosne i Hercegovine. One se odnose na "ukidanje" istražnog sudije u krivičnom postupku, te na "izjašnjenje o krivici" (član 229. i 230.) i posebno na "pregovaranje o krivici" (član 231.).

Neposredan povod za inkorporiranje ovih instituta, koji su karakteristični za tzv. anglo-saksonske pravne metode, bio je dramatičan porast organiziranog kriminala u BiH za vrijeme i neposredno poslije rata, kao i veliki zaostatak (*back log*) i odugovlačenje u rješavanju sudskeh predmeta. Ova realnost, kao i zahtjevi međunarodne zajednice, vodili su ka traganju za efikasnijim demokratskim metodama borbe protiv kriminala. Iako su primjedbe pravničke javnosti o napuštanju kontinentalnih evropskih pravnih tradicija, u principu, imale svoje opravdanje, uskoro će se pokazati da i evropske zemlje tragaju za efikasnijim sredstvima u ovom domenu, koja idu ka uvođenju određenih rješenja iz američkog krivično-pravnog sistema. To je, prije svega, inicijativa predsjednika Francuske od januara 2009. godine za uklanjanje istražnog sudije i davanje više ovlaštenja tužiocu tokom istražnog postupka, te planirane reforme u Italiji. Ovo govori da je u reformi krivičnog postupka u BiH anticipiran trend koji danas prihvataju i zemlje koje su vijekovima privržene evropskoj pravnoj tradiciji, ali se ne ustručavaju prihvatići iskustva anglo-saksonskog sistema ukoliko se ona pokažu djelotvornijim u borbi protiv kriminala.

Ipak, presudan momenat za prihvatanje ovih novih rješenja u ZKP BiH bila su pozitivna iskustva iz prakse Haškog tribunala.

¹⁰⁵ Pogledati gornji dio teksta koji se odnosi na Državnu strategiju za rad na predmetima ratnih zločina.

Novine u krivičnom zakonodavstvu BiH (uvodenje instituta karakterističnih za anglo-saksonska pravo)

- **Ukidanje institucije istražnog sudije - tužilac sprovodi istragu;**
- **Uvođenje sporazuma o priznanju krivice**

Sporazum o priznanju krivice. ZKP BiH¹⁰⁶ uvodi institut sporazuma o priznanju krivice, a koji je uređen članovima 229. i 230. ZKP BiH, "izjašnjenje o krivici", te članom 231 ZKP BiH, "pregovaranje o krivici". Žrtve i javnost u BiH generalno su upoznate sa ovim institutom, i to prvenstveno kroz aktivnosti Haškog tribunala, gdje se više optuženih izjasnilo krivim po optužbama da su tokom ratova u bivšoj Jugoslaviji neposredno počinili konkretnе zločine ili da su odgovorni za njih. U gotovo svim takvим slučajevima, utvrđene su jasne činjenice o počinjenim zločinima, istina o događajima je objelodanjena javnosti, dobjene su informacije o individualnim i kolektivnim grobnicama, čime je potpomognut proces rasvjjetljavanja sudbine nestalih, u nekim slučajevima optuženi koji su se izjasnili krivim unijeli su nove elemente u određene događaje time što su svjedočili protiv svojih saučesnika, patnje žrtava su priznate itd. Od prvog potvrđnog izjašnjavanja o krivici pred MKSJ 1996. godine, dvadesetak optuženih izjasnilo se krivim za određene zločine.¹⁰⁷

S obzirom na kontroverze u vezi s potvrđnim izjašnjavanjem o krivici, treba istaći njegove prednosti. Iz perspektive tužilaštva, potvrđno izjašnjavanje je, između ostalog, sredstvo uštete vremena i sredstava, što je naročito važno s obzirom na finansijska i vremenska ograničenjima s kojima se sud suočava. Konkretno, potvrđnim izjašnjavanjem o krivici suđenje postaje nepotrebno, te slijedi rasprava o kazni i samo izricanje kazne. U sklopu Sporazuma o izjašnjavanju o krivici, obje strane u postupku mogu zatražiti konkretnu kaznu. Potvrđno izjašnjavanje o krivici smatra se i dragocjenim sredstvom spora, jer može uključivati svjedočenje optuženog protiv pojedinaca višeg ranga, čime se osigurava izricanje osuđujućih presuda najvažnijim počiniocima. Potvrđno izjašnjavanje o krivici, isto tako, može da poštodi svjedoke nekada stresnog iskustva svjedočenja

pred sudom. Na kraju, kao što je naglašeno, putem ovog instituta utvrđuju se navodi optužnice, ali se otvara mogućnost saznavanja činjenica koje su do tada bile nepoznate (npr. otkrivanje individualnih i masovnih grobnica).

Međutim, u BiH se na Sporazum o priznanju krivice uglavnom gleda sa nepovjerenjem. Razlog tome su neke presude koje su izrečene u Haškom tribunalu. Generalno, potvrđno izjašnjavanje o krivici smatra se olakšavajućom okolnošću koja vodi ka smanjenju kazne koju bi osuđena osoba inače dobila. U praksi priznanje krivice zaista i jeste vodilo smanjenju kazne. Ta odluka svakako je diskreciono pravo Pretresnog vijeća, a koje treba da vodi računa o tome da izrečena kazna bude srazmjerna težini krivičnog djela, patnji nanesenoj žrtvama i stepenu odgovornosti počinjoca. Ipak, javnost u BiH smatra da dosuđene presude, konkretno u MKSJ, na osnovu Sporazuma o priznanju krivice nisu imale karakter kazne zbog počinjenog krivičnog djela i nisu bile dovoljno stroge da bi imale funkciju odvraćanja od mogućeg počinjenja zločina u budućnosti (restorativna pravda); sa druge strane, ponašanje osuđenih nije nedvosmisleno pokazivalo da se oni kaju zbog počinjenog djela i da prihvataju odgovornost, niti je njihovo ponašanje nakon donošenja presude pokazivalo spremnost da učestvuju u aktivnostima koje bi pomogle uspostavljanju povjerenja i pomirenja (restorativna pravda).¹⁰⁸ Upravo iz ovih razloga, tužioци nisu bili spremni da primjenjuju Sporazum o priznanju krivice, jer javnost nije bila spremna za ovakve kompromise vezane za slučajeve ratnih zločina, te je prvi sporazum pred Sudom BiH sklopljen tek u februaru 2008. godine. Bojazan Tužilaštva BiH bila je opravdana, jer prvenstveno žrtve nisu sa odobravanjem gledale na ovaj čin. Inače, do sada je pred Sudom BiH sklopljeno četiri sporazuma o priznanju krivice.¹⁰⁹

¹⁰⁸ Uvjerenje je da su te kazne poprimile karakter amnestiranja i da su optuženici pristigli na potpisivanje Sporazuma jedino zbog ličnog interesa da bi kraće ostali u zatvoru, zbog čega žrtve i javnost smatraju da pravda nije zadovoljena. Također, producentska kuća XY films iz Sarajeva 2004. godine producirala je dokumentarni film *Slijepa pravda*, putem kojeg je prikazano kako dio javnosti u BiH doživljava rad Haškog tribunala, između ostalog, i primjenu Sporazuma o priznanju krivice pred ovim sudom. Sagovornici u filmu su predstavnici udruženja žrtava, kao što su Edin Ramulić i Munira Subašić, novinar Emir Suljagić, predsjednik IDC-a Mirsad Tokač i drugi. Svi oni se slažu da su presude koje su uslijedile nakon primjene Sporazuma o priznanju krivice poprimile karakter amnestiranja za počinjena djela, dok je zanemaren retributivni aspekt u smislu odvraćanja od počinjenja sličnih zločina u budućnosti.

¹⁰⁹ Slučajevi Idhan Sipić, Veiz Bjelić, Dušan Fuštar i Paško Ljubić. Više informacija u Bogdan Ivanišević: *Odjel za ratne zločine u Bosni i Hercegovini: od hibridnog do domaćeg suda, Međunarodni centar za tranzicijsku pravdu*, 2008.

Institut Sporazuma o priznanju krivice zadowoljava dva elementa pravde, retributivnu i restorativnu. Svrha retributivne pravde je kažnjavanje zbog počinjenog krivičnog djela i odvraćanje od počinjenja zločina u budućnosti. Sa druge strane, restorativna pravda se, najšire, sastoji iz sljedeća tri elementa, čijim bi

se ispunjavanjem restorativni segment instituta Sporazuma o priznanju krivice smatrao validnim: 1) osuđenik u potpunosti razumije i prihvata posljedice svojih djela i osjeća odgovornost; 2) osuđenik nedvosmisleno pokazuje spremnost da se ispravi šteta koja je počinjena i 3) osuđenik u potpunosti prihvata kaznu.

Kontroverze o Sporazumu o priznanju krivice u zakonodavstvu BiH. Član 231 ZKP BiH (pregovaranje o krivici) predviđa da tužilac može predložiti manju kaznu, ispod zakonom određenog minimuma, za krivično djelo koje se optuženom stavlja na teret, te da osumnjičeni, tj. Optuženi, ne mogu uložiti žalbu na predloženu kaznu, čime se djelimično uređuje aspekt retributivne pravde.

Međutim, uopšteno rečeno, kontroverza je u restorativnom segmentu Sporazuma. Naime, činjenica je da KZ BiH nije predvidio kontrolni mehanizam na osnovu kojeg bi se osiguralo da će se dogovorenouispuniti, kao što bi mogla biti saradnja u istrazi u nekom drugom postupku ili mogućnost svjedočenja.¹¹⁰

Štaviše, članom 231 ZKP BiH predviđeno je da će se najkasnije tri dana nakon što sud prihvati sporazum izreći pravosnažna sankcija. Na osnovu ovoga može se izvesti zaključak da nakon izricanja pravosnažne presude ne postoji način da se osigura saradnja osuđenika koji je sklopio Sporazum o priznanju krivice u nekom drugom postupku, ukoliko to on ne želi. Međutim, zakon je jasno predviđao da poslednju riječ ovdje ima sudija, bez čije odluke sud ne može prihvati Sporazum o priznanju krivice, kao ni prijedlog tužilaca i odbrane oko kazne zbog prihvatanja sporazuma, upravo zbog diskrecionog prava Pretresnog vijeća da odredi kaznu, odnosno odbaci Sporazum u cijelini. Na ovaj način se, u pravilu, onemogućava nekakva „nagodba iza zatvorenih vrata“ između tužioca i optuženog.

4.2. Zakoni koji uređuju oblast zaštite svjedoka

U BiH postoji zakonski okvir kojim se uređuju mjere zaštite svjedoka. To su dva zakona, Zakon o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka koji je usvojen na nivou BiH, entiteta i Brčko distrikta i Zakon o programu zaštite svjedoka, na nivou u BiH, kao domaći instrumenti koji uređuju ovu oblast.

4.2.1. Odjel za zaštitu svjedoka SIPA

Sve mjere fizičke zaštite svjedoka provodi Odjel za zaštitu svjedoka SIPA-e. Aktivnosti SIPA-e, u skladu sa Zakonom o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka, te Zakonom o programu zaštite svjedoka, kao i u skladu sa Zakonom o Državnoj agenciji za istrage i zaštitu, prvenstveno su upućene na zaštitu svjedoka koji svjedoče pred Sudom BiH. Međutim, SIPA se ponekad uključuje u proces zaštite svjedoka koji će svjedočiti pred nižim sudovima, na zahtjev ovih sudova, a uz odobrenje Suda BiH. Opravdanje za ovaj pristup je što SIPA ima nadležnost na čitavoj teritoriji BiH, kao i nedostatak adekvatnih mehanizma putem kojih bi se svjedocima pružila zaštita na nižim nivoima vlasti (nedostatak zakona, adekvatnih policijskih jedinica i drugo).

Zbog svoje specifičnosti, ovaj ogrank SIPA-e je vrlo diskretan i njegovo sjedište nije javno.

¹¹⁰ Iako obaveza svjedočenja postoji, te sud ima ovlaštenje da izda obavezujući nalog kako bi određenu osobu primorao da svjedoči (pravilo subpoena), čini se da to nisu dovoljni ili funkcionalni mehanizmi da bi se osigurala saradnja. Konkretno, to je pokazala i praksa MKSJ u slučaju Biljane Plavšić, koja je, iako je sklopila Sporazum, odbila da svjedoči u slučaju koji se vodio protiv Momčila Krajišnika.

Zakon o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka BiH. Ovaj zakon propisuje niži stepen zaštite, koji uključuje mjere psihološke podrške svjedoku, kao i zaštite identiteta i privatnosti putem različitih mjer: svjedočenje video linkom,

- neotkrivanje identiteta svjedoka, svjedočenje bez prisustva optuženog, distorzija glasa i druge mjere.¹¹¹
- Član 3. Zakona definira ko su svjedoci pod prijetnjom i ugroženi svjedoci:
- Svjedok pod prijetnjom je onaj svjedok čija je lična sigurnost ili sigurnost njegove porodice dovedena u opasnost zbog njegovog učešća u postupku, kao rezultat prijetnji, zastrašivanja ili sličnih radnji koje su vezane za njegovo svjedočenje, ili svjedok koji smatra da postoji razumna osnova za bojazan da bi takva opasnost vjerovatno proistekla kao posljedica njegovog svjedočenja.
- Ugroženi svjedok je onaj svjedok koji je ozbiljno fizički ili psihički traumatiziran okolnostima pod kojima je izvršeno krivično

djelo ili koji pati od ozbiljnih psihičkih poremećaja koji ga čine izuzetno osjetljivim, odnosno dijete i maloljetnik.

Ukoliko postoji rizik od dodatne ili nove traumatizacije, tj. ukoliko svjedočenje nosi sigurnosni rizik za svjedoka i njegovu porodicu, svjedok se ne mora pojaviti pred sudom. Naime, sud može donijeti odluku da se samo pročita njegova izjava iz istrage.¹¹³ Međutim, ono što je važno nglasiti, a što je naročito važno za žrtve, svjedoke i žrtve svjedoke, zbog standarda fer i pravičnog suđenja, kao i zbog njihove dominantne želje da postignu zadovoljenje putem provođenja krivičnih postupaka (retributivna pravda), sud ne može zasnivati presudu na ovakvim dokazima i procedurama koje neće omogućiti da odbrana optuženog postavi svoja pitanja, na primjer, direktno suočavajući svjedoka sa izjavom, niti će ovakve vrste dokaza biti odlučujuće za donošenje presude.¹¹⁴ Isti pristup važi i u slučaju saslušanja zaštićenog svjedoka. Dakle, ovakve proceduralne radnje su izuzetak, a garantiraju se u izuzetnim slučajevima kada zaista postoji sigurnosni rizik, tj. mogućnost traumatizacije, a ne pravilo.

Zakon o programu zaštite svjedoka. Prijenom Zakona o programu zaštite svjedoka BiH ulazi se u program zaštite.¹¹² Kao što je istaknuto, ovaj zakon propisuje viši stepen zaštite i te mjere podrazumijevaju fizičku zaštitu, sigurne kuće, relokaciju, promjenu identiteta i druge mjere.

Članom 2. Zakona definira se u kojim se slučajevima omogućava primjena programa zaštite:

- Svjedoku se može osigurati zaštita uz njegov pristanak, a u skladu s ovim zakonom, ako se on ili član porodice u smislu stava 1. člana 83. Zakona o krivičnom postupku Bosne i Hercegovine suočava s prijetnjom opasnom po život, zdravlje ili slobodu zbog svoje namjere da svjedoči, te ako je podoban

za preduzimanje mjer za zaštitu svjedoka. Svjedoku se također može osigurati zaštita u skladu s odredbama ovog zakona ako se opasnost uoči tek nakon okončanja krivičnog postupka, te ako je opasnost posljedica činjenice da je to lice svjedočilo u toku postupka.

- Određenom licu se, uz njegov pristanak, može pružiti zaštita i u skladu s ovim zakonom ako je to lice, u smislu stava 1. člana 83. ZKPBiH, član porodice svjedoka, ili ako je to lice na neki drugi način blisko svjedoku, te ako mu prijeti opasnost po život, zdravlje i slobodu zbog namjere svjedoka da svjedoči, te ako je podobno za preduzimanje mjer za zaštitu svjedoka.

¹¹¹ Članovi 6. - 16. Zakona o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka BiH.

¹¹² Član 11. Zakona o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka BiH.

¹¹³ Član 23. Zakona o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka BiH.

¹¹⁴ Zakon o programu zaštite svjedoka u BiH

http://www.sudbih.gov.ba/files/docs/zakoni/ba/zakon_o_programu_zastite_svjedoka_29_04_-_bos.pdf

II KAZIVANJE ISTINE

II KAZIVANJE ISTINE

1. Uvod

Utvrđivanje činjenica o zločinima i tačnog broja ubijenih i nestalih, odnosno personalizacija žrtava, važan je uslov za uspješnost procesa suočavanja sa prošlošću i borbu protiv manipulacija. Na ovaj način omogućava se prekidanje zavjere šutnje i poricanje da su se zločini dogodili, a što neposredno utiče na mogućnost priznanja i simbolično zadovoljenje žrtava i, komplementarno sa rezultatima drugih mehanizama tranzicijske pravde, na dostizanje potpunog osjećaja pravde. Saznavanjem istine, prekidanjem poricanja i zavjere šutnje, te priznanjem da su se zločini dogodili uspostavlja se neposredna osnova za izgradnju povjerenja među ljudima, što ima preventivnu ulogu u pravcu zaštite ljudskih prava i

Cilj mehanizma kazivanje istine je

- Utvrđivanje činjenica o zločinima;
- Saznavanja tačnog broja ubijenih i nestalih i personalizacija žrtava;
- Saznavanje oficijelne istine;
- Prekid zavjere čutanja i poricanje;

kako bi se prevazišle posljedice zločina, uspostavila osnova za izgradnju povjerenja i dospjelo potpuno osjećaju pravde.

sprečavanja novih sukoba.

Upravo su svi ovi problemi izraženi u kontekstu BiH. Naime, u BiH postoje najmanje tri interpretacije istine o oružanom sukobu, a što je istovremeno potvrđeno šutnjom ili poricanjem da su institucije pod kontrolom jedne etničke zajednice počinile zločin nad drugom ili drugim etničkim zajednicama. Ta separatna viđenja istine su očigledna u svim sferama društva. Naročito je važno istaći da su te i takve interpretacije uključene u zvanične obrazovne programe u institucijama pod kontrolom tri konstitutivna naroda i naroda u sukobu, Bošnjaka, Hrvata i Srba. Na ovaj način uspostavlja se osnova za daljnju izgradnju nepovjerenja prema Drugima i Drugačijima, te za potencijalnu konfliktnu budućnost i nastavak kršenja prava.

Nakon potpisivanja Dejtonskog sporazuma, organizacije civilnog društva, prvenstveno udruženja žrtava,

insistirala su na pokretanju procesa utvrđivanja činjenica o počinjenim zločinima. Međutim, u to vrijeme još uvijek nije sazrela ideja da bi se do istine moglo doći putem vansudskog mehanizma, već su ta nastojanja dominantno bila povezana sa sudskim postupkom, tačnije sa suđenjima za ratne zločine i utvrđivanjem sudske/forenzičke istine. Paralelno sa tim nastojanjima, svoju aktivnost razvijale su i entitetske komisije za istraživanje sudske/forenzičke istine, kao i različite međunarodne organizacije, poput Međunarodne komisije za nestale (ICMP) ili Međunarodnog komiteta crvenog krsta (MKCK), dok su neki NVO-i počeli intenzivno, u okvirima svojih kapaciteta i mandaata, da provode aktivnosti dokumentiranja ratnih zločina i stvaranja platforme za žrtve da javno govore o svom stradanju. Prve organizirane inicijative u pravcu formiranja istražnog tijela, kao vansudskog mehanizma koje bi se bavilo dokumentiranjem zločina počinjenih tokom oružanog sukoba u BiH te utvrđivanjem istine, zasnovanom na glasu žrtava, započete su krajem devedesetih angažiranjem fondacije Američki institut za mir (USIP). Ova fondacija pokrenula je i podržala dvije ovakve inicijative, koje su se na kraju pokazale neuspješnim. Paralelno sa njima, odvijali su se procesi uspostavljanja istražnog tijela za utvrđivanje činjenica o događajima u i oko Srebrenice od 10. do 19. jula 1995. godine, istražnog tijela za utvrđivanje događaja u Sarajevu tokom čitavog perioda rata, te usvajanje Zakona o nestalim osobama, kojim je osnovan Institut za nestale osobe.

Stav javnosti. Kao što je istaknuto, neke od ovih inicijativa pokazale su se neuspješnim, a rezultati rada tijela koja su funkcionalna i koja još uvijek funkcioniраju generalno se smatraju nedovoljno uticajnim da bi se promijenio dominantan stav javnosti izražen različitim interpretacijama istine. Razlozi su mnogostruki i kreću se od nedovoljne spremnosti političkih elita da pokrenu proces suočavanja sa prošlošću, do generalno rezerviranog stava javnosti, prvenstveno udruženja žrtava, prema vansudskom mehanizmu čiji bi mandat bio utvrđivanje činjenica o oružanom sukobu u BiH. Ipak, i pored toga, u BiH generalno raste interes za istinom, čak i, uz određene ograde, za posebnim tijelom čiji bi mandat bio utvrđivanje činjenica o oružanom sukobu.

Konkretno UNDP u BiH 2005. godine provela je istraživanje javnosti o temi pravda i istina u BiH. Po tadašnjim rezultatima, povjerenje tijelu koje bi se bavilo utvrđivanjem činjenica (kao vansudski mehanizam) dalo je oko 3/5 građana, sa gotovo identičnim procenom podrške po entitetima (54,6% građana FBiH smatra da je ovakvo tijelo neophodno, dok je ovaj stav izrazilo 56,2% ispitanika u RS). Posmatrajući po nacionalnoj liniji, Srbi i Bošnjaci daju gotovo istovjetnu podršku, dok nešto nižu daju Hrvati. Naime, 57,6%

Srba smatra da je ovakvo tijelo neophodno, dok ovakav stav dijeli 56,7% Bošnjaka i 49% Hrvata.¹¹⁵ Međutim i ovo istraživanje pokazuje dominantu podršku suđenjima za ratne zločine: 64,9% ispitanika daje podršku suđenjima za ratne zločine, tj. 64,9% u FBiH i 64 u RS (64,9% Bošnjaka, 67,2% Hrvata i 63,8% Srba).

U BiH postoji velika potreba za saznavanjem oficijelne istine jer

- Postoje minimu tri interpretacije istine;
- Pravosudne institucije utvrđuju sudsku/forenzičku istinu, ali ne mogu zadovoljiti potrebe građana za istinom;
- Još uvjek se oko 13.000 osoba vode kao nestali;

Slični zaključci o potrebi za ustanovljenjem tijela koje bi se bavilo utvrđivanjem činjenica o oružanom sukobu u BiH donijeti su i na konsultacijama koje su organizirala ministarstva za ljudska prava i izbjeglice BiH i Ministarstvo pravde BiH, zajedno sa UNDP-em u junu 2008. godine u Fojnici. Na ovom skupu, koji je po mnogo čemu jedinstven događaj u Bosni i Hercegovini, prvi put su se nakon završetka rata od 1992. do 1995. godine na jednom mjestu našle organizacije i pojedinci iz civilnog društva i predstavnici institucija svih nivoa vlasti (iz svih etničkih zajednica), gdje su otvoreno, ravnopravno i u konsensualnoj atmosferi razgovarali o gorućim pitanjima tranzicijske pravde.¹¹⁶ Jedan od najvažnijih zaključaka i preporuka je da postoji potreba za uspostavljanjem istražnog tijela, kao vansudskog mehanizma, a koje će se baviti utvrđivanjem činjenica o oružanom sukobu u BiH, te da pravosudne institucije ne mogu zadovoljiti potrebu građana BiH za istinom.¹¹⁷

¹¹⁵ Što se tiče sastava tog pretpostavljenog istražnog tijela, da li će njegovi članovi biti državlјani BiH ili stranci, 42,8% ispitanika smatra da je poželjno da članovi budu državlјani BiH (39,4% ispitanika u FBiH, 46,4% u RS, tj. 38,2% Bošnjaka, 36,9% Hrvata, 51,4% Srba), 10,5% ispitanika smatra da bi članovi trebali biti samo stranci (8,9% ispitanika u FBiH, 13,2 u RS, tj. 10,3% Bošnjaka, 9,5% Hrvata, 10,5% Srba), dok 40% ispitanika smatra da bi to trebalo biti mješovito tijelo koje će činiti i državlјani BiH i stranci (43,5% u FBiH, 36,1% u RS, tj. 43,6% Bošnjaka, 43,5% Hrvata i 33,3% Srba). Više informacija u Pravda i istina u BiH iz perspektive javnosti, Sistem ranog upozoravanja UNDP, specijalni izvještaj za 2005. godinu.

¹¹⁶ Više informacija o konsultacijama u Fojnici pročitati u aneksu (CD).

¹¹⁷ Više informacija u Poglavlju I, u okviru mehanizma Kaziva-nje istine.

Međutim, iako je istaknuta potreba za postojanjem ovakvog istražnog tijela, to i dalje automatski ne znači da će javnost u BiH biti u potpunosti spremna da prihvati njegov rad. Naime, građani su prvenstveno zainteresirani koji bi bio mandat institucije (da li bi se istražno tijelo bavilo historijskim uzrocima sukoba ili utvrđivanjem činjenica o zločinima u periodu od 1992. do 1995. godine i koji bi to zločini bili u pitanju, ili bi naglasak bio na određenim lokacijama itd.), ko bi bio u njenom sastavu, kakva bi joj bila ovlaštenja, kakav bi odnos imala prema pravosudnim institucijama i drugo. Do definiranja odgovora na ova pitanja dolazi se pregovaranjem, tj. postizanjem konsenzusa između glavnih aktera. Samim tim javnost može biti vrlo nezadovoljna donijetim rješenjima, čime bi opala podrška radu ovakvom tijelu.¹¹⁸

U svakom slučaju, od najneposrednije važnosti je u ovom procesu primjenjivati transparentan pristup, a što će se postići, kao što je istaknuto, organiziranjem otvorenih konsultacija unutar civilnog društva, tj. između civilnog društva i institucija vlasti, kako bi se postigao opšti konsenzus u pravcu formiranja ili tjele na državnom nivou, ili više lokalnih istražnih tijela.

2. Pokušaj osnivanja Komisije za istinu i pomirenje u BiH

Kao što je istaknuto, USIP je od kraja devedesetih godina neposredno uključen u razvoj ideje o formirajučem vansudskog menanizma koji bi se bavio utvrđivanjem činjenica o oružanom sukobu u BiH, sa fokusom na glas žrtava. Sa tim u vezi, ova fondacija pokušala je da uveže sve aktere, prvenstveno iz civilnog društva koji su se kroz svoje programe neposredno bavili dokumentiranjem ratnih zločina i utvrđivanjem činjenica, te stvaranjem platforme putem koje bi se žrtve javno obraćale javnosti i govorile o svom stradanju. Kao rezultat tih nastojanja pokrenute su dvije inicijative za ustanovljenje Komisije za istinu i pomirenje. Fokus prve bio je na umrežavanju NVO-a u pravcu generalnog osvjećivanja i uključivanja javnosti u diskusiju u pogledu formiranja ovakvog tijela. Inicijativu je vodilo Udruženje građana Istina i pomirenje. Druga inicijativa bila je donekle modelirana, jer su razvijena dva paralelna procesa: aktiviranje i umrežavanje NVO-a i uključivanje predstavnika parlamentarnih političkih stranaka koje su imale mandate u Parlamentarnoj skupštini BiH u diskusiju o mogućnosti formiranja Komisije za istinu i pomirenje. Inicijativu je predvodio NVO Dejton projekat.

Kruna obje inicijative bilo je sastavljanje Zakona o Komisiji za istinu i pomirenje. Međutim, o ovim

¹¹⁸ Detaljne informacije o izazovima u tranzicijskim društвima pročitati u Poglavlju I.

prijedlozima zakona nikada se nije raspravljalo u državnom parlamentu i zakoni su ubrzo zaboravljeni. Također, javnost suščinski nikada nije prihvatile ovu ideju. U živoj diskusiji koja se paralelno odvijala uglavnom su izražavani negativni stavovi, koji su produbljivali kontroverze o ovom vanskudskom mehanizmu i one do danas generalno nisu promjenjene. Važno je istaći da su domaće pravosudne institucije, a naročito MKSJ, te udruženja žrtava bile jedne od glasnijih kritičara ove ideje (prvenstveno prve inicijative), strahujući da bi mandat Komisije za istinu i pomirenje ugrozio njihovo funkcioniranje.

Prva inicijativa za uspostavljanjem komisija za istinu i pomirenje (1997). USIP je stupio u kontakt sa jednim brojem organizacija koje su u skladu sa svojom misijom i programskim ciljevima pokretale debate o potrebi za utvrđivanjem činjenica o oružanom sukobu, kakva je istina potrebna BiH, ko je može reći, da li je potrebno formirati posebnu instituciju čiji bi mandat bio uspostavljanje zvanične istine i tako dalje. Jedna od prvih organizacija sa kojom je ova fondacija stupila u kontakt bio je Forum građana Tuzle. USIP je zajedno sa Forumom i nekim drugim organizacijama sastavio dopis koji je poslat na veliki broj adresa u BiH, kao i u inostranstvu, sa ciljem informiranja i pokretanja javne debate o potrebi za uspostavljanjem jednog vanskudskog mehanizma, institucije koja bi se bavila utvrđivanjem činjenica o zločinima iz devedesetih, sa fokusom na glas žrtava. U vrlo kratkom vremenskom periodu inicijativu je podržalo oko 200 organizacija civilnog društva, institucija i pojedinaca iz BiH. Jedan od rezultata bio je objavljivanje velikog broja članaka u bosanskohercegovačkim dnevnicima i nedjeljnicima o ovoj inicijativi, a koje su objavljivali i podržavaoci, ali i kritičari ideje. Sa druge strane, predstavnici organizacija koje je inicijalno kontaktirao USIP posjećivali su različite skupove i konferencije u inostranstvu, gdje su se susretali sa nekadašnjim uposlenicima komisija za istinu i pomirenje iz drugih država, sa ekspertima koji su mogli da pruže informacije o načinima organiziranja takvog vanskudskog tijela, kao i sa predstavnicima institucija koje su u svom mandatu imale rješavanja problema u BiH, poput MKSJ. Sve ove aktivnosti vodile su organiziranju velike međunarodne konferencije u Sarajevu 2000. godine, a na kojoj su učestvovali, između ostalih, jedan od vodećih eksperata u polju tranzicijske pravde Alex Boraine (Aleks Borejn), inače potpredsjednik Komisije za istinu i pomirenje Južnoafričke Republike, kao i bivši glavni tužilac MKSJ Richard Goldstone(Ričard Goldston). Pored njih, sudjelovali su predstavnici preko 100 organizacija civilnog društva iz BiH, kao i pojedinci iz civilnog društva koji se bave pitanjem tranzicijske pravde. Na ovoj konferenciji iznjeta je ideja o potrebi za osnivanjem Komisije za istinu i pomirenje u BiH, a inicijativu do formiranja ovog tijela trebalo je da vodi Udruženje građana Istina i

pomirenje. Ključni rezultat aktivnosti ovog udruženja bila je izrada Nacrtu zakona o Komisiji za istinu i pomirenje, a koji je 2003. godine poslat Parlamentarnoj skupštini BiH na raspravu i usvajanje. Međutim, ovaj zakonski prijedlog nikada nije ušao u parlamentarnu proceduru, niti je o njemu raspravljano.

Druga inicijativa za uspostavljanjem Komisije za istinu i pomirenje. Krajem 2005. godine USIP je pokrenuo drugu inicijativu za formiranje Komisije za istinu i pomirenje, neposredno sarađujući sa NVO-om Dejton projekat. Fondacija je ovom prilikom primijenila drugačiji pristup, tako što se nije isključivo bazirala na civilnom društvu, već je cilj bio da se paralelno sa aktiviranjem i umrežavanjem civilnog društva, radi i na aktivirajući parlamentarnih političkih stranaka, tj. na povezivanju političkih elita i organizacija civilnog društva u pravcu dizajniranja procesa konsultacija koje bi dovele do formiranja ovog tijela. U vezi sa ovom novom inicijativom, vrlo je važno napomenuti da je jedan od osnivača Dejton projekta bio Donald Hays (Don Hejs), nekadašnji zamjenik OHR-a Paddy Ashdown (Pedija Ešdauna), a što je otvorilo vrata za približavanje političkoj eliti i njihovom uključivanju u čitavu inicijativu.

Naime, USIP je krajem 2005. godine stupio u kontakt sa trojicom predsjedavajućih Predstavničkog doma Parlamentarne skupštine BiH Nikolom Špirićem, Šefikom Džaferovićem i Martinom Ragužem da između poslanika osam parlamentarnih stranaka odaberu članove radne grupe koji bi radili na izradi principa, a koji će dovesti do nacrtu zakonskog prijedloga o uspostavljanju Komisije za istinu i pomirenje. Za članove radne grupe izabrani su Besima Borić iz Socijaldemokratske partije BiH, Remzija Kadrić iz Stranke za BiH, Alma Čolo iz Stranke demokratske akcije,¹¹⁹ Lidija Bradara iz Hrvatske demokratske zajednice, Mile Mutić iz Socijalističke partije Republike Srpske, Vinko Radovanović iz Partije demokratskog progrusa¹²⁰, Momčilo Novaković iz Srpske demokratske stranke i Nebojša Radmanović iz Saveza nezavisnih socijaldemokrata. Inače, čitava ova diskusija vodila se u sklopu inicijative Dejton projekta za promjenu Ustava BiH, a što je bilo jedno od centralnih oblasti kojim se bavila organizacija.

Ono što predstavnici Dejton projekta ističu kao veliku pozitivnost je da je rad radne grupe proticao u vrlo konstruktivnoj i konsensualnoj atmosferi, postojala je kultura dijaloga itd. Iz svih diskusija moglo se zaključiti da su članovi radne grupe imali autoritet i „odriješene ruke“ od svojih političkih lidera da otvoreno

¹¹⁹ Alma Čolo je na nekoliko sastanaka zamjenjivao Sadik Ahmetović.

¹²⁰ Vinka Radovanovića je na jednom sastanku zamijenio Darko Gavrilović.

razgovaraju, a što može uputiti na generalni (ali oprezan) zaključak da su tadašnje elite bile relativno spremne da se ozbiljnije i efikasnije pozabave pitanjem suočavanja sa prošlošću. Međutim, na kraju se ispostavilo da ni ova inicijativa nije završena osnivanjem Komisije za istinu i pomirenje. Za razliku od rezultata Udruženja građana Istina i pomirenje, ova radna grupa nikada nije utvrdila konačni zakonski prijedlog, mada je dorađivala Nacrt zakona ovog udruženja: kada je radna grupa završila sa svojim radom u maju 2006. godine, u Nacrtu zakona na kojem su radili ostala su brojna otvorena i neriješena pitanja oko kojih nije postignut konsenzus.

Odnos civilnog društva i pravosudnih institucija prema ovim inicijativama. Glavna zamjerka civilnog društva u pravcu i jedne i druge inicijative odnosila se na netransparentnost procesa. Naime, iako je javnost informirana o ciljevima inicijativa, organizacije koje su bile partner USIP-a nikada nisu organizirale široke konsultacije unutar civilnog društva, tj. između civilnog društva i institucija vlasti, o suštinskim pitanjima koja se moraju riješiti da bi se ovakva institucija uopšte formirala, odnosno da bi se njeni zaključci smatrali kredibilnim: šta je mandat institucije, ko će biti u njenom sastavu, koja su ovlaštenja, koji je odnos prema pravosudnim organima i druga pitanja. Svakako, sastanci sa organizacijama i pojedincima iz civilnog društva su organizirani širom BiH, međutim, generalni stav je da u čitav taj proces nisu uključivane relevantne organizacije žrtava i NVO-i za ljudska prava.¹²¹

Što se tiče konkretno druge inicijative, opšti je utisak bio da parlamentarne političke stranke iza zatvorenih vrata, uz limitirano kontaktiranje nekih predstavnika civilnog društva, pregovaraju o izgledu mogućeg istražnog tijela koje bi trebalo da utvrdi činjenice o oružanom sukobu u BiH.

¹²¹ Konkretno, Dejton projekat je u okviru svog mandata organizirao veliki broj sastanaka sa predstavnicima civilnog društva u čitavoj BiH. Između ostalih, održani su vrlo posjećeni skupovi u Sarajevu, Banjoj Luci i Mostaru, a na kojima su učestvovali i organizacije i pojedinci iz civilnog društva, poput NVO-a za ljudska prava, različita udruženja žrtava, kao i predstavnici institucija vlasti. Međutim, svakako je napravljen propust jer Dejton projekat nije uspio da aktivira civilno društvo u jednu široku koaliciju, kako bi se glas ovog dijela bosanskohercegovačke javnosti organizirane čuo u institucijama vlasti, odnosno kako bi bio izvršen pritisak na institucije vlasti da se aktivnije uključe u rješavanje gorućih pitanja u BiH, te da civilno društvo prihvate kao partnera. Međutim, ono što se mora naglasiti kao uspjeh Dejton projekta, je prepoznavanje važnosti vjerskih zajednica u čitavom ovom procesu, a koje su do tada bile isključene. Ova organizacija posebnu pažnju poklanjala je angažiranju vjerskih lidera. Sa tim u vezi, Dejton projekat organizirao je međureličijske susrete u Salzburgu (Austrija), na kojima su učestvovali predstavnici svih konfesija u BiH.

Pokušaj osnivanja Komisije za istinu i pomirenje u BiH

- U BiH su pokrenute dvije inicijative za osnivanjem Komisije za istinu i pomirenje: jednu je pokrenulo Udruženje građana Istina i pomirenje, a drugu NVO Dejton projekat;

Odnos civilnog društva i pravosudnih institucija prema ovim inicijativama

- Rezervisan: najglasniji protivnici bila su udruženja žrtava i MKSJ;

Razlozi civilnog društva

- Netransparentnost procesa;
- Ograničeno uključivanje civilnog društva u proces konsultacija;
- Insistiranje na sudskoj pravdi i uvjerenje da će rad sudova biti ugrožen;
- Uvjerenje da će se aktivnošću komisije izvršiti relativizacija zločina;
- Uvjerenje da će komisija imati ovlašćenje da garantira amnestiju počiniocima;

Razlozi pravosudnih institucija (MKSJ)

- Uvjerenje da aktivnost Komisije za istinu i pomirenje može ugroziti mandat MKSJ: preklapanje nadležnosti;
- Uvjerenje da će Komisije za istinu imati ovlašćenje garantiranja amnestije;
- Ne postoji potreba za još jednim tijelom koje će utvrditi istinu, jer MKSJ utvrđuje istinu „van razumne sumnje“;
- Rezervisanost prema tradicionalnom ovlašćenju komisija da predstavljaju platformu za javno obraćanje žrtava javnosti, jer se na taj način mogu ugroziti istrage i postupci koji se trenutno vode, kao i bezbjednosti svjedoka, potencijalnih svjedoka i njihovih porodica;
- MKSJ već predstavlja platformu za javno obraćanje žrtava javnosti putem svjedočenja, jer su sudske sesije javne;

(kada se uvjerio da ni na koji način nije ugrožen njegov mandat, MKSJ je promjenio svoj stav prema mogućnosti osnivanja ovakvog tijela)

Sadašnje stanje

- U BiH i dalje postoji generalno nerazumjevanje što je cilj komisija za istinu i pomirenje;

Na kraju, od organizacija civilnog društva najglasniji protivnici formiranja ovakvog tijela bila su udruženja žrtava. Konkretno, žrtve i danas prvenstveno insistiraju na sudsakom mehanizmu, tj. na kažnjavanju odgovornih, kao jedino prihvativljivom odgovoru na počinjene zločine.

Međutim, animozitet prema ovom vansudskom mehanizmu pojačan je nerazumijevanjem njegovog značaja i svrhe. Konkretno, pravljena je paralela između Komisije za istinu i pomirenje u Južnoafričkoj Republici sa potencijalnim formiranjem istovrsnog tijela u BiH. Problem je bio u kontroverznom ovlaštenju južnoafričke Komisije da garantira amnestiju osobama koje bi javno priznale zločin koji su počinile ili naredile, te pomogle u otkrivanju drugih.¹²² Zbog insistiranja na sudsakom mehanizmu, žrtve u BiH su smatrali da bi Komisija za istinu bila u stvari platforma za amnestiranje zločinaca, te nikako nisu mogle dati legitimitet ideji koja će voditi formiranju ovog vansudskog mehanizma. Slična strahovanja zbog mogućnosti davanja ovog kontroverznog ovlaštenja imao je i MKSJ. Također, MKSJ je imao problem i sa tradicionalnom ulogom komisija u gotovo svim državama u kojima su organizirane, a to je da predstavljaju platformu za javno obraćanje žrtava javnosti. Haški tribunal imao je rezervu, jer je gajio uvjerenje da bi javno govorenje o zločinima potencijalno ugrozilo istrage, ili već pokrenute postupke, jer bi se tokom tih svjedočenja pominjala imena i počinilaca i mogućih svjedoka, tj. potencijalnih zaštićenih svjedoka, a što bi direktno potkopalо mandat i cilj ove institucije.¹²³

Raspravljujući o potencijalnom ovlaštenju Komisije da garantira amnestiju, potrebno je naglasiti da u to vrijeme (kao i danas) velika većina građana BiH nije bila upoznata s mandatom Komisije za istinu i pomirenje u Južnoafričkoj Republici, niti uslovima pod kojima je garantirana amnestija, niti je ijedna od ponutnih inicijativa u BiH uopšte ostavljala prostor da bi istovrsna bosanskohercegovačka Komisija mogla imati ovakvo ovlaštenje! Štaviše, u oba zakonska prijedloga kategorično je istaknuto da Komisija za istinu i pomirenje u BiH neće imati ovlaštenje da ikome

¹²² Više informacija u Poglavlju I.

¹²³ Potrebno je naglasiti da je i sam MKSJ imao stav da upravo ova institucija utvrđuje istinu, te da istina koju bi utvrdilo neko drugo tijelo ne bi imala kredibilitet i legitimitet kao sudska istina. Kako se to kaže u terminologiji Haškog tribunala, istina do koje se došlo sudsakim procesom je utvrđena „van razumne sumnje“. Haški tribunal imao je zamjerku i na tradicionalna ovlaštenja Komisije za istinu da stvara platformu žrtvama za javno obraćanje javnosti. Naime, isticano je da ne postoji potreba za ovakvom aktivnošću, jer je sam sud platforma za javno obraćanje žrtava javnosti, pošto se žrtve pojavljuju u statusu svjedoka, a sama suđenja su javna.

garantira amnestiju, pod bilo kojim uslovima.¹²⁴ Razlog tome je upravo bila svijest da se ni na koji način ne ugroze procesi u slučajevima ratnih zločina koji su već počeli pred MKSJ, tj. pred entitetskim sudovima u BiH.¹²⁵

MKSJ je vremenom promijenio svoj stav, te izrazio spremnost da ova institucija sarađuje sa potencijalnom Komisijom za istinu i pomirenje u BiH i da je smatra komplementarnom.¹²⁶ Međutim, samo pominjanje amnestije i način na koji su ovom problemu prilazili oni koji su bili zainteresirani da diskutiraju o mogućnosti upostavljanja ovakvog jednog tijela, u atmosferi generalnog nerazumijevanja značaja i svrhe Komisije za istinu i pomirenje, direktno je ugrozilo i minimalnu mogućnost da će se ovakvo tijelo uopšte i formirati. Upravo u ovom problemu, koji je prouzrokovao raspravom o navodnom ovlaštenju Komisije da garantira amnestiju, uviđa se važnost transparentnosti procesa, tj. pokretanja širokih konsultacija sa svim segmentima društva, jer javnost u BiH nije imala jasnú predstavu šta bi ta komisija radila i kako bi bio reguliran odnos između Komisije i pravosudnih institucija.

¹²⁴ Prijedlozi ova zakona nalaze se u arhivi UNDP-a BiH, kancelarija u Sarajevu.

¹²⁵ Konkretno, članovi Udruženja građana Istina i pomirenje bili su svjesni strahovanja MKSJ, kao i organizacija civilnog društva, prvenstveno udruženja žrtava. Štaviše, i prije nego što su te kritike dolazile do javnosti, vođene su rasprave unutar udruženja koje inicijative je potrebno preduzeti kako se ne bi ugrozile aktivnosti nijedne od institucija koje bi radile na utvrđivanju odgovornosti počinilaca i na utvrđivanju činjenica o počinjenim zločinima. Naročita je pažnja poklanjana aktivnostima MKSJ i domaćih pravosudnih organa, kako ne bi dolazilo do preklapanja, već do komplementarnosti. Na primjer, pregovaralo se da bi mandat komisije trebalo da obuhvati konkretno one žrtve koje ne bi bile slobodne da daju izjave nekim drugim državnim organima. Također, žive diskusije vodile su se oko tradicionalnog pristupa Komisije za istinu da se žrtvama da prostor za javno obraćanje javnosti. Neki članovi udruženja smatrali su da možda ne bi bilo mudro ostavljati žrtvama ovu mogućnost, iako je to važno i zbog žrtava i zbog javnosti, jer bi tokom svog obraćanja možda pomenule neke osobe protiv kojih se vode istrage, ili protiv kojih bi bile pokrenute istrage, tj. potencijalne svjedoke ili zaštićene svjedoke, a što bi ugrozilo sudske postupke. Predlagano je da se javnosti obraćaju samo one žrtve koje bi izrazile želju za tim, a u saglasnosti sa sudsakim organima i tako dalje. Intervju sa predsjednikom Foruma građana Tuzle Vehidom Šehićem i jednim od članova Udruženja građana Istina i pomirenje.

¹²⁶ Ove stavove javno je 2001. godine u Sarajevu izrazio tadašnji predsjednik MKSJ Claude Jorda (Klod Žorda). Međutim, u svjetlu zabrinutosti koje je imao MKSJ, Jorda (Žorda) je preporučio da se Komisija fokusira na one zločine koje su počinile osobe nižeg ranga u komandnoj strukturi, da izradi nacrt preporuka u pravcu reparacija, da se bavi historijskom analizom, te uspostavljanjem pamćenja. Više informacija u Mark Freeman: *Bosnia and Herzegovina: Selected Developments in transitional Justice, October 2004*.

Zakon o Komisiji za istinu i pomirenje

Zakonski prijedlog o formiranju Komisije za istinu i pomirenje izradilo je Udruženje građana Istina i pomirenje, dok je radna grupa parlamentaraca, koja je funkcionirala pod okriljem Dejton projekta, praktično na već postojeći tekst Zakona unosiла određene korekcije, radi razjašnjavanja.

Sljedeće odredbe utvrđuje prvi (originalni) tekst zakona:

- Komisija je vansudska institucija, kojoj je cilj utvrđivanje činjenica o počinjenim zločinima. Sjedište Komisije je u Sarajevu. Po potrebi Komisija bi otvarala regionalne kancelarije.
- Komisija transparentno obavlja sve aktivnosti.¹²⁷ Javnosti će se obraćati putem saopštenja i redovnih konferencijskih štampa.
- Komisija je platforma putem koje će se žrtve javno obraćati javnosti i govoriti o svojoj sudske sudbini. Ove izjave neće moći da koristi nijednainstitucija, uključujući sudske, uzemlji i inostranstvu, bez odobrenja žrtava.
- Sve institucije u BiH moraju da sarađuju sa Komisijom. Arhive moraju da budu dostupne njenim članovima. U slučaju potrebe, pristup podacima biće omogućen intervencijom međunarodne civilne administracije, IPTF-a, SFOR-a ili policije.
- Rad Komisije kompatibilan je misiji Haškog tribunala i ni na koji način neće opstruirati radove sudske institucije. Nazahtjev Komisije će svoju dokumentaciju učiniti dostupnom MKSJ. Komisija neće provoditi istrage o stvarima iz jurisdikcije Haškog tribunala, niti će uspostavljati krivičnu odgovornost. Komisija neće provoditi krivičnu istragu za potrebe krivičnog postupka.
- KOMISIJA NEMA OVLAŠTENJE DA BILO KOJOJ OSOBI GARANTIRA AMNESTIJU!
- Rad Komisije ograničen je na dvije godine, kada će biti objavljen finalni izvještaj.

U Izvještaju će se naći preporuke i zaključci, koji bi bili upućeni javnosti i institucijama, šta je potrebno preduzeti kao odgovor na utvrđena kršenja prava. Komisija će definirati preporuke u pravcu pravnih, političkih i administrativnih mjera, kao i u pravcu simboličnih reparacija.

- Vijeće ministara BiH odgovorno je za implementiranje preporuka i zaključaka koji će biti definirani finalnim izvještajem. Preporuke i zaključci trebaju biti realizirani u roku od 5 godina od dana objavljivanja finalnog izvještaja.
- Komisiju će sačinjavati 7 članova, po 2 iz konstitutivnih naroda, dok će jedan član biti izabran iz redova „ostalih“. Sve odluke, zaključke kao i završni izvještaj Komisija će usvajati konsenzusom. U slučaju ako se DOKAŽE da je to nemoguće, odluke će izuzetno biti donošene većinom. Članovi Komisije biće ljudi visokog moralnog integriteta, nezavisni od politike i osobe koje tokom oružanog sukoba nisu zauzimale nikakve vojne, policijske ili političke funkcije.
- Članovi Komisije biće u potpunosti radno angažirani u Komisiji i njihova materijalna naknadazara biće u vrijednosti materijalnih naknada sudija Ustavnog suda BiH.¹²⁸
- Članovi Komisije imaju imunitet od krivičnog gonjenja.
- Stručnu pomoć članovima Komisije davaće Savjetodavni odbor sastavljen od međunarodnih stručnjaka.
- Finasiranje Komisije bilo bi obezbijeđeno iz budžeta Vijeća ministara BiH, primarno, kao i iz međunarodnih izvora.
- Mandat Komisije je da rasvijetli prirodu, uzroke i obim kršenja ljudskih prava u periodu od 19. novembra 1990. godine¹²⁹ do potpisivanja Dejtonskog sporazuma, 14. decembra 1995. godine. Cilj Komisije je da se ostvarivanjem ovog mandata promovira osjećaj prijateljstva i pomirenja među narodima BiH.

¹²⁷ Osim u izuetnim slučajevima, koji će biti rijetki.

¹²⁸ Jedan od razloga zašto je razvijan animozitet prema Komisiji bile su predložene finansijske naknade članovima ovog tijela.

¹²⁹ Na ovaj dan održani su prvi više stranački parlamentarni izbori u BiH nakon 1945. godine.

■ Komisija će ispitivati: posljedice koje su proizvele etničko nepovjerenje među narodima BiH, a koje su dovele do ugrožavanja ljudskih prava i ratnih zločina; na koji način su faktori izvan BiH uticali na situaciju u BiH; političku i moralnu odgovornost individua, organizacija i institucija u pravcu kršenja ljudskih prava, ulogu medija, političkih partija, vjerskih zajednica, međunarodnih NVO-a i drugo; djela grupe ljudi i pojedinaca koji su odbili da se uključe u počinjenje zločina protiv komšija ili su rizikovali svoj život da bi ih zaštitali. Najprecizniji rezultat rada Komisije treba da bude utvrđivanje tačnog broja ubijenih i da personalizira žrtve: ko su ubijeni, nestali, ranjeni, mučeni, silovani, zatvarani bez razloga, prisilno raseljeni, koji je broj uništenih ili oštećenih vjerskih objekata ili objekata kulture, koje su lokacije masovnih grobnica i drugo.

Radna grupa koja je funkcionalala u okviru inicijative Dejton projekta radila je na izmjenama originalnog zakonskog prijedloga. Kao što je istaknuto, to suštinski nije bio novi prijedlog zakona, već radni dokument koji je bio podložan izmjenama i gdje se tražilo da svoje prijedloge daju ne samo članovi radne grupe, već i organizacije i pojedinci iz civilnog društva uključeni u ovaj proces. Sljedeće tačke predstavljaju izmjene originalnog zakona:

- Proširen je period koji će biti pokriven mandatom Komisije i on se proteže od 19. novembra 1990. godine do kraja 1996. godine.
- Precizirana je uloga Savjetodavnog odbora. Ovaj odbor članovima Komisije daje tehničku i stručnu podršku, te ih savjetuje kako da pristupe institucijama u pravcu informiranja o radu Komisije, mogući saradnji i slično.

■ Razjašnjen je postupak izbora članova Komisije. Ovo je najznačajnija izmjena. Sastav Komisije je jedno od suštinskih pitanja kojim se osigurava kredibilitet i povjerenje u rad Komisije. Originalni zakon uopšte se nije bavio ovim pitanjem. Novi zakonski prijedlog daje vrlo detaljan opis selekcije kandidata. Naime, zakonom se osniva Odbor za nominaciju. Odbor će biti sastavljen od članova koje imenuje Parlamentarna skupština BiH, članova koje imenuje međunarodna zajednica, kao i od predstavnika civilnog društva.¹³⁰ Odbor za nominaciju proveo bi široke konsultacije i tražio mišljenje civilnog društva i svih relevantnih aktera, kako bi se došlo do prijedloga za potencijalne članove Komisije. Nakon završenog procesa konsultacija, Odbor bi svoj prijedlog dostavio Parlamentarnoj skupštini na diskusiju i usvajanje.

■ Napravljen je pokušaj da se definira pojam „žrtva“. U skladu sa ovim prijedlogom zakona, pod žrtvom se podrazumijevaju strade (umrle i ubijene osobe), osobe koje su bile podvrgнуте torturi, nehumanom postupaju, seksualnom zlostavljanju i silovanju, nelegalno zatvarane osobe, deportirane i prisilno premještane osobe, kao i oni koji su još uvijek vode kao nestali. Međutim, zakon ostavlja otvorenim da se i druge kategorije mogu nazvati žrtvom.

■ Na kraju valja pomenuti da se u ovom novom Prijedlogu zakona pominju i stvari koje nisu predviđene originalnim zakonskim prijedlogom, ali o kojima nije donijeta odluka. To je, konkretno, davanje ovlaštenja Komisiji da izdaje obavezujući nalog onima koji su pretvodno pozivani da svjedoče, a koji su to odbili (subpoena), tj. propisivanje odgovornosti onima koji su se oglušili o naredbu propisanu obavezujućim nalogom itd.

¹³⁰ Međutim, Zakon nije utvrdio tačan broj članova Odbora za nominaciju. Konkretno, nije utvrđen tačan broj članova iz civilnog društva. Zakonom je utvrđeno da će Parlamentarna skupština BiH imenovati 3 člana, a međunarodna zajednica 4. Također, nije precizirano koje međunarodne organizacije određuju članove Odbora iz međunarodne zajednice.

3. Komisija za istraživanje događaja u i oko Srebrenice od 10. do 19. jula 1995.

Komisija je formirana 15. decembra 2003. godine odlukom Vlade Republike Srpske kao privremeno radno tijelo koje bi trebalo da preduzme sve istražne radnje s ciljem utvrđivanja istine o događajima u i oko Srebrenice u predmetnom periodu. Institucija je formirana na temelju odluke Doma za ljudska prava u slučaju Selimović i drugi protiv Republike Srpske (slučaj Srebrenica)¹³¹ da vlada RS u najskorijem roku, a najkasnije do 7. septembra 2003. godine,¹³² objavi sve informacije¹³³ koje se odnose na otkrivanje sudbine nestalih članova podnositelja prijava, da otkrije lokacije pojedinačnih i masovnih grobnica, te da provede brzu, nepristrasnu i temeljnu istragu o događajima koji su doveli do kršenja ljudskih prava, a radi izgradnje trajnog mira i uspostave povjerenja u BiH.¹³⁴ Drugim dijelom odluke Vlade RS obavezana je da na račun Fondacije Srebrenica-Potočari uplati četiri miliona KM „za kolektivnu dobrobit svih podnositelja prijava i porodica žrtava događaja u Srebrenici“¹³⁵.

Visoki predstavnik Paddy Ashdown (Pedi Ešdaun) je 23. decembra 2003. godine poslao pismo tadašnjem premijeru Vlade RS Dragalu Mikereviću i predsjedniku RS Dragalu Čaviću, u kojem je izrazio bezrezervnu podršku implementiranju odluke

¹³¹ Predmet Selimović i ostali protiv Republike Srpske (CH01-8365 iz 2003. godine)

¹³² <http://www.hrc.ba/DATABASE/decisions/CH01-8365%20SREBRENICA%20Admissibility%20and%20Merits%20B.pdf>

¹³³ako je to u paragrafu I odluke naglašeno, ovaj slučaj čini ukupno 49 prijava, a „prijave su dio grupe od oko 1.800 sličnih prijava koje su trenutno u postupku pred Domom - sve one se odnose na događaje u Srebrenici“.

¹³⁴ U skladu sa odlukama Ustavnog suda BiH ove vrste, tj. odlukama institucija koje su funkcionalne u okviru Ustavnog suda BiH, kao što su Dom za ljudska prava i Komisija za ljudska prava, Vijeće ministara i vlade entiteta su obavezne da u roku od šest mjeseci od dostavljanja odluke obavijeste Ustavni sud BiH, tj. Dom za ljudska prava ili Komisiju za ljudska prava, o preduzetim mjerama.

¹³⁵ Više informacije u Poglavlju II, dijelovi Reparacije i Institucionalne reforme.

¹³³ Između ostalih, pored podnosioca prijave, Vlada RS informacije o sudbini nestalih treba da objelodani i MKCK-u, ICMP-u, Državnoj komisiji za traženje nestalih osoba, Komisiji za nestale osobe Federacije BiH, MKSJ-u, OHR-u, Misiji OSCE u BiH i kancelariji Savjeta Evrope u BiH.

¹³⁴ Paragraf 220, odluke, tačke 7 i 8.

¹³⁵ Predmet Selimović i ostali protiv Republike Srpske (CH01-8365 iz 2003. godine)

¹³⁵ Ista referenca. Više informacija u Poglavlju II, dio Reparacije.

Komisiju za Srebrenicu osnovala je Vlada RS 15. decembra 2003. godine pod pritiskom OHR, a na osnovu odluke Doma za ljudska prava u slučaju Selimović i ostali protiv Republike Srpske.

Odluka Doma za ljudska prava:

- *Vlada RS treba da sprovede brzu i nepristrasnu istragu i objavi sve informacije koje se odnose na otkrivanje sudbine nestalih podnositelja zahtjeva, te da otkrije lokacije masovnih grobnica;*
- *Da na račun Fondacije Srebrenica - Potočari uplati četiri miliona KM na ime kolektivnih reparacija.*

Mandat Komisije

- *istraživanje stratišta i grobnica žrtava i*
- *utvrđivanje identiteta žrtava;*
- *Komisija nije bila platforma za javno obraćanje žrtava javnosti*

Kontekst

- *Komisija preuzeala kontekst i činjenično stanje iz pravosnažne presude u slučaju Krstić koji se vodio pred MKSJ.*

Sastav Komisije

Komisija je imala 7 članova.

Predstavnici Vlade RS

- *Marko Arsović (predsjednik, smjenjen odlukom OHR u aprilu 2004. godine);*
- *Milan Bogdanić (predsjednik od aprila 2004.);*
- *Gojko Vukotić;*
- *Đorđe Stojaković i*
- *Milorad Ivošević.*

Predstavnik međunarodne zajednice

- *Gordon Bacon (Gordon Bejkon)*

Predstavnik zajednice preživjelih

- *Smail Čekić*

Doma za ljudska prava i istakao da Komisija mora završiti svoj rad za šest mjeseci od osnivanja. Također, naložio je premijeru i predsjedniku da osiguraju sve uslove Komisiji za rad, neophodna materijalna sredstva i pristup svim dokumentima i relevantnim svjedocima.¹³⁶

Mandat Komisije bio je široko postavljen. Međutim, ubrzo se uvidjelo da zbog vremenske ograničenosti, kao i zbog početnih problema u radu koji su prouzrokovali energično angažiranje OHR-a u aprilu 2004. godine, Komisija neće ispuniti svoju svrhu, te je mandat morao biti sužen na dva specifična cilja:

1. istraživanje stratišta i grobnica žrtava i
2. utvrđivanje identiteta žrtava.

Na kraju se ispostavilo da ni ova dva cilja nisu u potpunosti ispunjena, prvenstveno drugi: naime, u izvještaju je naglašeno da utvrđeni broj stradalih do kojih je Komisija došla, 7.779, nije konačan, te da Vlada RS treba da nastavi sa istraživanjem. Inače, sam izvještaj objavljen je 11. juna 2004. godine, a dodatak izvještaju 15. oktobra 2004. godine.

Važno je istaći da je Komisija u potpunosti preuzeila kontekst i činjenično stanje iz pravosnažne presude u slučaju Krstić, koji se vodio u MKSJ, a kojom se general VRS Radoslav Krstić osuđuje „za pomaganje i podržavanje genocida“¹³⁷

Nalazi ove komisije su historijski. Kako se kaže u zaključnom paragrafu uvoda izvještaja, „rad komisije istorijski je čin i kao takav podliježe sudu istorije. Formiranje komisije i njen rad dokaz su zrelosti srpskog naroda i RS, suočavanja sa sobom, istorijom i Drugim“.

Međutim, nalazi Komisije nisu imali velikog odjeka u javnosti, naročito ne u Republici Srpskoj, gdje su se građani i pripadnici političkih elita javno protivili njenom radu, a srpski članovi Komisije trpjeli velike pritiske.¹³⁸ Međutim, nakon objavljivanja izvještaja, predsjednik RS Dragan Čavić učinio je istorijski korak u pravcu simboličnih reparacija javno se izvinivši žrtvama i, generalno, Bošnjacima zbog zločina koje su počinili pripadnici vojske i policije RS.

¹³⁶ Događaji u i oko Srebrenice od 10. do 19. jula 1995, Izvještaj.
¹³⁷ <http://www.forumtz.com/bos/imgDoc/Srebrenica.pdf>

¹³⁷ Ista referenca.

¹³⁸ Razgovor sa Milanom Bogdanićem, jednim od članova Kolegija direktora Instituta za nestale osobe i predsjednikom Komisije za Srebrenicu.

Rezultati rada Komisije za Srebrenicu

- U predmetnom periodu ubijeno je 7.779 Bošnjaka (nije konačan broj!) na način koji predstavlja teško kršenje međunarodnog humanitarnog prava, a prekršilac (MUP RS i VRS) je učinio mjere skrivanja;
- Od 1849 nestalih osoba u vezi sa odlukom Doma za ljudska prava, ko misija je utvrdila da se radi o 1193 osobe. Od toga 1135 stradalo je u periodu od 10. do 19. jula 1995. godine, 51 osoba stradala je izvan tog perioda, sudbina tri osobe još uvek je nepoznata, dok su četiri osobe žive. Od ovog broja, 255 osoba već je sahranjeno;
- Otkrivene su 32 do tada nepoznate grobnice;
- U potpunosti je rekonstruirana uloga MUP-a RS i VRS;
- Komisija je sačinila rekonstrukciju događaja u Srebrenici, a posebno sudbinu mješovite kolone koja je pokušala da se probije;
- Kreirana je baza podataka;
- Prikupljena je dokumentacija koja do tog trenutka nije bila poznata javnosti;
- Komisija je utvrdila spisak mogućih počinilaca.¹³⁹

Također, važno je naglasiti da je jedna od preporuka Komisije za Srebrenicu isticanje potrebe da se slična istražna tijela osnuju i na drugim prostorima, kako bi se istražili zločini počinjeni u tim regionima. Podršku za osnivanjem istovrsnih komisija dao je i visoki predstavnik Paddy Ashdown (Pedi Ešdaun), istakavši da one mogu biti put za implementiranje preostalih odluka Doma za ljudska prava u pravcu rješavanja sudbine nestalih: „Nadam se da iskustvo Komisije za Srebrenicu može ukazati na pravi put - ovo je model za budućnost. Ne možete graditi budućnost, a da

¹³⁹ Događaji u i oko Srebrenice od 10. do 19. Jula 1995, Izvještaj. Ovaj spisak nije postao dio izvještaja, međutim, imena potencijalnih počinilaca poslata su Tužilaštvu BiH na procesuiranje. Također, po nalogu OHR-a, Vlada RS uspostavila je radnu grupu sa ciljem utvrđivanja da li se osobe sa te liste još uvek nalaze u institucijama RS.

ne raščistite sa prošlošću".¹⁴⁰ U svakom slučaju, ova preporuka, koja je proistekla iz rezultata rada Komisije za Srebrenicu, između ostalog, imala je i uticaj na osnivanje Komisije za Sarajevo.¹⁴¹

Sastav i metod rada Komisije. Na sjednici od 25. decembra 2003. godine Vlada RS imenovala je 7 članova Komisije. To su bili Marko Arsović (predsjednik), Milan Bogdanić,¹⁴² Gojko Vukotić, Đorđe Stojaković i Milorad Ivošević, kao predstavnici Vlade RS, Gordon Bacon (Gordon Bejkon), bivši direktor ICMP-a u Sarajevu, kasnije konsultant UNDP-a u Sarajevu, kao predstavnik međunarodne zajednice, i profesor Smail Čekić, direktor Instituta za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, kao predstavnik zajednice preživjelih. Zbog problema u funkcioniranju Komisije, u aprilu 2004. godine Visoki predstavnik smijenio je dotadašnjeg predsjednika Marka Arsovića, koji nije dobio ni mjesto člana Komisije.¹⁴³ Novi predsjednik postao je Milan Bogdanić. U maju 2004. godine na upražnjeno mjesto u Komisiji Vlada RS imenovala je Željka Vučadinovića. Status posmatrača imali su MKSJ i OHR.

Komisija je strukturirala svoj rad tako što je napravila tri tematske radne grupe, koje su se, nakon

¹⁴⁰ Rad Komisije još nije završen, saopštenje za javnost OHR, 16. juna 2004. godine; http://www.ohr.int/ohr-dept/presso/pressr/default.asp?content_id=32674

¹⁴¹ Razgovor sa Milanom Bogdanićem, jednim od članova Kolegija direktora Instituta za nestale osobe i predsjednikom Komisije za Srebrenicu.

¹⁴² U tom trenutku predsjednik Kancelarije za traženje nestalih i zarobljenih RS

¹⁴³ Komisija je bila u obavezi da Vladi RS podnosi mjesečne i periodične izvještaje o radu. Kada je podnijela prvi periodični izvještaj u aprilu 2004. godine, uvidjelo se da se Komisija suočava sa ogromnim poteškoćama u radu, da nije ni blizu ostvarivanja svog cilja, a da se rok za završetak mandata približavao. To je navelo Visokog predstavnika na preduzimanje energičnih mjer. Naime, OHR je objavio saopštenje u kojem je istakao da je ovaj izvještaj, u stvari, optužba uperena protiv institucija RS, koje su i pravno i moralno odgovorne da sarađuju sa Komisijom, ali to ne rade. Visoki predstavnik je za odgovorne označio predsjednika Komisije Marka Arsovića, Dejana Miletića, oficira za vezu Republike Srpske sa MKSJ, i generala Cvjetka Savića, načelnika Generalštaba VRS, te je od premijera RS tražio njihovu hitnu smjenu. Također, Visoki predstavnik je istakao da najveća odgovornost leži na Zoranu Đeriću, ministru unutrašnjih poslova, i Milovanu Stankoviću, ministru odbrane RS u pravcu dostupnosti dokumentacije policije i vojske RS. Na kraju, OHR je ponovo istakao da predsjednik Dragan Čavić i premijer Dragan Mikerević moraju osigurati uspješnost rada Komisije. Visoki predstavnik najavio mjere čiji je cilj podrška Komisiji za Srebrenicu, saopštenje za javnost OHR 16. aprila 2004. godine

¹⁴⁴ http://www.ohr.int/ohr-dept/presso/pressr/default.asp?content_id=32313

određenog perioda, okupljale u plenum. Na plenarnim sesijama usvajane su sinteze istraživanja i utvrđivani planovi za sljedeći period rada po grupama. Prva grupa, koju su činili Smail Čekić i Đorđe Stojaković, istraživala je ulogu policije; druga grupa, koju su činili Gojko Vukotić i Milorad Ivošević, istraživala je ulogu vojske RS; treću grupu su činili Gordon Bejkon i Milan Bogdanić i oni su radili na istraživanju lokacija masovnih grobnica. Sedmi član, istoričar Željko Vučadinović, bavio se historijskim kontekstom.

Komisija nije imala mandat niti je bila platforma za glas žrtava. Ona je svoje zaključke zasnivala na dokumentaciji MUP-a RS i centara javne bezbjednosti RS, dokumentaciji Ministarstva odbrane RS i VRS, relevantanoj dokumentaciji istovrsnih institucija iz Federacije BiH, kao i relevantnih međunarodnih organizacija, poput ICMP-a, MKCK-a, te udruženja žrtava. Također, Komisija je saslušavala predstavnike institucija RS i Federacije BiH, svjedoči i žrtve, tj. sve one koji su mogli da daju određene informacije u pravcu postizanja ciljeva Komisije.

Potrebljeno je naglasiti da ovo tijelo nije imalo karakter sudskog organa, ali je izvođenje činjenica i analiza bilo zasnovano na sudskim procedurama, kako bi, koristeći terminologiju Haškog tribunalja, činjenice bile utvrđene „van razumne sumnje“.

3.1. Rezultati

Istraživanje lokacija masovnih grobnica. Do 2000. godine MKSJ je provodio ekshumacije i u ovom periodu obrađeno je 26 grobnica u vezi sa Srebrenicom. Nakon toga, sva ova dokumentacija proslijedjena je Komisiji za nestale osobe Federacije BiH.¹⁴⁴ Međutim, bilo je nemoguće utvrditi da li se radi o primarnim, sekundarnim ili tercijarnim grobnicama. Uvidom u dokumentaciju MKCK-a i ICMP-a utvrđeno je da postoji veliki broj grobnica koje nisu pronađene, ali Komisija nije uspjela da dođe do informacija o njima u institucijama RS. Sa druge strane, Komisija je otvorila posebnu telefonsku liniju, gdje su građani mogli da ostavljaju informacije o grobnicama i ostale podatke koji bi pomogli u dostizanju ciljeva. Međutim, i ovaj pokušaj generalno je bio neuspješan. Navedene probleme u radu Komisija je istakla u svom izvještaju iz aprila 2004. godine, a što je prouzrokovalo energičnu reakciju OHR-a. Nakon ove intervencije, počele su pristizati informacije i omogućen je pristup dokumentaciji, na osnovu čega su identificirane 32 nove grobnice, tri primarne

¹⁴⁴ Od 2000. do 2003. godine Komisija za nestale osobe Federacije BiH identificirala je 1332 lica, od kojih je 980 sahranjeno u Memorijalni centar Potočari.

¹⁴⁵ Ogađaji u i oko Srebrenice od 10. do 19. Jula 1995, Izvještaj.

i 29 sekundarnih i tercijarnih. Nakon identifikacije, MUP RS dobio je zadatak da osigura ove lokacije.

Utvrđivanje broja nestalih. Drugi zadatak Komisije bio je utvrđivanje što preciznije liste nestalih u predmetnom periodu, a prvenstveno sudsbine oko 1800 osoba koje su u vezi sa odlukom Doma za ljudska prava. Da bi se ostvario ovaj cilj, Komisija je razmatrala prijedlog jednog od članova da se formira istraživački tim koji će sistematski vršiti popis nestalih i poginulih, kao i utvrđivati okolnosti koje su dovele do toga, te da se dobijeni broj uporedi sa popisom stanovništva iz 1991. godine. Međutim, od ove ideje se odustalo zbog ograničenog roka rada Komisije, kao i zbog konstantnog pritiska udruženja žrtava da Komisija izade sa podacima.

Sa ciljem utvrđivanja broja nestalih, Komisija je prvenstveno uspostavila odnose sa udruženjima žrtava i porodicama žrtava, te sa ICMP-om i MKCK-om. Od ovih organizacija i porodica dobijene su informacije i popisi nestalih. Istraga broja nestalih započela je sa spiskom za apelaciju, koja je podnijeta Domu za ljudska prava. Na kraju, Komisija je izvršila sintezu 36 lista, na kojima se nalazilo oko 150.000 imena.¹⁴⁵ Tokom istraživanja Komisija je donijela zaključak da bi najtačnija lista nestalih mogla biti lista ICMP-a upravo zbog činjenice da su, radi procesa identifikacije, porodice nestalih dale krv uz izjavu o okolnostima nestanka.¹⁴⁶ Na osnovu svih podataka, Komisija je utvrdila približan broj od 7.779 imena nestalih. Zbog okončanja svog mandata, Komisija se zaustavila na ovom broju, ali je istaknuto da lista nije konačna, te da Vlada RS treba da nastavi sa istraživanjem. Inače, verifikacija ovog broja nestalih obaviće se nakon uspostavljanja Centralne evidencije nestalih.¹⁴⁷

Što se tiče rješavanja sudsbine 1849 osoba koje se odnose na odluku Doma za ljudska prava, utvrđeno je da se radi, u stvari, o 1193 osobama. Od toga, 1135 stradalo je u periodu od 10. do 19. jula 1995. godine, 51 osoba stradala je izvan tog perioda, sudsina tri

¹⁴⁵ Razgovor sa Milanom Bogdanićem, članom Kolegija direktora Instituta za nestale osobe i predsjednikom Komisije za Srebrenicu.

¹⁴⁶ Komisija je došla do zaključka da lista MKCK-a ne bi mogla biti precizna. Broj nestalih po listi MKCK-a u vezi sa zločinom u Srebrenici je 6450. Smatralo se da ova lista nije potpuna zbog metodologije MKCK-a u pravcu otvaranja kartona nestalog, da samo nazuži članovi porodice mogu dati takvu informaciju. Sa druge strane, ICMP uzima krv i od najbližih srodnika i od šire porodice, kako bi se izolovao profil DNA koji se koristi u postupku identifikacije. Više informacija o radu MKCK-a i ICMP-a u nastavku teksta.

¹⁴⁷ Događaji u i oko Srebrenice od 10. do 19. jula 1995, Izvještaj.

¹⁴⁷ Više informacije u nastavku teksta.

osobe još uvijek je nepoznata, dok su četiri osobe žive. Od ovog broja, 255 osoba već je sahranjeno.¹⁴⁸

4. Državna komisija za ispitivanje istine o stradanjima Srba, Hrvata, Bošnjaka, Jevreja i ostalih u Sarajevu u periodu od 1992. godine do 1995. godine (Komisija za Sarajevo)

Komisija za Sarajevo osnovana je odlukom Vijeća ministara 25. maja 2006. godine. Inicijativu za njenu osnivanje pokrenula su udruženja žrtava Srba iz Istočnog Sarajeva još 2003. godine sa ciljem osnivanja radnog tijela koje bi se bavilo istraživanjem stradanja Srba u Sarajevu tokom oružanog sukoba. Razlog pokretanja ove inicijative bilo je uvjerenje žrtava Srba da je zanemarena činjenica da su tokom opsade Sarajeva pripadnici Armije BiH i policije Republike BiH počinili zločine prema Srbima, te da se isključivo potencira stradanje Bošnjaka. Ovu inicijativu u Predstavničkom domu i Domu naroda Parlamentarne skupštine BiH preuzele su srpske stranke. Međutim, parlamentarne rasprave koje su počele intenzivno da se odvijaju promijenile su ovu inicijalnu ideju, te je utvrđeno da se stradanje Srba ne može odvojiti od stradanja ostalih etničkih zajednica u Sarajevu. Parlamentarna skupština BiH donijela je zaključak i u skladu sa svojim ustavnim i zakonskim ovlaštenjima početkom 2004. godine uputila zahtjev Vijeću ministara, da se osnuje istražno tijelo koje bi se bavilo utvrđivanjem činjenica o stradanju građana Sarajeva, bez obzira na njihovu nacionalnost. Međutim, državna vlada generalno nije bila spremna da učini korak u pravcu osnivanja ovog tijela. Upravo ovo odugovlaženje dovelo je do politizacija koja je prouzrokovala da Srbi poslanici počnu da bojkotuju rad oba vijeća Parlamentarne skupštine BiH.¹⁴⁹ Zbog ovog pritiska te blokiranja rada domova državnog parlamenta, Vijeće ministara je 25. maja 2006. godine usvojilo prijedlog Parlamentarne skupštine i osnovalo Državnu komisiju za ispitivanje istine o stradanjima Srba, Hrvata, Bošnjaka, Jevreja i ostalih u Sarajevu u periodu od 1992. godine do 1995. godine.

U skladu sa odlukom, Komisija je trebalo da ima deset članova, po tri iz konstitutivnih naroda, dok je jedan

¹⁴⁸ Događaji u i oko Srebrenice od 10. do 19. jula 1995, Izvještaj.

¹⁴⁹ Tranziciona pravda u postjugoslavenskim zemljama, Izvještaj Fonda za humanitarno pravo (Beograd, Srbija), Istraživačko dokumentacionog centra (Sarajevo, BiH) i Dokumente (Zagreb, Hrvatska), 2006. <http://www.hlc-rdc.org/uploads/editor/Tranziciona-srp.pdf>

Komisija za Sarajevo osnovana je odlukom Vijeća ministara 25. maja 2006. godine.

Mandat Komisije

- *Masovna i pojedinačna ubistva, sa mjestima posmrtnih ostataka žrtava;*
- *Masovna i pojedinačna zatočenja - logori i zatvori;*
- *Silovanja i seksualna zlostavljanja;*
- *Deportirana, protjerana i izbjegla lica;*
- *Nestala lica;*
- *Žrtve upotrebe nedozvoljenih metoda i sredstava ratovanja i civilne žrtve rata u smislu Ženevske konvencije i dodatnih protokola;*
- *Zarobljena vojna lica i njihova sudbina, ubijena vojna lica van borbe i nestala vojna lica i njihova sudbina.*

član trebalo da bude iz redova ostalih.¹⁵⁰ Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH trebalo je da provede proces izbora kandidata kroz konsultacije sa nadležnim institucijama i organizacijama civilnog društva, kao i da obezbijedi svu administrativno-tehničku podršku. Kako se to u odluci navodi, izabrani članovi Komisije trebalo bi da budu ljudi od integriteta, sa visokim profesionalnim i moralnim ugledom, koji nisu kršili međunarodno humanitarno pravo tokom rata. Komisija će konsenzusom usvojiti Poslovnik o radu Komisije, a kojim je naglašeno konsensualno donošenje odluka. U slučajevima kada odluku nije bilo moguće doneti konsenzusom, bilo je potrebno da minimalno dva člana iz svakog konstitutivnog naroda glasaju „za“ kako bi odluka bila punovažna. Također, Komisija je trebalo da završi svoj rad u roku od godinu dana od dana osnivanja.¹⁵¹ Na kraju, cilj Komisije je bio

¹⁵⁰ Odluka Vijeća ministara o formiranju Državne komisije za ispitivanje istine o stradanjima Srba, Hrvata, Bošnjaka, Jevreja i ostalih u Sarajevu u periodu od 1992. godine do 1995. godine. 25. maj 2006. godine. Odluka se nalazi u arhivu UNDP-a BiH, kancelarija u Sarajevu.

¹⁵¹ Međutim, prvi mjeseci nakon uspostavljanja Komisije jedine njene aktivnosti bile su administrativno-tehničke prirode, u smislu odabira članova, pronalaženja prostorija, tehničkog opremanja i slično, dok nije započeo rad na istragama. Jedini programski dokument koji je Komisija u ovom inicijalnom periodu izradila bio je Naučno-istraživački projekat. Naučno-istraživačkim projektom predloženo je da rad Komisije traje od februara 2007. godine do juna 2008. godine. Međutim, Vijeće ministara nikada nije usvojilo projekat. Intervju sa članom Kolegija direktora Instituta za nestale osobe Amorom Mašovićem, jednim od članova Komisije za Sarajevo.

da utvrđivanjem činjenica o događajima u Sarajevu ostvari stabilan mir i izgradi međusobno povjerenje u BiH.

Međutim, ovo tijelo u suštini nikada stvarno nije počelo sa radom. Problemi u njegovom funkcioniranju javili su se odmah nakon formiranja, prvenstveno zbog neusaglašenog stava između članova Komisije oko njenog mandata, a što je dovelo do kontroverzi u javnosti.¹⁵² Naime, u skladu sa osnivačkim dokumentom, mandat Komisije bio je da utvrdi:

1. „Masovna i pojedinačna ubistva, sa mjestima posmrtnih ostataka žrtava
2. Masovna i pojedinačna zatočenja - logori i zatvori
3. Silovanja i seksualna zlostavljanja
4. Deportirana, protjerana i izbjegla lica
5. Nestala lica
6. Žrtve upotrebe nedozvoljenih metoda i sredstava ratovanja i civilne žrtve rata u smislu Ženevske konvencije i dodatnih protokola
7. Zarobljena vojna lica i njihova sudbina, ubijena vojna lica van borbe i nestala vojna lica i njihova sudbina.“¹⁵³

Naime, osnivačkim aktom nije dovoljno preciziran mandat Komisije, tako da su njeni članovi imali svoja tumačenja. Preciznije, problemi su nastali u procesu razjašnjavanja tačke 6, tačnije tumačenja mandata Komisije po osnovu kršenja Ženevske konvencije, a što bi podrazumijevalo da se pored istrage o stradalima, ubijenima i nestalima, zatočenim, seksualno zlostavljanim i silovanim itd. provede

¹⁵² Postojali su i drugi problemi. Konkretno, bošnjački dio javnosti bio je nezadovoljan imenovanjem generala Cvjetka Savića za člana Komisije. Kao što je istaknuto, u periodu funkcioniranja Komisije za Srebrenicu Savić je bio načelnik Glavnog štaba Vojске Republike Srpske i visoki predstavnik Paddy Ashdown (Pedi Ešdaun) ga je označio odgovornim za problem u radu ovog tijela, te naložio premijeru Vlade RS Dragunu Mikereviću da ga smjeni sa te pozicije. Sa druge strane, srpski dio javnosti bio je nezadovoljan imenovanjem dugogodišnjeg direktora Komisije za nestala lica Federacije BiH Amora Mašovića zbog sumnji u nepristrasnost. Više informacija u Tranziciona pravda u postjugoslovenskim zemljama, Izvještaj Fonda za humanitarno pravo (Beograd, Srbija), Istraživačko dokumentacionog centra (Sarajevo, BiH) i Dokumente (Zagreb, Hrvatska), 2006.

¹⁵³ Odluka Vijeća ministara o formiranju Državne komisije za ispitivanje istine o stradanjima Srba, Hrvata, Bošnjaka, Jevreja i ostalih u Sarajevu u periodu od 1992. godine do 1995. godine, 25. maj 2006. godine.

i popis materijalne štete. Ovakav stav imali su članovi Komisije iz redova Bošnjaka i Hrvata, dok su se predstavnici Srba striktno zalagali da je mandat Komisije popis ljudskih žrtava, te da se stradanje ljudi ne može miješati sa materijalnom štetom. Upravo je ova kontroverza doveo do nove politizacije. Naime, predstavnici Komisije iz redova srpske zajednice smatrali su da članovi Komisije Bošnjaci i Hrvati insistiraju na materijalnoj šteti kako bi se relativiziralo stradanje građana, konkretno Srba, jer je poznata činjenica da su jedinice VRS držale grad pod opsadom. Sa druge strane, Bošnjaci i Hrvati branili su svoj stav zadatim mandatom, kao i okvirom koji daju Ženevske konvencije, a u čiji domen spada i učinjena materijalna šteta.¹⁵⁴

Zbog ovog nerazumijevanja, Komisija je uputila zahtjev osnivaču da dodatno razjasni mandat. Međutim, odgovor Vijeća ministara ponovo nije bio jasan, pošto je dao sugestiju Komisiji „da je njen primarni zadatak ispitivanje ljudskih stradanja“¹⁵⁵. Ovaj odgovor samo je utvrdio razlike među članovima Komisije: Bošnjaci i Hrvati i dalje su smatrali da je mandat Komisije, pored ispitivanja ljudskih stradanja, i popis materijalne štete, dok su Srbi smatrali da ovo mišljenje Vijeća ministara u stvari upućuje da je mandat Komisije ispitivanje stradanja stanovništva.

Kontroverzu oko ove diskusije unutar tijela pojačava i izrada Naučno-istraživačkog projekta, a koji je trebalo da razradi mandat i metodologiju rada, sa ciljem da zaključci Komisije budu zasnovani na ne-pobitnim naučnim osnovama.¹⁵⁶ Sa tim u vezi, Komisija je angažirala šestoricu metodologa eksperata, po dvojicu iz svakog konstitutivnog naroda, a koji nisu bili njeni članovi, da izrade Naučno-istraživački projekat. Nakon završetka rada, autori su projekat usvojili konsenzusom, kao i članovi Komisije.¹⁵⁷

¹⁵⁴ Intervju sa članom Kolegija direktora Instituta za nestale osobe Amorom Mašovićem, jednim od članova Komisije za Sarajevo; Također, više informacija pronaći u Tranziciona pravda u postjugoslovenskim zemljama, Izvještaj Fonda za humanitarno pravo (Beograd, Srbija), Istraživačko dokumentacionog centra (Sarajevo, BiH) i Dokumente (Zagreb, Hrvatska), 2006.

¹⁵⁵ Obavijest Generalnog tajništva Vijeća ministara od 8.8.2006., broj 05-07-613/25-06.

^Dokument se nalazi u arhivi UNDP-a Sarajevo.

¹⁵⁶ Jedna od kritika rada Komisije za Srebrenicu bila je da njen rad nije bio metodološki utemeljen, te da nije postojao naučno-istraživački projekat, kako bi zaključci bili zasnovani na naučnom metodu. Upravo iz tog razloga članovi Komisije za Sarajevo imali su konsensualan stav da je za potrebe istraživanja potrebno izraditi naučno-istraživački projekat.

¹⁵⁷ Budžet za realizaciju projekta bio je 3.319.380 KM. Intervju sa Amorom Mašovićem, članom Kolegija direktora Instituta za nestale osobe i članom Komisije za Sarajevo.

Istorijat - problemi u radu Komisije

- Inicijativu za osnivanje pokrenula udruženja žrtava Srba iz Istočnog Sarajeva 2003. godine sa ciljem osnivanja radnog tijela koje bi se bavilo istraživanjem stradanja Srba u Sarajevu tokom oružanog sukoba;
- Inicijativu u Parlamentarnoj skupštini BiH preuzele srpske stranke;
- Parlament odlučio da je nemoguće odvojiti stradanje Srba od stradanja građana Sarajeva druge nacionalnosti;
- Početkom 2004. godine Parlamentarna skupština uputila zahtjev Vijeću ministara za osnivanjem Komisije za Sarajevo;
- Inicijalno protivljenje Vijeća ministara za osnivanjem ovakve Komisije;
- Poslanici Srbi napuštaju Parlamentarnu skupštinu - blokiran rad državnog parlamenta;
- Vijeće ministara 25. maja 2006. godine usvoja prijedlog Parlamentarne skupštine i osnovalo Državnu komisiju za ispitivanje istine o stradanjima Srba, Hrvata, Bošnjaka, Jevreja i ostalih u Sarajevu u periodu od 1992. godine do 1995. godine.
- Komisija je trebalo da završi svoj rad u roku od godinu dana od dana osnivanja;
- Osnivački akt nedovoljno precizno definije šta je mandat Komisije;
- Neusaglašeni stavovi između članova Komisije oko njenog mandata - da li osim stradanja stanovništva mandat komisije treba da bude i materijalna šteta;
- kontroverze u javnosti - politizacija;
- Komisija nikada nije počela funkcioniрати (samo je izrađen Naučno-istraživački projekat).

Ono šta je važno naglasiti je da je izrada Naučno-istraživačkog projekta tekla paralelno sa raspravom oko razumijevanja mandata. Upravo je kontroverza u činjenici da ono što su metodolozi predložili kao naučno-istraživački projekat, tj. kao mandat Komisije, a što su njeni članovi konsensusom prihvatali i pored rasprave oko ovog pitanja, upravo istraga stradanja stanovništva, kao i popis materijalne štete!

Sastav i izbor članova Komisije

Osnivačkim aktom određen je sastav Komisije i način izbora njenih članova

- *Komisija je trebala da ima 10 članova - po tri iz konstitutivnih naroda i jedan iz redova ostalih;*
- *Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice trebalo je da provede proces izbora kandidata kroz konsultacije sa nadležnim institucijama i organizacijama civilnog društva: članovi Komisije trebalo bi da budu osobe od integriteta, sa visokim profesionalnim i moralnim ugledom, koji nisu kršili međunarodno humanitarno pravo tokom rata;*

Stav javnosti prema načinu izbora članova i članovima

- *Način izbora članova komisije bio je netransparentan;*
- *Javnost nije imala povjerenja u članove komisije, jer ih smatrala etnički pristrasnim.*

Krajem 2006. godine, tačnije 22. decembra 2006. godine, Komisija je osnivaču poslala izvještaj o šestomjesečnom radu, kao i Naučno-istraživački projekt. Međutim, tadašnje Vijeće ministara, nikada nije raspravljalo o ovom izvještaju. To se isto dogodilo i sa novim sazivom državne vlade, uspostavljenom u februaru 2007. godine. Jedan od zvaničnih razloga zašto oba saziva Vijeća ministara nisu uzeli u razmatranje ovaj šestomjesečni izvještaj je što su tražili da im se dostavi i finansijski izvještaj.¹⁵⁸ Komisija je to odbila da uradi, ponovo donoseći tu svoju odluku konsenzusom.¹⁵⁹ Razlog odbijanja je što Komisija uopšte nije imala kontrolu nad finansijama, već državno Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice. Naime, ovo ministarstvo je isplaćivalo honorare

¹⁵⁸ Razgovor sa Amorom Mašovićem, članom Kolegija direktora Instituta za nestale osobe i članom Komisije za Sarajevo.

¹⁵⁹ Ista referenca.

članovima Komisije, spolnjim saradnicima koji su pisali Naučno-istraživački projekat, kupovalo kompjutere, plaćalo zakup prostorija itd.¹⁶⁰

Trenutno se ne zna koji je status Komisije: suštinski nikada nije ni počela da funkcionira, nije ni zvanično ukinuta, iako je po osnivačkom aktu svoj rad trebalo da završi u junu 2007. godine, a prema Naučno-istraživačkom projektu, u junu 2008. godine.¹⁶¹

5. Komisija za istinu i pomirenje Skupštine opštine Bijeljina

Za razliku od Komisija za Srebrenicu i Komisije za Sarajevo, u slučaju formiranja istražnog tijela povodom zločina koji su počinjeni na teritoriji opštine Bijeljina, lokalna administracija javila se kao jedan od inicijatora ideje. Naime, ova inicijativa zasnovana je na izvještaju međunarodnog medijatora za BiH Cristiana Schwarz-Shillinga (Kristijana Švarc-Šilinga), kasnije visokog predstavnika u BiH, pod nazivom Konačni zaključci u Bijeljini, od 15. septembra 2004. godine.¹⁶² Međutim, do formiranja Komisije došlo je tek sredinom 2008. godine. U svakom slučaju, i dalje postoje brojne kontroverze oko načina osnivanja ovog tijela, njegovog mandata te izbora članova, s obzirom na činjenicu da je ovaj proces tekoao izvan očiju javnosti. Također, i rad Komisije za većinu građana opštine predstavlja nepoznancu. Sve ovo je u određenoj koliziji sa preporukama međunarodnog medijatora:

- *Komisija za Bijeljinu osnovana je 2008. godine. Inicijativa za osnivanjem Komisije zasnovana je na preporukama međunarodnog medijatora za BiH Cristiana Schwarz - Shillinga (Kristijana Švarc-Šilinga) o Bijeljini od septembra 2004. godine. U preporukama se insistira na transparentnosti procesa koje će biti zasnovane na konsultacijama.*
- *Konsultacije povodom osnivanje ove Komisije i definisanja mandata nikada nisu održane.*

„Komisija treba da bude nepolitična i ima za cilj postizanje saglasnosti kroz konsultacije sa predstvincima različitih sfera društva, prije nego se formiraju

¹⁶⁰ Ista referenca.

¹⁶¹ Ista referenca.

¹⁶² Konačni zaključci u Bijeljini, Izvještaj međunarodnog medijatora za BiH od 15. septembra 2004. godine. Dokument se nalazi u arhivi UNDP-a BiH, kancelarija u Sarajevu.

kontroverzni stavovi. U tom smislu važno je da predsjedavajući/ča ove Komisije bude neutralna osoba koja uživa povjerenje svih strana. Uspjeh ove Komisije će biti signal prema međunarodnoj zajednici da Bijeljina ozbiljno pristupa prevazilažeњu problema iz prošlosti.”¹⁶³

Organizacije civilnog društva u Bijeljini upoznate su sa funkcioniranjem Komisije i vrlo su kritične prema njenom radu. To se prvenstveno odnosi na udruženja žrtava Bošnjaka i Srba, kao i NVO-a za ljudska prava. Međutim, sa druge strane, Komisija ima podršku opštine, prvenstveno načelnika, kao i nekih organizacija civilnog društva, kao što je NVO Istina pravda i pomirenje iz Tuzle, sa kojom je potpisani protokol o saradnji.

Predsjednik Komisije je Duško Tomić, advokat iz Bijeljine, inače osnivač Dječije ambasade Međaši. Tomić je u septembru 2007. godine organizirao konferenciju sa temom stradanja djece u Bijeljini, gde je i lansirana ideja o Komisiji. Tom prilikom naglašeno je da bi njen mandat mogao obuhvatati nezakonito zatvaranje i torturu u logoru Batković, slučaj porodiča Sarajlić, Malagić i Sejmenović.¹⁶⁴ etničko čišćenje u opštini Bijeljina i druge zločine.

Početkom 2009. godine, potpisani je protokol o saradnji između Komisije i organizacije Istina, pravda, pomirenje iz Tuzle, a kojim se proširuje njen mandat. Ovim dokumentom uspostavljena je saradnja u pravcu utvrđivanja činjenica o:

1. „Sudbini Bošnjaka i pripadnika drugih naroda na području opštine Bijeljina tokom ratnog perioda 1992-1995,
2. Tuzlanska kolona - događaji na Brčanskoj mali od 15. maja 1992.“¹⁶⁵

Komisija je početkom 2009. godine dostavila svoj završni izvještaj odbornicima Skupštine opštine na raspravu i usvajanje, međutim, odbornici izvještaj nisu usvojili.

¹⁶³ Konačni zaključci u Bijeljini, Izvještaj međunarodnog medijatora za BiH od 15. septembra 2004. godine. Dokument se nalazi u arhivu UNDP-a BiH, kancelarija u Sarajevu.

¹⁶⁴ U selu Balatun, na obali Drine, ubijena su 22 člana ovih porodica, od kojih se njih sedam još uvijek vode kao nestali. Duško Tomić, predsjednik Komisije, znatno je doprinio da se tijela 15 žrtava pronađu. Inače, ta tijela bila su pokopana u tzv. NN grobnicama u Srbiji.

¹⁶⁵ Protokol o saradnji između Komisije za istinu i pomirenje Skupštine opštine Bijeljina i NVO-a Istina, pravda, pomirenje iz Tuzle nalazi se u arhivu UNDP-a BiH, kancelarija u Sarajevu.

Kontroverze u radu Komisije. Kao što je naglašeno, organizacije i pojedinci iz civilnog društva iz regije, poput udruženja nestalih Udruženje porodica nestalih boraca i civila Semberije i Majevice, udruženje povratnika Povratak i održiv opstanak, te vođeća organizacija za ljudska prava iz tog dijela BiH i jedna od vodećih u BiH, Helsinski odbor za ljudska prava RS, nemaju uvjerenje da ovakva Komisija ima kredibilitet i da može utvrditi istinu o zločinima koji su počinjeni u opštini Bijeljina. Naime, prvenstveno se kao problemi ističu ko sve javno podržava rad te Komisije, tj. koje su osobe direktno povezane sa ovim tijelom, da li je opština Bijeljina zaista spremna da podrži njen rad, kao i predloženi sastav Komisije.

Kontroverze

- *Odnos javnosti prema Komisiji*
- *Javnost uglavnom nije upoznata sa postojanjem i radom ove Komisije;*

Organizacije civilnog društva iz Bijeljine vrlo su kritične prema njenom radu:

- *Nejasan mandat komisije*
- *Netransparentan izbor njenih članova;*
- *Nisu organizirane konsultacije;*
- *Etnički disbalans: od osam članova, šestoro su Srbi, a dvoje Bošnjaka (inicijalni sastav)*
- *Izmjene u sastavu Komisije sproveđene su netransparentno;*
- *Nepoznanica ko je član Komisije;*
- *Nejasan stav Skupštine opštine prema Komisiji.*

Na pomenutoj konferenciji o stradanju djece u Bijeljini podršku radu ovom istražnom tijelu pružile su osobe koje u javnosti BiH izazivaju kontroverze. Na primjer, među učesnicima konferencije bila je osoba koje se navodno nalazi u mreži za podršku haškom optuženiku Ratku Mladiću, a kojeg je visoki predstavnik Miroslav Lajcak (Miroslav Lajčák) smijenio sa pozicije koju je imao u policiji RS upravo zbog tih navoda.

Sljedeći problem zbog kojeg organizacije i pojedinci iz civilnog društva imaju rezerve prema radu ove Komisije je njen sastav. Naime, predloženo je da ona ima osam članova. Od tih prvih predloženih članova,

šestoro je bilo Srba, a dvoje Bošnjaka: Dušan Stevanović iz Boračke organizacije RS, Smilja Mitrović iz Udruženja porodica nestalih boraca i civila Semberije i Majevice, Blagoje Josipović kao predstavnik NVO-a, Dragoslav Perić, advokat, Cvjetin Ristanović, advokat, Jusuf Trbić, novinar i žrtva, i Fatima Mustafić, žrtva.¹⁶⁶ Upravo zbog ovog nacionalnog dispariteta, kao i zbog činjenice da su u Bijeljini žrtve uglavnom bili Bošnjaci, upitan je kredibilitet Komisije, da li je ona sposobna utvrditi činjenice i istinu u skladu sa svojim mandatom, tj. da li će javnost, prvenstveno Bošnjaci, prihvati njene nalaze. Pitanje kredibiliteta, sposobnosti i spremnosti Komisije da utvrdi istinu povezana je i sa procesom verifikacije predloženih kandidata u Skupštini opštine Bijeljina. Naime, odbornici su od predloženih kandidata prihvatali samo Srbe, ali ne i predložene Bošnjake.¹⁶⁷ Pošto se uvidjelo da članstvo Bošnjaka u Komisiji neće proći proceduru Skupštine opštine, ad hoc postupkom za člana Komisije iz redova Bošnjaka postavljen je novinar dnevnog lista Dnevni avaz Emir Musli. Međutim, on nikada suštinski nije prihvatio članstvo.¹⁶⁸ Također, ubrzo je zbog neslaganja sa predsjednikom Komisije članstvo napustila i Smilja Mitrović.¹⁶⁹ Nakon ovih prvih problema u selekciji kandidata, sastav Komisije je još nekoliko puta mijenjan. Na kraju treba istaći da uopšte nije jasno po kom osnovu i kriterijima su prve kandidirane osobe i sve druge osobe bile predložene za kandidate.

Iskustvo u radu Komisije za Bijeljinu generalno upućuje da je potrebno primjenjivati mnogo transparentniji pristup u pravcu formiranja ovakvog istražnog tijela, a što uključuje otvorene konsultacije unutar civilnog društva i između civilnog društva i institucija vlasti kako bi se došlo do odabira kandidata za članove Komisije, te do definiranja mandata.

6. Rješavanje sudbine nestalih

Nakon završetka oružanog sukoba u BiH, oko 30.000 osoba vodile su se kao nestale, dok su odgovorne osobe, i pored aktivnosti domaćih pravosudnih institucija i MKSJ-a, ostale neidentificirane. 2001. godine Predstavnički dom Parlamentarne skupštine BiH usvojio je Rezoluciju kojom izražava nezadovoljstvo zato što proces rasvjetljavanja sudbine nestalih teče vrlo sporo i sa tim u vezi tražio da se Predsjedništvo BiH i Vijeće ministara aktivnije uključe u rješavanje

¹⁶⁶ Razgovor sa novinarkom lista Dnevni avaz Emirom Muslijem.

¹⁶⁷ Ista referenca.

¹⁶⁸ Ista referenca.

¹⁶⁹ Razgovor sa Smiljom Mitrović, predsjednicom Udruženja porodica nestalih boraca i civila Semberije i Majevice.

ovog problema.¹⁷⁰ Udruženja žrtava su, sa svoje strane, konstantno vršila pritisak u pravcu objelodanjivanja sudbine njihovih najmilijih, te su zahtijevala da se regulira njihov status kao žrtava. Iz tog razloga Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH 2003. godine osnovalo je radnu grupu čiji je zadatak bio da izradi Zakon o nestalim osobama. U radnoj grupi našli su se predstavnici entitetskih vlada i državne vlade, entitetskih komisija za nestale, kao i predstavnici ICMP-a i MKCK-a. U procesu izrade nacrta zakona, radna grupa imala je redovne sastanke i sa udruženjima nestalih. Zakon o nestalim osobama usvojen je 2004. godine.

- *Nakon završetka oružanog sukoba u BiH oko 30.000 osoba su se vodile kao nestale.*
- *Do početka funkciranja Instituta za nestale osobe, aktivnosti rješavanja sudbine nestalih vodile su entitetske komisije za nestale, Kancelarija za traženje nestalih i zarobljenih Republike Srpske i Komisija za nestale osobe Federacije BiH, kao i Državna komisija za traženje nestalih osoba.*
- *Zakon o nestalim osobama usvojen je 2004. godine.*
- *Članom 7 zakona predviđeno je formiranje Instituta za nestale osobe.*
- *Institut je osnovan Sporazumom o preuzimanju uloge suoasnivača za Institut za nestale osobe Bosne i Hercegovine, koji su potpisali Vijeće ministara i ICMP 2005. godine*
- *Entitetske komisije za nestale zvanično su ukinute 2006. godine.*
- *Institut za nestale osobe počeo je da funkcioniše 1. januara 2008. godine*

Njime je učinjen organiziran pokušaj da se ubrza proces traženja nestalih osoba i njihova identifikacija, da se utvrdi tačan broj nestalih, te da se regulira status njihovih porodica i udruženja žrtava, kao i naknada štete po osnovu nestale osobe. Institucije na svim nivoima vlasti u BiH obavezne su da pruže sve potrebne informacije, kako bi se rješila sudbina nestalih,¹⁷¹ i ovaj zakon je u prednosti

¹⁷⁰ Predmet Šelimović i ostali protiv Republike Srpske (CH01-8365 iz 2003. godine)

¹⁷¹ Član 4. Zakona o nestalim osobama. U Primjeni zakona o nestalim osobama BiH, Vodič za obitelji nestalih osoba, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH, Sarajevo, 2006.

nad svim ostalim zakonima, te se ni na koji način ne može ograničiti njegova primjena.¹⁷²

Članom 7. Zakona o nestalim osobama predviđeno je formiranje Instituta za nestale osobe.¹⁷³ Sam Institut osnovan je Sporazumom o preuzimanju uloge suo-snivača za Institut za nestale osobe Bosne i Hercegovine, koji su potpisali Vijeće ministara i ICMP 2005. godine.¹⁷⁴ Mandat Instituta, u skladu sa Zakonom i ovim sporazumom, je istraživanje pojedinačnih i masovnih grobnica, ekshumacije ostataka i identifikacija i formiranje Centralne evidencije nestalih (CEN). Sjedište Instituta je u Sarajevu, sa područnim kancelarijama u Banjoj Luci, Mostaru, Tuzli i Istočnom Sarajevu.

Do osnivanja Instituta mandat u pravcu rasvjetljavanja sudsbine nestalih osoba imale su entitetske komisije za nestale, Kancelarija za traženje nestalih i zarobljenih Republike Srpske i Komisija za nestale osobe Federacije BiH, kao i Državna komisija za traženje nestalih osoba.¹⁷⁵ Njihov mandat geografski se prostirao unutar granica entiteta. Ove institucije provodile su etnički pristup u pravcu rasvjetljavanja sudsbine nestalih:¹⁷⁶ Kancelarija za traženje nestalih i zarobljenih RS potraživala je Srbe, a Komisija za nestale osobe Federacije BiH i Državna komisija za traženje nestalih Bošnjake i Hrvate.¹⁷⁷ Upravo jedan od razloga donošenja Zakona o nestalim osobama i osnivanja Instituta bio je da se na organiziranim način pristupi rješavanju sudsbine nestalih i da se nestali prestanu tražiti i identificirati po nacionalnoj osnovi.

6.1. Stvaranje evidencije o nestalima

Zakon o nestalim osobama definira pojam nestale osobe: „Nestala osoba je osoba o kojoj obitelj nema nikakvih vijesti i/ili je prijavljena na temelju pouzdanih informacija kao nestala osoba uslijed oružanog sukoba koji se dogodio na teritoriji bivše SFRJ. Ovaj zakon se odnosi na osobe nestale u razdoblju od 30. aprila 1991. do 14. februara 1996.“¹⁷⁸

¹⁷² Član 30. Zakona o nestalim osobama. Ista referenca.

¹⁷³ Više informacija o osnivanju Instituta potražiti u Poglavlju II, Institucionalne reforme.

¹⁷⁴ Ista referenca.

¹⁷⁵ Ista referenca.

¹⁷⁶ Ista referenca.

¹⁷⁷ Komisije su tokom svog rada nailazile i na ostatke pripadnika etničkih zajednica za koje nisu imali mandat.

¹⁷⁸ Član 2. Zakona o nestalim osobama u Primjeni zakona o nestalim osobama BiH. Vodič za obitelji nestalih osoba, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH, Sarajevo 2006.

Prije usvajanja Zakona, porodice su prema utvrđenim kriterijima prijavljivale svoje nestale Međunarodnom komitetu Crvenog krsta. Nakon usvajanja Zakona, Institut za nestale osobe preuzima ulogu institucije kojoj se prijavljuje nestanak. Zakon uvodi veliku novinu u ovaj proces. Standardna procedura MKCK-a za otvaranje kartona nestalog je da nestanak mogu da prijave samo najbliži krvni srodnici: otac, majka, brat i sestra. Zbog činjenice da su nerijetko čitave porodice stradale tokom oružanog sukoba, jedan određen broj nestalih nije mogao biti prijavljen, jer osobe koje su imale informacije o nestanku nisu imale ovlaštenje da prijave nestanak. Također, veliki broj ljudi je napustio BiH i nije prijavio nestanak svojih najmilijih, dok su neke osobe, u nadanju da će se nestali član porodice pojaviti, odbijali da otvore karton, ali su u međuvremenu umirali, što je uticalo da lista MKCK-a ne bude dovoljno pouzdana. Krajem devedesetih godina MKCK je liberalizirao način prijavljivanja, te je otvorio mogućnost da i neki drugi srodnici majke i oca nestalog, stričevi, ujaci, tetke, babe-nane i djedovi prijave nestanak. To je unaprijedilo proces i učinilo listu nestalih MKCK-a mnogo preciznijom. Međutim, u nekim slučajevima, zbog pomenutih okolnosti, ni to nije bilo dovoljno za utvrđivanje tačnog broja nestalih, jer su, recimo, zbog smrti svih bližnjih, samo komšije ili kumovi, tj. dalji srodnici, bili u mogućnosti da prijave nestanak i tako dalje. Zakon je propisao da nestanak osobe može prijaviti bilo koja osoba ili institucija, a koja ima minimum podataka o identitetu nestale osobe.¹⁷⁹ Minimum podataka definiran je Članom 2. i to su podaci o imenu i prezimenu osobe, ime jednog roditelja, mjestu i datumu rođenja, pretpostavljenom mjestu i datumu, odnosno godini nestanka i okolnosti nestanka i slično.¹⁸⁰

Nestanak osobe može prijaviti bilo koja osoba ili institucija, a koja ima minimum podataka o identitetu nestale osobe. „Minimum podataka podrazumijeva podatke o imenu i prezimenu osobe, imenu jednog roditelja, mjestu i datumu rođenja, odnosno samo godini rođenja, pretpostavljenom mjestu i datumu, odnosno godini nestanka i okolnosti nestanka.“ (Član 2(4) Zakona o nestalim osobama).

¹⁷⁹ Član 8. Zakona o nestalim osobama. Ista referenca.

¹⁸⁰ Član 2(4) Zakona o nestalim osobama. Ista referenca.

Međutim, i pored novine koju je uveo Zakon, većina nestalih već su prijavljeni kao nestali, bilo putem procedura MKCK-a, bilo tako što su dali krv ICMP-u svrhu identifikacije.

Centralna evidencija nestalih. Sve aktivnosti Instituta, kao i odredbe Zakona o nestalim osobama koje se odnose na prava porodica po osnovu nestalog člana, propisanim u Poglavlju IV Zakona, kao što su osnivanje Fonda za nestale osobe i pravo na novčanu pomoć, te prava po osnovama zakona koji uređuju status civilnih žrtava rata, biće podržane Centralnom evidencijom nestalih (CEN).¹⁸¹ CEN funkcioniра u okviru Instituta. Za izradu CEN-a Institut je preuzeo softver ICMP-a. Njegovo formiranje je u završnoj fazi.

Inače, u bazi podataka biće sakupljene sve postojeće evidencije nestalih osoba koje se nalaze u posjedu entitskih komisija za nestale, udruženja nestalih, NVO-a, baza ante mortem podataka MK-CK-a, post mortem podaci i drugi podaci relevantni za rješavanje sudsbine nestalih, kao što su izvještaji krim-tehničara sa ekshumacijom, tj. krim-inspektora o okolnostima smrti, tj. nestanka, podaci suda i tužilaštva (itd.) kako bi se napravila konačna lista nestalih i izvršila identifikacija.

- **Ante-mortem podaci** su podaci o osobi dok je bila živa, njene karakteristike, kao što su moguće operacije, zlatni zubi, odjeća u kojoj je posljednji put viđena itd. Sve te podatke daju svjedoci i pripadnici porodica. To su, također, podaci koje prikupljaju krim-inspektorji o okolnostima nestanka, izjave svjedoka i slično, kao i informacije tokom ekshumacija koje identificira krim-tehničar.
- **Post-mortem podaci** su podaci do kojih se došlo putem obdukcije.

6.2. Istraživanje

Najveći problem sa kojim se Institut suočava od samog osnivanja je nedostatak informacija. Trenutno, ova institucija prvenstveno se oslanja na istrage koje provode SIPA, Obavještajno-sigurnosna agencija (OSA), entitske i kantonalne policije, te na istrage timova istražitelja Instituta na terenu. Također, Institut je veoma otvoren za saradnju sa organizacijama civilnog društva i u svom radu oslanja se na njihovu dokumentaciju, kao i na dokumentaciju pravosudnih organa. Sa tim u vezi, ova institucija polaže velike nade da će se putem primjene Sporazuma o priznaju krivice, čija je primjena propisana članovima 229,

230. i 231. ZKP BiH¹⁸², doći do nespornih podataka o lokacijama masovnih ili pojedinačnih grobnica, kao što je to pokazala praksa primjene ovog pravnog instituta pred Haškim tribunalom.¹⁸³ Na kraju, Institut vjeruje da na terenu postoji jedan broj ljudi, očevidaca, insajdera, čak i počinilaca koji bi željeli da daju informacije o mogućim lokacijama grobnica. Upravo sa ovakvim osobama timovi istražitelja ove institucije imaju neposredan kontakt. Vrlo je značajno napomenuti da Institut, kada dođe do njih, čak i da su oni neposredni počiniovi, nije u obavezi, zbog svog specifičnog mandata, da o tome informira policiju ili Tužilaštvo BiH!¹⁸⁴ Isto je tako važno istaći da uprkos prethodno rečenom, ova institucija nema ovlaštenje da ikome garantira imunitet od krivičnog i drugog gonjenja. U praksi, Institut ovakvim osobama garantira da će, u slučaju pokretanja krivičnih postupaka za ratne zločine protiv njih, svjedočiti da su bili spremni na saradnju i da su omogućili da se određeni broj nestalih pronađe i identificira.

6.3. Postupak ekshumacija

Ekshumacije su sudsko-istražne radnje. U skladu sa ZKP BiH, sve istražne radnje provodi tužilac. S obzirom na činjenicu da je Tužilaštvo BiH nadležno za provođenje istrage u predmetima krivičnih djela iz jurisdikcije Suda BiH, te za procesuiranje optuženih lica pred tim sudom, gdje spadaju i slučajevi ratnih zločina, tužioci iz ovog tužilaštva nadležni su za provođenje radnji u pravcu rasvjjetljavanja sudsbine nestalih, jer se ti slučajevi gotovo u potpunosti odnose na ratni zločin. Međutim, ekshumacije, pored tužioca, može inicirati i Institut.

Nakon saznavanja o postojanju masovnih ili pojedinačnih grobnica, u skladu sa procedurom propisanom u ZKP BiH, Tužilaštvo BiH obavještava Sud BiH, a Sud BiH izdaje naredbu za provođenje ekshumacije. Međutim, zbog toga što Tužilaštvo BiH nema dovoljan broj tužioca koji bi bili direktno prisutni na ekshumacijama, tj. na identifikacijama, Tužilaštvo BiH u praksi „spušta“ nadležnost

¹⁸² Više informacija o ZKP BiH i Sporazumu o priznanju krivice u Poglavlju II, dio Krivična pravda.

¹⁸³ Na primjer, u slučaju Erdemović, koji se vodio pred MKS i koji je zaključen primjenom Sporazuma o priznanju krivice, optuženi Dražen Erdemović otkrio je lokaciju masovne grobnice na lokalitetu Pilice, u kojoj je bilo sahranjeno preko 1200 Srebreničana, a u čijoj egzekuciji je i sam učestvovao.

¹⁸⁴ http://www.icty.org/x/cases/erdemovic/cis/bcs/cis_erdemovic_BCS.pdf

¹⁸¹ Član 21. Zakona o nestalim osobama. Ista referenca.

na okružna i kantonalna tužilaštva.¹⁸⁵ Ova saradnja ne odvija se uvjek na zadovoljavajući način.¹⁸⁶

Problem je u tome što se neka okružna i kantonalna tužilaštva proglašavaju nenađežnim za ekshumacije, tj. identifikacije, zato što je za njih, u skladu sa ZKP BiH, nadležno Tužilaštvo BiH. Argument protiv ovih tvrdnji je da entitetske pravosudne institucije insistiraju da se slučajevi ratnih zločina provode i na ovim nivoima (kao što se trenutno i provode), a što je potvrđeno Državnom strategijom za rad na predmetima ratnih zločina, koja je usvojena u decembru 2008. godine.¹⁸⁷ Međutim, sa ovom argumentacijom se nastavlja.

- *Ekshumacije su sudske istražne radnje za koje je nadležno Tužilaštvo BiH. Nakon saznavanja o postojanju masovnih ili pojedinačnih grobnica, u skladu sa procedurom propisanom u ZKP BiH, Tužilaštvo BiH obavještava Sud BiH, a Sud BiH izdaje naredbu za provođenje ekshumacije.*
- *Ekshumacijama, u skladu sa ZKP BiH, pored tužioca, prisustvuju i drugi profili, kao što su vještak sudske medicine, krim-inspektor u svrhu uzimanja izjava od svjedoka o okolnostima nestanka, krim-tehničar radi utvrđivanja činjenica tokom eksumacija i biofizički antropolozi, kao obavezan sastav. Po potrebi, tu mogu biti i demineri, kao i neki drugi profili (na primjer speleolozi, ronioci itd.), u zavisnosti od terena gdje se nalaze grobnice.*

Kao što je istaknuto, ekshumacije može da inicira i Institut za nestale osobe. Vrlo često se Institut tokom provođenja ove aktivnosti rukovodi takozvanim Banjalučkim, tj. Sarajevskim dogовором из 1996. godine. Naime, zbog nepovjerenja da će istražni organi iz onog entiteta čije su institucije počinile zločin biti spremne da pokrenu istrage u

¹⁸⁵ Pretpostavlja se da će tokom 2009. godine Tužilaštvo BiH imati dovoljno kapaciteta da samostalno rukovodi aktivnostima ekshumacija i identifikacija.

¹⁸⁶ To se provenstveno odnosi na saradnju između Tužilaštva BiH i okružnih tužilaštva u RS, mada ima primjera nesaradnje i kantonalnih tužilaštava. Intervju sa članovima Kolegija direktora Instituta za nestale osobe Markom Jurišićem, Amorom Mašovićem i Milanom Bogdanićem.

¹⁸⁷ Više informacija o ovoj strategiji u Poglavlju II, Krivična pravda.

pravcu istraživanja sADBINE nestalih iz drugog naroda, OHR i entitetske vlade postigle su dogovor o mjerama za traženje nestalih osoba.¹⁸⁸ Ovim su uspostavljena Pravila za ekshumacije i uklanjanje nesahranih posmrtnih ostataka, a kojima je propisan Proces zajedničkih ekshumacija. Suština dogovora je da **mjesno nadležni organi**, u to vrijeme istražne sudije,¹⁸⁹ ne provode ekshumacije, već nadležni organi (istražne sudije) zainteresirane strane, tj. iz entiteta (naroda) koji potražuju tijela. Entitetske policije koje imaju jurisdikciju nad terenom gdje se nalazi lokacija grobnice obavezne su da osiguraju i mjesto i rad tima za ekshumacije. Upravo ovim sporazumom promoviran je etnički pristup u pravcu ekshumacija i identifikacija, a koji su već provodile entitetske komisije za nestale. Na primjer, ukoliko se radilo o nestalim Srbima iz Sanskog Mosta, istrage i ekshumacije vršio bi istražni sudija iz Banje Luke, a ukoliko se radilo o nestalim Bošnjacima iz Prijedora, ekshumacije bi vršio kantonalni istražni sudija iz Bihaća.

Isti princip rada i danas je ostao na snazi, ali više iz praktičnih razloga, iako se situacija drastično promjenila. Konkretno, osnovani su Sud i Tužilaštvo BiH koji su uspostavili nadležnost u predmetima ratnih zločina, te je usvojen i ZKP BiH, dok, posmatrajući individualni nivo, postoji povjerenje (ili ograničeno povjerenje) u nepristrasnost entitetskih pravosudnih institucija, koje, također, imaju nadležnost u pravcu procesuiranja slučajeva ratnih zločina počinjenih na teritoriji pod njihovom jurisdikcijom.¹⁹⁰ Naime, Institut za nestale osobe šalje poseban dopis Tužilaštву BiH, sa obrazloženjem zašto **mjesno nenađežni organi** (tužilaštva) treba da nastave sa istragama: oni su u prethodnom periodu, a u skladu sa pomenutim dogovorima, provodili istragu u konkretnom slučaju, ekshumirana tijela nalaze se u institucijama pod njihovom jurisdikcijom itd.¹⁹¹

6.4. Identifikacija

Identifikacija je, poput ekshumacije, također sudske istražne radnje, te njome rukovodi tužilac.

¹⁸⁸ Predmet Selimović i ostali protiv Republike Srpske (CH01-8365 iz 2003. godine)

¹⁸⁹ U to vrijeme, u skladu sa tada važećim ZKP, istrage su vodile istražne sudije.

¹⁹⁰ Više informacija u Poglavlju II, dio Krivična pravda.

¹⁹¹ Intervju sa članovima Kolegija direktora Instituta za nestale osobe Markom Jurišićem, Amorom Mašovićem i Milanom Bogdanićem.

Proces identifikacije sastoji se iz tri faze:

- izolovanje DNK profila iz koštane mase koja je pronađena u grobnicama i krvi porodica čiji su članovi nestali, te njihovo poređenje,
- upoređivanje ante-mortem i post-mortem podataka i
- potvrda porodice da se radio njihovom članu.

U procesu identifikacije, tačnije u njegovoj prvoj fazi, ICMP ima ključnu ulogu.¹⁹² Naime, ICMP je odgovoran da izoluje profil DNK iz krvi koju su dale porodice nestalih, kao i iz koštanog sastava koji je pronađen u pojedinačnim ili masovnim grobnicama, a na osnovu uzorka koji su pripremili patolozi Instituta.¹⁹³ Najvjerniji koštani uzorak izvlači se iz zuba ili butne kosti (femura). Što se tiče krvi srodnika, najbolje je da je daju najbliži srodnici, prvenstveno majka i otac, zato što bi se, u postupku poređenja uzorka iz koštanog sastava i krvi dobili najprecizniji uzorci. Međutim,

krv se uzima i od braće i sestara te daljih srodnika. Posljednja faza rada ICMP-a je upoređivanje uzorka koji je izoliran iz krvi porodica i uzorka iz koštanog sastava. Po standardima, to tzv. Upoređivanje, tj. „mečiranje“, trebalo bi da se poklapa 99,999999%. Međutim, samo poklapanje DNK nužno ne dovodi do uvjerenja da se zaista radi o određenoj osobi, naročito zato što se ponekad dešava da je ovaj procenat poklapanja DNK znatno niži. To se dešava zato što uzorci propadaju ili postoje uzorci krvi samo od daljih srodnika, jer nema bližih, ili je uzorak krvi nedovoljan i slično.

Iz tog razloga, potreban je i drugi korak, a to je provjeravanje baze ante-mortem i post-mortem podataka. Nakon okončanja ovih prvih dviju faza, identitet osobe je u suštini poznat. Međutim, potrebna je posljednja potvrda člana porodice da se zaista radi o određenoj osobi, a što je finalna faza u procesu identifikacije. Tokom tog posljednjeg koraka obavezno je prisustvo postupajućih tužioca, krim-inspektora i krim-tehničara, vještačke sudske medicine, te predstavnika Instituta za nestale i članova porodica.

6.4.1. Dosadašnji rezultati identifikacija

Nakon završenog oružanog sukoba u BiH potraživano je oko 30.000 tijela. Konkretno, Kancelarija za traženje nestalih i zarobljenih RS na kraju rata potraživala je oko 5.180 osoba. Do zvaničnog prelaza

nadležnosti sa ove entitetske institucije na Institut za nestale 2006. godine, Kancelarija je ekshumirala oko 3500 tijela, od kojih je 2900 identificirano.¹⁹⁴ Što se tiče Državne komisije za traženje nestalih i Komisije za nestale osobe Federacije BiH, one su nakon rata potraživale oko 27.000 nestalih. Do svog ukidanja 2006. godine ekshumirale su oko 20.000 posmrtnih ostataka, što je, prema procjenama, oko 17.000 tijela. Od tog broja identificirano je oko 12.000 nestalih.¹⁹⁵

Od 1. januara 2008. godine, kada je Institut za nestale osobe postao u potpunosti operacionalan, identificirano je oko 1000 nestalih. To su tijela koja su ekshumirana ranijih godina, aktivnostima Državne komisije za traženje nestalih, Komisije za nestale osobe Federacije BiH kao i Kancelarije za traženje nestalih i zarobljenih RS. U periodu pune funkcionalnosti Instituta, ekshumirano je 445 cijelih tijela i 1400 ostataka. Trenutno se u mrtvačnicima širom BiH nalazi preko 4.000 neidentificiranih tijela.

¹⁹² ICMP je međunarodna organizacija koja je osnovana 1996. godine na samitu sedam ekonomski najsnaznijih država (G-7) u Lionu (Francuska), sa ciljem rješavanja sudbina nestalih građana Srbije, Hrvatske, Crne Gore i BiH. Međutim, nakon započinjanja sukoba na Kosovu i u Makedoniji, ICMP je proširio svoje djelovanje i na njih. U vezi sa svojim mandatom ICMP provodi aktivnosti povezivanja vlada iz regionala, te njihovim institucijama koje se bave rješavanjem problema nestalih, pruža stručnu i tehničku pomoć. ICMP naročitu pažnju poklanjanju podizanju kapaciteta udruženja nestalih i njihovoj regionalnoj saradnji, kako bi se glas žrtava organizirano čuo u svim vladama u regionu. Na kraju, Međunarodna komisija za nestale pokreće javne debate kako bi dobila opštu saglasnost i podršku javnosti za realiziranje svog mandata.

¹⁹³ Tokom provođenja svog mandata ICMP se susretao sa brojnim problemima. Konkretno, dok su, na primjer, porodice nestalih Bošnjaka i Hrvata bile vrlo spremne da daju krv kako bi se izolirao profil DNK, porodice nestalih Srba okljevali su da sarađuju. Naime, oni su izražavali nepovjerenje u rad ove organizacije, zato što se uzorci neće čuvati u RS, već u Federaciji BiH, gdje se nalaze laboratorije ICMP. Neke srpske porodice ni do danas nisu dale krv, bilo zbog nepovjerenja, bilo zato što više ne žive u BiH.

¹⁹⁴ Razgovor sa Milanom Bogdanićem, članom Kolegija direktora Instituta za nestale osobe i direktorom Kancelarija za traženje nestalih i zarobljenih RS.

¹⁹⁵ Razgovor sa Amorom Mašovićem, predsjednikom Državne komisije za traženje nestalih, jednim od direktora Komisije za nestale osobe Federacije BiH i članom Kolegija direktora Instituta za nestale osobe; Razgovor za Markom Jurišićem, jednim od direktora Komisije za nestale osobe Federacije BiH i članom Kolegija direktora Instituta za nestale osobe.

7. Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava

Institut je osnovan 1992. godine i on funkcionira kao pravno lice u sklopu Univerziteta u Sarajevu. Ovo je jedina naučna institucija u BiH kojoj je težište upravo istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog humanitarnog prava. Preciznije, u skladu sa svojim mandatom, Institut se bavi dokumentiranjem ovih povreda na interdisciplinarni način, pokrivajući historijske, pravne, sociološke, demografske, politološke i druge aspekte, kako bi se na sveobuhvatan način istražio zločin i njegove posljedice. Sa tim u vezi, Institut stvara evidenciju o počiniocima i žrtvama, te o dokumentaciji na osnovu koje zasniva svoje zaključke koji proističu iz mandata, utvrđuje mjesto, vrijeme i okolnosti pod kojim je izvršen zločin, formira evidenciju uništenih i oštećenih spomenika kulture, te je u vezi sa tim utvrdio približan iznos materijalne štete itd. Također, da bi javnost informirao o svojim nalazima, Institut objavljuje rezultate do kojih je došao i organizira okrugle stolove u vezi sa svojim nalazima. Na kraju, važno je istaći da ova institucija provodi mjere zaštite podataka putem arhivističke obrade dokumentacije i putem digitalizacije kroz razvoj baze podataka.

■ Samo primjenom naučno-istraživačke metode može se utvrditi istina o oružanom sukobu. Naučno-istraživačka saznanja daju trajni osnov za prevenciju počinjenja zločina i ona se trebaju zasnivati na interdisciplinarnom pristupu, pokrivajući historijske, pravne, sociološke, demografske, politološke i druge aspekte, kako bi se na sveobuhvatan način istražio zločin i njegove posljedice.

U vezi sa mandatom, Institut sarađuje sa svim relevantnim institucijama u BiH i inostranstvu, kao i sa domaćim i međunarodnim NVO-ima, odnosno pojedincima koji mogu da pomognu u postizanju ciljeva. Ova institucija naročitu pažnju poklanja saradnjom sa pravosudnim institucijama u pravcu pružanja podrške krivičnim istragama i suđenjima za ratne zločine. Također, Institut pruža stručnu pomoć istraživačima iz BiH i inostranstva koji su zainteresirani za rad na istraživanju i analizi kršenja međunarodnog humanitarnog prava tokom oružanog sukoba u BiH i sa tim u vezi razvija saradnju sa naučnim i drugim ustanovama, sa ciljem da se stvori jedan broj relevantnih mlađih istraživača koji bi bili zainteresirani za ovu oblast.

Sjedište Instituta je u Sarajevu.

Aktivnosti. Institut u pravcu realizacije svojih ciljeva primjenjuje naučno-istraživačke metode, sa uvjerenjem da se jedino na ovaj način može utvrditi istina o oružanom sukobu u BiH, te da naučno-istraživačka saznanja daju trajni osnov za prevenciju počinjenja zločina.

Kao što je istaknuto, Institut je u pravcu realizacija svojih programskih aktivnosti u neposrednoj saradnji sa velikim brojem institucija u BiH i inostranstvu. Naročito je važno naglasiti saradnju sa Komisijom UN-a za utvrđivanje ratnih zločina u bivšoj Jugoslaviji¹⁹⁶ i MKSJ. Konkretno, direktor instituta Smail Čekić bio je svjedok ekspert u Haškom tribunalu u više postupaka. Također, tužilaštvo MKSJ je, između ostalih, koristilo dokumentaciju i nalaze Instituta, prevenstveno one koje se tiču stradanja stanovništva u Sarajevu, i to konkretno u predmetima Stanislav Galić i Slobodan Milošević. Ova dokumentacija prihvaćena je kao dokazni predmet. Naime, Institut je još tokom rata obavio istraživanje o stradanju građana Sarajeva na području grada u opsadi. Tim istraživanjem utvrđeno da je oko 340.000 stanovnika bilo u opsadi, te da je od aprila 1992. do decembra 1995. u dijelovima šest sarajevskih opština-Stari Grad, Centar, Novo Sarajevo, Novi Grad, Ilička i Vogošča stradalo ukupno 18.888 osoba.¹⁹⁷

Institut je svojom dokumentacijom dao doprinos u pravcu podizanja optužnice BiH protiv Državne zajednice Srbija i Crna Gora za genocid,¹⁹⁸ kao i u izradi tzv. Narodne tužbe (Actio popularis) protiv generalnog sekretara UN-a Butrosa Butrosa Galija i specijalnog predstavnika generalnog sekretara UN-a za bivšu Jugoslaviju Jasusija Akasija (Jasušija Akašija), kao i Narodne tužbe protiv Slobodana Miloševića 1995. godine.¹⁹⁹

Na kraju, važno je saopštiti da je direktor Instituta Smail Čekić bio angažiran u radu Komisije za Srebrenicu, kao i u radu Komisije za Sarajevo.

¹⁹⁶ Više informacija o radu ove Komisije u Poglavlju II, dio Kričivna pravda.

¹⁹⁷ ICTY, Predmet Milošević (IT-02-54), Broj žrtava u opsadi Sarajeva od aprila 1992. do decembra 1995; ICTY, Predmet Galić (IT-98-29), Gubici među stanovništvom tokom opsade Sarajeva od 10. septembra 1992. do 10. augusta 1995.

¹⁹⁸ <http://www.institut-genocid.ba/tekst.php?id=146>

¹⁹⁹ Slučaj se vodio pred Međunarodnim sudom pravde od 1993. godine. Presuda u predmetu oglašena je 26. februara 2007. godine.

²⁰⁰ Ovi dokumenti poslati su, između ostalih, Generalnoj skupštini UN-a, Vijeću sigurnosti UN-a, svim vladama i članicima UN-a, MKSJ itd. Inače, Narodnom tužbom protiv tadašnjeg predsjednika Srbije Slobodana Miloševića, Institut je, između ostalog, tražio od tadašnjeg glavnog tužioca MKSJ Richarda Goldstonea (Richard Goldstone) da otvori krivičnu istragu protiv Miloševića.

III REPARACIJE

III REPARACIJE

1. Uvod

U BiH još uvijek nije izrađena strategija koja bi na sveobuhvatan i sistematski način pristupila reguliranju pitanja pojedinačnih i kolektivnih materijalnih i nematerijalnih reparacija putem naknade (kompenzacije), restitucije, rehabilitacije, različitih oblika satisfakcije i garancije da se takva djela neće ponoviti. Kako je istaknuto, svi ovi oblici reparacija definirani su u Rezoluciji Generalne skupštine UN-a iz 2006. godine pod nazivom Osnovni principi i smjernice o pravu na pravni lik i reparacije za žrtve teških kršenja međunarodnih ljudskih prava i ozbiljnih povreda međunarodnog humanitarnog prava.²⁰⁰

Dominantan oblik reparacija su kompenzacije koje se ostvaruju na osnovu entitetskih zakona o pravima civilnih žrtava rata i ratnih vojnih invalida (RVI), te, u manjoj mjeri, putem postupaka za naknadu materijalne i nematerijalne štete pred sudovima u BiH, regionu, kao i pred Evropskim sudom za ljudska prava. Jedini državni instrument u pogledu kompenzacija je Zakon o nestalim osobama. Međutim, ovaj zakon na identičan način, poput entitetskih zakona, regulira ovu oblast. Naime, oni ne daju sistemska rješenja u pogledu kompenzacija, već im prilaze na uzak način, svodeći ih na isplaćivanje individualnih mjesecnih naknada zbog tjelesnog oštećenja, odnosno na isplaćivanje po osnovu ubijene, umrle ili nestale osobe, te po osnovu seksualnog zlostavljanja i silovanja.

Drugi, također važan oblik reparacija u BiH je restitucija, koja se ogleda kroz različite aktivnosti u pravcu implementacije Aneksa VII Dejtonskog sporazuma (Sporazum o povratku izbjeglica i raseljenih osoba).

■ *Cilj mehanizma reparacija direktno utječe na prevazilaženje posljedica zločina i na vraćanje dostojanstva žrtvama, koje im je oduzeto nanošenjem povreda. Da bi se došlo do toga cilja, država je u obavezi da ustanovi, finansira i provodi programe reparacije, bilo zbog pravne bilo zbog moralne obaveze, jer je napravila propust u ispunjavanju svoje primarne obaveze, a to je da zaštititi prava svim svojim građanima.*

Na kraju, treći oblik reparacija je realiziranje aktivnosti s ciljem pružanja satisfakcije žrtvama, na

²⁰⁰ Više informacija pronaći u Poglavlju I.

primjer, putem podizanja memorijala.²⁰¹ Primjeno je da se širom BiH podižu spomen obilježja koja su posvećena civilnim žrtvama rata, RVI i veteranim. Međutim, ona su gotovo u potpunosti jednonacionalna. Još uvijek su rijetki primjeri spomenika koji tretiraju žrtvu na nadnacionalan način ili spomenika koji bi bili posvećeni žrtvama iz više etničkih zajednica.

Rezolucija Generalne skupštine UN-a Osnovni principi i smjernice o pravu na pravni lik i reparacije za žrtve teških kršenja međunarodnih ljudskih prava i ozbiljnih povreda međunarodnog humanitarnog prava definirala je sljedećih 5 oblika reparacija:

- *kompenzacije - predstavljaju materijalno zadovoljenje žrtava putem obezbjeđivanja jednokratnih, mjesecnih ili drugih naknada na osnovi zakona i podzakonskih akata, kao i putem pokretanja krivičnih ili parničnih postupaka zbog materijalne odnosno nematerijalne štete koja je počinjena u periodu kršenja ljudskih prava;*
- *restitucija - predstavlja povratak žrtava u situaciju koja je postojala prije početka kršenja ljudskih prava: puštanje na slobodu, osiguravanje građanskih prava i sloboda, povratak imovine, povratak u mesta iz kojih su raseljene i drugo;*
- *rehabilitacija - predstavlja pružanje psihološke i druge podrške (medicinske) zbog preživljenih ratnih trauma ili fizičkih povreda;*
- *različiti oblici zadovoljenja - predstavljaju simbolične metode putem kojih će biti umanjene posljedice štete: rješavanje sudbine nestalih i razni oblici simboličnih reparacija poput izvinjenja, podizanja memorijala, utvrđivanje činjenica o zločinima i slično;*
- *garancija neponavljanja - predstavlja postupke osiguranja kojima će se garantirati da se u budućnosti neće ponoviti kršenja prava: demobilizacija, raspuštanje paravojnih formacija, uništavanje oružja, civilna kontrola nad službama bezbjednosti, reforma službi bezbjednosti, reforma pravosuđa itd.*

²⁰¹ Ostali primjeri bi svakako mogli biti istraživanje sudbine nestalih itd.

2. Restitucija - implementacija Aneksa VII Dejtonskog sporazuma

- Aneks VII predviđa povrat i rekonstrukciju imovine, tj. pravednu naknadu štete zbog uništene imovine i povratak (fizički i održivi povratak), te obavezuje sve institucije vlasti da stvore sve neophodne preduslove da bi se odredbe ovog aneksa ispunile.²⁰² Tu se prvenstveno misli na omogućavanje slobode kretanja i sigurnost, rješavanje pitanja nestalih, ukidanje diskriminacionog zakonodavstva (ratnog zakonodavstva) o pitanju povratka i povrata imovine, zabranu govora mržnje u medijima (naročito u pogledu povratnika), pokretanje postupaka protiv onih koji su kršili odredbe međunarodnog humanitarnog prava²⁰³, te onih koji onemogućavaju povratak, provođenje deložacija i drugo.
- Prema podacima Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine, od početka rata do potpisivanja Dejtonskog sporazuma 2,2 miliona osoba prisilno je napustilo svoje domove.²⁰⁴ Isti izvor navodi da su zvanične statistike registrirale preko milion povratnika.²⁰⁵ Međutim, uprkos jasnoj definiciji Aneksa VII o povratku izbjeglih i raseljenih lica u svoje prijeratne domove, mnogi izvori navode da se ove statistike zapravo odnose na rekonstrukciju kuća i povrat imovine, a ne na stvarni povratak, te da nije napravljena jasna razlika

između povratnika koji su samo ušli u posjed imovine, bilo da je ona vraćena ili rekonstruirana, i onih koji su ostali da žive u njoj.²⁰⁶

- Trenutno je u bazi podataka Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice BiH registrirano oko 50.000 porodica za povratak. Također, ovo Ministarstvo izašlo je sa procjenom da bi još oko 150.000 objekata trebalo da bude rekonstruirano. Dio tih objekata zahtjeva manju intervenciju, dok je neke kuće potrebno graditi iz temelja.²⁰⁷ Kako bi se dobila jasnija slika koliko je sredstava potrebno za realiziranje ovog procesa, korisno je istaći da je za rekonstrukciju jedne kuće iz temelja potrebno izdvojiti oko 25.000 KM, u zavisnosti od veličine. Generalno, kada se govori o rekonstrukciji, uglavnom se govori o podizanju kuće iz temelja. Godišnje se za proces obnove i povrata na svim nivoima vlasti izdvaja tek oko 100 miliona KM i čitav ovaj proces finansira se prvenstveno iz domaćih sredstava. Princip koji podržava ovakav pristup leži u jednoj od pomenutih obaveza države, a to je preuzimanje svih neophodnih mjera kako bi se spriječilo kršenje ljudskih prava. Ukoliko država propusti da ispunji svoju obavezu, odgovorna je da ponudi programe reparacija.²⁰⁸

2.1. Istorijat

2.1.1. RRTF

Do formiranja Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice i prenošenja ovlaštenja za implementaciju Aneksa VII na ovu instituciju, agencija RRTF pri OHR-u

koordinirala je proces povratka izbjeglica i raseljenih lica. Aktivnosti ove agencije odnosile su se na olakšavanje procesa povratka putem inicijativa usmjerenih na osiguravanje stambenog prostora (povrat i rekonstrukcija) sa ciljem da svi imaju krov nad glavom²⁰⁹ i održivih socio-ekonomskih uslova za povratnike (održivi povratak), kao što je nediskriminirajući pristup radnim mjestima, obrazovanju, javnim komunalnim uslugama i zdravstvenoj zaštiti, te zastupljenost u vladinim i pravosudnim organima.

²⁰² Navedeni izvor, str. 20

²⁰³ Iako to u praksi nije uvijek bio slučaj, cilj Aneks VII svodi se na fizički povratak kroz ostvarivanje prava na povrat imovine ili na rekonstrukciju „živežnog prostora“ (obnova kuća ili stanova) i na održivi povratak (stvaranje ostalih uslova za dostojanstven i ekonomski održiv život).

²⁰⁴ Aneks VI.

²⁰⁵ Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH, Uporedna analiza pristupa pravima izbjeglica i raseljenih osoba 2005, <http://www.mhrr.gov.ba/PDF/UporednaAnalizaBosanskiWEB.pdf> str. 45

²⁰⁶ Helsinski komitet za ljudska prava u BiH: Izvještaj o stanju ljudskih prava u BiH za 2007. godinu, <http://www.bh-hchr.org/Izvjestaji/izvj2007.htm>

²⁰⁷ Međutim, vjeruje se da je od tih 150.000 objekata najveći broj upravo onih koji bi trebalo da se podignu iz temelja.

²⁰⁸ Više informacija o odgovornosti država pronači u Poglavlju I.

²⁰⁹ RRTF je koordinirao rekonstrukciju stambenog prostora i nadzirao implementaciju imovinskih zakona prema kojim su sve izbjeglice i raseljena lica imali pravo na povrat svojih prije-ratnih domova.

Međutim, iako je implementacija Aneksa VII predstavljala prioritet za međunarodnu zajednicu, čitav proces je do 1999. godine tekoao vrlo sporo. Ključni razlog za to je nepostojanje sigurnosnih uslova, neizvršene reforme u policiji i pravosuđu, nespremnost policije da istraži slučajeve ratnih zločina i slučajeve napada na povratnike, nespremnost pravosuđa da procesuira ovakve slučajeve, političke elite koje su vodile rat još uvijek su bile na vlasti, diskriminatory imovinski zakoni (na primjer zakoni o napuštenoj imovini) nisu bili ukinuti, Visoki predstavnik nije imao Bonske ovlasti²¹⁰, a domicilno stanovništvo se protivilo povratku prijeratnih stanovnika. Započinjanjem procesa certifikacije u policiji, koji je trajao od 1999. do 2002. godine, kao i započinjanjem procesa reimenovanja sudija i tužioca, koji je trajao od 2002. do 2004. godine, a naročito usvajanjem Plana za provedbu imovinskih zakona (PLIP), stvorili su se uslovi za povratak.²¹¹

Organizacije koje su bile uključene u rad RRTF-a bile su: OHR, Visoki komesar UN-a za izbjeglice (UNHCR), Evropska komisija, Humanitarna kancelarija Evropske komisije (ECHO), vlade Njemačke, Holandije i SAD-a, Svjetska banka, Policijska misija EU (EUPM), Organizacija za sigurnost i saradnju u Evropi (OSCE), Razvojna agencija Ujedinjenih nacija (UNDP), Međunarodna grupa za menadžment (IMG), Međunarodna organizacija za migracije (IOM), Komisija za imovinske zahtjeve raseljenih lica i izbjeglica (CRPC) i SFOR.

²¹⁰ Na Bonskoj konferenciji o implementiranju mira, održanoj u decembru 1997. godine, Vijeće za implementaciju mira razmatralo je napredak u implementiranju Dejtonskog sporazuma i njegovih Aneksa. Ovom prilikom Vijeće je pozdravilo namjeru Visokog predstavnika da iskoristi svoja krajnja ovlaštenja u regiji u vezi sa interpretacijom Sporazuma o civilnoj implementaciji Dejtonskog sporazuma, a s ciljem olakšanja ili razriješenja teškoća putem donošenja obavezujućih odluka, kad on smatra za neophodno. To su bila sljedeća pitanja: a) vrijeme, mjesto i predsjedavanje sastancima zajedničkih institucija; b) privremene mjere koje stupaju na snagu kad strane nisu u mogućnosti da se dogovore i koje ostaju važeće dok Predsjedništvo ili Vijeće ministara ne usvoji odluku o tom pitanju u skladu sa Dejtonskim sporazumom; c) druge mjere pri osiguranju implementiranja Dejtonskog sporazuma u cijeloj Bosni i Hercegovini, kao i neometanog rada zajedničkih institucija. Takve mjere mogu uključivati aktivnosti protiv osoba koje obavljaju javnu službu ili funkcionera kojih izostaju sa sastankom iz neopravdanih razloga ili za koje Visoki predstavnik smatra da narušavaju pravne obaveze uspostavljene Dejtonskim sporazumom ili rokove za njihovo implementiranje. Više informacija može se naći na:

^bonska konferencija o implementaciji mira, 1997. godine
^hhttp://www.ohr.int/pic/default.asp?content_id=29660

²¹¹ Informacije o procesu certificiranja policijaca i reimenovanja sudija i tužioca mogu se pronaći u Poglavlju II, dio Institucionalne reforme.

2.1.2. PLIP

U skladu sa poglavljem 2 Aneksa VII Dejtonskog sporazuma formirana je Komisija za imovinske zahtjeve raseljenih lica i izbjeglica, kao ključni organ za donošenje odluka o imovinskim pravima lica koja nisu u posjedu svoje imovine. Ova Komisija je već 1997. godine počela sa izdavanjem odluka neophodnim za povrat imovine. Međutim, ubrzo je postalo jasno da sama odluka CRCP-a nije garantirala i njeno izvršenje, odnosno povrat imovine, s obzirom da izvršenje odluka ovog tijela nije regulirano Aneksem VII. Generalno, prvi konkretni pomaci u pravcu realizacije Aneksa VII, kao i u pravcu realizacije odluka CRPC-a, dogodili su se tek 1998. godine uslijed pritiska međunarodne zajednice, a prvenstveno nakon što je Visoki predstavnik, kao što je rečeno, u decembru 1997. godine dobio tzv. „Bonske ovlasti“. Koristeći nova ovlaštenja, Visoki predstavnik je u periodu 1998-1999. godine nametnuo usvajanje zakona, među kojima je, pored imovinskih zakona, prvo u Federaciji BiH, a zatim i u RS-u, usvojen i Zakon o izvršenju odluka CRPC-a u oba entiteta (u oktobru 1999. godine). Ovi zakoni su regulirali povrat imovine na način da su prijeratni vlasnici imovine sticali pravo na povrat, čime su, između ostalog, ukinuti diskriminatory ratni zakoni o napuštenoj imovini. I pored toga, povrat imovine i povratak nisu tekli kako je bilo planirano zbog svih pomenutih razloga. Zato se javila potreba za definiranjem strategije, tj. planom koordinacije aktivnosti ključnih međunarodnih organizacija koje su se bavile pitanjem povratka: OHR, UNHCR, OSCE, UNMIBH i CRPC. Rezultat ovih naporova je definiranje Plana za provedbu imovinskih zakona (PLIP), koji je stvoren da bi se osiguralo priznavanje i ostvarivanje imovinskih prava, te da se svi neriješeni zahtjevi za povrat imovine riješe. Cilj PLIP-a je bila depolitizacija povrata imovine i procesa povrata, te da se građanska prava svih pojedinača stave ispred političkih interesa. Da bi se podržao ovakav pristup, od neposredne važnosti je, kako je to naglašeno u planu, bila reforma policije i pravosuđa, čime bi se ostvarili sigurnosni uslovi za povratak i istražili i procesuirali svi slučajevi ometanja povrata, te provele deložacije osoba koje su bespravno ušle u posjed tuđe imovine. Također, u okviru plana naročito je bilo važno i pitanje da li su policijaci, sudije i tužioci u posjedu tuđe imovine, a što je proizvelo dalekosežne posljedice, s obzirom na to da je uzurpacija imovine bila jedan od kriterija za donošenje odluka o tome da li će policijci dobiti certifikat za rad u policiji, odnosno da li će sudije ili tužioci biti reimenovani.²¹² Neposredno nakon usvajanja PLIP-a,

²¹² Više informacija o procesu certifikacije policijaca i procesu reimenovanja u pravosuđu vidjeti u Poglavlju II, dio Institucionalne reforme.

usvojeni su svi imovinski zakoni kojima je u potpunosti regulirana ova oblast, a čime je omogućeno da se imovina gotovo u potpunosti vrati nekadašnjim vlasnicima. Ovi zakoni su i danas na snazi.

2.1.3. Povrat imovine i rekonstrukcija

Nakon potpisivanja Dejtonskog sporazuma i formiranja CRPC-a, oni građani koji su u toku rata napustili svoju imovinu podnosili su zahtjev CRPC-u za povrat, a koji je po službenoj dužnosti od relevantnih ustanova tražio dokaze i na osnovu toga utvrđivao vlasništvo i izdavao rješenja za povrat imovine. Na osnovu rješenja o izvršenju odluke CRPC-a, građani su tražili da se provede postupak deložacija privremenih korisnika, te da uđu u posjed svojih prijeratnih domova. Za stanove nad kojima su građani prije rata imali stanarsko pravo postojao je rok u kojem su morali podnijeti zahtjev za povrat, dok to sa privatnom imovinom nije bio slučaj. U skladu sa entitetskim Zakonima o privatizaciji državnih stanova, bez obzira da li su napuštali svoje domove ili ne, svi građani koji su prije rata imali stanarsko pravo nad svojim stanovima imali su pravo podnijeti zahtjev o otkupu stanova, pa su na osnovu ove procedure sticali vlasništvo nad svojom imovinom i imali mogućnost da upravljaju njom. Neki su ove stanove odmah po otkupu prodavali ili vršili zamjenu kako bi se vratili u mjesta u kojima su bili raseljeni, dok su neki u njima ostali da žive, što je, naravno, zavisilo od uslova života u prijeratnim prebivalištima.²¹³

Rekonstrukciji imovine pristupano je sa humanitarnog aspekta, sa ciljem da svi građani imaju krov nad glavom. Međutim, pod rekonstrukcijom se nije smatralo da se određenoj kući treba vratiti prvobitni izgled i kvadratura, već da se napravi funkcionalni prostor prema određenim standardima kako bi se što većem broju raseljenih osigurao krov nad glavom. Organizacija IMG, kao dio RRTF-a utvrdila je minimalne standarde za stanovanje: rekonstrukcija kuće zavisila je od broja članova porodice, tako da se u praksi rekonstrukcija vršila po principu 5-7 m² po članu domaćinstva.²¹⁴

²¹³ Kao što je već naglašeno, sam ulazak u posjed prijeratne imovine (kao i rekonstrukcija) nije i još uvijek ne predstavlja jedini faktor koji utiče na odluku da li će se građanin vratiti u svoje prijeratno prebivalište, nego je neophodno raditi na inicijativama usmjerenim ka održivom povratku.

²¹⁴ Na primjer, ako je domaćinstvo brojalo 5 članova, onda se rekonstruiralo samo 25 m² kuće, bez obzira na njenu prijeratnu kvadraturu.

2.1.4. Prijenos ovlaštenja na državne organe vlasti

Pitanje implementacije Anekса VII Dejtonskog sporazuma u potpunosti je prebačeno na državne organe vlasti, a koordinacionu ulogu ima državno Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice. Entitetska i kantonalna ministarstva koja se bave pitanjem povratka daju doprinos realizaciji ovog Anekса. Također, neke lokalne administracije imaju svoja specijalna odjeljenja za povratak, dok se na terenu uglavnom sreće situacija da je više opštinskih službi zaduženo za rješavanje ovog problema.

Kada je Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice preuzealo koordinaciju u pravcu implementacije Aneksa VII, plan utroška sredstava nije postojao, tako da su entitetska ministarstva svoja budžetska sredstva ulagala u opštine, što je dovodilo do preklapanja aktivnosti i sredstava. Ubrzo nakon formiranja Komisije za izbjeglice i raseljene osobe BiH, postignut je i Sporazum o udruživanju sredstava. S obzirom na to da se državni budžet usvaja svake godine i utrošak sredstava namijenjenih za rekonstrukciju utvrđuje na godišnjoj osnovi, finansijski i tehnički realizira se putem Fonda za povratak BiH, dok Komisija vodi cijelokupan proces povratak i donosi relevantne odluke o prioritetima utroška sredstava.

Na primjer, zajednička sredstva Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice, entitetskih ministarstava za pitanja izbjeglih i raseljenih lica, te Brčko distrikta za 2008. godinu iznose 38.800.000 KM. Ove institucije su u aprilu 2008. godine potpisale Sporazum o udruživanju i načinu realizacije sredstava i, u skladu sa njim, utrošak sredstava podijeljen je u četiri prioritetne oblasti: 1) rekonstrukcija stambenih objekata;²¹⁵ 2) obnova ratom uništenih stambenih zgrada;²¹⁶ 3) zatvaranje kolektivnih centara i rješavanje pitanja onih koji i dalje žive u njima²¹⁷ i 4) održivi povratak (ekonomski i socijalna pomoć, infrastruktura, zapošljavanje itd.).²¹⁸

Što se tiče prve oblasti, u maju 2008. godine donešena je odluka da će se u vezi sa rekonstrukcijom poštivati etnički princip, tj. da će se po opštinama sredstva alocirati procentualno po etničkom principu. Međunarodna zajednica je kritizirala odluku da se sredstva dodjeljuju po nacionalnom ključu s obzirom na to da se ovakva politika u dosadašnjim

²¹⁵ Oko 21 milion KM

²¹⁶ Oko 8 miliona KM

²¹⁷ Oko 4 miliona KM

²¹⁸ Oko 5 miliona KM

aktivnostima pokazala neefikasnom. Međutim, ovaj pristup je zasada ostao na snazi. U međuvremenu su usvojene i odluke o utrošku sredstava za ostale tri prioritetne oblasti. Naprimjer, usvojena je odluka o selekciji prioritetnih lokaliteta u kojima će se raditi na obnovi ratom uništenih stambenih zgrada, uključujući stambene zgrade u Mostaru, Sarajevu i drugim mjestima.

■ *Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice izradilo je 2004. godine Uputstvo o provođenju procedura za odabir korisnika programa pomoći u obnovi stambenih jedinica u svrhu povratka, koje definira kriterije za odabir povratnika čije će se stambene jedinice rekonstruirati. Prema uputstvu, potrebno je zadovoljiti slijedeće kriterije: da je korisnik pomoći izbjeglica iz BiH, raseljena osoba u BiH ili povratnik; da je iskazao namjeru za povratkom; da mu je utvrđen status vlasništva ili stanarsko pravo nad stambenom jedinicom koja je predmet rekonstrukcije; da je na dan 30.04.1991. godine imao prebivalište u stambenoj jedinici koja je predmet rekonstrukcije; da se stambena jedinica koja je predmet rekonstrukcije smatra neuslovnom za stanovanje u skladu sa utvrđenim standardima o minimumu stambenih uslova; da korisnik pomoći/nosilac domaćinstva i članovi njegovog domaćinstva od 1991. godine nemaju na teritoriji BiH drugu stambenu jedinicu koja se smatra uslovnom za stanovanje, u skladu sa utvrđenim standardima o minimumu stambenih uslova; te da korisnik pomoći nije primio pomoći u rekonstrukciji, dovoljnu da zadovolji utvrđene standarde u skladu sa utvrđenim standardima o minimumu stambenih uslova. Isti dokument regulira i posebne kriterije koji Komisiji pomažu da izvrši odabir korisnika pomoći u rekonstrukciji na transparentan način, poštujući principe jednakopravnosti pristupa pomoći u rekonstrukciji.²¹⁹ U vezi sa ovim Uputstvom važno je napomenuti da je 1999. godine Parlamentarna skupština BiH donijela Zakon o izbjeglicama iz BiH i raseljenim licima u BiH, kojim se osnivaju Komisija za izbjeglice i raseljene osobe BiH i Fond za povratak BiH, a koji su nadležni za odabir, tj. za finansiranje projekata kojima se stvaraju uslovi za realizaciju i realiziraju zahtjevi iz Aneksa VII.*

2.1.4.1. Državne institucije koje rade na implementaciji Aneksa VII

Komisija za imovinske zahtjeve raseljenih osoba i izbjeglica. Član XVI Aneksa VII predviđa da se pet godina nakon stupanja na snagu Dejtonskog sporazuma odgovornost za finansiranje i rad CRPC-a prenese na Vijeće ministara BiH. CRPC je zvanično prestao sa radom 2003. godine i njen pravni nasljednik bila je Komisija za imovinske zahtjeve raseljenih osoba i izbjeglica, sa istim mandatom.²²⁰ Ova nova komisija formirana je 2004. godine, a njene nadležnosti regulirane su Sporazumom zaključenim između Vijeća ministara BiH, vlada Federacije BiH i Republike Srpske o prijenosu nadležnosti i nastavku finansiranja i rada Komisije za imovinske zahtjeve raseljenih osoba i izbjeglica, a u skladu sa članom XVI Aneksa VII Dejtonskog sporazuma.

Institucije koje su formirane na osnovu Zakona o izbjeglicama iz BiH i raseljenim osobama u BiH. U skladu sa ovim zakonom formirani su Komisija za izbjeglice i raseljene osobe BiH²²¹, kao i Fond za povratak. Nadležnosti Komisije uključuju: odobravanje projekata rekonstrukcije i povratka koje Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice prikupi i proslijedi Komisiji na razmatranje; odobravanje zajedničkih projekata, koji će se realizirati kroz Fond za povratak; izdavanje ovlaštenja za finansijsku realizaciju odobrenih projekata rekonstrukcije i povratka putem Fonda za povratak; nadzor nad finansijskom realizacijom odobrenih projekata rekonstrukcije i povratka, uključujući očuvanje sredstava Fonda za povratak; davanje smjernica prilikom izrade podzakonskih akata kojima se regulira rad i organizacija Fonda za povratak; te razmatranje kvartalnih i privremenih izvještaja, koje direktor Fonda za povratak podnosi u pogledu upravljanja sredstvima i finansijske realizacije odobrenih projekata rekonstrukcije i povratka.²²²

Fond za povratak funkcioniра kao samostalna upravna organizacija. Ova institucija raspolaže sredstvima radi realizacije projekata povratka i rekonstrukcije, a koje svojom odlukom odobri Komisija. Ovaj Fond

²²⁰ Ovu Komisiju čini 7 članova, od kojih tri predlaže Vijeće ministara BiH, a vlade Federacije BiH i Republike Srpske predlaže po dva člana.

²²¹ Komisija se sastoji od devet članova: po tri člana Komisije dolaze iz redova svakog od tri konstitutivna naroda. Predložene članove imenuje Predsjedništvo BiH, a Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice pruža Komisiji adekvatnu administrativnu i tehničku podršku.

²²² Zakon o izbjeglicama iz BiH i raseljenim osobama u BiH (Službeni glasnik BiH, br. 23/99, 21/03 i 33/03), član 23 i 24.

²¹⁹ Službeni glasnik BiH broj 25/04

se popunjava iz primarnih i sekundarnih izvora. Primarna sredstva su sredstva iz budžeta BiH, entiteta i Brčko distrikta BiH, kao i iz kantonalnih i općinskih budžeta. Sekundarni izvor predstavljaju finansijske i druge pomoći zemalja prihvata izbjeglica iz BiH, relevantnih međunarodnih organizacija, donacije i krediti međunarodnih finansijskih institucija osiguranih za ove namjene i donacije iz privatnog sektora.

2.2. Revizija Strategije BiH za provedbu Aneksa VII

Centralna pitanja koja bi trebalo da budu rješena Strategijom BiH za provedbu Aneksa VII su:

- *rekonstrukcija stambenih jedinica izbjeglica, raseljenih osoba i povratnika, zatvaranje kolektivnih centara i rješavanje pitanja alternativnog smještaja raseljenih osoba i povratnika i socijalnog stanovanja, sa posebnim akcentom na probleme raseljenih osoba i izbjeglica i stambenog zbrinjavanja ranjivih kategorija povratnika; finaliziranje procesa povrata imovine i stanarskih prava izbjeglica, raseljenih osoba i povratnika;*
- *elektrifikacija povratničkih naselja i pojedinačnih stambenih jedinica povratnika;*
- *rekonstrukcija infrastrukture u mjestima od interesa za povratak izbjeglica, raseljenih osoba i povratnika; zdravstvena zaštita raseljenih osoba i povratnika;*
- *socijalna zaštita raseljenih osoba i povratnika;*
- *ostvarivanje prava na školstvo raseljenih osoba i povratnika;*
- *pravo na rad i upošljavanje raseljenih osoba i povratnika;*
- *pitanje sigurnosti raseljenih osoba i povratnika, deminiranje područja povratka i*
- *pravo na naknadu štete raseljenim osobama, izbjeglicama i povratnicima.²²³*

Strategija BiH za provedbu Aneksa VII Dejtonskog sporazuma sačinjena je 2002. godine i to je prvi zajednički, okvirni dokument na nivou BiH kojim su definirani ciljevi i planirane akcije i reforme u pravcu

²²³ Ista referenca

konačne realizacije Aneksa VII. Poseban značaj ovom dokumentu daje činjenica da su Strategiju prihvatile resorne državne i entitetske institucije, kao i međunarodna zajednica u BiH. Strategijom su utvrđeni strateški ciljevi, a to su: dovršenje procesa povratka izbjeglica iz BiH i raseljenih osoba u BiH; realiziranje povrata imovine i stanarskih prava; dovršenje procesa rekonstrukcije stambenih jedinica za potrebe povratka; te osiguranje uslova održivog povratka i procesa reintegracije u BiH. Reforme i pravce strateškog djelovanja definirane Strategijom čine: pravne reforme i usklađivanje propisa, strukturalne i organizacijske reforme, ospozobljavanje i stavljanje u funkciju jedinstvene baze podataka i ostvarivanje uslova za održivi povratak, a sve s ciljem postizanja definiranih ciljeva na što transparentniji, efikasniji i ekonomičniji način.²²⁴

Međutim, ispostavilo se da neki građani ne uživaju nesmetan pristup svim pravima definiranim u Aneksu VII te je bilo neophodno revidirati Strategiju. Iz tog razloga Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice pristupilo je konsultacijama sa relevantnim domaćim i međunarodnim akterima koji su radili na implementaciji Aneksa VII i pripremili Nacrt revidirane strategije, koji su u oktobru 2008. godine uputili Vijeću ministara na usvajanje.²²⁵

Mišljenja članova radne grupe koja je u sklopu izrade revizije Strategije radila na pitanju prava na naknadu štete raseljenim osobama, izbjeglicama i povratnicima su se razilažila, pa je u oktobru 2008. godine od OHR-a zatraženo pravno tumačenje termina *naknade štete* za ovu kategoriju.²²⁶ Visoki predstavnik je u svom odgovoru neposredno povezao naknadu štete sa terminom *imovina* i ukazao da je cilj Aneksa VII osigurati pravo raseljenih osoba i izbjeglica da se slobodno vrate na svoja ognjišta, te istakao da ovo pravo mogu realizirati samo one osobe kojima je imovina oduzeta tokom rata u BiH. Na kraju, naglašeno je da se termin *imovina*, definiran Aneksom VII, odnosi na stambene objekte, bez obzira da li se radi o objektima u privatnom ili društvenom vlasništvu.

²²⁴ Nacrt revidirane strategije BiH za provedbu Aneksa VII Dejtonskog mirovnog sporazuma
²²⁵ <http://www.mhrr.gov.ba/PDF/NacrtRevidiraneStrategije.pdf>

²²⁶ Revidirana strategija za provedbu Aneksa VII Dejtonskog mirovnog sporazuma
<http://www.mhrr.gov.ba/PDF/Izbjeglice/Revidirana%20Strategija%20BiH%20za%20provedbu%20Aneksa%20VII%20DMS.pdf>

²²⁷ Naime, članom II Aneksa X Dejtonskog sporazuma reguliran je mandat visokog predstavnika, u kojem, između ostalog, stoji da će OHR po potrebi davati opšte smjernice u vezi sa aktivnostima svih aktera koji rade na implementaciji civilnih aspekata Dejtonskog sporazuma. Također, uloga OHR-a u tumačenju ove oblasti vidi se i kroz Bonske ovlasti.

Ovakvo tumačenje opravdano je činjenicom da je okončanje implementacije Aneksa VII planirano za 2010. godinu, te bi stoga bilo nerealno očekivati da bi se bilo kakav drugi plan kompenzacije u okviru implementacije Aneksa VII mogao do ovog roka ispuniti. Međutim, Visoki predstavnik je ovim putem ukazao na postojanje drugih kompenzacijskih mehanizama u okviru domaćeg zakonodavstva i međunarodno priznatih instrumenata za zaštitu ljudskih prava, te da ih ova Strategija ne stavlja van snage.²²⁷

U smislu naknade štete, neophodno je spomenuti i kategorije građana koji su

- 3.** iz svojih sredstava rekonstruirali kuće ili stanove, tj.
- 4.** one osobe koje su sagradile kuće ili kupile stanove, te našle zaposlenje u mjestima raseljenja, a čije kuće još uvijek nisu rekonstruirane tj.
- 5.** one osobe koje jednostavno ne žele da se vrate, jer se ne osjećaju sigurno ili nemaju uslova za održiv povratak, a čije kuće, također, još uvijek nisu rekonstruirane.

Međutim, iako ove kategorije stanovništva imaju pravo na naknadu štete, tj. postoji obaveza da se njihova šteta nadoknadi, one neće biti prioritet za državu, s obzirom na to da još uvijek nije zadovoljen humanitarni princip da sve osobe imaju krov nad glavom. Ispunjavanje njihovih prava biće ostavljeno za neko buduće vrijeme.

2.3. Kako povratnici vide proces povratka

Opšti je stav da je dosadašnji rezultat povratka doživio ograničeni uspjeh. Povratnici smatraju da nije izabran u potpunosti odgovarajući pristup implementiranju Aneksa VII (povrat imovine i rekonstrukcija), da nije bilo dovoljno planiranja aktivnosti itd. Njihov stav je da je povratku, tj. rekonstrukciji, trebalo prići kroz izgradnju funkcionalnog stambenog prostora (soba i kupatilo), a da su sredstva trebala prvenstveno biti ulagana u razvoj infrastrukture i pokretanja ekonomije povratničkih regiona, kako bi povratnici imali gdje da rade i čime bi se otvorila mogućnost za njihov ostanak i reintegraciju (održivi povratak). Zbog ovakvog pristupa, mnoge obnovljene kuće ostale su neuseljene. U neke od njih potencijalni

²²⁷ Za više informacija o drugim kompenzacijskim mehanizmima, vidjeti izjavu Vijeća za implementaciju mira iz juna 1998. godine.

povratnici nikada nisu ni ušli. U Počitelju, konkretno, sve kuće su obnovljene, dok je useljeno njih oko 40%,²²⁸ u selu Marčići kod Zvornika, od oko 100 novosagrađenih kuća, useljeno je njih 10 i tako dalje.²²⁹ Prema izjavama Fadila Banjanovića, širom BiH poznatog predvodnika povratka i trenutno poslanika u Vijeću naroda Narodne skupštine Republike Srpske, sa ovih kuća lokalno stanovništvo počelo je da uzima crijepljiva krovova, skinuti su prozori i vrata itd. Što se tiče infrastrukture, neka povratnička sela ili dijelovi sela, konkretno u opština Zvornik i Mostar, još uvijek nemaju struju, ili su je tek nedavno dobili.²³⁰

Također, intenzitet povratka se veoma razlikuje. Konkretno, najmanji povratak zabilježen je u istočnoj Hercegovini, gdje se vratilo između 500 i 600 raseđenih, a u samo Trebinje vratilo se tek oko 3% nekadašnjih stanovnika.²³¹ Najbolji povratak bilježi se u okolini Zvornika, Bijeljine i u Bosanskoj Krajini, tačnije u Prijedoru. Međutim, svi povratnici susreću se sa istim problemima, a to je prvenstveno nedostatak perspektive (radnih mesta). Iz tog razloga, najveći broj povratnika su stariji ljudi, dok se mladi ili ne vraćaju, ili povremeno obilaze svoje roditelje. Razlozi za to su različiti: snašli su se u novim sredinama, završili su škole, zaposlili, došli do novih prijatelja, osjećaju se sigurnije itd.

Primjeri povratka i problemi sa kojima se povratnici susreću. U mjestima koja su širom BiH poznata kao dobri primjeri povratka, punoj integraciji povratnika i domicilnog stanovništva ispriječili su se drugi problemi. 1) Stolac je grad gdje se bilježi povratak veći od 90% (povratnici su Bošnjaci i Srbci). Međutim i pored zakonodavstva Federacije BiH kojim se garantira etnički paritet u pravcu zapošljavanja u javnim institucijama, prvi koraci u vezi sa tim učinjeni su tek 2006. godine. Kako to tvrde stolački povratnici, rezultat ovog procesa i dalje nije zadovoljavajući.²³² 2) Selo Kozluk u opštini Zvornik bilježi također veliki povratak (povratnici su Bošnjaci). U tom mjestu uspješno je izvršena integracija srpskog i bošnjačkog stanovništva. To se ogleda i u činjenici što oko 120 učenika Bošnjaka zajedno sa Srbima pohađa nastavu u lokalnoj Osnovnoj školi Petar Kočić. Međutim, u ovoj školi još uvijek nisu zaposleni

²²⁸ Razgovor sa predstnikom Udruženja građana Počitelj Dževadom Ibruljem.

²²⁹ Razgovor sa Fadilom Banjanovićem.

²³⁰ Razgovor sa Fadilom Banjanovićem; Razgovor sa direktorom NVO-a Altruist iz Mostara, Dubravkom Andrić.

²³¹ Intervju sa zamjenikom predsjednika Skupštine opštine Trebinje Ervinom Pobrićem.

²³² Razgovor za predstavnicima organizacija Orhideja iz Stoca.

učitelji Bošnjaci, iako nekoliko njih živi u samom Kozluku. Oni rade u školama u Federaciji BiH.²³³ 3) Povratnici u Počitelj, Bošnjaci i Srbi, suočavaju se sa problemom u komunikaciji sa opštinom Čapljina. Naime, ovo staro gradsko jezgro nekada je bilo poznato turističko mjesto, gdje je prihod u velikoj mjeri ubiran od turizma.

EC - UNDP SUTRA

Projekat SUTRA je vrlo važna karika u procesu implementacije Aneksa VII. Pokrenut je 2004. godine i nakon definiranja nove državne Strategije za implementaciju Aneksa VII, očekuje se da će programski principi i način implementacije biti uvršteni u Strategiju, te će ovim činom biti ispunjeni planovi SUTRA programa. Također, SUTRA će, samim tim, institucionalnim rješenjem prestati da funkcioniše u dosadašnjem obliku.

Inače, sam Projekat SUTRA je projekat povratka i rekonstrukcije, sa posebnim naglaskom na izgradnju lokalnih kapaciteta (pomoći lokalnoj administraciji kroz izgradnju kapaciteta u pravcu finansijsko-administrativnog poslovanja, obezbjeđivanja tehničkih sredstava i slično) kao i aktiviranje lokalnih zajedница da pokreću zajedničke inicijative i projekte koji su od važnosti za održivost njihovog povratka i, generalno, na ostvarivanje uslova za život. Preciznije, krajnji cilj programa je integriranje povratničke i domicilne populacije kroz razvoj zajednica, kako bi se osigurala održivost povratka.

Uvođenjem programa SUTRA pomoglo se uspostavljanju kontrole u cijelokupan proces povratka. Međutim, kao što je slučaj sa čitavom implementacijom Aneksa VII i pored insistiranja na održivom povratku i dalje je najviše sredstava bilo usmjerenovo na rekonstrukciju stambenih objekata, što je i SUTRA program neminovno prihvatio.

Lokalna akciona grupa (LAG). U okviru realizacije projekta SUTRA, primjenjen je princip lokalnih akcionih grupa (LAG),²³⁴ tj. princip inicijative sa nižeg na viši nivo (odozdo na gore), sa ciljem da se aktiviraju svi lokalni akteri, stvori partnerstvo između njih, te da oni kroz otvorenu i javnu diskusiju

Međutim, nisu učinjeni dovoljni naporci da bi se razvila turistička ponuda. Konkretno, Hotel Stari Grad, u kojem su prije rata turisti odsjedali, i pored insistiranja povratnika, još uvijek nije obnovljen. Također, prije rata u Počitelju je funkcionalira poznata umjetnička kolonija. Trenutno, umjetnička kolonija nema sredstava, a u Čapljinji²³⁵

kroz projekte definiraju svoje zajedničke potrebe. Ovaj princip direktno je namijenjen razvoju lokalnih zajednica a samim tim i održivosti povratka.

LAG čini lokalna vlast, civilno društvo (NVO-i, putem udruženja žena, invalida, povratnika, mladih, itd.) i biznis sektor (udruženja privrednika, kompanije i drugi). Princip funkcionira uspostavom partnerstva i modela implementacije projekata tako što opština raspisuje javni poziv za podnošenje projekata, a NVO-i obezbeđuju učešće lokalnih zajednica putem organiziranja javnih konsultacija u pravcu kreiranja ideja i postizanja dogovora oko inicijativa od zajedničkog interesa, te priprema projekat, a sam projekat biva podržan od strane biznis sektora, koji u podršci projektu pronalazi svoj interes.²³⁵ Inače, u svakoj opštini SUTRA programa uspostavljena je neformalna LAG.

U okviru ovog koncepta, konkretno, realizirani su i projekti zapošljavanja povratnika, a što je zavisilo od analize i procjene koji je profil radnika potreban u određenom regionu. Naime, nakon izvršene procjene, SUTRA bi sklopio ugovor sa kompanijom koja je trebala da zaposli povratnike. Projekat bi osigurao sredstva u vrijednosti od maksimum 100.000 KM za kupovinu mašina na kojima bi radili povratnici. Istovremeno, kompanije bi se obavezivale da na tom radnom mjestu zadrže povratnika minimum na period od godinu dana. Ovaj aranžman bio je u interesu i kompanije i povratnika: kompanija bi dobila mašinu kojom bi bila povećana produktivnost i konkurenčnost na tržištu, te osobu koja će biti obučena da rukuje mašinom, dok bi povratnik, sa druge strane, osigurao egzistenciju sebi i svojoj porodici i ostao da živi u svom domu. Nakon navršenih godinu dana, daljnju realizaciju ovog projekta, tačnije odnos između povratnika i kompanije, pratila bi nadležna služba lokalne samouprave.

²³³ Razgovor sa Fadilom Banjanovićem.

²³⁴ LAG kao inicijativa je povezana sa ruralnim razvojem, takođe povezana sa poboljšanjem kvaliteta života ruralnih sredina. Što se tiče BiH, u skladu sa tim konceptom, urbanim centrima smatraju se samo Banja Luka i Sarajevo, dok su sve druge oblasti ruralne.

²³⁵ Naprimjer, ukoliko se zajednica saglaši da je potrebno izgraditi vodovod, određene kompanije će finansirati projekt i dobiti koncesiju za ostvarivanje prihoda od plaćanja računa za vodu.

je osnovana paralelna umjetnička kolonija, koju finansira opština Čapljina.²³⁶

Svakako, lista problema sa kojima se suočavaju povratnici, uključujući i pomenuta mjesta, nije iscrpljena.

Izborni zakon - pitanje prebivališta. Povratnici naročito kritičan stav izražavaju prema Izbornom zakonu²³⁷, tačnije prema članu 3.3, koji, po njihovom mišljenju, neadekvatno definira pojam prebivališta, a što ima višestruke posljedice: „Prebivalište je, u smislu ovog zakona, mjesto boravka u kojem je državljanin imao prebivalište prema posljednjem popisu stanovništva provedenom na državnom nivou, ili općina u kojoj je prijavio prebivalište u skladu sa zakonom”.

Naime, osoba koja je izgubila status izbjeglice i interno raseljenog lica može glasati u opštini, tačnije na onom biračkom mjestu gdje se registrirala da ima prebivalište: ili u mjestu gdje je živjela prije početka oružanog sukoba, ako se vratila, ili u mjestu gdje je raseljena i gdje je izvadila ličnu kartu. Većina raseljenih nije se vratila i vremenom je izgubila status raseljenih i izbjeglica jer su se stekli generalni uslovi za povratak u smislu sigurnosti i povratka imovine (rekonstrukcija). Oni su uglavnom izvadili lične karte u mjestima gdje su izbjegli, te su samim tim izgubili pravo da glasaju u opština gdje su imali prebivalište po posljednjem popisu iz 1991. godine.²³⁸ Ovakav pristup rješavanju problema prebivališta za jedan dio javnosti odudara od glavnog cilja Dejtonskog sporazuma, a to je povratak raseljenih u mesta ranijeg življenja. Nezavršen proces povratka utječe na sastav opštinskih vijeća kao i na cijelokupnu etničku sliku: trenutan sastav opštinskih vijeća kao i etnička slika u opština ne odgovara podacima iz posljednjeg popisa u BiH, koji je obavljen 1991. godine.

Generalno, u povratničkim sredinama opada i broj glasača povratnika, kao i interes raseljenih da glasaju u mjestima iz kojih su izbjegli. Konkretno, od oko 3000 Bošnjaka iz Trebinja sa pravom glasa, u postupku priprema za posljednje lokalne izbore, koji su održani u oktobru 2008. godine, njih 460 se registriralo da će glasati, a glasalo je tek nešto preko 200 glasača.²³⁹

²³⁶ Razgovor sa predstnikom Udruženja građana Počitelj Dževadom Ibruljem.

²³⁷ Izborni zakon BiH (zadnje izmijene i dopune ovog zakona donijete su 2007. godine) http://www.sudbih.gov.ba/files/docs/zakoni/ba/izborni_zakon_23_01_-_bos.pdf

²³⁸ Sa izuzetkom opštine Srebrenica, gdje se omogućava da raseljeni sami izaberu gdje žele glasati, da li u Srebrenici, tj. u opštini gdje trenutno imaju prebivalište.

²³⁹ Intervju sa zamjenikom predsjednika Skupštine opštine Trebinje Ervinom Pobrićem.

3. Kompenzacije

3.1. Reparacije na osnovu zakona

Dominantan oblik reparacija u BiH su kompenzacije na osnovu entitetskih zakona koji reguliraju prava civilnih žrtava rata i ratnih vojnih invalida (RVI). U Federaciji BiH to su Zakon o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodica sa djecom²⁴⁰, Zakon o pravima branilaca i članova njihovih porodica²⁴¹ i Zakon o pravima demobiliziranih branilaca i članova njihovih porodica²⁴², a u Republici Srpskoj Zakon o zaštiti civilnih žrtava rata Republike Srpske²⁴³ i Zakon o pravima boraca, vojnih invalida i porodica poginulih boraca odbrambeno-otadžbinskog rata Republike Srpske.²⁴⁴ Niži nivoi vlasti, u RS opštine, a u Federaciji BiH kantoni i opštine, propisuju dopunska prava za ove dvije kategorije stanovništva. Što se tiče Federacije BiH, neka od prava koja su propisana entitetskim zakonom isključivo su u nadležnosti kantona i umnogome zavise od finansijske moći kantona.

Jedini zakon na državnom nivou koji regulira pravo na kompenzacije civilnim žrtvama rata je Zakon o nestalim osobama.²⁴⁵

Suština svih ovih zakona je isplaćivanje mjesecnih naknada (kompenzacija) civilnim žrtvama rata i RVI na osnovu tjelesnog oštećenja zbog kojeg su ograničeno sposobni ili potpuno nesposobni za rad, odnosno porodicama poginulih ili nestalih civilnih žrtava rata i veterana, te žrtvama torture, seksualnog zlostavljanja i silovanja. Oba entiteta primijenila su

²⁴⁰ Ovaj zakon usvojen je 1999. godine, dok su posljednje izmjene i dopune usvojene 2006. godine.

²⁴¹ <http://fmrsp.gov.ba/s/images/stories/zakoni/zakon%20o%20osnavama%20socijalne%20zaštite%20sl%20novine%20FBiH%2036-99.pdf>

²⁴² Ovaj zakon je usvojen 2004. godine.

²⁴³ http://www.fmboi.gov.ba/bosanski/zakoni/zakoni/zakon_o_pravima_branilaca_i Klanova_porodice.php

²⁴⁴ Ovaj zakon primjenjuje se od 01. januara 2007. Godine http://www.fmboi.gov.ba/bosanski/zakoni/zakoni/zakon_o_posebnim_pravima_demobiliziranih_boraca.php

²⁴⁵ Ovaj zakon usvojen je 1993. godine (Službeni glasnik RS, broj 25/93), dok su njegove izmjene i dopune usvajane u julu 2007. godine.

²⁴⁶ Ovaj zakon stupio je na snagu 2004. godine

²⁴⁷ http://www.narodnaskupstinars.net/cir/zakoni/zakon.php?id_zakona=240

²⁴⁸ Ovaj zakon je svojim odredbama obuhvatio prava porodica nestalih osoba. Međutim, problem se javlja u njegovoj primjeni, o čemu će biti govora u posebnom poglavljiju koji obrađuje ovu temu, te u poglavljima o institucionalnoj reformi i kazivanju istine.

isti princip prilikom izrade nacrta zakona i reguliranja statusa i prava ovih kategorija stanovništva i on se suštinski svodi na različit odnos prema civilnim žrtvama rata te RVI. Na primjer, u oba entiteta, osoba stiče status RVI ukoliko se utvrdi da ima minimalno 20% invaliditeta²⁴⁶, a status civilne žrtve rata ukoliko se utvrdi da osoba ima minimalno 60% tjelesnog oštećenja, što je ujedno i svjetski standard za propisivanje ograničene sposobnosti za rad. Također, iste kategorije civilnih žrtava rata i RVI primaju različite mjesečne naknade po osnovama tjelesnog oštećenja. Naime, prava civilnih žrtava rata, kao i iznos naknada koje iz njih proističu, vezuju se za prava propisana zakonima koji reguliraju prava RVI. Osnovica za isplaćivanje mjesečnih naknada civilnim žrtvama rata predstavlja iznos lične invalidnine za RVI sa 100% tjelesnim oštećenjem i kojima je potrebna tuđa njega i pomoć (I kategorija), umanjena za 30%. U praksi to znači da civilna žrtva rata kojoj se utvrdi ista kategorija invaliditeta kao RVI (u ovom slučaju I kategorija) prima 70% iznosa od gore navedene osnovice. Po istom principu uskladjuju se primanja za ostale niže kategorije civilnih žrtava rata. Također, RVI čak mogu računati na širi korpus prava u poređenju sa pravima civilnih žrtava rata. Konkretno, civilne žrtve rata u RS ne mogu računati na dupli staž, borački dodatak, jednokratnu pomoć (jednom godišnje) ili na stambeno zbrinjavanje, dok sva ta prava uživaju RVI. Sa druge strane, korpus prava koji se garantira civilnim žrtvama rata u Federaciji BiH donekle je sličan pravima RVI. To se prvenstveno odnosi na propisivanje prava na stambeno zbrinjavanje, koje se garantira i civilnim žrtvama rata i RVI, za razliku od zakona RS. Međutim, civilne žrtve rata u Federaciji BiH ne mogu računati na povoljnije uvjete penzioniranja, subvencionirano plaćanje naknada troškova korištenja građevinskog zemljišta, prednost pri dođelji kredita za podsticanje samozapošljavanja itd.

Razlog ovakvog pristupa je priznanje svojim vojnim i policijskim jedinicama zbog učešća u odbrambeno-otadžbinskom (RS), odnosno odbrambenom (Federacija BiH-Bošnjaci), tj. domovinskom ratu (Federacija BiH-Hrvati). Ovakav princip je preuzet iz ranijeg zakonodavstva SFRJ u pravcu propisivanja prava priпадnicima antifašističkog pokreta tokom II svjetskog rata, da prava veterana i RVI imaju karakter beneficija. Sa druge strane, prava osoba sa statusom civilnih žrtava rata svrstavaju se u kategoriju socijalnih potreba, poput prava tzv. neratnih invalida, te su entiteti u skladu sa tim propisali ona prava koja predstavljaju standard za kategoriju osoba sa invaliditetom. Oba entiteta, propisujući prava civilnim žrtvama rata, prihvatile su ponovo isto polazište, a to je da je država/

entiteti propustila da ispunji svoju osnovu obavezu, a to je da zaštititi prava svih svojih građana.

Usljed nejednakog tretiranja civilnih žrtava rata i RVI, Ured Visokog komesara za ljudska prava Ujedinjenih nacija (OHCHR) je 2006. godine uputio preporuke za BiH. Naime, OHCHR je istakao da bi relevantni organi vlasti u BiH trebalo da izvrše sljedeće izmjene u postojećem zakonodavstvu i njegovoj primjeni:

1. donijeti odgovarajući zakon na državnom nivou, te potom uskladiti entitetske zakone iz ove oblasti;
2. osigurati da žrtve torture dobiju status civilnih žrtava rata;
3. izjednačiti iznos ličnih invalidnina u dva entiteta;
4. izjednačiti prava i iznos primanja RVI, civilnih žrtava rata i svih drugih osoba sa invaliditetom;
5. zakonskim odredbama priznati status civilnih žrtava rata svim žrtvama seksualnog nasilja i silovanja iz vremena oružanog sukoba 1992 - 1995., te osigurati finansijska sredstva za adekvatne socijalne mjere za ovu kategoriju, uključujući zdravstveno osiguranje i smještaj, kao i njihovo uključivanje u sve procese donošenja odluka.

U skladu sa ovim preporukama, Federacija BiH je posljednjim izmjenama i dopunama Zakona o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodica sa djecom od septembra 2006. godine proglašila žrtve seksualnog nasilja i silovanja civilnim žrtvama rata i za ovu kategoriju stanovništva nije potrebno dokazivati bilo koji procenat fizičkog oštećenja, jer je sama činjenica seksualnog zlostavljanja i silovanja dovoljna za dobijanje statusa.²⁴⁷ Također, istim izmjenama i dopunama zakona, žrtvama torture i drugih oblika nehumanog ili ponižavajućeg postupanja, te osobama koje su nezakonito kažnjavane i zatvarane u logorima omogućava se ostvarivanje prava na osnovu statusa civilne žrtve rata, ukoliko se utvrdi minimalno 60% tjelesnog oštećenja.²⁴⁸ U skladu sa preporuka OHCHR-a,

²⁴⁶ Član 6. Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodica sa djecom; <http://fmrsp.gov.ba/s/images/stories/zakoni/Zakon%20o%20izmjenama%20i%20dopunama%20zakona%20o%20osnovama%20socijalne%20zastite%20s%20novine%20FBiH%202006.pdf>

²⁴⁸ Ista referenca.

u izmjene i dopune Zakona unijeto je da će se relevantnom smatrati dokumentacija udruženja građana, NVO-a i drugih organizacija mimo institucija, a što implicitno znači da su žrtve uključene u proces odlučivanja.²⁴⁹ U praksi, relevantnom dokumentacijom za priznavanje statusa civilne žrtve rata po osnovu seksualnog zlostavljanja i silovanja smatra se dokumentacija udruženja Žena-žrtva rata, a za priznavanje statusa po osnovi torture i drugih oblika nehumanog ili ponižavajućeg postupanja, te nezakonitog kažnjavanja i zatvaranja u logorima, smatra se dokumentacija Saveza logoraša BiH i Hrvatske udruge logoraša domovinskog rata u BiH.²⁵⁰ Iako ove izmjene i dopune zakonskog okvira predstavljaju napredak u smislu priznavanja prava navedenim kategorijama, uočava se da status osoba sa preživljenom traumom (što bi se najjasnije očitovalo u slučaju logoraša i žrtava seksualnog zlostavljanja i silovanja) nije jasan. Drugim riječima, osobama koje spadaju u jednu i drugu kategoriju priznat je status civilne žrtve rata zbog nehumanog postupanja, ali se postavlja pitanje do koje mjere je ovakav zakonski okvir odgovorio na pretrpljene traume koje su na nekim od ovih osoba ostavile trajne posljedice i koje se ne ogledaju isključivo na tjelesnim oštećenjima.²⁵¹

Što se tiče Republike Srpske, Zakon o zaštiti civilnih žrtava rata Republike Srpske oduvijek je podrazumijevao da žrtve torture, seksualnog zlostavljanja i silovanja imaju status civilnih žrtava rata. Međutim, zakon se na identičan način odnosi prema ovim dvjema kategorijama stanovništva propisujući da je, generalno, za dobijanje statusa civilne žrtve rata neophodno dokazivanje minimalnog procenat tjelesnog oštećenja od 60%, a što se odnosi i na žrtve seksualnog zlostavljanja i silovanja (mada ne u striktnoj formi). Na kraju, za razliku od Federacije BiH, u praksi u RS dokumentacija udruženja žrtava, kao što bi bila udruženja logoraša, tj. udruženja žrtava seksualnog zlostavljanja ili silovanja, ne smatra se direktno relevantnom, već se utvrđivanje statusa svodi samo na aktivnost relevantne zvanične komisije koja izdaje uvjerenje o statusu.

²⁴⁹ Ista referenca.

²⁵⁰ U članstvu Saveza logoraša BiH nalaze se dominantno Bošnjaci, mada ima i Srba i Hrvata. Slično je i sa Savezom logoraša RS, koji u svom sastavu ima preovladajući broj Srba, tj. Hrvatskom udrugom logoraša domovinskog rata u BiH, sa dominantnim sastavom Hrvata. Generalno, i jedno i drugo udruženje u svom članstvu imaju i Bošnjake.

²⁵¹ Više o problemu PTSP-a u nastavku teksta.

3.1.1. Finansijska održivost i sličnosti i razlike entitetskih zakona koji reguliraju status civilnih žrtava rata

S namjerom da BiH omogući pristup svojim finansijskim programima, Svjetska banka je 2002. godine inicirala pregovore sa entitetskim vladama u pravcu reguliranja raspodjele budžetskih sredstava na socijalna davanja. Tom prilikom insistirano je da se prava i beneficije RVI ograniče, kako bi se usaglasile sa pravima civilnih žrtava rata. Tokom ovih pregovora, Svjetska banka je entitetskim vladama uputila sljedeće preporuke: da se minimalni procenat tjelesnog oštećenja u smislu ostvarivanja prava poveća sa 20% na 50%, da entiteti ne propisuju prava koja ne mogu ostvariti kako ne bi rastao unutrašnji dug, te da se maksimalno 20% od ukupnog budžeta, kao standard, dodjeljuje za socijalna davanja (gdje bi bila uključena i prava civilnih žrtava rata i RVI).²⁵² Vlada RS je neke od preporuka Svjetske banke primijenila²⁵³ i ovi naporci generalno su ocijenjeni uspješnim. S druge strane, Vlada Federacije BiH nije uspjela primijeniti preporuke Svjetske banke te su iz tog razloga pregovori okončani neuspjehom 2004. godine i onemogućen je pristup predviđenim finansijskim programima.

Nakon završetka rata, oba entiteta pristupila su isplaćivanju mjesecnih naknada po pravima predviđenim ovim zakonima, dok su pitanje ekonomске konsolidacije ostavili za budući period. Međutim, uslijed ovakvog pristupa, u oba entiteta došlo je do porasta unutrašnjeg duga, koji se vremenom sve više povećavao, s obzirom na to da entitetske vlade nisu bile spremne smanjiti obim prava (prvenstveno prava RVI s obzirom na veliki pritisak udruženja veterana).

Zakon Federacije BiH je sveobuhvatniji i propisuje osnove socijalne zaštite građana i njihovih porodica, osnivanje i rad ustanova socijalne zaštite i invalidskih udruženja, osnove zaštite porodica sa djecom i finasiranje, dok se zakon RS fokusira samo na pitanja civilnih žrtava rata.

²⁵² Jedna od centralnih tema bilo je definiranje invalidnine. Po stanovištima Svjetske banke, lična invalidnina je kompenzacija za štetu, a porodična invalidnina nadoknada za gubitak člana porodice koji je privređivao. Entiteti su prihvatali takav stav u pravcu reguliranja prava civilnih žrtava rata, međutim, drugačiji su pristup zauzeli u pravcu reguliranja prava RVI: oni su se žrtvovali u odbrambeno-otadžbinskom ratu, odnosno u odbrambenom, tj. domovinskom ratu, tako da zasluzuju priznanje koje bi trebalo da bude uneseno u zakonski okvir.

²⁵³ Naime, RS je donekle ispoštovala preporuku Svjetske banke povećavajući minimalan procenat invaliditeta za priznavanje statusa vojne žrtve rata; konkretno, ukoliko je oštećenje prouzrokovano bolešću, a ne ratnim materijalom, minimalan procenat tjelesnog oštećenja za priznavanje statusa RVI je 40%.

Generalno, RS je u odnosu na Federaciju BiH bila restriktivnija u propisivanju prava. Štaviše, zbog finansijskih problema i rasta unutrašnjeg duga, Vlada RS je 2000. godine zamrzala osnovicu za isplatu davanja i civilnim žrtvama rata i RVI dok se ekonomija ne konsoliduje, što je, između ostalog, omogućilo da Svjetska banka da pozitivnu ocjenu reformi RS u smislu navedenih preporuka. Nakon konsolidacije ekonomije, od 2004. godine u RS se ispunjavaju sve obaveze isplata mjesecnih davanja pa osnovu prava civilnih žrtava rata i RVI, što ukazuje da su od tada zakoni koji reguliraju prava ovih kategorija stanovništva postali finansijski održivi.²⁵⁴ Ovim restriktivnim mjerama Vlada RS uspjela je da socijalna davanja svede na oko 30% ukupnog budžeta.

S druge strane, Federacija BiH nije ograničavala već propisana prava ni RVI ni civilnim žrtvama rata. Štaviše, zadržani su visoki mjesечni iznosi po pravima RVI, čak uz periodično proširivanje prava. U ovom smislu vrlo je važno istaći da su u periodu neposredno nakon završetka oružanog sukoba, mjesечna davanja po osnovama prava za RVI i civilne žrtve rata bila neuporedivo veća u Federaciji BiH nego u RS.²⁵⁵ Također, tendencija u Federaciji BiH bila je izjednačavanje prava RVI sa pravima civilnih žrtava rata. Jedan od primjera je pravo na stambeno zbrinjavanje, koje se generalno smatra benefijicom i ekskluzivitetom RVI, a koje je Zakon o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodica sa djecom Federacije BiH propisao i za civilne žrtve. Takav pristup doveo je da se oko 50% budžetskih sredstava Federacije BiH izdvaja na socijalna davanja.²⁵⁶ Međutim, ono šta bi bilo vrlo važno naglasiti je činjenica da je broj korisnika prava (RVI i civilne žrtve rata) po zakonima Federacije BiH neuporedivo veći nego u RS.

Federacija BiH rast osnovica usklađuje, također, sa ukupnim troškovima života, i to jednom godišnje. Međutim, prvo uskladivanje ove vrste u Federaciji BiH započelo je tek tokom pripreme budžeta za 2008. godinu.

Entitetski zakoni razlikuju se i po kriterijima na osnovu kojih građani mogu podnijeti zahtjev za priznavanje statusa civilne žrtve rata. Konkretno, zakon Federacije BiH omogućava da za dobivanje statusa mogu aplicirati svi građani BiH, dok zakon RS ova prava ograničava samo na državljanе RS.

²⁵⁴ U RS su se knjižila dugovanja sve do 2004. godine.

²⁵⁵ Na primjer, lična invalidnina za civilne žrtve rata i kategorije u RS iznosi 351 KM, a u Federaciji BiH 514 KM. Ovo su iznosi koji su propisani zakonom. Međutim, oni su sada svakako drugačiji, tj. viši, upravo zbog usaglašavanja sa troškovima života.

²⁵⁶ Razgovor sa pomoćnikom ministra Ministarstva rada i socijalne politike Federacije BiH Dobricom Jonjićem.

Međutim, u suštini dejstvo zakona Federacije BiH je identično dejstvu zakona RS, a što će detaljnije biti objašnjeno kasnije.

Posttraumatski stresni poremećaj (PTSP) ni u jednom zakonu nije prepoznat kao osnova za priznavanje invaliditeta na osnovu kojeg bi se moglo procijeniti tjelesno oštećenje. Međutim, ovi zakoni se razlikuju prema stepenu generalne otvorenosti prema mentalnim povredama. Konkretno, dok zakon RS ne ostavlja nikakav prostor za PTSP, zakon Federacije BiH pravi razliku između civilnih žrtava rata i osoba koje imaju status civilne žrtve rata, čime otvara uzak osnov za zakonsko prihvatanje PTSP-a. Naime, civilne žrtve rata, prema zakonu Federacije BiH, mogu biti sve osobe koje su pretrpjele povrede uslijed zakonom predviđenih okolnosti i one mogu imati čak i viši ili manji stepen psihičkog oštećenja, dok status civilne žrtve rata mogu imati samo one osobe koje imaju minimalno 60% tjelesnog oštećenja (uključujući porodice poginulih i nestalih osoba, te žrtve seksualnog zlostavljanja i silovanja, a za koje se ne utvrđuje tjelesno oštećenje).²⁵⁷

Entitetski zakoni koji reguliraju status civilnih žrtava rata propisuju prioritetno zapošljavanje za civilne žrtve rata, kao i njihovu prekvalifikaciju i dokvalifikaciju, te u ovom segmentu otvaraju vrata za prihvatanje sveobuhvatnog cilja reparacija u smislu rehabilitacije i resocijalizacije putem zapošljavanja. Ovo pitanje zakoni delegiraju na razradu drugim zakonima, poput onih koji reguliraju pravo na rad ili invalidsko osiguranje. Međutim, ova oblast je u zakonodavstvu Federacije BiH još uvijek nedovoljno razvijena, dok je u zakonodavstvu RS, nakon usvajanja Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju invalida, u potpunosti uređena.

Na kraju, ovi zakoni se razlikuju u smislu ograničavanja roka za prijavu za ostvarivanje statusa civilne žrtve rata. U Federaciji BiH nema vremenskog ograničenja za priznavanje statusa civilne žrtve rata,²⁵⁸ dok je zakon RS prijavu za dobijanje statusa ograničio na pet godina od dana početka primjene zakona, odnosno od dana kada je lice zadobilo povredu, odnosno od dana kada su završene okolnosti koje su prouzrokovale tjelesno oštećenje na osnovu kojeg se priznaje status civilne žrtve rata. Jedini izuzetak od ovog pravila je ukoliko povreda nastaje dejstvom zaostalih minsko-eksplozivnih sredstava. S obzirom na činjenicu da mnogi zbog ograničenog roka za prijavu nisu uspjeli ostvariti ovo pravo, izmjenama i

²⁵⁷ Član 6. Zakona o izmenama i dopunama Zakona o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodica sa djecom.

²⁵⁸ Ista referenca.

dopunama Zakona iz jula 2007. godine rok je produžen na dodatnih šest mjeseci, zaključno sa 31. decembrom 2007. godine.²⁵⁹

Otvorena pitanja. Iako je Svjetska banka generalno ocijenila pozitivno budžetsku disciplinu Vlade RS, a bila kritična prema neuspjehu Vlade Federacije BiH zbog nemogućnosti da primanja po osnovu statusa civilnih žrtava rata i RVI²⁶⁰ prilagodi ekonomskom rastu, bitno je ponovo naglasiti da je broj korisnika u Federaciji BiH neuporedivo veći u poređenju sa brojem korisnika u RS. Na ovaj broj svakako je uticala i činjenica što su davanja po pravima definiranim u Zakonu o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodica sa djecom u Federaciji BiH mnogo viša od onih koje propisuje Zakon o zaštiti civilnih žrtava rata RS. Međutim, na ovu diskrepancu u broju korisnika uticali su i neki drugi faktori.

Konkretno, zbog generalne nemogućnosti povratka do 2000. tj. 2001. godine, mnogi povratnici i potencijalni povratnici u RS (Bošnjaci i Hrvati), kao i Srbi koji iz raznih razloga nisu bili u RS, pa su se vratili, nisu bili u mogućnosti da ostvaruju pravo po osnovama Zakona o zaštiti civilnih žrtava rata RS, jer nisu podnijeli zahtjev do zakonom predviđenog roka (jun 2001. godine).

Naročito je važno rasvjetliti problem raseljenih. Sa tim u vezi potrebno je jasno naglasiti da, da bi se ostvarivalo pravo po zakonu RS, korisnik mora imati državljanstvo RS. Sa druge strane, federalni zakon propisuje da se pravima po ovom zakonu mogu koristiti svi državljanji BiH. Međutim, praksa je pokazala da je dejstvo zakona Federacije BiH gotovo identično dejstvu zakona RS. Naime, jedan broj raseljenih počeo je da ostvaruje prava po Zakonu o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodica sa djecom Federacije BiH. Nakon povratka u RS i promjene prebivališta, gubili su prava po Federalnom zakonu, jer korisnik, da bi ostvarivao prava po ovom zakonu, mora imati prebivalište u Federaciji BiH (to je bila situacija prije usvajanja izmjena i dopuna Zakona iz septembra 2006. godine).²⁶¹ Na ovaj način, ti povratnici susre-

²⁵⁹ Član 36b. Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o zaštiti civilnih žrtava rata RS.

²⁶⁰ http://www.narodnaskupstinars.net/cir/zakoni/zakon.php?id_zakona=243

²⁶¹ I RVI, ali ova kategorija stanovništva u ovom segmentu neće biti u fokusu.

²⁶² Član 57. Zakona o osnovama socijalne zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodica sa djecom. Razgovor sa pomoćnikom ministra Ministarstva rada i socijalne politike Federacije BiH Dobricom Jonjićem.

tali su se sa dvostrukim problemom: ograničenjem roka za prijavu u RS, te gubljenjem prava u Federaciji BiH ukoliko bi promijenili prebivalište.

Sljedeća kontroverza ogleda se u sljedećem. Kao što je istaknuto, zbog činjenice da mnogi potencijalni korisnici zbog ograničenog roka za prijavu nisu uspjeli ostvariti pravo po osnovu Zakona o zaštiti civilnih žrtava rata RS, izmjenama i dopunama Zakona iz jula 2007. godine rok je produžen na dodatnih šest mjeseci, zaključno sa 31. decembrom 2007. godine. Međutim, u istom zakonu unijeta je i sljedeća odredba: „Lice koje je steklo određeno pravo kao civilna žrtva ili član porodice civilne žrtve rata po propisima Federacije BiH ili po propisima neke od država u okruženju, nema pravo da podnese zahtjev za priznavanje prava po ovom zakonu.“²⁶² Tumačenja ove odredbe su različita. Ona idu od uvjerenja da ova odredba znači da po zakonu RS pravo mogu ostvarivati samo one osobe koje su se isključivo i prvi put prijavile da ostvaruju pravo prema zakonu RS, a da pri tom nigdje i nikada nisu ostvarivale prava koja proizilaze iz istog statusa (pa i u Federaciji BiH), do blažeg uvjerenja da određena osoba ne može ostvarivati ista prava na dva mjesta, tj. da ukoliko želi da ostvaruje pravo po zakonu RS, onda ne smije da ostvaruje ista prava po zakonima drugih država (ili Federacije BiH). Međutim, ono što je važno istaći, u ovom dodatnom roku zahtjev su podnijele i osobe koje su ostvarivale prava u Federaciji BiH, prije povratka u RS, uprkos ovoj odredbi. U svakom slučaju, dejstvo ove odredbe na terenu nije poznato, pošto još uvijek nisu donesene odluke po zahtjevima koji su podneseni u dodatno propisanom roku, od 1. jula 2007. godine do 31. decembra 2007. godine.

Na kraju, vrlo je bitno prokomentirati dogovor između entitetskih vlada iz 2006. godine, a što je otvorilo novu kontroverzu. Tim dogovorom je regulirano da svako nadležno ministarstvo prati „svoje“ korisnike. To konkretno znači da oni koji su počeli ostvarivati pravo po zakonu Federacije BiH, nakon povratka u RS nastavljaju koristiti to svoje pravo kao da su u Federaciji BiH i obratno, povratnici iz RS u Federaciju BiH. U svjetlu ovog dogovora, bilo je potrebno izmjenjiti zakone. Ovaj dogovor u Zakonu o izmjenama i dopunama Zakona o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodica sa djecom Federacije BiH našao se u članu 33(1): „Civilnim žrtvama rata i članovima obitelji civilnih žrtava rata sa privremenim boravištem na teritoriju Federacije, po povratku u svoja ranija mjesta prebivališta u Republici Srpskoj ili Brčko distriktu Bosne i Hercegovine, osigurat će se prava koja su imali u mjestu

²⁶² Član 36a.(5) Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o zaštiti civilnih žrtava rata RS.

privremenog boravišta.“ Tumačenje ovog člana zakona je dvojako: 1) Federacija BiH treba da prati sve one koji su se prijavili za ostvarivanje prava po Federalnom zakonu, a koji su se u RS vratili nakon usvajanja izmjena i dopuna Zakona u septembru 2006; 2) Federacija BiH treba da prati sve one koji su se prijavili za ostvarivanje prava po Federalnom zakonu, bez obzira da li su se u RS vratili 2001., 2003. ili poslije usvajanja izmjena i dopuna Zakona u septembru 2006. godine. U vezi sa ovim, u praksi se davanja po osnovu Zakona o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodica sa djecom isplaćuju samo onima koji su se u RS ili Brčko distrikt vratili nakon usvajanja izmjena i dopuna Zakona iz septembra 2006.

Važno je istaći da je tumačenje Resora boračko-invalidske zaštite i zaštite civilnih žrtava rata Ministarstva rada i boračko-invalidske zaštite RS takvo da je Federacija BiH odgovorna za isplaćivanje davanja po osnovu Zakona o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodica sa djecom bez obzira kada se određena osoba vratila u RS, naravno, ukoliko je počela ostvarivati pravo po ovom zakonu. S tim u vezi treba istaći da Vlada RS upravo primjenjuje ovakav pristup u slučaju isplaćivanja mjesecnih naknada po osnovu Zakona o zaštiti civilnih žrtava rata RS onima koji su počeli da ostvaruju prava po ovom zakonu, nevezano za godinu povratka u Federaciju BiH.²⁶³ Međutim, pošto je u RS za implementaciju, kao prvostepeni organ, nadležna lokalna samouprava, praktično tumačenje, kao što je rečeno, vidjeće se tek nakon donošenja odluke po zahtjevima koji su podneseni u dodatno propisanom roku, od 1. jula 2007. godine do 31. decembra 2007. godine, u skladu sa Zakonom o zaštiti civilnih žrtava rata RS.

3.1.2. Zakon o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodica sa djecom Federacije BiH

Kao što je istaknuto, Zakon o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodica sa djecom obrađuje vrlo široku materiju, između ostalog, i prava civilnih žrtava.²⁶⁴ U poređenju sa zakonom RS, njegovim odredbama garantira se širi korpus prava ovoj kategoriji stanovništva, čak

²⁶³ Razgovor sa Radomirom Graonićem, pomoćnikom ministra za boračko-invalidsku zaštitu i zaštitu civilnih žrtava rata, Ministarstvo rada i boračko-invalidske zaštite Vlade RS.

²⁶⁴ Ovaj zakon uređuje osnove socijalne zaštite građana i njihovih porodica, propisuje prava koja se odnose na ovu oblast, definira korisnike prava, regulira osnivanje i rad ustanova socijalne zaštite, osnove zaštite porodica sa djecom, finansiranje i drugo.

i neka prava koja iziskuju značajna budžetska sredstva, kao što je stambeno zbrinjavanje, a koje se generalno smatra ekskluzivnim pravom RVI.²⁶⁵ Zakon razlikuje pojma civilna žrtva rata od pojma osoba sa statusom civilne žrtve rata. Upravo su osobe sa statusom civilne žrtve rata uživaoci prava.

Sredstva za ostvarivanje prava propisanih ovim zakonom izdvajaju se na taj način što se iz budžeta Federacije BiH obezbeđuje 70% sredstava, a iz budžeta kantona 30%, a što je u skladu sa Ustavom Federacije BiH o podjeli nadležnosti između Federacije BiH i kantona. Donošenje odluka o priznavanju statusa vrši centar za socijalni rad opštine u kojoj korisnik ima prebivalište, dok kantoni predstavljaju drugostepeni organ. U ovom procesu Federacija BiH ima koordinacijsku ulogu. Sve isplate po osnovu Zakona vrše kantonalni organi uprave. Evidenciju o isplatama kao i o broju korisnika vodi nadležna opštinska služba, koja nadležnom kantonalnom organu uprave dostavlja mjesecni izvještaj. Međutim, zbog neu saglašenosti baza podataka na nivou kantona sa evidencijom **Sektora za zaštitu lica sa invaliditetom i zaštitu civilnih žrtava rata** Ministarstva rada i socijalne politike Federacije BiH, ovaj nadležni sektor započeo je sa procesom izrade jedinstvene baze podataka. Proces je u završnoj fazi. Sa ovom bazom podataka biće usaglašene evidencije na kantonalnim nivoima vlasti, kako bi se dobili precizni podaci o korisnicima prava.

Važnost izmjena i dopuna Zakona o osnovama socijalne zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodica sa djecom iz septembra 2006. godine. Posljednje izmjene i dopune Zakona primjenjuju se od septembra 2006. godine. One su unijele značajne promjene:

1. osobe koje su do tada bile obespravljene da ostvaruju svoja prava, o čemu je već bilo govora u prethodnom dijelu teksta, sada stiču mogućnost za ostvarivanje statusa civilne žrtve rata (žrtve seksualnog zlostavljanja i silovanja, osobe koje su bile bespravno zatvarane, žrtve torture, tj. logoraši i druge kategorije). Međutim, vrlo je važno naglasiti da iako se, po ovom zakonu, status civilne žrtve rata dobija na osnovu tjelesnog oštećenja od minimum 60%, a što u ovom konkretnom slučaju važi za logoraše, za žrtve seksualnog zlostavljanja i silovanja ne traži se procjena tjelesnog oštećenja za priznavanje statusa, već potvrda organizacije Žena-žrtva rata, te se na osnovu toga ostvaruje status i prava iz tog statusa;

²⁶⁵ U RS stambeno zbrinjavanje je isključivo pravo RVI.

2. ne postavlja se vremensko ograničenje za priznavanje statusa civilne žrtve rata, te određena osoba može dobiti status zbog naknadnog oštećenja, a koje je u vezi sa ratom;
3. pripadnicima oružanih snaga Autonomne pokrajine Zapadna Bosna, odnosno njihovim porodicama i civilima iz tog regiona, priznaje se status civilne žrtve rata;²⁶⁶
4. u iznimnim slučajevima, kako bi im se omogućilo da ostvaruju određena prava, osobama koje imaju tjelesno oštećenje ispod 60% priznaje se status civilne žrtve rata;
5. otvara se uzak osnov za zakonsko prihvatanje PTSP-a.
6. sva raseljena lica koja su ostvarivala prava u Federaciji BiH po osnovu Zakona o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodica sa djecom i koja su nakon usvajanja izmjena i dopuna ovog zakona u septembru 2006. godine odlučila da se vrate u mjesta odakle su izbjegli, nastavila su da ostvaruju ta ista prava.²⁶⁷

Razlika između civilne žrtve rata i osobe sa statusom civilne žrtve rata (pitanje ratne traume). Zakon razlikuje pojам civilne žrtve rata, tj. ko sve može biti civilna žrtva rata, od pojma osoba sa statusom civilne žrtve rata, tj. onih koje, u stvari, ostvaruju prava u skladu sa ovim zakonom. Iako Zakon o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodica sa djecom Federacije BiH uvodi ratnu traumu, tačnije mentalno oštećenje do kojeg dovode okolnosti predviđene Zakonom kao uzrok za svrstavanje osoba u kategoriju civilna žrtva rata,

²⁶⁶ *Zakon o pravima branilaca i članova njihovih porodica i Zakon o pravima demobiliziranih branilaca i članova njihovih porodica održice pravo pripadnicima oružanih snaga Autonomne pokrajine Zapadna Bosna da ostvaruju prava prema ovom zakonu. Glavni razlog je taj što je status veterana i RVI u rangu beneficije (društvenog priznanja) zbog učešća u odbrambenom, tj. domovinskom ratu, a pripadnici ovih snaga borili su se protiv ideje koja je definirana pomenutim zakonima.*

²⁶⁷ *Kao što je istaknuto, do usvajanja izmjena i dopuna Zakona u septembru 2006. godine, to nije bilo moguće. Prava propisana ovim zakonom mogli su ostvarivati samo oni građani koji su imali prebivalište u Federaciji BiH, dok oni koji su izrazili želju za povratkom i otkazali prebivalište u Federaciji BiH, te se prijavili na novo prebivalište u RS (isto ono koje su imali po posljednjem popisu iz 1991. godine) gubili su pravo na ostvarivanje prava koje propisuje Zakon Federacije BiH.*

registrovanje ove povrede samo po sebi ne dovodi do ostvarivanja statusa civilne žrtve rata. Međutim, ova kvalifikacija nije u konačnici potpuno tačna i umnogome zavisi od tumačenja. Zakon se o pitanju ratne traume u dobroj mjeri oslanja na Zakon o pravima branilaca i članova njihovih porodica, a na osnovu kojeg je usvojen i Pravilnik o utvrđivanju procenta vojnog invaliditeta. Za određivanje stepena tjelesnog oštećenja koji je nastao u skladu sa navedenim razlozima, Zakon o pravima branilaca i članova njihovih porodica predviđa ograničen rok, tačnije da su se sve posljedice ovih aktivnosti manifestirale do 23. decembra 1997. godine, uključujući i ratnu traumu.²⁶⁸ S druge strane, Pravilnik u više svojih članova utvrđuje da registrirana trauma, tj. psihosomatski problemi, mogu omogućiti samo da se procenat invaliditeta poveća za određeni procent, dok se oboljenja čiji je uzrok nepoznat neće uzimati kao razlog za sticanje invaliditeta, i u tom smislu PTSP je najneposrednije pomenut.²⁶⁹ Pored toga, Zakon o pravima branilaca i članova njihovih porodica u članu 9. ističe da će se status RVI utvrditi samo u slučaju ukoliko postoji vidljiva rana, tačnije jasno vidljivi tragovi na površini tijela, ili ukoliko je detektirana povreda unutrašnjih organa raznim dijagnostičkim metodama. To direktno upućuje da dobijanje statusa RVI, odnosno statusa civilnih žrtava rata, s obzirom na to da se Zakon o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodica sa djecom, koji regulira ovu oblast, direktno naslanja na Zakon o pravima branilaca i članova njihovih porodica, tj. na Pravilnik o utvrđivanju procenta vojnog invaliditeta, isključivo zavisi od postojanja tjelesne povrede. Iz ovog razloga ne može se jasno reći da li se ratna trauma ekskluzivno uzima da bi se odredio invaliditet i ukoliko je trauma registrirana do 23. decembra 1997. godine, tj. samo kao dodatak tjelesnom oštećenju ili se uopšte ne uzima u razmatranje. Međutim, bitno je istaći da, prema predstavnicima Sektora za zaštitu lica sa invaliditetom i zaštitu civilnih žrtava rata Ministarstva rada i socijalne politike Federacije BiH, korisnici prava po osnovama Zakona o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodica sa djecom su i osobe sa registriranim PTSP-om, gdje je PTSP priznat kao razlog za priznavanje invaliditeta.²⁷⁰

²⁶⁸ Član 9. Zakona o pravima branilaca i članova njihovih porodica.

²⁶⁹ Član 10. Pravilnika o utvrđivanju procenta vojnog invaliditeta

²⁷⁰ Razgovor sa pomoćnikom ministra Ministarstva rata i socijalne politike Federacije BiH Dobricom Jonjićem.

Ko su civilne žrtve rata, tj. ko ima status civilne žrtve rata prema Zakonu o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodica sa djecom Federacije BiH

Zakon razlikuje pojam civilne žrtve rata, tj. ko sve može biti civilna žrtva rata, od pojma osoba sa statusom civilne žrtve rata, tj. onih koje, u stvari, ostvaruju prava u skladu sa ovim zakonom. Civilne žrtve rata, prema Zakonu Federacije BiH, mogu biti sve osobe koje su pretrpjele povrede uslijed zakonom predviđenih okolnosti (borbena dejstva, ranjavanje, neposredna ratna opasnost, različiti oblici torture itd) i one mogu imati čak i viši ili niži stepen mentalnog oštećenja. Status civilne žrtve rata mogu ostvariti samo one osobe kojima su pomenute okolnosti prouzrokovale minimalno 60% tjelesnog oštećenja. Također, osobe sa statusom civilne žrtve rata su članovi porodica onih koji su uslijed

navedenih okolnosti poginuli, umrli ili nestali, žrtve seksualnog zlostavljanja i silovanja, logoraši, kao i bivši pripadnici oružanih snaga Autonomne pokrajine Zapadna Bosna, ukoliko imaju minimalno 60% invaliditeta. Generalno, Zakon o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodica sa djecom priznaju status civilne žrtve rata i osobama koje imaju procenat invaliditeta ispod 60% ili koje imaju značajno narušeno zdravlje, kako bi mogle da ostvare neka svoja prava, konkretno u pravcu prioritetnog zapošljavanja, dokvalifikacije i prekvalifikacije, u pravcu ostvarivanja prava na socijalno stanovanje, nabavku ortopedskog materijala, pružanje pravne i psihološke pomoći, itd.

Također, prava po ovom zakonu mogu ostvariti i one osobe koje su prvo imale status RVI, ali su u postupku revizije izgubile prava po osnovama zakona koji regulišu prava ratnih vojnih invalida.

3.1.2.1. Koja prava osobe sa statusom civilne žrtve rata mogu ostvarivati prema ovom Zakonu?

Civilne žrtve rata, u skladu sa Zakonom o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodica sa djecom Federacije BiH Federacije BiH mogu ostvarivati sljedeća prava:

1. mjesecnu ličnu invalidninu;
2. dodatak za njegu i pomoć od strane druge osobe;
3. ortopedski dodatak;
4. porodičnu invalidninu,
5. pomoć u troškovima liječenja i nabavci ortopedskih pomagala,
6. osposobljavanje za rad (profesionalna rehabilitacija, prekvalifikacija i dokvalifikacija);
7. prioritetno zapošljavanje;
8. prioritetno stambeno zbrinjavanje;
9. psihološku pomoć i pravnu pomoć.²⁷¹

Prema stepenu invaliditeta i procjeni da li je osobi sa statusom civilne žrtve rata potrebna tuđa njega i pomoć, zakon vrši podjelu na šest kategorija.

²⁷¹ Posebno je važno naglasiti da se prava pod 5,6,7,8,9 ostvaruju prema propisima o zdravstvenom osiguranju, zdravstvenoj zaštiti, zaštiti porodice s djecom i zapošljavanju.

1. invalidi sa 100% oštećenja organizma kojima je za redovan život potrebna tuđa njega i pomoć;
2. invalidi sa 100% oštećenja organizma;
3. invalidi sa 90% oštećenja organizma;
4. invalidi sa 80% oštećenja organizma;
5. invalidi sa 70% oštećenja organizma;
6. invalidi sa 60% oštećenja organizma.

U slučajevima kada civilna žrtva rata uvidi određene zdravstvene promjene nakon dvije godine od dobijanja rješenja o procjeni invaliditeta, Zakon omogućava da se pokrene novi postupak za procjenu invaliditeta, kako bi se izvršila revizija.

Pravo na ličnu invalidninu. Pravo na ličnu invalidninu ostvaruju one osobe koje dobiju status civilne žrtve rata i koje imaju tjelesno oštećenje od 60% do 100%. Iznosi invalidnina, počevši od šeste do prve kategorije, kreću se u rasponu od 92 KM za šestu kategoriju, do 514 KM za prvu kategoriju.²⁷² Žrtve seksualnog zlostavljanja i silovanja primaju

²⁷² Ovi iznosi pomenuti su u Zakonu o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodica sa djecom kada je bio usvojen 1999. godine. Međutim, s obzirom na činjenicu da se rast invalidnina u skladu sa Zakonom uskladije sa troškovima života, i to jednom godišnjem, prije usvajanja novog budžeta, sadašnji iznos svakako je drugačiji. Razlog navođenja vrijednosti invalidnine je prvenstveno da bi se vidjelo na koji način Zakon tretira žene žrtve rata, tačnije žrtve seksualnog zlostavljanja i silovanja.

Sticanje i gubitak statusa

Sticanje statusa. Zakonom se garantiraju prava za sve državljane BiH za koje se ustanovi da su civilne žrtve rata (pa čak i za neke strane državljane), ali pod uslovom da ne ostvaruju prava po istom osnovu u drugom entitetu u kojem žive, te da im je mjesto privremenog ili trajnog prebivališta na području Federacije BiH.²⁷³

Status civilne žrtve stiče se na osnovu medicinske dokumentacije o liječenju, koju izdaju nadležne institucije neposredno nakon nastanka tjelesnog oštećenja. Izmjenama i dopunama Zakona iz septembra 2006. godine ukinuto je ovo vremensko ograničenje za dokumentaciju koja bilježi tjelesno oštećenje i liječenje propisano zbog oštećenja, samim tim i za priznavanje statusa civilne žrtve rata. Dakle, osoba može dobiti status civilne žrtve rata zbog naknadnog oštećenja, a koje je u vezi sa ratom, osim u slučaju pomenute kontroverze koja se odnosi na ratnu traumu. Nadležnost za donošenje nalaza o tjelesnom oštećenju dobio je Institut za medicinsko vještačenje zdravstvenog stanja 2007. godine, a na osnovu Zakona o osnivanju Instituta za medicinsko vještačenje zdravstvenog stanja. Ovaj Institut, u skladu sa zakonom, obavlja medicinsko vještačenje iz oblasti mirovinskog i invalidskog osiguranja, socijalne zaštite, dječje i invalidske zaštite, zaštite civilnih žrtava rata, te braniteljsko-invalidske zaštite i odbrane.²⁷⁴ Ranije su ovaj mandat imale medicinske institucije koje su izdavale uvjerenja o oštećenju. Nadležni centar za socijalni rad ili nadležna opštinska služba za upravu, iz opštine u kojoj podnositelj zahtjeva ima prebivalište, je prvi vostupeni organ koji priznaje status civilne žrtve rata, dok drugostepenu odluku donosi nadležni kantonalni organ uprave. Pored medicinske dokumentacije, za ostvarivanje statusa neophodan je odgovarajući dokaz od strane nadležne institucije o okolnostima koje su dovele do tjelesnog oštećenja, kao što je zapisnik sa policijskog uviđaja, uvjerenje civilne zaštite i drugo.²⁷⁵

Kao što je istaknuto, Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodica sa djecom u svom članu 23. predviđa da se relevantnom dokumentacijom za ostvarivanje statusa civilne žrtve rata može smatrati i dokumentacija udruženja građana, NVO-a i tako dalje, koji se bave pružanjem pomoći osobama sa statusom civilne žrtve rata. U praksi, za ostvarivanje statusa civilne žrtve rata po osnovi bespravnog zatvaranja u zatvorima i logorima u kojima su zatvoreni, tj. logoraši, bili izloženi torturi, relevantnom dokumentacijom smatraće se potvrda Saveza logoraša BiH, tj. Hrvatske udruge logoraša domovinskog rata u BiH, te dokumentacija MKCK-a; za sticanje statusa civilne žrtve rata po osnovu seksualnog zlostavljanja i silovanja relevantnom dokumentacijom smatra se i uvjerenje NVO-a Žena-žrtva rata.

Gubitak prava. Zakon propisuje uslove pod kojima korisnici prava propisanih Zakonom o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodica sa djecom mogu izgubiti status civilne žrtve rata. To su oni protiv kojih postoji pravosnažna presuda u postupcima za ratne zločine, kao i u postupcima zbog ugrožavanja ustavnog porekla i sigurnosti Bosne i Hercegovine ili Federacije BiH. Osobama protiv kojih je pokrenut krivični postupak zbog navedenih krivičnih djela ne isplaćuju se primanja do okončanja postupka.

Pravo mogu izgubiti članovi porodice, preciznije roditelji (očuh, mačeha, usvojitelj), ako su porodicu na osnovu koje su ostvarivali svoje pravo napustili i osnovali drugu, ukoliko zanemaruju roditeljsku dužnost ili su napustili djecu sa kojom su ostvarivali prava.²⁷⁶

Treći razlog za gubitak prava je ukoliko korisnik napusti BiH u trajanju dužem od tri mjeseca.²⁷⁷ Važno je naglasiti da su svi korisnici dužni u roku od 15 dana izvijestiti nadležni organ²⁷⁸ o svakoj promjeni od značaja koja može dovesti do gubitka prava ili smanjenja obima prava.

²⁷³ Član 57. Zakona o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodica sa djecom.

²⁷⁴ Član 8. Zakona o osnivanju Instituta za medicinsko vještačenje zdravstvenog stanja; <http://fmrsp.gov.ba/s/images/stories/zakoni/Zakon%20o%20osnivanju%20instituta%20za%20medicinsko%20vještačenje.pdf>

²⁷⁵ Član 23. Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodice sa djecom Federacije BiH

²⁷⁶ Ta prava mogu se ponovo uspostaviti ukoliko se vrati u prvo bitno stanje te nastave ispunjavati svoje roditeljske dužnosti.

²⁷⁷ Nakon povratka u BiH, osoba koja je imala status civilne žrtve rata može ponovo da podnese zahtjev za ponovno sticanje statusa.

²⁷⁸ Centar za socijalni rad, opštinski organ uprave.

maksimalan iznos od 514 KM, te se samim tim, prema primanjima, tretiraju kao civilne žrtve rata prve kategorije.

Pravo na dodatak za njegu i pomoć od strane druge osobe. Ovo pravo ostvaruju osobe od I do IV kategorije, a koje su nesposobne za vršenje osnovnih životnih potreba bez pomoći druge osobe.

Pravo na ortopedski dodatak. Ovo pravo ostvaruju one osobe od I do III kategorije kod kojih je nastalo oštećenje, odnosno amputacija ekstremiteta, te oštećenje oka i vida, kao posljedice svih pomenutih okolnosti koje su prouzrokovale da određena osoba dobije status civilne žrtve rata.

Pravo na porodičnu invalidninu. Porodična invalidnina utvrđuje se na osnovu broja članova porodice.²⁷⁹ Ovo pravo ostvaruju članovi porodica umrlih i nestalih osoba koje su imale status civilne žrtve rata: 1) članovi porodica onih civilnih žrtava rata od I do IV kategorije koje su prije smrti ostvarivale pravo na dodatak za tuđu njegu i pomoć, 2) članovi porodica onih civilnih žrtava rata koje su izgubile život pod okolnostima priznatim propisima koji definiraju civilne žrtve rata. Također, Zakon propisuje da pravo na porodičnu invalidninu imaju i one porodice čiji su članovi preživjeli seksualno zlostavljanje i silovanje. Članovi porodica su roditelji (uključujući očuha i mačehu), udovice i udovci²⁸⁰ i djeca (uključujući usvojenike i pastorčad)²⁸¹.

Izmjenama i dopunama Zakona o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodica sa djecom pravo na porodičnu invalidninu priznato je i članovima porodice nestale civilne žrtve rata, dok se njihov član ne proglaši umrlim, ali najduže do septembra 2008. godine (u najboljem slučaju 2 godine). Ukoliko ne prijave osobu za nestalu, porodice nestalog neće imati pravo na porodičnu invalidninu. Međutim, ovo pravo nije usaglašeno sa Zakonom o nestalim osobama, tačnije njegovim članom 27. i to iz dva razloga: 1) Zakon o nestalim osobama predviđa da se nestala osoba koja je kao takva verificirana u Centralnoj evidenciji nestalih (CEN), tri godine nakon usvajanja Zakona službeno proglaši umrlom, a što je

²⁷⁹ Porodična invalidnina se u okolnostima propisanim Zakonom može mijenjati, tačnije umanjiti. Umanjivanje se vrši ukoliko članovi porodica kojima je priznato pravo na porodičnu invalidninu imaju prihode iz radnog odnosa, penzije itd, a čiji ukupan iznos prelazi iznos prosječne neto plate ostvarene u Federaciji BiH u prethodnoj godini.

²⁸⁰ Udovice u dobi od 55 godina, tj. udovci u dobi od 65 godina, ili mlađi ukoliko nisu sposobni za rad.

²⁸¹ Djeca do 15. godine, tj. dok im traje redovno školovanje, a najdalje do 25 godina, kao i pod nekim drugim uslovima propisanih Zakonom.

u suprotnosti sa rokom od dvije godine iz Zakona o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodica sa djecom. 2) CEN još uvijek ne postoji, tako da suštinski ovaj rok od tri godine i ne može da počne, iako je Zakon o nestalim osobama usvojen 2004. godine.

Stambeno zbrinjavanje. Zakon razradu i primjenu ovog prava delegira kantonima. Kantoni su odgovorni za definiranje kriterija za ostvarivanje ovog prava. Međutim, Entitetski zakon je kantonima, tačnije, nadležnim kantonalnim ministarstvima koja pokrivaju ovu oblast, uputio preporuku da bi prioritet trebalo da imaju civilne žrtve rata koje su svjedoci u sudskim postupcima.²⁸²

Profesionalna rehabilitacija i zapošljavanje. Iako je Zakonom o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodica sa djecom propisano i pravo na profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje, ova oblast još nije dovoljno razrađena. Inače, predviđeno je da se čitav ovaj proces realizira na nivou kantona. Svakako, određeni broj kompanija zapošljava osobe sa invaliditetom, ali se to ne radi na organiziran način, te se očekuje da će se u neposrednoj budućnosti ova oblast u potpunosti regulisati.

3.1.3. Zakon o zaštiti civilnih žrtava rata u Republici Srpskoj

Ovaj zakon propisuje ograničeni korpus prava civilnim žrtvama rata, u odnosu na prava koja se garantiraju za RVI. Također, iznosi novčanih primanja civilnim žrtvama rata po raznim osnovama manji su od onih propisanih za RVI. Na primjer, iznos novčanih primanja I kategorije civilne žrtve rata jednak je iznosu primanja IV kategorije RVI.

Svakako je veliki korak načinjen u pravcu usvajanja i implementacije Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju invalida kojim se omogućava resocijalizacija tj. rehabilitacija (okupaciona terapija) civilnih žrtava rata putem zapošljavanja.²⁸³

²⁸² Član 8. Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodice sa djecom

²⁸³ Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju invalida (2004)

²⁸⁴ http://www.narodnaskupstinars.net/cir/zakoni/zakon.php?id_zakona=45

²⁸⁵ Izmjene i dopune ovog zakona usvojene su 2006.

²⁸⁶ http://www.narodnaskupstinars.net/cir/zakoni/zakon.php?id_zakona=193

²⁸⁷ 2009. godine:

²⁸⁸ http://www.narodnaskupstinars.net/cir/zakoni/zakon.php?id_zakona=392

Međutim, Zakon o zaštiti civilnih žrtava rata uspostavlja šest ključnih ograničenja:

1. Za prava koja garantira ovaj zakon mogu aplikirati samo državlјani Republike Srpske, i to oni koji su zadobili oštećenje nakon 9. januara 1992. godine, odnosno oni državlјani SFRJ koji su zadobili povredu od 18. avgusta 1990. godine do 9. januara 1992. godine, pod uslovom da su stekli državljanstvo RS-a i da imaju prebivalište na teritoriji Republike Srpske.²⁸⁴
2. Zakon o zaštiti civilnih žrtava rata RS propisuje ograničeni rok za podnošenje zahtjeva za priznanje statusa civilne žrtve rata. U skladu sa njim, osoba koja je željela ostvarivati prava po ovom zakonu trebalo je da se prijavi najdalje do juna 2001. godine. Pomenuta odredba u praksi je imala vrlo problematično dejstvo, jer mnogi potencijalni korisnici nisu dobili pravo da ostvare status po ovom zakonu, prvenstveno izbjeglice i raseljeni Bošnjaci i Hrvati, ali i jedan značajan broj Srba, naročito logoraši, koji su nakon oslobođenja iz logora napustili BiH, tako da nisu pribavili ni potrebnu medicinsku dokumentaciju, niti su ispoštovali rok.²⁸⁵ Mnogi potencijalni korisnici nisu ni imali informaciju da postoji rok za prijavu, tako da nisu ni mogli ostvariti prava propisana ovim zakonom.²⁸⁶ Međutim, Zakonom o izmjenama i dopunama Zakona o zaštiti civilnih žrtava rata, koji je usvojen u julu 2007. godine, propisan je dodatni rok od šest mjeseci, a najkasnije do 31. decembra 2007. godine, za prijavu za sticanje statusa civilne žrtve onih koji do tada nisu ostvarili svoje pravo.
3. Sa prethodnom tačkom neposredno je povezan član 36a. Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o zaštiti civilnih žrtava rata RS. Međutim, kao što je istaknuto, njegovo značenje nije dovoljno jasno, niti je njegovo dejstvo utvrđeno na terenu.
4. Medicinska dokumentacija na osnovu koje se utvrđuje tjelesno oštećenje mora datirati najkasnije godinu dana od dana nastanka oštećenja, odnosno od dana kada su prestale okolnosti koje su prouzrokovale oštećenje.
5. PTSP po ovom zakonu nije priznat kao povreda ili uzrok fizičke povrede, što dovodi do sljedećeg:
6. Prava po Zakonu o zaštiti civilnih žrtava rata u Republici Srpskoj mogu ostvarivati samo i isključivo oni koji dokažu minimalno 60% tjelesnog oštećenja. To direktno negativno utiče na logoraše i žrtve seksualnog zlostavljanja i silovanja koje su ovim zakonom pomenute kao kategorije koje mogu ostvariti status civilne žrtve rata, a upravo su oni podložni razvoju traume, zbog okolnosti kroz koje su prošli. Također, te okolnosti ne moraju nužno proizvesti tjelesno oštećenje. Potrebno je reći da se u slučaju seksualnog zlostavljanja i silovanja pomenuti kriterij tjelesnog oštećenja ne uzima u striknjem smislu.

Ko su civilne žrtve rata i prava civilnih žrtava rata

Član 2. Zakona o zaštiti civilnih žrtava rata u Republici Srpskoj definira ko može ostvarivati status civilne žrtve rata. To su osobe kod kojih je nastalo tjelesno oštećenje od minimum 60% uslijed dejstva ratnog materijala tokom borbi, bombardiranja, prezivljene torture u zatorima i eksplozije zaostalih minsko-eksplozivnih sredstava. Civilnim žrtvama rata smatraju se i članovi porodica osoba koje su pod ovakvim okolnostima ubijene, umrle ili nestale. Također, Zakon garantira status civilne žrtve rata žrtvama seksualnog zlostavljanja i silovanja, kao i žrtvama torture. Osim u slučaju priznanja prava po osnovu pogibije, smrti i nestanka, status civilne žrtve rata može se ostvariti samo ukoliko određena osoba može da dokaže minimum 60% tjelesnog oštećenja, uključujući i žrtve seksualnog zlostavljanja i silovanja i logoraše.

²⁸⁴ Član 1.

²⁸⁵ Razgovor sa Radomirom Graonićem, pomoćnikom ministra za boračko-invalidsku zaštitu i zaštitu civilnih žrtava rata, Ministarstvo rada i boračko-invalidske zaštite Vlade RS.

²⁸⁶ Ista referenca.

3.1.3.1. Koja prava osobe sa statusom civilne žrtve rata mogu ostvarivati prema ovom Zakonu?

Civilne žrtve rata, u skladu sa Zakonom o zaštiti civilnih žrtava rata RS mogu ostvarivati sljedeća prava:

- 1.** civilnu invalidninu, odnosno porodičnu invalidninu;
- 2.** dodatak za njegu i pomoć drugog lica;
- 3.** dodatak za člana porodice nesposobnog za rad;
- 4.** dodatnu novčanu pomoć;
- 5.** dodatak za samohranost;
- 6.** zdravstvenu zaštitu;
- 7.** profesionalnu rehabilitaciju.

U skladu sa stepenom invaliditeta i potrebama određuju se kategorije korisnika, kao i odgovarajuća invalidnina. Zakon vrši podjelu na šest kategorija.

I kategorija - osobe sa 100% oštećenja organizma, a kojima je za osnovne životne potrebe neophodna njega i pomoć drugog lica;

II kategorija - osobe sa 100% oštećenja organizma, a kojima za osnovne životne potrebe nije neophodna njega i pomoć drugog lica;

III kategorija - osobe sa 90% oštećenje organizma;

IV kategorija - osobe sa 80% oštećenja organizma

V kategorija - osobe sa 70% oštećenja organizma

VI kategorija - osobe sa 60% oštećenja organizma.

Civilna invalidnina. Pravo na civilnu invalidninu ostvaruju one osobe koje dobiju status civilne žrtve rata i koje imaju tjelesno oštećenje od 60% do 100%. Iznos invalidnine kreće se od 102,30 KM, za VI kategoriju, do 351 KM, za I kategoriju.²⁸⁷

Porodična invalidnina. Zakon propisuje da porodice civilnih žrtava rata, te porodice poginulih, umrlih ili nestalih lica mogu ostvariti pravo na

²⁸⁷ Kao što je istaknuto, iznosi po ovom zakonu usklađuju se sa rastom troškova života, tako da su danas ove vrijednosti drugačije. Pominjanje iznosa služi da bi se čitaocu omogućilo da lakše prati tekst.

porodičnu invalidninu, kao i porodice umrlih lica kojima je prije smrti priznat status civilne žrtve rata. Član 3. Zakona propisuje koji članovi porodice mogu ostvariti ovo pravo, a to su: bračni drug, djeca rođena u braku ili van braka, usvojenici, pastorčad i roditelji. U prvom slučaju, iznos invalidnine je 40% od osnovice (351 KM iznos invalidnine za civilne žrtve rata I kategorije).²⁸⁸ U slučaju kada ima više korisnika, onda se iznos naknade dijeli na jednake dijelove. S druge strane, članovi porodice umrle osobe, a koja je prije smrti stekla status civilne žrtve rata, imaju pravo na iznos 20% od osnovice.

Pravo na dodatak za njegu i pomoć drugog lica.

Ovo pravo ostvaruju osobe I kategorije²⁸⁹. Iznos je 80% od osnovice. Zakon predviđa da civilna žrtva rata koja živi u domaćinstvu²⁹⁰ sa osobom koja je nesposobna za rad također ostvaruje ovo pravo i precizira koje su osobe nesposobne za rad. U tom slučaju iznos je 50% od osnovice.²⁹¹

Dodatna novčana pomoć. Uživaoci ovog prava mogu biti civilne žrtve rata od I do V kategorije bez obzira da li su sposobne ili nesposobne za rad, te civilne žrtve rata VI kategorije i članovi porodica civilnih žrtava rata koji su nesposobni za rad. Iznos dodatne novčane pomoći je u vrijednosti 20% od invalidnine koju korisnik prima. Ova sredstva mogu se ostvariti ukoliko su ispoštovani sljedeći zakonom propisani uslovi:

- 1.** Korisnici nisu u radnom odnosu,
- 2.** Korisnici ne obavljaju privatnu djelatnost,
- 3.** Korisnici nisu korisnici prava na penziju,

²⁸⁸ Vrijednost se, dakle, podudara sa iznosom lične invalidnine IV kategorije civilne žrtve rata.

²⁸⁹ Osobe sa 100% tjelesnog oštećenja kojima je potrebna tuđa njega i pomoć da bi vodile svakodnevni život.

²⁹⁰ U skladu sa ovim zakonom domaćinstvo je zajednica života lica koja zajednički zarađuju i troše zajedničke prihode svih članova porodice.

²⁹¹ Član 13. Zakona: Nesposobnima se smatraju osobe koje su 1) potpuno nesposobne za rad u skladu sa propisima o invalidskom osiguranju 2) djeca do 15. godine, 3) djeca koja idu redovno u srednju školu i smatraće se nesposobnim do kraja završene škole, 4) djeca koja su nesposobna za rad u skladu sa propisima o invalidskom osiguranju i to ukoliko je ta bolest nastupila prije 15. godine 5) muškarci stariji od 65 godina, 6) žene starije od 60 godina, 7) žene mlađe od 60 godina ukoliko imaju dijete mlađe od 7 godina, 8) tj. ukoliko imaju dijete koje je starije, ali je dijete nesposobno za rad 9) tj. ukoliko imaju više djece mlađe od 15 godina.

4. Ukoliko dio ukupnih prihoda domaćinstva koji otpadaju na člana domaćinstva ne prelazi 10% prosječne plate u Republici Srpskoj ostvarene u mjesecu za koji se vrši isplata.²⁹²

Dodatak na samohranost. Ovo pravo imaju civilne žrtve rata kojima je priznato pravo na dodatnu pomoć, ali koje nisu uživaoci penzije, niti imaju srodnike ili članove porodice koji su po zakonu obavezni da ih izdržavaju ili ih imaju, ali oni nisu u mogućnosti da ih izdržavaju.²⁹³ Dodatak na samohranost je u vrijednosti 50% od iznosa koji civilna žrtva rata dobija na osnovu prava na dodatnu novčanu pomoć, a iznos dodatne novčane pomoći je u vrijednosti 20% od invalidnine koju korisnik prima.

Pravo na zdravstvenu zaštitu. Ovo pravo obezbeđuje se u skladu sa Zakonom o zdravstvenom osiguranju. Zakon o zaštiti civilnih žrtava rata propisuje koje osobe mogu ostvarivati pravo u skladu sa ovim zakonom. To su direktnе civilne žrtve rata, članovi njihovih porodica koji su nesposobne za rad, tj. članovi porodica civilnih žrtava rata - nosioci prava i ostali članovi porodice civilnih žrtava rata za koje su nosioci prava ostvarili pravo na dodatak za člana porodice nesposobnog za rad. Rješenje o ovom pravu donosi nadležna opštinska služba za boračko-invalidsku zaštitu.

Pravo na profesionalnu rehabilitaciju (zapošljavanje invalida). Ovu oblast Zakon o zaštiti civilnih žrtava rata u Republici Srpskoj ne uređuje posebno nego se poziva na propise o invalidskom osiguranju. Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji, ospozobljavanju i zapošljavanju invalida (sa fizičkim i psihičkim smetnjama) usvojen je 2004. godine i njime se uređuju prava, uslovi i postupak profesionalne rehabilitacije, ospozobljavanja i zapošljavanja lica s invaliditetom, te osnivanje organizacija, preduzeća i drugih institucija i njihova djelatnost, a koje se bave profesionalnom rehabilitacijom i zapošljavanjem invalida.²⁹⁴ Ovaj zakon ima sličnosti sa italijanskim zakonom o kooperativama, institucijama

²⁹² *Ukupni prihodi po ovom zakonu su novčana sredstva koja su članovi domaćinstva ostvarili u prethodnom mjesecu kroz platu, penziju i obavljanje neke privatne djelatnosti.*

²⁹³ *Uživaoci ovog prava su civilne žrtve rata od I do V kategorije, bez obzira da li su sposobne ili nesposobne za rad, te civilne žrtve rata VI kategorije i članovi porodica civilnih žrtava rata koji su nesposobni za rad. Pogledati dio koji govori o dodatnoj novčanoj pomoći.*

²⁹⁴ *Član 1. zakona.*

koje zapošljavaju invalide, u smislu rehabilitacije i njihove resocijalizacije. U skladu sa italijanskim modelom, te organizacije mogu biti tržišno orijentirane i boriti se samostalno za svoj prostor na tržištu, ali i biti na određeni način finansirane od strane države.

Pravo na zapošljavanje u skladu sa Zakonom o profesionalnoj rehabilitaciji, ospozobljavanju i zapošljavanju invalida imaju invalidi sa najmanje 40% invaliditeta, lica sa najmanje 70% tjelesnog oštećenja i lica sa lakom i umjerenom mentalnom retardacijom. O pravu na profesionalnu rehabilitaciju odlučuje u prvom stepenu nadležni opštinski centar za socijalni rad, dok postupak za priznavanje prava pokreće preduzeće, organ, organizacija ili neko drugo pravno ili fizičko lice kod kojeg je invalid bio u radnom odnosu. Drugostepeni organ je Ministarstvo rada i boračko-invalidske zaštite RS.

Zakon propisuje zapošljavanje pod opštim i posebnim uslovima.²⁹⁵ Zapošljavanje pod opštim uslovima je zapošljavanje na otvorenom tržištu rada, u skladu sa generalnim uslovima za zapošljavanje i to u institucijama koje nisu osnovane za zapošljavanje lica sa invaliditetom. Zapošljavanje pod posebnim uslovima je zapošljavanje u ustanovama koje su osnovane radi zapošljavanja invalida. U ovakvim institucijama 51% stalno zaposlenih moraju biti invalidi.²⁹⁶ Takva preduzeća mogu osnivati institucije RS, lokalna samouprava, tj. bilo koje pravno lice i građani RS, te strana pravna i fizička lica pod uslovima propisanim u Zakonu o preduzećima i Zakonu o stranim ulaganjima.

Ustanove koje se osnivaju s ciljem zapošljavanja invalida mogu biti zaštitne radionice i radni centri. Također, zapošljavanje invalida može poprimiti oblik samozapošljavanja, tj. zapošljavanja u samostalnoj djelatnosti i zapošljavanja u porodičnom preduzeću. Sve ustanove, bez obzira da li zapošljavaju invalide pod opštim ili posebnim uslovima, imaju olakšice u smislu smanjenog poreza, olakšanog uvoza, oslobođanja plaćanja carine, novčanog stimulansa koji će se isplaćivati iz Fonda za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje invalida (institucije koja je osnovana ovim zakonom), te i neke druge pogodnosti propisane Zakonom.

²⁹⁵ *Član 11. Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji, ospozobljavanju i zapošljavanju invalida*

²⁹⁶ *Član 27. Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji, ospozobljavanju i zapošljavanju invalida*

Za ostvarivanje prava po osnovu civilne žrtve rata mogu biti potrebna sljedeća dokumenta

- ovjerena kopija CIPS lične karte;
- prijava prebivališta;
- kućna lista;
- medicinska dokumentacija;
- druga relevantna dokumentacija kojom je moguće dokazati okolnosti nastanka lica ili oštećenja organizma (zlostavljanje, silovanje, odnosno lišavanje slobode, stavljanju zatvor ili koncentracioni logor, internacija, prinudni rad ili u zbijegu od strane neprijatelja zadobijanjem rane, povrede, ozljede i kod kojeg je nastupilo oštećenje organizma od najmanje 60% ili uslijed ranjavanja ili povreda nastalih u vezi s ratnim operacijama, kao što su: bombardovanje, ulične borbe, zalutali metak, minobacačka i topovska granata i sl., odnosno kada je lice zadobilo oštećenje organizma od najmanje 60% uslijed ranjavanja ili povreda nastalih od zaostalih vojnih materijala ili kao posljedica neprijateljskih diverzantskih akcija) ili predložiti druge dokaze o tim okolnostima, odnosno činjenicama;
- dokaz da u zajedničkom domaćinstvu sa civilnom žrtvom rata živi član/ovi porodice koji su nesposobni za rad:
 - rodni list za žene/članove porodičnog domaćinstva pod uslovom da su starije od 60 godina i za muškarce starije od 65 godina;
 - ako se radi o djeci do 15 godina potrebno je priložiti rodni list, a ako su djeca starija od 15 ali pohađaju redovno školu potrebno je priložiti potvrdu iz škole;
- ukoliko se radi o radno nesposobnom licu dokaz iz nadležne službe socijalne zaštite;
- dokaz da lice koje podnosi zahtjev za ostvarivanje prava civilne žrtve rata ili član porodice po propisima Republike Srpske nije steklo određena prava kao civilna žrtva rata po propisima Federacije BiH, ili neke od država u okruženju.

Za ostvarivanje prava po osnovu člana uže porodice i roditelja civilne žrtve rata mogu biti potrebna sljedeća dokumenta

- ovjerena kopija CIPS lične karte;
- prijava prebivališta;
- kućna lista;
- dokaz, po mogućnosti materijalni, da je civilna žrtva rata ubijena, poginula, umrla ili nestala u toku rata pod okolnostima iz člana 2. Zakona. Ako se radi o nestalom licu, onda kao dokaz može se priložiti bilo koji od navedenih dokumenata:
 - dokaz o podnošenju zahtjeva za traženje MKCK
 - potvrda o identifikaciji;
 - potvrda od Federalne komisije za traženje nestalih, odnosno RS Kancelarije za traženje zarobljenih i nestalih lica da se lice nalazi u evidenciji nestalih lica;
 - smrtni list i sl.;
 - u slučaju da stranka ne raspolaže materijalnim dokazima, može predložiti druge dokaze, npr. saslušanje svjedoka i sl.;
- dokaz da su nosioci porodične invalidnine nesposobni za rad:
 - rodni list za žene/članove porodičnog domaćinstva pod uslovom da su starije od 60 godina i za muškarce starije od 65 godina;
 - ako se radi o djeci do 15 godina starosti potrebno je priložiti rodni list, a ako su djeca starija od 15 godina i redovno pohađaju školu, potrebno je priložiti potvrdu iz škole;
 - ukoliko se radi o radno nesposobnom licu dokaz iz nadležne službe socijalne zaštite;
- dokaz da lice koje podnosi zahtjev za ostvarivanje prava civilne žrtve rata ili član porodice po propisima Republike Srpske, nije steklo određena prava kao civilna žrtva rata ili član porodice civilne žrtve rata po propisima Federacije BiH ili po propisima neke od država u okruženju.

Postupak za ostvarivanje prava. Zakon o zaštiti civilnih žrtava rata u Republici Srpskoj ne precizira posebno koja je dokumentacija potrebna da bi se ostvario status civilne žrtve rata. Sa tim u vezi, potencijalni korisnici trebaju se obratiti nadležnom organu uprave u opštini u kojoj imaju prebivalište, tačnije centru za socijalni rad, koji donosi odluku, u prvom stepenu, o pitanju ostvarivanja prava u skladu sa ovim zakonom.²⁹⁷ O žalbi odlučuje Ministarstvo rada i boračko-invalidske zaštite Vlade Republike Srpske, kao drugostepeni organ.

Ako se radi o licu koje ima tjelesno oštećenje, aplikant treba da priloži odgovarajuću medicinsku dokumentaciju, a koja datira najkasnije godinu dana od oštećenja, tj. najkasnije godinu dana od dana kada su prestale okolnosti koje su dovele do oštećenja. Stepen invalidita utvrđuje ljekarska komisija koja je nadležna za pregled osoba koje su aplicirale za sticanje statusa RVI. Ljekarske komisije formiraju se u skladu sa prebivalištem aplikanta.

Što se tiče ostvarivanja prava po osnovu pogibije, zahtjev se može podnijeti pet godina od dana pogibije ili smrti. U slučaju pokretanja postupka za ostvarivanje prava po osnovu nestale osobe, zahtjev se može podnijeti pet godina od dana nestanka, tj. pet godina od okolnosti koje su dovele do nestanka, ili u roku od jedne godine od dana ekshumacije i identifikacije nestalog lica.

3.1.4. Aktivnosti logoraša

Udruženja logoraša, prvenstveno Savez logoraša BiH i Savez logoraša RS, nisu zadovoljni načinom kako je entitetskim zakonima riješen njihov status, te insistiraju da se njihova prava reguliraju posebnim zakonom. Naime, oni mogu ostvarivati prava u skladu sa zakonima koji reguliraju prava civilnih žrtava rata, ukoliko su bili civilni kada su zatvoreni u logor, tj. u skladu sa zakonima koji reguliraju prava RVI, ukoliko su zatočeni kao vojna lica. U svakom slučaju, kako je već istaknuto, oni moraju podnijeti relevantnu medicinsku dokumentaciju kako bi dokazali adekvatan procenat invaliditeta koji je potreban da bi se ostvario status civilne žrtve rata, odnosno RVI. Međutim, u naročito nepovoljnom položaju su logoraši civilni koji kao moguće civilne žrtve rata mogu računati na uži korpus prava u poređenju sa logorašima RVI. Također, za ostvarivanje statusa civilne žrtve rata propisan je veći procenat invaliditeta, u odnosu na potreban procenat tjelesnog oštećenja za priznavanje statusa RVI.

²⁹⁷ Izdanje ICMP, *Vodič za civilne žrtve rata, kako ostvariti prava na zaštitu kao civilna žrtva rata u Republici Srpskoj*, Sarajevo 2007, daje informacije koji dokumenti bi mogli biti potrebni.

Međutim, logoraši smatraju da tjelesno oštećenje nije odgovarajući kriterij za određivanje njihovog statusa, jer su oni, zajedno sa žrtvama seksualnog zlostavljanja i silovanja, prvenstveno bili izloženi okolnostima iz kojih je razvijena trauma, a koju nijedan zakon ne priznaje kao osnov za procjenu invaliditeta, tj. kao uzrok za nastajanje nekih drugih tjelesnih povreda. Pored insistiranja na priznavanju traume kao uzroka invaliditeta, neka udruženja logoraša, poput Saveza logoraša BiH, smatraju da se procenat invaliditeta treba vezati za period proveden u zatočeništvu.²⁹⁸ Također, ovo udruženje smatra da se problem logoraša može riješiti na sistematičan način podjelom obveznica kompanija koje još uvijek nisu privatizirane.

Postojao je pokušaj da se na nivou države doneše Zakon o civilnim žrtvama rata i žrtvama torture, u skladu sa kojim bi se kasnije izmijenili entitetski zakoni. Cilj rada na izradi ovog zakona bio je da odredi kategorije žrtava koje bi ostvarivale prava po ovom zakonu, a prvenstveno da definira status i prava logoraša i žrtava seksualnog zlostavljanja i silovanja, da utvrdi procedure i kriterije za utvrđivanja statusa, te da propiše prava. Radna grupa za izradu ovog zakona formirana je u februaru 2006. godine. Njeni članovi bili su predstavnici entitetskih ministarstava i Vijeća ministara, kao i predstavnici udruženja logoraša iz Federacije BiH i RS, te predstavnice udruženja Žena-žrtva rata. Međutim, predstavnici vlade i NVO sektora iz RS u maju iste godine napustili su ovu radnu grupu. Nakon parlamentarnih izbora održanih u oktobru 2006. godine, Vijeće ministara željelo je da formira novu radnu grupu koja bi imala sličan sastav kao i prethodna. Međutim, udruženja iz RS nisu bila zainteresirana da se uključe u čitav proces, čak su insistirala da i predstavnici Vlade RS istupe iz radne grupe. Do danas nacrt ovog zakona nije sačinjen.²⁹⁹

Na kraju, važno je istaći da članovi Hrvatske udruge logoraša domovinskog rata u BiH i civilne žrtve rata i RVI i generalno civilne žrtve rata i RVI (ukoliko imaju hrvatsko državljanstvo), ne dijele slične probleme i na određeni način imaju povoljniji položaj od Bošnjaka i Srba, civilnih žrtava rata i RVI. Naime, svi oni, sa jedne strane, primaju invalidnine i ostala davanja po zakonima Federacije BiH, dok sa druge strane, u skladu sa sporazumom između Hrvatske

²⁹⁸ Status logoraša i, na primjer, 20% invaliditeta bi bio ostvaren nakon dokazivanja da je određena osoba provela tri dana u zarobljeništvu.

²⁹⁹ Tranziciona pravda u postjugoslovenskim zemljama, Izvještaj Fonda za humanitarno pravo (Beograd, Srbija), Istraživačko dokumentacionog centra (Sarajevo, BiH) i Dokumente (Zagreb, Hrvatska), 2006.

³⁰⁰ <http://www.hlc-rdc.org/uploads/editor/Tranziciona-srp.pdf>

i BiH, iz Hrvatske primaju razliku između naknade koju primaju u BiH i naknade koju bi dobijali da su u Hrvatskoj, gdje su invalidnine izuzetno visoke. Da bi se ostvarivalo ovo pravo, kao što je istaknuto, uslov je da korisnik ima hrvatsko državljanstvo.

3.1.5. PTSP

Posttraumatski stresni poremećaj (PTSP), poznatiji kao vijetnamski sindrom, je psihička povreda izazvana jakim traumatskim događajem, događajem koji je van svakodnevnog ljudskog iskustva i koji kod čovjeka izaziva osjećaj šokiranosti. Takvu vrstu stresa su u konktestu BiH mogla izazvati ratna dešavanja čije su posljedice takve da prevazilaze sposobnost većine ljudi da se s njima suoče. PTSP se javlja kao odgođeni ili produženi odgovor na stresni događaj (otprilike deset godina nakon stresnog događaja). Tok bolesti određen je intenzitetom i trajanjem traume, kao i psihosocijalnim stanjem osobe prije doživljavanja traume. Liječenje se sastoji od psihoterapije, kojoj može, ali ne mora, da se doda i farmakoterapija i socioterapija. Kako to tvrde stručnjaci, ne postoji mogućnost izlječenja, već samo zalječenja.³⁰⁰

Zakoni Federacije BiH i RS imaju vrlo sličan stav o pitanju ratne traume i nijedan zakon je ne priznaje kao osnov za procjenu invaliditeta, tj. kao uzrok za nastajanje nekih drugih tjelesnih povreda: zakoni u RS ne ostavlja nikakav prostor da se registrirani PTSP uzme kao osnova za invaliditet, dok su zakoni u Federaciji BiH nešto blaži i ostavljaju sužen prostor da PTSP, uslovno rečeno, može biti razlog da bi se izvršila procjena tjelesnog oštećenja.

Traumom su pogodjeni svi segmenti društva. Stereotipno se smatra da su veterani najpodložniji uticaju zbog vremena koje su proveli u direktnim ratnim dejstvima. S druge strane, na mnoge od njih uticala su i dešavanja poslije rata, a koja su prouzrokovala razočaranost, jer su zaključili da predstavljaju opterećenje za društvo zbog kojeg su se žrtvovali, kao i za porodicu u kojoj ne nalaze podršku i koja ih smatra beskorisnim, jer većina njih nema posao niti na bilo koji način doprinosi razvoju ekonomije domaćinstva (pa čak i putem zakona koji regulira status veterana i RVI).

³⁰⁰ Razgovor sa psihijatricom Esminom Avdibegović iz Odjeljenja za psihijatriju Univerzitsko-kliničkog centra u Tuzli.

Što se tiče žena i djece oboljelih veteranu, stručnjaci smatraju da su oni podložni sekundarnom traumatskom stresu. Konkretno, Centar za psihotraumu iz Rijeke (Hrvatska) u svom istraživanju istakao je da od 56 žena veterana koje su ispitivali samo njih tri nemaju sekundarni traumatski stres. Ovom sekundarnom traumatskom stresu naročito su izložene žene koje su dugo u braku sa oboljelim od PTSP-a.³⁰¹

Sa razvojem sekundarnog PTSP-a u neposrednoj vezi je kontekst življena među traumatiziranim osobama u većim zajednicama, kao što su, na primjer, kolektivni centri, tj. kvartovi gdje su sagrađeni stanići za veterane i RVI.

Konačno, kao što je u prethodnom dijelu teksta već istaknuto, problem nepriznavanja PTSP-a naročito je značajan za žrtve seksualnog zlostavljanja i silovanja, kao i za zatočenike logora, jer je njihovo iskustvo prvenstveno traumatsko, a tek onda sa karakteristikama tjelesnog oštećenja. Kod logoraša, konkretno, traumu izaziva strah od smrti i mučenja, ili trauma nastupa kao posljedica mučenja. Međutim, još je specifičnija trauma koja se pojavljuje kod žena žrtava seksualnog zlostavljanja i silovanja. U kontekstu razvijene patrijarhalne kulture, kakva je svakako situacija u BiH, sam čin seksualnog zlostavljanja i silovanja proizvodi višedimenzionalne posljedice, prvenstveno zbog društvene stigme. Konkretno, o ovoj temi se ne govori, jer je "sramota" za porodicu. Žena je u strahu da govori o svom iskustvu zbog velikog osjećaja krivice, jer je „osramotila“ porodicu, što dovodi do podvajanja ličnosti: žena se s jedne strane osjeća kao žrtva koja je ponizena zbog tog čina, a s druge strane se osjeća kao žrtva koja se zbog tog poniženja osjeća krivom jer je „naudila“ porodicu, što stvara još veću traumu. Na ovaj način se zatvara krug, jer je, u stvari, njoj, žrtvi, nanesena nepravda i taj stav porodice stvara još veću traumu. Kod jednog broja žena čin silovanja doveo je do trudnoće i, nakon toga, do porođaja.³⁰² Na kraju, upravo zbog još uvijek prisutnih tradicionalnih odnosa između muškaraca i žena u BiH, žene u dobroj mjeri ekonomski zavise od muških članova porodice, očeva, braće, muževa, ali i sinova. Čin izbacivanja iz porodice

³⁰¹ Stećak, bilten Udruženja veterana rata 1992-1995. Ilijecenih od PTSP-a „Stećak“ Tuzla, str.5

³⁰² Mnogi NVO-i koji se bave pružanjem psihološke podrške ženama žrtvama rata svojom praksom nailazili su na ovakve slučajevje, gdje su majke imale izuzetno emotivne izlive prema djeci, i u pravcu kažnjavanja i u pravcu izliva nježnosti. Te organizacije obavljale su razgovor sa djecom silovanih majki (djeca ne znaju da su začeta zločinom) i dobijale odgovor da ih majke ne vole, te da ne shvataju zašto se majke često prema njima agresivno ponašaju. Razgovor sa Brankom Antić-Štauber, predsjednicom Udruženja Snaga žene.

Zakon o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodica sa djecom Federacije BiH se u pravcu ocjenjivanja tjelesnog oštećenja i dodjeljivanja statusa civilne žrtve rata u dobroj mjeri oslanja na Zakon o pravima branilaca i članova njihovih porodica.

Član 9. Zakona o pravima demobiliziranih boraca i članovima njihovih porodica glasi: "Za određivanje procenta invaliditeta uzimaju se u obzir i oštećenja nastala uslijed: upotrebe standardnih lijekova; operacija i drugih terapeutskih poduhvata radi liječenja od rane, povrede i bolesti zadobijenih pod okolnostima predviđenim ovim Zakonom i nošenja ortopedskih pomagala; okolnosti pod kojima je kod ratnog vojnog invalida nastupilo oštećenje organizma uslijed PSIHOSOMATSKIH OŠTEĆENJA I POREMEĆAJA i manifestiralo se do 23.12.1997. godine; gubitka ili teškog oštećenja parnog organa, ako je drugi parni organ izgubljen ili teško oštećen uslijed posljedica rane, povrede ili bolesti zadobijene pod okolnostima utvrđenim ovim Zakonom." Dakle, ovim članom Zakona određuje se da se status RVI može ostvariti ukoliko je do 23. decembra 1997. godine primjećeno tjelesno, odnosno mentalno oštećenje. Važno je reći da član 9. Zakona odudara od karaktera oboljenja, a to je da je PTSP

odgođeni ili produženi odgovor na stresni događaj, a koji se počesto pojavljuje i desetak godina nakon inicijalnog stresnog događaja. Iako Zakon daje ograničenu mogućnost da se pravo može ostvariti i u slučaju PTSP-a, Pravilnik o utvrđivanju procenata vojnog invaliditeta, koji je izrađen na osnovu ovog zakona, onemogućava da se PTSP uzme kao osnov za procjenu invaliditeta i u članu 10. kaže: "Endogena i druga urođena ili stečena sklonost koja uslovljava oboljenja, čija je etimologija nepoznata ili još nije sigurno utvrđena, ne mogu se uzimati kao osnov za priznavanje vojnog invaliditeta." U stavu 3. ovog člana nabrajaju se oboljenja i tu su, između ostalih, spomenuti šizofrenija, manjako depresivne psihoze, te "POSTTRAUMATSKI STRESNI POREMEĆAJI". Ipak, u članu 2. Pravilnika naglašeno je da upravo ova oboljenja, ako su nastala pod okolnostima koje su pomenute u članu 3. Zakona, a to je da je određena osoba učestvovala u odbrani BiH, te da se zdravstveno stanje u tim okolnostima znatnije pogoršalo, onda se smatra da su te okolnosti nepovoljno uticale na razvoj oboljenja, pa se izuzetno može djelimično priznati vojni invaliditet. Dakle, PTSP, u skladu sa ovim Pravilnikom, može doprinijeti povećanju tjelesnog oštećenja, ali sam PTSP ne može biti dovoljan razlog da se stekne status RVI.³⁰³

izazvao bi drastične posljedice, jer bi je, zbog silovanja, tj. zbog „sramote“ koju im je nanijela, odbacila i muževljeva porodica, kao i roditelji, a ona sama nema zaposlenje. Također, stres se kod žena može javiti i izvan pristupa ženi kao žrtvi seksualnog zlostavljanja i silovanja, te direktno kroz gubitak članova porodice, konkretno djece, tj. hranitelja (muških članova porodice), čime se gubi finansijski oslonac, što onemogućava život žene i njene djece.

Generalno, borba protiv ovog oboljenja se u velikoj mjeri vezuje za društvenu stigmu i strah ljudi da se suoče sa problemom, tačnije sa društvom koje nema dovoljno razvijen senzibilan pristup ovoj kategoriji stanovništva i koje bi im dalo etiketu mentalno oboljelog.

3.1.5.1 Aktivnosti u entitetima u pravcu širenja znanja o PTSP-u

Problem PTSP-a je naročito aktuelan u Federaciji BiH i to prvenstveno kroz aktivnosti udruženja veterana. Ova udruženja, prvenstveno ona koja okupljaju

veterane liječene od PTSP-a, organiziraju široke kampanje kako bi se PTSP priznao kao povreda, te izbrisalo zakonsko ograničenje o prijavi povrede do 23. decembra 1997. godine. U ovom pravcu jedne od najaktivnijih organizacija su Stećak iz Tuzle, te Seka iz Goražda. Ova udruženja ostvarila su široku saradnju sa psihijatrima i psihoterapeutima kako bi građani BiH bili adekvatno informirani o ovoj povredi.³⁰⁴

Aktivnosti u RS-u u ovom pogledu su na mnogo nižem nivou. Zakoni ne regulišu ovu oblast. Ne postoje udruženja koja se specifično bave ovom problematikom. Dodatno otežava i činjenica da su naročito veterani VRS gurnuti na marginu društva zbog počinjenih zločina, te se, generalno, ovom populacijom niko ne bavi. Predstavnici udruženja boraca i logoraša smatraju da zakoni ne uzimaju PTSP

³⁰³ Vrlo je važno napomenuti da stručnjaci koji se bave ovom oblašću smatraju da PTSP prouzrokuje razna oboljenja koja se mogu nazivati tjelesnom povredom, kao što su dijabetes, epilepsijska, moždani udar i druge.

³⁰⁴ Konkretno, članovi organizacije Stećak smatraju da se PTSP širi kao virus, sa muževa na žene, a naročito na djece, kao najbolje receptore, te da je upravo ova povreda uzrok porasta nasilja u školama.

u razmatranje zbog straha vlasti da će imati veći broj korisnika, što bi opteretilo budžet.³⁰⁵ Međutim, određene institucije, kao što je Ministarstvo zdravlja RS, veoma su zainteresirane za ovaj problem i tokom 2007. godine, u saradnji sa Boračkom organizacijom RS, organizirano je istraživanje kako bi se vidjelo stanje mentalnog zdravlja boračke populacije u RS, te koje su to institucije, pojedinci i organizacije koje se bave podrškom oboljelih od PTSP-a. Istraživanje je pokazalo da oko 50% veteranske populacije u RS boluje od PTSP-a.³⁰⁶

3.1.6. Zakon o nestalim osobama

Zakon o nestalim osobama propisuje određen korpus prava porodicama nestalih lica. Ona su pobrojana u Poglavlju IV Zakona pod nazivom "Prava članova obitelji nestale osobe". Kako to Zakon propisuje, ova prava nisu prenosiva i mogu se koristiti samo ukoliko se ne koriste slična prava garantirana drugim zakonima. Najznačajnije pravo je pravo na novčanu potporu. Osnovica za obračun novčane potpore je iznos od 25% prosječne plate u BiH za prethodna tri mjeseca. Osobe koje mogu uživati ovo pravo su djeca, bilo bračna ili vanbračna, tj. usvojenici, vjenčani i nevjenčani bračni drugovi, roditelji nestale osobe, očuh i mačeha, brat i sestra. Korištenje ovog prava prestaje smrću korisnika, korištenjem povoljnijeg prava, sklapanjem nove bračne i vanbračne zajednice, zaposlenjem i završetkom redovnog školovanja.

Također, prema odredbama istog zakona, izdržavani članovi porodice nestale osobe koji nemaju zdravstvenu zaštitu ni po jednom drugom osnovu, mogu ostvarivati ovo pravo prema ovog zakonu. U smislu kolektivnih prava, Zakon predviđa podršku u pravcu osnivanja udruženja nestalih, njihovog funkcioniranja i finansiranja. Zakon također pokriva osnovne troškove sahrane. U skladu sa ovim zakonom, porodice mogu tražiti da se mjesto ukopa i iskopavanja obilježi.

Fond za nestale. Poglavlje IV Zakona predviđa formiranje Fonda za pomoć porodicama nestalih. Iako je Zakon o nestalim osobama usvojen još 2004. godine, Fond još uvijek nije uspostavljen.³⁰⁷ Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH, kao institucija koja je prema istom zakonu imenovana da prati njegovo provođenje, pokrenulo je akciju radi donošenja više podzakonskih akata, uključujući i odluke o osnivanju Fonda i Centralne evidencije nestalih (CEN). U okviru ove inicijative formirana je radna grupa, koja se sastoji od predstavnika Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice, Kancelarije za traženje nestalih RS-a, Komisije za traženje nestalih FBiH, Brčko distrikta, te ICMP-a i MKCK-a.

Ministarstvo se obavezalo da će o nacrtima i prijedlozima kontinuirano obavještavati predstavnike udruženja nestalih lica, uz mogućnost njihovog učešća u radu ove Radne grupe. S ciljem uspostavljanja Fonda za nestala lica kao najurgentnije obaveze u sklopu ove inicijative, Ministarstvo je, prepoznavši potrebu za prikupljanjem što tačnijih podataka o potencijalnom broju korisnika ovog Fonda, pokrenulo akciju prikupljanja tih podataka putem anketnih listića za porodice nestalih lica. Međutim, ova inicijativa još uvijek nije okončana.

Prije nego što je usvojen Zakon o nestalim osobama bilo je potrebno u vanparničnom postupku proglašiti nestalo lice mrtvim kako bi porodice nestalih dobile status civilne žrtve rata i time ostvarile svoja prava po navedenim zakonima. Svakako je ova procedura nanosila porodicama veliku duševnu bol, ali je većina njih, s obzirom da je to bio jedini način da prebrode često tešku materijalnu situaciju, ipak to učinila. Prema izjavi predstavnika MKCK-a, od usvajanja Zakona o nestalim osobama, to više nije slučaj. Naime, prema odredbama Zakona, porodice nestalih će biti u mogućnosti da ostvaruju prava na novčanu pomoć, a da pritom ne moraju proglašiti nestalu osobu umrlom. Ovu zakonsku odredbu će biti moguće primijeniti tek nakon formiranja CEN-a i Fonda za novčanu pomoć, iz kojeg bi se izdvajala sredstva za ovu namјenu. Međutim, zbog nepostojanja ni CEN-a ni Fonda, trenutno je nemoguće implementirati ovu odredbu.

³⁰⁵ Razgovor sa predsjednikom Boračke organizacije RS Pantelijom Ćurguzom i sekretarom Saveza logoraša RS Obradom Bubićem.

³⁰⁶ Razgovor sa predsjednikom Boračke organizacije RS Pantelijom Ćurguzom.

³⁰⁷ Problem je način finansiranja i gdje će biti sjedište Fonda. U pregovorima koji su vođeni između entiteta, države i predstavnika Distrikta Brčko, predlagano je da će sredstva u Fond dolaziti po principu raspodjele sredstava prikupljenih putem PDV-a, da će kriterij biti broj žrtava i nacionalnost, zatim kriterij mesta gdje su žrtve nestale, u kom entitetu itd. Razgovori su prvo započeli na nivou radnih grupa, nastavili su se na nivou entitetskih ministara finansija i sada su na nivou premijera entiteta. Postoje prijedlozi da Fond bude samostalna institucija izvan Instituta, sa sjedištem u Sarajevu, Banjoj Luci ili Brčkom, međutim, kako stvari trenutno stoje, to je mnogo manji problem od načina finansiranja Fonda.

Naravno, bilo bi zanimljivo uraditi detaljniju analizu o svrshodnosti ove zakonske odredbe i o tome kako ona funkcionira u praksi, s obzirom da je od kraja rata (ili čak od trenutka nestanka) do usvajanja Zakona o nestalim osobama prošlo devet, odnosno više godina, što znači da je većina porodica u ovom periodu već prijavila nestanak svojih članova i time bila podvrnuta procedurama koje su bile na snazi prije usvajanja ovog zakona.

4. Reparacije na osnovu sudskih odluka

Apelacije za kršenja ljudskih prava građani BiH uglavnom su podnosili Domu za ljudska prava i Uredu ombudsmana, kao i samom Ustavnom суду, dok je jedan broj tužbi podnošen redovnim sudovima. Postupci za naknadu štete vode se i u susjednim državama, Srbiji, Hrvatskoj i Crnoj Gori. Na kraju, nakon iskorištavanja svih pravnih lijekova u BiH, jedan broj građana BiH nezadovoljan odlukama institucija u BiH, ili zbog neizvršenja odluka, pokrenuo je postupke pred Evropskim sudom za ljudska prava. Generalno, predmeti na osnovu kojih se traži naknada štete uglavnom se odnose na stambena i imovinska pitanja, na diskriminaciju nacionalnih i vjerskih manjina i povratnika u uživanju različitih prava, kao što su pravo na rad, na slobodu i sigurnost, slobodu kretanja, slobodu vjeroispovijesti, socijalnu sigurnost, pravo na penziju, na privatni i porodični život i na zaštitu doma i imovine. Ostali važni predmeti odnose se na smrtnu kaznu, samovoljno pritvaranje, mučenje i nehuman tretman, prisilni rad, prisilne nestanke, protjerivanje i izručenje, slobodu izražavanja, vjeroispovijesti i udruživanja, pravo na pravično suđenje pred nezavisnim i nepristrasnim sudovima, pravo na obrazovanje, kao i na različita ekonomска pitanja koja proističu iz stare devizne štednje, privatizacije preduzeća u društvenom vlasništvu itd.

Međutim, kao što je istaknuto, reparacije na osnovu sudskih odluka (kompenzacije) zbog činjenja materijalne, tj. nematerijalne štete, tokom oružanog sukoba u Bosni i Hercegovini nisu metod koji je dominantno primjenjivan. Tri su ključna nivoa koji objašnjavaju zbog čega građani BiH nisu pokrenuli veći broj tužbi za naknadu štete: individualni, zakonodavni i institucionalni.

1. Individualni nivo - žrtve generalno nemaju informaciju niti su podučene da putem sudskog mehanizma mogu da traže zadovoljenje, bilo pokretanje civilnih tužbi protiv institucija države/entiteta zbog činjenja štete, bilo pokretanjem tužbi protiv pojedinaca, a protiv kojih su pokrenuti krivični postupci. Žrtve ne znaju

kojim institucijama mogu da se obrate, tačnije kojim sudovima treba da podnesu tužbu, protiv koga treba da podnesu tužbu, da li protiv države ili entiteta, te, na kraju, koji su međunarodni mehanizmi za zaštitu ljudskih prava. Jedan od problema je i osjećaj nesigurnosti žrtve. U slučaju da zna kome treba da se obrati, koga treba tužiti, žrtva okljeva da pokrene tužbu upravo zbog osjećaja nesigurnosti. U ovom kontekstu naročito je važno pomenuti povratnike. Generalno, uvjerenje javnosti je da su počinjeni zločini još uvijek na slobodi, ili ukoliko su u zatvoru, na slobodi su njihovi rođaci i prijatelji koji im mogu nauditi, ili komšije koje možda nisu direktno činile zločin, ali su podržavale kršenja prava.³⁰⁸ Na kraju, žrtve od institucija entiteta/države čiji su pripadnici kršili njihova ljudska prava ne očekuju adekvatno zaštitu. Postoji uvjerenje da ponekad žrtva odustaje od pokretanja tužbi zbog socio-ekonomskih uslova u kojem živi ona i njena porodica. Naime, žrtve su generalno ugrožen dio stanovništva, tako da im u nekim slučajevima počinjeni kršenja prava direktno prilaze i nude novac, kako bi ih odvratili od sudskog gonjenja.³⁰⁹ Na kraju, važno je istaći da je teret dokazivanja na tužiocu, dakle na žrtvi koja treba da iznese detaljne dokaze o kršenjima prava. Problem u ovome je što žrtve nemaju adekvatne pravne savjete, jer nedostaje adekvatna pravna regulativa, te rizikuju da im konačan ishod sudskog procesa ne donese nikakvo ili neadekvatno obeštećenje, te čak žrtve moraju da plate sudske troškove u slučaju gubitka spora. Ova argumentacija uvodi u sljedeći nivo.

2. Zakonodavni nivo - zakonska regulativa koja bi uređivala ovu oblast, kao što su Zakoni o besplatnoj pravnoj pomoći, generalno nije zadovoljavajuća da bi pokrila sve potrebe građana BiH (adekvatna stručna pomoć, oslobođanje od plaćanja sudskih troškova itd), a naročito socijalno ugroženih građana, u ovom kontekstu žrtava i povratnika, kako bi se ove kategorije stanovništva ohrabrike da svoje zadovoljenje traže na sudu. Također, važno je naglasiti da su oba entiteta donijela zakone kojima se onemogućava isplata naknada po presudama koje su donešene na osnovu tužbi za naknadu materijalne/

³⁰⁸ Vidjeti stavove učesnika konsultacija koje su održane u Fojnici u junu 2008. godine u aneksu ovog dokumenta (CD).

³⁰⁹ Intervju sa predsjednikom Saveza logoraša BiH Muratom Tahirovićem.

nematerijalne štete, već se sva dugovanja knjiže. U skladu sa ovim zakonima, entiteti će započeti sa isplatama nakon proteka nekoliko desetina godina.

3. Institucionalni nivo - Opšte je uvjerenje da i pored postignutih nesumnjivih rezultata tokom procesa reimenovanja u pravosuđu od 2002. do 2004. godine, javnost BiH ima ograničeno povjerenja u te institucije, te i dalje smatra da one rade pod pritiskom.

Samo pokretanje postupka za naknadu štete ne znači da će se donijeti pozitivna presuda po tužiocu, pošto se moraju pružiti adekvatni materijalni dokazi koji će podržati tužbene i procesne zahtjeve (teret dokazivanja je na tužiocu). Također, institucija, tj. pojedinac koji se tuži, ima pravo na iznošenje svoje odbrane. Sud je limitiran tužbenim zahtjevom i utvrđuje odgovornost prema ponuđenim dokazima. Na kraju, sud odlučuje jesu li ili nisu svi navodi dokazani, te u skladu sa tim dosuđuje presudu/naknadu, bez obzira na uvjerenje žrtve da je tužbeni zahtjev ispravan i da su ponuđeni svi relevantni dokazi. Konačno, da bi se čitav

Imajući u vidu nedostatke u postojećim zakonima, da bitni zakoni za ovu oblast još nisu usvojeni, mada postoje njihovi nacrti, da je pravosuđe pod pritiskom, te da je činjenica da je veoma malo onih koji su svoja prava uspjeli ostvariti sudskim putem, generalno se može zaključiti da se zadovoljavanje pravde na osnovu tužbi za naknadu štete, barem što se tiče BiH, može smatrati nepotpunim i nedovljano efikasnim.

postupak proveo, potrebno je određeno vrijeme. To naročito važi za međunarodne mehanizme, gdje slučajevi nakon podnošenja mogu trajati i više godina. Zbog svih navedenih razloga, čak i u situacijama kada postoje adekvatni zakonski mehanizmi, sigurnosni uslovi, politička volja i potpuno funkcionalno i nezavrsno pravosuđe, postizanje pravde sudskim putem je sporo i žrtva ne može biti sigurna da će sud potvrditi povredu. Iz tog razloga isključivo insistiranje na sudskom mehanizmu za zadovoljenje prava, bez postojanja drugih programa reparacija, može se smatrati nepotpunim i nezadovoljavajućim.

4.1. Aktivnosti Doma za ljudska prava i Ustavnog suda

Aneksom VI Dejtonskog sporazuma formiran je Dom za ljudska prava (Dom), koji je pored institucije ombudsmana imao za cilj rješavanje žalbi u vezi sa kršenjem osnovnih ljudskih prava garantiranih Evropskom konvencijom za ljudska prava (Evropska konvencija).³¹⁰ Krajem 2003. godine Dom je prestao sa radom, a sve žalbe podnjete ovom sudu do kraja 2003. godine preuzela je na rješavanje Komisija za ljudska prava pri Ustavnom суду BiH.³¹¹ Od 1. januara 2004. godine sve žalbe podnošene su direktno Ustavnom судu BiH. Također, nakon gašenja Komisije za ljudska prava krajem 2006. godine, Ustavni суд BiH preuzeo je odlučivanje po žalbama koje Komisija nije uspjela da riješi tokom svog mandata. Sve ove žalbe bile su

vezane za kršenja ljudskih prava po raznim osnovama, a u dosta njih radilo se o povredi prava na zabranu podvrgavanja nehumanom postupku iz člana II/3.b) Ustava Bosne i Hercegovine i člana 3. Evropske konvencije, kao i o povredi prava na privatni i porodični život iz člana II/3.f) Ustava Bosne i Hercegovine i člana 8. Evropske konvencije. U praksi, jasno je da se radilo o žrtvama rata koje su mučene i ubijane, kao i o članovima porodica nestalih osoba o čijoj sudbini se do dana podnošenja tužbe još ništa nije znalo.

Najpoznatiji slučajevi koji su se našli pred Domom za ljudska prava su slučaj Avdo i Esma Palić protiv Republike Srpske, Selimović i ostali protiv Republike Srpske (slučaj Srebrenica), odluke o prisilnim nestancima u Foči, Višegradu, Vlasenici, Rogatici i drugim mjestima itd.

³¹⁰ Više informacija o ovoj instituciji pronaći u odeljku Institucionalne reforme.

³¹¹ Komisija za ljudska prava formirana je također Aneksom VI Dejtonskog sporazuma.

Postupak apelacije pred Ustavnim sudom³¹²

Kada se mogu obratiti Ustavnom суду?

Usklađu sa članom Ustava BiH VI.3.b "Ustavni sud ... ima apelacionu nadležnost u pitanjima koja su sadržana u ovom Ustavu, kada ona postanu predmet spora zbog presude bilo kojeg suda u Bosni i Hercegovini." Sud ima ulogu garanta zaštite, pored ostalih, sljedećih ljudskih prava:³¹³

- a) Pravo na život;
- b) Pravo osobe da ne bude podvrgnuta mučenju niti nečovječnom ili ponižavajućem tretmanu ili kazni;
- c) Pravo osobe da ne bude držana u ropstvu ili potčinjenosti, ili na prisilnom ili obaveznom radu;
- d) Pravo na ličnu slobodu i sigurnost;
- e) Pravo na pravično saslušanje u građanskim i krivičnim stvarima i druga prava u vezi sa krivičnim postupkom;
- f) Pravo na privatni i porodični život, dom i prepisku;
- g) Slobodu misli, savjesti i vjere;
- h) Slobodu izražavanja;
- i) Slobodu mirnog okupljanja i slobodu udruživanja sa drugima;
- j) Pravo na brak i zasnivanje porodice;
- k) Pravo na imovinu;
- l) Pravo na obrazovanje;
- m) Pravo na slobodu kretanja i prebivališta.

Ko može podnijeti apelaciju?

Na osnovu Ustava Bosne i Hercegovine, podnositelj zahtjeva može biti fizičko ili pravno lice (tj. firma ili korporacija). Nije nužno da podnositelj apelacije bude državljanin Bosne i Hercegovine.

Kako podnijeti apelaciju?

Apelacija se Sudu može dostaviti direktno ili se može poslati poštom. Odgovarajući formular može se dobiti u pisarnici Suda, kao i na web stranici Ustavnog

suda BiH.³¹⁴ Sve informacije koje apelantima mogu pomoći u pravcu popunjavanja formulara mogu se dobiti u pisarnici Suda ili od pravnih savjetnika Suda. Apelanti se za pomoć mogu obratiti i slanjem e-maila na adresu info@ustavnisud.ba.

Kada se apelacija može podnijeti?

Apelacija treba biti podnesena Sudu u roku od 60 dana od dana primanja presude ili odluke. Neophodno je da podnositelj apelacije iscrpi sva pravna sredstva na raspolaganju prije obraćanja Ustavnom суду. To znači da ako još uvijek imate mogućnost da se obratite nekom drugom organu ili sudu na nivou države ili entiteta, trebate to uraditi. Međutim, potrebno je da obraćanje tom organu ili sudu bude efektivno. Ukoliko smatrati da pomoći tog organa ili suda ne bi bila djelotvorna, za vas bi ipak moglo biti korisno da se obratite Ustavnom суду, iako sve pravne opcije nisu iskorištene.

Koje su ovlasti Suda?

Ukoliko Sud ustanovi da je apelacija dopustiva, on može postupati na dva načina. Prvo, Sud može odlučivati u meritumu slučaja i obavijestiti o svojoj odluci nadležne entitetske vlasti. U tom slučaju vlasti su obavezne da postupaju po odluci Ustavnog suda. Drugo, Sud može proglašti osporenu presudu nevažećom i vratiti slučaj sudu koji je donio presudu na ponovni postupak. U tom slučaju niži sud je dužan da doneće novu odluku i da postupa u skladu sa odlukom Ustavnog suda o povredi ljudskih prava i osnovnih sloboda podnosioca apelacije. U slučaju da niži sud ne postupi u skladu sa odlukom Ustavnog suda, podnositelj apelacije može podnijeti novu apelaciju, o kojoj onda Ustavni sud odlučuje u meritumu.

Kakav je postupak pred Sudom?

Ukoliko Ustavni sud ocijeni da je apelacija dopustiva, on će zahtijevati od druge strane da dostavi svoj odgovor ili da podnese dokumente vezane za zahtjev. Nedostavljanje odgovora ne utiče na tok postupka pred Sudom. Postupak se obavlja u pismenoj formi, ali Sud može održati javnu raspravu kada je potrebno raspraviti pitanje od značaja za donošenje odluke. Podnositelj apelacije može izložiti vlastiti predmet pred Sudom ili može izabrati osobu koja će ga zastupati pred Sudom. U tom slučaju, podnositelj apelacije treba angažirati advokata koji će izožiti njegov slučaj. Zastupnik je dužan predčiti punomoć na osnovu koje zastupa apelanta.

³¹² http://www.ccbh.ba/bos/p_stream.php?kat=760

³¹³ Član II.3 Ustava BiH, Ljudska prava i osnovne slobode http://www.ccbh.ba/public/down/USTAV_BOSNE_I_HERCEGOVINE_bos.pdf

³¹⁴ Formular za apelaciju dostupan je na: http://www.ccbh.ba/bos/p_stream.php?kat=760&pkat=762

4.1.1. Odluke

Dom za ljudska prava, Komisija za ljudska prava i Ustavni sud BiH donijeli su niz presuda u smislu navedenih prava. Generalno, odluke su sadržavale dvije komponente: 1) da Vijeće ministara BiH i vlaste Federacije BiH i Republike Srpske putem svojih komisija nadležnih za traženje nestalih lica bez odgađanja apelantima dostave sve dostupne i raspoložive informacije o članovima njihovih porodica nestalim u toku rata i 2) da isplate naknade apelantima zbog nestanka njihovih najmilijih, a zbog čega nijeli apelacije.³¹⁵

³¹⁵ Mandat da naredjuju kompenzaciju imali su Dom i Komisija za ljudska prava, dok se iz dosadašnje prakse Ustavnog suda BiH vidi da ovaj Sud nije dodjeljivao pojedinačne kompenzacije za apelante, već je imao za cilj kroz svoje odluke osigurati efikasno funkcioniranje postojećih institucija i mehanizama namijenjenih za kompenzacije. Tako, na primjer, u odlukama Doma za ljudska prava obično stoji iznos kompenzacije koja se treba obezbijediti apelantima, dok u odlukama Ustavnog suda ovog tipa stoji generalna instrukcija nadležnim organima da osiguraju efikasno funkcioniranje postojećih institucija i mehanizama definiranih zakonom. Na primjer, ovako je Ustavni sud obrazložio pitanje kompenzacije u jednoj od svojih odluka vezanih za predmet nestalih lica: „Ustavni sud konstatira da je Parlamentarna skupština Bosne i Hercegovine usvojila Zakon o nestalim licima, koji je stupio na snagu 17. novembra 2004. godine. Ovim zakonom su, između ostalog, utvrđeni principi za unapređenje procesa traženja i način ostvarivanja socijalnih i drugih prava članova porodica nestalih lica, te osnovan Institut za nestala lica Bosne i Hercegovine, kao institucija Bosne i Hercegovine na koju se prenose poslovi u vezi sa procesom traženja nestalih lica i izdavanja odgovarajućih isprava. Istim zakonom su osnovani i Fond za pomoć porodicama nestalih lica u Bosni i Hercegovini, kao i Centralna evidencija nestalih lica u Bosni i Hercegovini. Ustavni sud smatra da je, pored utvrđivanja kršenja navedenih ustavnih prava apelanta, kao vidi njihove satisfakcije, neophodno da nadležna vlast bez odgađanja osigura efikasno funkcioniranje navedenih instituta, fonda i centralne evidencije radi otklanjanja daljnjih posljedica kršenja ustavnih prava apelanata i omogućavanja ostvarivanja drugih prava koja im prema zakonu pripadaju. Ovdje je potrebno naglasiti da je Ustavni sud utvrdio povrede čl. 3. i 8. Evropske konvencije zbog toga što članovi porodica nestalih lica nemaju nikakvih informacija o sudsribi članova svojih porodica, te naložio mjeru za otklanjanje navedenih povreda ustavnih prava. Što se tiče pitanja kompenzacije koju su tražili apelanti, Ustavni sud smatra da Zakon o nestalim licima predviđa dovoljnu financijsku potporu za članove porodica nestalih lica. Naime, članovima 11, 12. i 13. navedenog zakona predviđeni su pravo, kriteriji i iznos novčane pomoći za članove porodica nestalih lica, a članom 16. predviđen je postupak za ostvarivanje prava na novčanu pomoć, koji provodi Fond za pomoć porodicama nestalih lica. Upravo s ciljem realizacije prava na financijsku pomoć za porodice nestalih lica, koja je predviđena Zakonom o nestalim licima, Ustavni sud je stranama iz člana 15. navedenog zakona naložio da hitno pokrenu i sposobne za efikasan rad institucije osnovane Zakonom o nestalim licima u koje se ubraja i Fond za pomoć porodicama nestalih lica. Stoga, Ustavni sud smatra da će, nakon što odgovorne strane pokrenu institucije osnovane Zakonom o nestalim licima, članovi porodica nestalih lica imati osiguranu financijsku potporu, tako da nije potrebno da Ustavni sud donosi i odluku povodom zahtjeva za pojedinačne kompenzacije koje su iznijeli apelanti.“ (Predmet AP 36/06, paragraf 18).

Aktivnosti udruženja logoraša iz Federacije BiH i RS u pravcu ostvarivanja reparacija sudskim putem pred institucijama BiH

Savez logoraša BiH uputio je otvoreni poziv svim svojim članovima da se jave lokalnim opštinskim ograncima Saveza kako bi dobili detaljne informacije o pokretanju postupka za naknadu nematerijalne štete i preživljenu torturu u logorima u RS i Federaciji BiH. Te informacije također se mogu naći i na internet stranici Saveza. Da bi se pokrenula tužba, logoraši treba da dostave sljedeću dokumentaciju:

- Uvjerenje Saveza logoraša BiH;
- Potvrda državne komisije i drugih komisija za razmjenu raseljenih i nestalih lica;
- Potvrda Crvenog križa/krsta;
- medicinska dokumentacija.

Zbog nemogućnosti finansiranja, Savez traži pomoć od svih aplikantata da uplate 50 KM na ime administrativnih troškova. Rezultat ove aktivnosti je pokretanje preko 16.000 tužbi tokom 2007. i 2008. protiv entiteta (dominantno RS). Ove slučajevi vodi advokat Josip Sladić.

Mimo aktivnosti Saveza logoraša BiH, mali broj logoraša samoinicijativno je pokrenuo tužbe.

Sa druge strane, Savez logoraša RS podnio je 536 tužbi protiv Federacije BiH. Kako tvrde predstavnici udruženja, radi se o po jednoj tužbi za svaki od logora u kojima su bili zatočeni Srbi. Ukoliko ove reprezentativne tužbe budu imale pozitivan ishod, udruženje će ohrabriti i druge logoraše da pokrenu tužbe.

Cilj podizanja tužbi i jednog i drugog udruženja je prvenstveno informiranje javnosti o postojanju logora, priznanja da su logoraši žrtve kako bi se konačno regulirao status ove kategorije stanovništva, te da se ukaže na odgovornost entiteta za njihovo zatočenje.

U nekim slučajevima presuđeno je da se na račun Instituta za nestale isplate sredstva u vrijednosti od 100.000 KM (slučajevi Foča, Rogatica, Višegrad, Vlasenica itd.), kako bi se intenziviralo, tj. potpomoglo rješavanje pitanje nestalih. Naročito je značajna odluka Doma za ljudska prava po osnovu apelacije 49 žrtava iz Srebrenice, koje su tražile da se rasvjetli sudsrbina njihovih najmilijih (slučaj Selimović i ostali

protiv Republike Srpske).³¹⁶ Dom je u ovom slučaju, pored odluke o provođenju brze i nepristrasne istrage, naredio vlastima RS da na račun Fondacije Srebrenica-Potočari spomen obilježje i mezarje uplati 4 miliona KM kao kolektivno obeštećenje žrtvama, kako je naglašeno u odluci „za kolektivnu dobrobit svih podnosiča prijava i porodica žrtava događaja u Srebrenici“, a kako bi se omogućilo podizanje spomen obilježja.³¹⁷ Također, na osnovu odluke u ovom predmetu, formirana je Komisija za istraživanje događaja u i oko Srebrenice od 10. do 19. jula 1995.³¹⁸

4.1.2. Provođenje odluka tijela Ustavnog suda BiH

Ustavni sud BiH donio je niz presuda u smislu navedenih prava, međutim, i na ovoj instanci najveći problem predstavlja provođenje odluka. Kao što je istaknuto, odluke tijela Ustavnog suda i samog Ustavnog suda sadržavale su dvije komponente 1) provođenje brze i nepristrasne istrage u pravcu saznавања lokacije gdje je tijelo nestalog i saznавање njegove sudsbine i 2) kompenzacija za porodicu nestalog. Generalno, entiteti i država uglavnom su ispunjavali ovu drugu naredbu, o isplaćivanju naknada, dok je bilo problema sa objelodanjivanjem istine o sudsbi nestalih. Jedan od izuzetaka je formiranje Komisija za istraživanje događaja u i oko Srebrenice od 10. do 19. jula 1995., međutim.³¹⁹

Donošenjem ZKP i KZ BiH 2003. godine uspostavljeni su mehanizmi koji su trebali osigurati efikasnije izvršavanje odluka Ustavnog suda BiH. Tako član 239. KZ propisuje: „Službeno lice u institucijama Bosne i Hercegovine, u institucijama entiteta ili Distrikta Brčko BiH koje odbije da izvrši konačnu i izvršnu odluku Ustavnog suda BiH, Suda BiH ili Doma za ljudska prava, ili sprečava da se takva odluka izvrši ili na drugi način onemogućava njeno izvršenje, kazniće se kaznom zatvora od šest mjeseci do pet godina“. U skladu s tim, Ustavni sud bi u slučaju neizvršenja odluke mogao donijeti rješenje koje prosljeđuje Tužilaštvu BiH na postupanje. Ovo rješenje, u skladu sa ZKP

³¹⁶ Kako je to u paragrafu 1 Odluke naglašeno, ovih 49 žrtava predstavljaju „dio od oko 1800 sličnih prijava koje su trenutno u postupku pred Domom - sve one se odnose na događaje u Srebrenici“. Predmet Selimović i ostali protiv Republike Srpske (CH01-8365 iz 2003. godine)

³¹⁷ <http://www.hrc.ba/DATABASE/decisions/CH01-8365%20SREBRENICA%20Admissibility%20and%20Merits%20B.pdf>

³¹⁸ Ista referenca.

³¹⁹ Više informacija u odjeljku Kazivanje istine.

³¹⁹ Više informacija u Poglavlju II, dio Kazivanje istine.

BiH, smatra se krivičnom prijavom koja je osnov Tužilaštvu za pokretanje istrage.³²⁰

4.2. Međunarodni instrumenti

Ukoliko žrtve nisu u mogućnosti ostvariti svoja prava na domaćem nivou, one mogu koristiti mehanizme zaštite ljudskih prava na međunarodnom nivou, kao što su Evropski sud za ljudska prava, te Komitet za ljudska prava Ujedinjenih nacija i Komitet protiv torture Ujedinjenih nacija. Međutim, potrebno je istaći da NIJEDNO OD OVIH TIJELA NEĆE PRIHVATITI PREDMET KOJI VEĆ RAZMATRA ILI JE NEKADA VEĆ RAZMATRALO NEKO DRUGO MEĐUNARODNO TIJELO!

Tužba BiH protiv Savezne Republike Jugoslavije (SRJ) zbog genocida

BiH je 1993. godine podnijela tužbu protiv SRJ zbog kršenja Konvencije o spriječavanju i kažnjavanju genocida pred Međunarodnim sudom pravde u Hagu. Sud je svoju nadležnost potvrdio 1993. i 2004. godine. Strategija BiH bila je dokaže da je SRJ izvršila agresiju i počinila genocid, kako bi, nakon toga, tražila reparacije kao zemlja-žrtva agresije i genocida.

Presuda u ovom slučaju donijeta je 26. februara 2007. godine. Sud je utvrdio da se zločin genocida dogodio u Srebrenici, ali da SRJ, u trenutku donošenja presude Republika Srbija, nije direktno odgovorna za njegovo počinjenje, ali da ništa nije učinila kako bi spriječila da se zločin dogodi. Također, Sud nije mogao sa sigurnošću utvrditi da li bi genocid bio spriječen da je SRJ reagovala u skladu sa svojim obavezama u pravcu spriječavanja zločina. Iz tog razloga Sud smatra da kompenzacija nije odgovarajuća forma reparacije za kršenje obaveze spriječavanja genocida. Međutim, Sud je istakao da Republika Srbija ima obavezu da sarađuje sa MKSJ i da isporuči sve one koji su optuženi za genocid (gde je najdirektnije pomenut Ratko Mladić).

³²⁰ Konkretno, u skladu sa odlukama Ustavnog suda ove vrste, Vijeće ministara i vlade entiteta su obavezne da u roku od šest mjeseci od dostavljanja odluke obavijeste Ustavni sud BiH o preduzetim mjerama. U praksi, ovakve izvještaje relevantne institucije uglavnom ne dostavljaju Ustavnom суду. Sa druge strane, ni Ustavni sud rješenja o neizvršenju ne donosi pravovremeno za sve predmete. Na kraju, Tužilaštvo BiH, generalno govoreći, nije započinjalo sa provođenjem istraža, tako da se odluke Ustavnog suda i dalje nedovoljno poštuju.

Ostvarivanje prava žrtava u susjednim državama

Pored organa pravosuđa u BiH, neke porodice žrtava, te logoraši, svoja prava pokušali su ostvariti u susjednim državama, Crnoj Gori, Srbiji i Hrvatskoj.

Advokatska kancelarija Prelević iz Podgorice od decembra 2004. godine počela je sa podnošenjem tužbi za naknadu štete protiv Crne Gore zbog deportacije 202 Bošnjaka koji su 1992. godine prvo pobegli u Crnu Goru, a onda sa teritorije ove države deportirani u BiH, na teritoriju pod kontrolom VRS, gdje su ubijeni.³²¹ Iako je bilo velikih problema tokom procesuiranja ovih tužbi³²², u decembru 2008. godine donesena je odluka o poravnjanju radi nadoknade štete nastale deportacijom. Važnost ovakve presude ogleda se u više aspekata: pored simbolične naknade koja ni u kojem slučaju ne može nadomjestiti nečiji život, za porodice žrtava je od izuzetne važnosti što je država Crna Gora preuzela odgovornost za njihovu tragediju, a što je na ovaj način i postignuto. Međutim, iako se slučaj završio pozitivnim ishodom po žrtve, upravo on upućuje na čitavu težinu procesa za ostvarivanje naknade štete sudske putem, s obzirom na veliki politički značaj i pritisak koji sudovi i tužilaštva mogu da trpe tokom procesuiranja ovakvih slučajeva, kao što je to bilo konkretno u ovom slučaju.

NVO Fond za humanitarno pravo iz Beograda pokrenuo je pet tužbi za naknadu štete pred I opštinskim sudom u Beogradu u ime 21 člana Saveza logoraša BiH iz Žepe, koji su bili zatočeni u logorima Mitrovo Polje i Šljivovica u Srbiji. Ti slučajevi pokrenuti su tokom 2007. i 2008. godine. Prema mišljenju predstavnika FHP-a, kao i Saveza logoraša BiH, postupci se vode vrlo profesionalno. Još nije donesena nijedna presuda u ovim postupcima.

Advokati Josip Sladić i Ante Nobilo zastupaju Savez logoraša BiH u slučajevima za naknadu štete koji se vode pred sudovima u Sisku i Karlovcu, u Hrvatskoj. Slučajevi u Karlovcu pokrenuti su nakon donošenja pravosnažne presude u krivičnom postupku protiv Fikreta Abdića, nekadašnjeg lidera Autonomne oblasti Zapadna Bosna. Ovaj postupak vodio se zbog zločina koje su snage Autonomne oblasti Zapadna Bosna, a koje je kontrolirao Fikret Abdić, počinili protiv civila Bošnjaka i pripadnika Armije BiH, među kojima su bili i logoraši, zatočenici logora pod kontrolom ove vojske. Postupke pred ovim sudom vodi advokat Ante Nobilo. S obzirom na činjenicu da su tokom oružanog sukoba u Hrvatskoj, na teritoriji pod kontrolom Srpske vojske Krajine (SVK), uspostavljeni logori za Bošnjake iz BiH, a gdje su čuvari bili i pripadnici SVK i oružanih snaga Autonomne oblasti Zapadna Bosna, Savez logoraša BiH je preko kancelarije advokata Josipa Sladića pokrenuo postupke za naknadu štete protiv države Hrvatske.

4.3. Pravna pomoć

Uzimajući u obzir činjenicu da mnoge žrtve ne mogu priuštiti advokate koji će ih adekvatno zastupati na sudu, a i praksu u drugim zemljama u kojima se građanima omogućava pravo na besplatnu pravnu pomoć, bosanskohercegovačke vlasti su, uz pritisak NVO-a, prepoznale potrebu za donošenjem zakonskog okvira u ovoj oblasti.

³²¹ Međutim, i pored vrlo agresivne medijske kampanje koju je provodio uticajni crnogorski dnevnik Vijesti, koji je na naslovnoj strani postavljao fotografije žrtava, te javnog zalaganja tadašnjeg državnog tužioca Vesne Medenice da se pokrene krivična istraga zbog ovog zločina, crnogorsko pravosuđe i država nisu bili spremni da se suoče sa ovim zločinom i počnu sa procesuiranjem. Ovo se, između ostalog, ogleda u činjenici da je prvo ročište po ovim tužbama zakazano tek u oktobru 2005. godine, iako je prva tužba podnesena već u decembru 2004. godine.

³²² Do proljeća 2008. godine donesene su prvočepene presude u 30 slučajeva, od kojih je sud u 28 slučajeva utvrdio odgovornost države za pričinjenu štetu. Prva presuda oglašena je u junu 2006. godine. Žalba na presudu podnesena je sredinom jula 2006. Do sredine 2008. godine nije donesena nijedna pravosnažna presuda.

Također, predstavnici NVO-a prepoznali su osnovne probleme do kojih bi u praksi moglo doći ukoliko relevantni organi vlasti ne reagiraju na koordiniran i efikasan način u smislu reguliranja pitanja pravne pomoći na državnom nivou. Naime, ukazano je na činjenice da nedostatak upravljanja i nadzora odgovornosti ne ide u prilog građanima, kao ni pitanje nekoordiniranog finansiranja za ovu oblast, te nedostatak jasnih i objedinjenih standarda koji utiču na sam kvalitet pravne pomoći. Iz tog razloga, NVO-i zastupaju stav da je važno da se usvoji ovakav zakon na državnom nivou, koji bi uspostavio standarde.³²³

Svi do sada usvojeni zakoni u RS, kantonima i Brčko distriktu primijenili su princip osnivanja posebnih instituta koji bi se bavili pružanjem pravne pomoći, uz ograničeno i kontrolirano učešće NVO-a. NVO-i se veoma protive ovakvom pristupu u definiranju zakona. Dalje, NVO-i smatraju da advokati koji će početi da pružaju pravnu pomoć nemaju iskustva u

³²³ Nacrt ovog zakona postoji na državnom nivou, ali još uvijek nije usvojen.

Zakoni o besplatnoj pravnoj pomoći

Na državnom nivou postoji nacrt Zakona o besplatnoj pravnoj pomoći u građanskim stvarima, ali se na njegovo usvajanje još uvijek čeka.

Što se tiče entiteta, u RS je usvojen Zakon o besplatnoj pravnoj pomoći krajem 2008. godine. U skladu sa ovim zakonom uspostavljen je Centar za pružanje besplatne pravne pomoći. Također, Zakonom se definira ko sve pruža pravnu pomoć: Centar za pružanje besplatne pravne pomoći, advokati registrirani u Advokatskoj komori RS, te zaposleni u NVO-ima koje se bave pružanjem pravne pomoći, a pod uslovima za zaposlene u Centru. Dakle, ovaj zakon ne prihvaje NVO-e kao posebne institucije koje treba i mogu da budu zastupnici žrtava.

Stav Federacije BiH je da pitanje pravne pomoći treba biti regulirano kantonalnim zakonima, pa u ovom entitetu najveći problem predstavlja upravo taj segmentiran pristup pitanju pravne pomoći i nedovoljna koordinacija između kantona. Na primjer, u Zeničko-dobojskom kantonu 2005. godine usvojen je Zakon o osnivanju Kantonalnog zavoda za pravnu pomoć, kao neovisne kantonalne institucije. U skladu sa ovim zakonom, iste godine je usvojen i Pravilnik o načinu i uslovima pružanja pravne pomoći, u kojem se korisnici ovih usluga definiraju kao „lica lošeg imovinskog stanja“. Sličan je primjer u Hercegovačko-neretvanskom kantonu, sa tamošnjim Zakonom o Kantonalnom zavodu za pravnu pomoć Hercegovačko-neretvanskog kantona.

U Brčko distriktu 2007. godine usvojen je Zakon o kancelariji za pravnu pomoć Brčko distrikta, i ova kancelarija ima nadležnost da zastupa građane Distrikta slabog imovinskog stanja u svim postupcima, uključujući: krivične, parnične, vanparnične, izvršne, prekršajne, upravne i druge postupke propisane posebnim zakonima.

ovoj oblasti i da se u radu prvenstveno vode komercijalnim razlozima. U situacijama kada se država javlja kao naručilac usluga, advokati neće biti dovoljno motivirani za rad, jer institucije neredovno isplaćaju honorare. Istoču, također, da građani imaju više povjerenja u nezavisne institucije koje nisu pod kontrolom vlasti, kao što su upravo NVO-i, da su ove organizacije prepoznate kao zastupnici žrtava i generalno svih

ugroženih, te da kroz godine svog rada imaju iskustva u ovoj oblasti. Iz tog razloga, NVO-i insistiraju da ih zakonodavac prihvati kao partnere i da zakonom osiguraju ulogu ovih organizacija kao posebnih institucija koje pružaju pravnu pomoć.

5. Memorijali

Svako društvo donosi određene izvore o tome kako predstavljati historiju. Da li će to biti jedna potencijalno konfliktna historija, jedna unificirana historija, jedna historija koja će voditi ka nekoj sporazumnoj priči, ili jedna historija koja će dalje kreirati konflikte. To su izbori koje donosi društvo kao takvo.³²⁴

Memorijali koji su već sagrađeni ili se trenutno grade u BiH podignuti su ili se još uvijek podižu neselektivno i o ovom pitanju ne postoji koordiniran pristup na državnom nivou. Postoji tendencija podizanja spomenika bez utvrđivanja detaljnih činjenica o tome šta se zaista dogodilo na određenom mjestu ili u određenoj regiji. Ti spomenici uglavnom su posvećeni žrtvama ili zaslužnim građanima (herojima) jedne etničke zajednice. Najveći problem je kod podizanja spomenika kojima se slave podvizi pojedinaca (heroja), a koje pripadnici drugih naroda uglavnom određuju kao počinioce krivičnih djela, odnosno zločina.

U BiH gotovo da nema spomenika koji su na univerzalan način posvećeni žrtvama. Inače, podizanje spomenika u BiH političko je pitanje i oni većim dijelom nose jasnu političku poruku o tome ko je žrtva, a ko počinilac; ko je agresor, a ko branilac.

Ponegdje se spomenici posvećeni žrtvama ili veteranim jednog naroda postavljaju na mjestima koja su stratišta drugog naroda. Generalno je uvjerenje da se na ovaj način vrijeđaju žrtve i ponovo im se i poslije rata oduzima dostojanstvo.

Određeni lokaliteti na kojima se želi postaviti spomenik predstavljaju mjesta sjećanja više naroda, a koji zbog svega što su proživjeli u toku rata smatraju da imaju veće pravo da na tom mjestu podignu spomenik. Primjer, konkretno, može biti inicijativa za postavljanje krsta na Trebeviću iznad Sarajeva u spomen stradalim Srbima. Sa druge strane, presudom MKSJ sudske je utvrđena odgovornost generala VRS Stanislava Galića za granatiranje, neselektivnu snajpersku vatru i opsadu Sarajeva, zbog čega je stradalо više hiljada ljudi i zbog čega

³²⁴ Louis Bickford (Luis Bikford), ICTJ.

je pravosnažno osuđen na doživotnu kaznu zatvora. O ovoj inicijativi postoje brojne debate.³²⁵ Drugi primjer je podizanje krsta u Mostaru, kao sjećanje na žrtve Hrvate koji su stradali u tom gradu. Sa druge strane, taj krst vrijedba Bošnjake, koji su također stradali u Mostaru.

Ono što je primijećeno u BiH je da se spomenici žrtvama ili vojnicima uglavnom postavljaju u krugovima škola i da gotovo svi ti spomenici imaju vjersko obilježje i to isključivo religije većinskog naroda u tom mjestu. Ti spomenici uglavnom imaju i vrijednosno-emotivno određenje ko je počinilac, a ko je žrtva. Ono što je problem sa takvim spomenicima je što u te škole vrlo često idu i pripadnici-učenici drugog naroda, tačnije onog naroda koji se porukom na spomeniku definira kao agresor i zločinac.

U BiH vlada uvjerenje da se na ovakav način još više produbljuje jaz između naroda u BiH, tj. da se žrtve zloupotrebljavaju kako bi se stvorile političke tenzije i da se na taj način odstupa od jedinstvenog pristupa pomirenju u skladu sa citatom na početku ovog dijela teksta.

Ko podiže spomenike?

Lokalna samouprava ima generalnu nadležnost za izdavanje urbanističke dozvole da bi se na određenom mjestu, u skladu sa urbanističkim planom, podigao spomenik, dok inicijativu za podizanje spomenika može pokrenuti bilo ko. Najčešće su podizanje spomenika inicirala udruženja žrtava i veterana, ali i razna udruženja građana i, generalno, institucije svih nivoa vlasti.

Međutim, jedan broj memorijala u BiH dobio je formu spomenika na kojima su uklesana samo imena sa datumom rođenja i datumom pogibije žrtve. Na nekim od njih стоји oznaka na osnovu koje se može zaključiti da li je žrtva bila civil ili pripadnik vojne jedinice, pošto se pored poginulih vojnika nalazi amblem vojske kojoj je pripadao. Na ovakvim spomenicima ne postoji nikakav vrijednosni sud, niti poruka, niti vjersko obilježje, niti nacionalna pripadnost. Takvi spomenici uglavnom se sreću u Federaciji BiH. Također, u samom Sarajevu postoje i spomenici koji nadilaze

³²⁵ Sjedne strane, vlasti RS smatraju da bi se na taj način odala počast stradalim Srbima u Sarajevu, dok drugi smatraju da bi se ovakvim činom upravo vrijedali ostali stanovnici koji su pretrpjeli četvorogodišnju opsadu Sarajeva, a među kojima je bio i jedan broj Srbija.

nacionalni karakter, kao što su „sarajevske ruže“. To je termin koji se koristi za opis rupa u asfaltu nastalih uslijed granatiranja Sarajeva, a koje su građani željeli pretvoriti u spomen-obilježje s ciljem sjećanja na sve civile stradale u Sarajevu, i to tako što su ih poslije rata obojili crvenom bojom.

5.1. Memorijalni centar Potočari

Visoki predstavnik je 2000. godine donio odluku o osnivanju spomen-obilježja i mezarja "Srebrenica-Potočari". Svrha ovog memorijala je, kako je to u svojoj odluci Visoki predstavnik definirao, da se stvori dostojanstveno mjesto za ukop osoba koje su preminule uslijed događaja u Srebrenici. Naredne godine, OHR je donio odluku o osnivanju Fondacije "Srebrenica-Potočari, spomen-obilježje i mezarje" sa ciljem njegove izgradnje i održavanja, te prikupljanja novčanih sredstava u ovu svrhu. Ova Fondacija je od 2002. godine počela dobijati značajna sredstva koja su omogućavala da ova institucija ispunji svoj mandat. Naime, te godine, što se domaćih institucija tiče, sredstva su stigla iz Vlade Unsko-sanskog kantona, sarajevske Opštine Centar, dok je Vijeće ministara donijelo odluku da će svake godine, počevši od 2002., iz budžeta izdvajati po 100.000 KM za ovu Fondaciju. Značajna sredstva dale su i neke strane vlade, poput vlada SAD-a, Holandije, Velike Britanije, Turske, Češke i Hrvatske.

Donoseći odluku u pomenutom predmetu Selimović i ostali protiv Republike Srpske (slučaj Srebrenica)³²⁶, Dom za ljudska prava donio je odluku da Republika Srpska treba na račun Fondacije uplatiti četiri miliona KM „za kolektivnu dobrobit svih podnosiča prijava i porodica žrtava događaja u Srebrenici.“

Važno je još istaći specifičnost ove odluke, koja se ogleda u činjenici da je Dom, shvatajući da su podnosioci prijava lično pretrpjeli materijalnu i nematerijalnu štetu, ipak odlučio da ne dosudi pojedinačne iznose kompenzacije, jer će se naloženi iznos isplatiti za zajedničku dobrobit svih podnosiča prijava. Dom, na kraju smatra, da ovakav vid kolektivne kompenzacije predstavlja najbolji vid odštete za utvrđena kršenja prava podnosiča prijava, ali da bi, ipak, trebalo da bude potkrijepljeno iskrenim javnim priznanjem i prihvatanjem odgovornosti za zločin. Međutim, sam Dom za ljudska prava smatra da ta javna izjava ne bi trebalo da bude dio naredbe, već da bi Republika Srpska sama trebalo da uvidi potrebu za tim.

³²⁶ Predmet Selimović i ostali protiv Republike Srpske (CH01-8365 iz 2003. godine)

5.2. Posredovanje međunarodne zajednice u pogledu podizanja memorijala

Kompanija Mittal Steel, koja je kupila rudnik Omarska, pokrenula je inicijativu za podizanjem memorijalnog centra na mjestu gdje se tokom rata nalazio istoimeni logor.³²⁷ Sa tim u vezi, kompanija je angažirala medijatore iz agencije *Soul of Europe*, kako bi sa lokalnim predstavnicima različitih fokus grupa (mladi, NVO, udruženja žrtava, lokalna administracija i drugi) pokrenuli konsultacije u pravcu postizanja opšte saglasnosti o potrebi za podizanjem spomenika. Medijatori su došli u Prijedor u septembru 2006. godine, gdje su se povezali prvenstveno sa mladim Prijedorčanima koji su im pomagali u procesu. Fasilitacija je rezultirala organiziranjem međunarodne konferencije u Banjoj Luci, na kojoj su učestvovali predstavnici fokus grupa, kao i neki predstavnici opštine Prijedor, iako je tadašnji, a i sadašnji načelnik, bio protiv ideje za podizanjem spomenika zbog mogućnosti širenja međuetničkih tenzija u opštini. Ova konferencija organizirana je u decembru 2006. godine. Njome je završen proces medijacije i odlučeno je da se kreće u implementaciju, da se odredi mjesto, idejno rješenje i slično.

Ipak, inicijativa nije dobila podršku javnosti. Čak su i neka udruženja žrtava, prvenstveno iz dijaspore, koja su načelno podržala ideju za podizanjem spomenika, počela javno da izražavaju neslaganje sa procesom fasilitacije, kao i sa mogućim rješenjima kako bi izgledao spomenik.³²⁸ Oni su se, između ostalog, protivili da konferencija bude održana u Banjoj Luci i smatrali su da je Prijedor adekvatniji, upravo kako bi građani Prijedora čuli i shvatili šta se dešavalо u Omarskoj. Također, smatrali su da se čitav proces konsultacija nije odvijao na transparentan način i da je prvo potrebno uspostaviti principе. Kao što je istaknuto, ni sam načelnik opštine nije podržavao ovu ideju.

Međutim, sa čitavim procesom stalo se u februaru 2007. godine jer je na adresu centrale Mittala za Evropu, u Rotterdam, stigla peticija koju su pokrenuli

³²⁷ Prema tvrdnjama predstavnika kompanije, oni nisu imali informacije da je na tom mjestu bio logor, te da su to saznali tek od žrtava iz dijaspore koji su ih kontaktirali i tražili da se jedan dio rudnika pretvorи u memorijalni centar. Inicijativi su također prethodili natpisi u dnevnom listu *Guardian* da se kompanija Mittal nalazi na „groblju“.

³²⁸ Jedan od prijedloga je bio da prostor bude organiziran kao mjesto gdje će se susretati religije, u čijem središtu bi bila knjiga sa imenima žrtava. Međutim, drugi sagovornici koji su najdirektnije bili uključeni u proces fasilitacije tvrdili su da ovakvo rješenje nikada nije ni predlagano.

logoraši iz dijaspore. Prema tvrdnjama nekih Bošnjaka u Prijedoru, peticiju su pokrenuli oni koji nisu imali informacije o čitavom procesu, te da su izmobilirani od bošnjačkih udruženja u BiH. Pretpostavlja se da je Mittal stopirao sve aktivnosti zato što su protiv inicijative bile i dijelom žrtve, kao i načelnik opštine. Ipak, Mittal je pokušao da spoji saradnike *Soul of Europe* sa terena, kao i dijasporu u inicijativi za definiranjem zajedničkog novog projekta. Međutim, nije došlo do dogovora, tako da je Mittal u potpunosti stopirao projekat, ali je i dalje otvoren za sve kampanje oko izgradnje spomenika, kada se za to stvore uslovi i konsenzus.

U augustu 2008. godine Udruženje Prijedorčanki Izvor organiziralo je sastanak kako bi se ponovo pokrenula inicijativa za podizanje spomenika. Međutim, još uvijek nema realizacije.

5.3. Inicijativa za podizanje spomenika povodom zločina na Korićanskim stijenama

Jedan od rijetkih primjera izgradnje spomenika u kojem učestvuju opštinske vlasti iz oba entiteta je inicijativa za izgradnju spomenika na Korićanskim stijenama, kao sjećanje na stradanje preko 200 Bošnjaka iz logora Omarska. Ovu inicijativu pokrenula su udruženja žrtava iz Prijedora. Oni su posjetili bivšeg načelnika opštine Kneževi Vakuf i iznijeli mu svoju ideju, nakon čega je ovaj stupio u kontakt sa načelnikom opštine Travnik u pokušaju da se ideja realizira.³²⁹ Dva načelnika opština sastala su se sa tadašnjim članom Predsjedništva BiH Sulejmanom Tihićem, a koji je i sam bio logoraš, kako bi se realizirala ideja podizanja spomenika. Međutim, ostalo se na tome. Problem je također bio i u insistiranju nekih udruženja žrtava da se prvo pronađu tijela, jer se još uvijek vode kao nestali, a da se tek nakon toga podigne spomenik.

Na posljednjim lokalnim izborima u oktobru 2008. godine, opština Kneževi Vakuf dobila je novog načelnika. Sadašnji načelnik opštine otvoren je za saradnju sa udruženjima žrtava i smatra da udruženja moraju doći do dogovora, a da će im opština uvijek izaći u susret. Načelnik, također, smatra da je svima u interesu da se napravi spomenik, ali da sa tim u vezi treba biti pažljiv i da je najbolje podići spomen-ploču na kojem će biti ispisana imena žrtava, a ne spomenik većih dimenzija, jer bi neko mogao da ga oskrnavi.

³²⁹ Razlog zašto je uopšte kontaktiran načelnik opštine Travnik je zbog činjenice da je mjesto gdje je spomenik trebao biti podignut prije rata bilo u sastavu opštine Travnik, a sada u sastavu Kneževa Vakufa.

5.4. Postavljanje spomen-ploče na mjestu logora Keraterm kod Prijedora

Udruženje Prijedorčanki Izvor iz Prijedora 26. jula 2003. godine, na dan zatvaranja logora 1992. godine, postavilo je spomen-ploču u znak sjećanja na stradanje Bošnjaka logoraša. Mjesto gdje je bio logor sada je dio preduzeća Vatrostalna A.D. Ovaj memorijal je naročito važan zbog same poruke

koja je ispisana na spomen-ploči, a koja ne izražava nikakav vrednosni sud, što bi mogla biti preporuka na koji način se može pristupiti izgradnji spomenika na mjestima zločina i u drugim dijelovima BiH: „Na ovom mjestu je u maju 1992. godine uspostavljen logor smrti Keraterm, gdje je preko 3000 nevinih Prijedorčana bilo zatočeno, mučeno ili ubijeno. Do avgusta 1992. godine u logoru Keraterm ubijeno je ili iz njega odvedeno u nepoznatom pravcu preko 300 nevinih ljudi.“

Podnošenje apelacija Evropskom sudu za ljudska prava

Evropski sud za ljudska prava u Strazburu ima nadležnost da prima tužbe pojedinaca protiv država za kršenje prava zaštićenih Evropskom konvencijom. Jedan od kriterija za prihvatljivost tužbe je da navodna kršenja prava moraju biti počinjena nakon što je Evropska konvencija stupila na snagu u državi protiv koje se žrtva žali (u slučaju BiH, to je juli 2002. godine), dok izuzetak predstavljaju kontinuirana kršenja određenih prava, kao što je slučaj sa nestalim osobama, odnosno članovima njihovih porodica. Također, aplikacija mora biti podnesena u roku do 6 mjeseci od donošenja pravosnažne presude na domaćem sudu.

Formular za podnošenje tužbe dostupan je na internet stranici Suda.³³⁰ Aplikant aplikaciju može ispuniti sam ili uz pomoć nekog NVO-a, te je, nakon toga, poslati poštom na adresu Suda zajedno sa neophodnom dokumentacijom. Važno je naglasiti da apelaciju mogu podnijeti samo oni koji su iscrpili sve efektivne domaće pravne lijekove, tj. u roku do šest mjeseci od donošenja pravosnažne presude. Nakon slanja, Sud će po redovnoj proceduri raspravljati o prihvatljivosti apelacije. U slučaju da je prihvati, Sud po službenoj dužnosti upućuje zahtjev državi, koju je apelant tužio, da da odgovor na tužbu, čime zvanično počinje postupak pred ovom institucijom. Od tog trenutka apelant je neophodan pravni zastupnik. Ovaj zahtjev ima opravdanje u tome da je proces pred Sudom vrlo komplikiran, a opšte pravilo je da zastupnici budu advokati.

Podnošenja apelacija Komitetu za ljudska prava UN i Komitetu protiv torture UN

Komitet za ljudska prava UN zadužen je za praćenje Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima UN-a, a Komitet protiv torture UN za praćenje Konvencije protiv mučenja. Pojedinci mogu podnijeti individualne žalbe za povredu ljudskih prava zagaranti-ranih ovim dokumentima, a do kojih je došlo nakon što su stupili na snagu u državi na koju se pojedinac žali (BiH): naime, u slučaju Međunarodnog pakta nakon juna 1995. godine, a u slučaju Konvencije protiv mučenja, nakon juna 2003. godine.

Procedura podnošenja individualne žalbe pred oba tijela UN-a je slična proceduri pred Evropskim sudom. Nakon što je pojedinac iscrpio sve efektivne domaće pravne lijekove, potrebno je da popuni formular dostupan na internet stranici ovih tijela i da ga zajedno sa neophodnom dokumentacijom predala Sekretarijatu Komiteta u Ženevi putem pošte. U toku procedure pred tijelima UN-a nije potrebno da žrtvu zastupa advokat, ali je može zastupati druga osoba (rodbina ili nevladina organizacija), uz pismenu punomoć žrtve i obrazloženje zašto se smatra da ta druga osoba treba zastupati žrtvu.³³¹

Što se tiče kriterija za prihvatljivost žalbe, komiteti UN-a su fleksibilniji od Evropskog suda za ljudska prava. Konkretno, komitetima se može uputiti apelacija i nakon šest mjeseci od donošenja pravosnažne presude.

³³⁰ Formular za podnošenje tužbe, kao i detaljna procedura, mogu se naći na bosanskom, hrvatskom i srpskom jeziku na internet stranici: <http://www.echr.coe.int/NR/rdonlyres/3BB7E27D-4BB8-4915-A887-C2FB8AE9F71E/0/BosnianPOPack.pdf>

³³¹ Primjerak ovog formulara, kao i spisak neophodne dokumentacije, mogu se naći na internet stranici: <http://www.unhchr.ch/html/menu6/2/annex1.pdf>

IV INSTITUCIONALNE REFORME

IV INSTITUCIONALNE REFORME

1. Uvod

U skladu sa pravnom doktrinom tranzicijske pravde, svaka država ima obavezu da zaštitи prava svojih građana. Ukoliko učini propust, potrebno je da preduzme sve neophodne mјere kako bi se posljedice zločina ublažile i sprječilo njihovo ponavljanje u budućnosti. U skladu sa tim ciljem, država treba da provede brzu i nepristrasnu istragu, da odgovorne izvede pred lice pravde, obezbijedi programe reparacija i pokrene sve neophodne reforme. Tu se prvenstveno misli na reformu službi bezbjednosti i reformu pravosudnih institucija, a koje imaju najveći uticaj i značaj u pravcu sprečavanja ponavljanja prošlosti.

Da bi se sprječilo počinjenje zločina u budućnosti potrebno je izvršiti reformu institucija, prvenstveno službi bezbjednosti i pravosudnih organa.

Generalno, ovaj cilj se može ostvariti putem

- provođenja procedure *vettinga*;
- restrukturiranja ili ukidanjem postojećih institucija koje su kršile ljudska prava u prošlosti;
- osnivanjem tj. funkcioniranjem novih institucija;
- usvajanjem odgovarajućeg zakonodavstva;

Jedna od najznačajnijih aktivnosti u vezi s tim je ocjenjivanje podobnosti za rad u javnim institucijama putem provođenja procesa *vettinga* onih koji su trenutno zaposleni, kao i onih koji će se tek zapošljavati. Međutim, sam *vetting* nije dovoljan da bi se ostvario spomenuti cilj, već je neophodno paralelno provoditi druge aktivnosti. Ovdje se prvenstveno misli na ukidanje ili reformu naslijedjenih institucija koje su u javnosti označene odgovornim za počinjenje zločina, tj. formiranje novih institucija, a koje će se u budućnosti vladati prema najboljim standardima poštivanja ljudskih prava. Naročito je značajna reforma/osnivanje državnih organa koji će uspostaviti nadležnost nad fundamentalnim pitanjima od značaja za temelje i funkcionisanje same države, a što je važan argument njene suverenosti, kao što je, na primjer, pitanje ratnih zločina. Sa druge strane, da bi se postigli svi spomenuti ciljevi, tj. podržala reforma i formirale nove institucije, potrebno je usvajanje

odgovarajuće zakonske regulative, prvenstveno one koja će regulisati oblast kriičnog zakonodavstva ili zaštite svjedoka, ali i druge oblasti.

U BiH se trenutno provode sve spomenute aktivnosti. Što se tiče reformi na državnom nivou, one uglavnom nisu bile inicirane iz BiH, nego su bile propisane ili Dejtonskim sporazumom ili su predstavljale napore međunarodne zajednice, dok su domaće političke elite, zajedno sa OHR-om, bile uglavnom implementatori ovih ideja.

2. Osnivanje i funkcioniranje institucija

2.1 Komisija za ljudska prava: Dom za ljudska prava i Ombudsman BiH

Dejtonski sporazum posvetio je nekoliko svojih aneksova zaštiti prava i osnovnih sloboda čovjeka. U tom smislu posebno su relevantni Aneks III - Izbori, Aneks IV - Ustav Bosne i Hercegovine, Aneks VI - Prava čovjeka, Aneks VII - Izbjeglice i raseljene osobe i Aneks XI - Međunarodna policija (IPTF). Institucionalni i proceduralni okviri detaljnije su razrađeni i normirani Sporazumom o pravima čovjeka (Aneks VI), kao i Ustavom BiH (Aneks IV).

Aneks VI predvidio je uspostavljanje Komisije za ljudska prava (Komisija). Radi terminološke preciznosti potrebno je naglasiti da Komisija nije bila zamišljena kao funkcionalna institucija, nego su tim nazivom bila obuhvaćena dva posebna organa specijalno ovlaštena za primjenu međunarodnih instrumenata u domenu prava čovjeka, a posebno Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda (Evropska konvencija, ECHR) u Bosni i Hercegovini. Komisiju su, ustvari, sačinjavali Dom za ljudska prava i Ombudsman za ljudska prava.

2.1.1 Dom za ljudska prava

Dom za ljudska prava (Dom) imao je međunarodni karakter, jer su sudije, savjetnici i stručni saradnici, po red domaćih, bili i inostrani stručnjaci.³³² Nadležnost Doma bila je da raspravlja i donosi odluke po predstavkama građana u vezi sa kršenjem ljudskih prava garantovanih Evropskom konvencijom i drugim međunarodnim instrumentima koji su spomenuti u Aneksu I Ustava Bosne i Hercegovine. Ova situacija zasnivala se na sasvim vanpravnom postupku inkorporisanja Evropske konvencije u pravni poredak

³³² Dom je imao je 14 sudija: četvero sudija imenovala je Federacija BiH, dvoje Republika Srpska, a osam međunarodnih sudija imenovalo je Vijeće Evrope.

Bosne i Hercegovine. Naime, Ustav BiH (Član II.2) je proglašio da se prava i slobode iz Evropske konvencije „neposredno primjenjuju“, te da imaju „prioritet nad svim ostalim zakonskim propisima“ u BiH. Kuriozitet ove odredbe je u činjenici da je BiH u vrijeme potpisivanja Dejtonskog sporazuma u decembru 1995. godine bila veoma daleko od pristupanja Vijeću Evrope i potpisivanja ECHR-a, a koje je ostvareno tek u proljeće 2000. godine. Ova situacija može se objasniti tadašnjim statusom države koja se našla pod *de facto* protektoratom međunarodne zajednice, kao i ocjenom da su domaći pravni ljestekovi bili gotovo sasvim nedjelotvorni ili nepostojeći, a pravosuđe pod jakim uticajem političkih/etničkih elita. Zbog ovih okolnosti, Dom je primjenjivao fleksibilan pristup prema kriterijima prihvatljivosti aplikacija koji su izričito navedeni u dodatku Aneksa 6 Dejtonskog sporazuma. Kriteriji prihvatljivosti aplikacija preuzeti su iz pravila i prakse Evropskog suda za ljudska prava. Najvažniji uslov za obraćanje Sudu je da su u datom predmetu iscrpljeni svi domaći DJELOVNI pravni ljestekovi, tj. da je stranci po žalbi uručena pravosnažna odluka, te da je aplikacija podhesena Domu u roku od 6 mjeseci od dana donošenja sudske odluke. Bitno je uočiti da se domaći pravni ljestekovi kvalifikuju kao „djelotvorni“, što bi podrazumijevalo pouzdan i efikasan sudske i upravni postupak u zemlji. Dom za ljudska prava je sasvim opravdano tumačio „djelotvornost“ u kontekstu često haotične realnosti domaćeg pravosuđa i uprave, gdje su presude, odluke ili rješenja često bivala neizvršena ili se sa njihovim donošenjem odugovlačilo.

Ova institucija je tokom svog mandata primila oko 16.000 aplikacija, a rješila je oko 7.000. Mandat Doma prestao je 31. decembra 2003. godine, nakon čega je uslijedilo formiranje Komisije za ljudska prava pri Ustavnom sudu Bosne i Hercegovine. Komisija nije imala ovlaštenje da prima nove prijave, već da preuzme odlučivanje po slučajevima koji su ostali neriješeni u toku mandata Doma za ljudska prava. Od 1. januara 2004. apelacije građana slate su Ustavnom sudu BiH. Komisija je do kraja svog mandata, 31. decembra 2006. godine, rješila oko 8.500 predmeta. Ostatak predmeta nastavio je razmatrati Ustavni sud BiH, u skladu sa svojim nadležnostima.

Mandat i nadležnost. Kao što je naglašeno, Domu za ljudska prava povjerena je nadležnost da razmatra povrede ljudskih prava koje su garantovane Evropskom konvencijom i njenim protokolima, kao i bilo kojim od 15 instrumenata za zaštitu prava čovjeka navedenim u dodatku Aneksu VI Dejtonskog sporazuma tj. u Aneksu I Ustava BiH, a kojima je ovdje data ista pravna snaga kao i Evropskoj konvenciji.

Instrumenti za zaštitu prava čovjeka navedeni u Aneksu I Ustava BiH su:

- Konvencija o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida (1948)
- Ženevske konvencije I-IV o zaštiti žrtava rata (1949) i Dopunski protokoli I-II (1977)
- Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda (1950)
- Konvencija koja se odnosi na status izbjeglica (1951) i Protokol (1966)
- Konvencija o državljanstvu udatih žena (1957)
- Konvencija o smanjenju broja osoba bez državljanstva (1961)
- Međunarodna konvencija o uklanjanju svih oblika rasne diskriminacije (1965)
- Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima (1966) i Opcioni protokoli (1966 i 1989)
- Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima (1966)
- Konvencija o uklanjanju svih oblika diskriminacije u odnosu na žene (1979)
- Konvencija protiv mučenja i drugih surovih, nehumanih ili ponižavajućih tretmana ili kažnjavanja (1984)
- Evropska konvencija o sprečavanju mučenja, nehumanog ili ponižavajućeg tretmana ili kažnjavanja (1987)
- Konvencija o pravima djeteta (1989)
- Međunarodna konvencija o zaštiti prava svih radnika-migranata i članova njihovih porodica (1990)
- Evropska povelja za regionalne jezike i jezike manjina (1992)
- Okvirna Konvencija za zaštitu nacionalnih manjina (1994)

Poseban prioritet dat je tvrdnjama o teškim i sistematskim povredama, kao i onima koje su zasnovane na diskriminaciji u pogledu spola, jezika, vjerske i političke pripadnosti, nacionalnog ili socijalnog porijekla, pripadnosti nacionalnoj manjini, rođenju itd. Dom je bio nadležan da razmatra takvu povredu ako je navedeno ili se činilo da ju je počinila država BiH, Federacija BiH ili Republika Srpska, što podrazumijeva i službene osobe ili organe ovih nivoa vlasti, te kantona, opština, odnosno bilo kojeg pojedinca koji djeluje po ovlaštenju takve osobe ili organa.

Neposredno pravo podnošenja aplikacije imala je bilo koja osoba ili grupa pojedinaca koji vjeruju da su žrtve neke od strana potpisnica Sporazuma o ljudskim pravima (Aneks VI).³³³ Pod „stranama“ se u ovom slučaju podrazumijevaju institucije države BiH, te institucije entiteta kao i Brčko Distrikta. Ape- laciju su mogli podnijeti sami aplikanti neposredno, ili su to u njihovo ime mogli uraditi njihovi pravni zastupnici, Ombudsman ili NVO i druge organizacije koje nastupaju u ime žrtava ili osoba koje su umrle ili se vode kao nestale.

Vremenska nadležnost Doma bila je ograničena. Dom je bio ovlašten da prima aplikacije povodom kršenja prava koja su se desila ili čije posljedice su trajale nakon stupanja na snagu Dejtonskog sporazuma, 14. decembra 1995. godine. Pitanje trajanja posljedica je veoma delikatno. Dom je vrlo restriktivno pristupao tumačenju tzv. „produžene“ povrede nekog prava, ali je uvažavao zahtjeve za prijem aplikacije kada je bilo očigledno da se radi o posljedici akta diskriminacije ili nasilja. Slučajevi nestanka osobe za vrijeme rata o čijoj sudbini se ništa nije znalo do 14. decembra 1995. godine, nemogućnosti zaposjedanja vlastite imovine koja je oduzeta ili usurpirana, prisilno udaljavanje sa radnog mjesto, najčešći su primjeri „produžene“ povrede ljudskih prava.

Proces donošenja odluka (podnošenje aplikacija i odlučivanje). Dom za ljudska prava funkcionišao je kao Evropski sud za ljudska prava *in situ*, tj. na teritoriji države za koju je imao jurisdikciju, pošto je slijedio procedure ovog suda.³³⁴ Odluke Doma bile su konačne i obavezujuće, što znači da su strane potpisnice Sporazuma o ljudskim pravima (Aneksa VI) tj. država BiH, Republika Srpska, Federacija BiH i Brčko Distrik, bile u obavezi da ih izvrše u cijelosti. To praktično znači da je nadležan organ (ministarstvo,

inspekcija, policija itd.) nekog od ova tri subjekta morao postupiti po službenoj dužnosti, a u skladu sa postupkom koji je propisan Zakonom za izvršenje sudskih odluka. Odluke Doma su, također, bile i neposredno izvršne, tj. za njihovu implementaciju nije bila potrebna verifikacija domaćeg suda ili organa uprave, a što je inače praksa sa odlukama „stranih“ sudskih i upravnih organa. To također pokazuje specifičan položaj Doma za ljudska prava, kao kvazi-međunarodnog i nacionalnog organa istovremeno. Također i Visoki predstavnik međunarodne zajednice (OHR) u skladu sa svojim mandatom i metodama koordinacije navedenim u Aneksu X Dejtonskog sporazuma pratilo je izvršenje odluka Doma za ljudska prava i po potrebi intervenisao kod domaćih izvršnih organa u cilju njihovog izvršenja.³³⁵

2.1.2. Ombudsman za ljudska prava

Ured ombudsmana uspostavljen je Aneksom VI Dejtonskog sporazuma (članovi IV i V Aneksa) kao van-sudska institucija u okviru Komisije za ljudska prava. Ombudsman spada u kategoriju „inokosnih“ organa, gdje na čelu Ureda uvijek stoji jedna ličnost koja je odgovorna za funkcioniranje cjelokupne institucije.³³⁶ Dejtonski sporazum predviđa da ombudsmana u BiH imenuje predsjedavajući OSCE-a, nakon prethodnih konsultacija sa stranama koje su potpisale mirovni sporazum. Inicijalno je bilo predviđeno da njegov mandat traje pet godina bez mogućnosti obnavljanja postupka imenovanja OSCE-a. Naime, bilo je predviđeno da se nakon tog početnog perioda izvrši transfer ovog ureda sa međunarodne na domaću instituciju i da tada imenovanje ombudsmana vrši Predsjedništvo BiH.³³⁷ Ova odredba je na kraju i omogućila produženje mandata i Ombudsmanu i Domu za ljudska prava (kao međunarodnim tijelima u BiH) do konačnog transfera na domaće institucije. Transfer Ureda ombudsmana obavljen je 2004. godine donošenjem Zakona o Ombudsmanu Bosne i Hercegovine i imenovanjem tri domaća ombudsmana od strane Predsjedništva BiH.

³³³ Aplikacije Domu za ljudska prava uvijek su sadržavale tvrdnju o povredi ljudskih prava jedne od strana potpisnica ovog Sporazuma.

³³⁴ Nakon gašenja Domu za ljudska prava, Komisija za ljudska prava primjenjivala je iste procedure kao i Dom za ljudska prava. Više informacija o ovoj proceduri, koja je ustvari procedura Evropskog suda za ljudska prava, u Poglavlju II, dio Reparacije.

³³⁵ Sličan karakter ima i Ured visokog predstavnika.

³³⁶ Član XIV ("Transfer"), Aneks VI: po proteku pet godina od stupanja na snagu ovog Sporazuma, odgovornosti za funkcioniranje Komisije će se prenijeti na institucije Bosne i Hercegovine, ukoliko strane sporazuma to prihvate. U ovom drugom slučaju Komisija će nastaviti na način kako je predviđeno u prethodnim odredbama ovog Sporazuma. v

Aneks VI utvrdio je osnovne elemente jurisdikcije ombudsmana i one su, u načelu, ostale iste i nakon transfera ove institucije. Prije svega, Ured ombudsmana je nezavisna ustanova u čije poslove se ne smije miješati bilo koji pojedinac ili državni i drugi organi.

Ombudsman u Bosni i Hercegovini uspostavljen je na istim premissama na kojima takva institucija funkcioniše u društвima sa bogatom tradicijom vladavine prava i kulturom ljudskih prava. Instrumenti koji stoje na rasplaganju Ombudsmanu usmјereni su na podizanje javne svijesti o kršenjima ljudskih prava i na odgovorna reagovanja nadležnih organa i javnosti na kršenja i povrede osnovnih prava i sloboda. Iako su i Ured ombudsmana BiH i entitetski uredi, pogotovo Ombudsman Federacije BiH, radili sa velikim entuzijazmom i profesionalnom odanošćу, njihova upozorenja, ukazivanja na kršenja ljudskih prava nisu uvijek nailazili na odgovarajući odjek.

Transformacijom Ombudsmana BiH u domaću instituciju, situacija se nije promjenila nabolje. Naprotiv, može se reći da je prvi saziv te institucije u periodu od 2004. do 2008. bio odraz svih postojećih kontroverzi i političkih tenzija u društvu. To je, već samo po sebi, onemogуilo da „domaćи“ Ombudsman zadobije elementarno povjerenje u javnosti. Utoliko se novi sastav Omudsmana BiH nalazi pred velikim izazovom da gradi ovo povjerenje, jer su, kako se vjeruje, izabrani ombudsmani koji imaju reputaciju nezavisnih ličnosti i dokazanih eksperata za ljudska prava u BiH.

2.2. Ustavni sud BiH

Ustavni sud Bosne i Hercegovine ustanovljen je članom VI Ustava BiH kao jedini sudske organ na državnom nivou. Ova institucija u izvjesnoj mjeri trebala je da premosti prazninu koja je nastala uspostavljanjem dva odvojena pravna i sudska sistema u dva entiteta, te u Brčko Distriktu. Ustavni sud BiH, naravno, nije bio zamjena za „vrhovni sud“ države, ali je njegova nadležnost svakako prevazilazila entitetske granice. Prije svega, zadatak Ustavnog suda bio je da štiti Ustav Bosne i Hercegovine kao zajedničke države konstitutivnih naroda Bošnjaka, Hrvata i Srba, kao i kategorije „ostalih“ i građana BiH. U tom pogledu, Ustavni sud ima ekskluzivnu nadležnost da odlučuje o bilo kojem sporu koji se javlja po ovom Ustavu između dva entiteta ili između Bosne i Hercegovine i jednog ili oba entiteta, te između institucija Bosne i Hercegovine i tako dalje. Posebno je značajna njegova apelaciona nadležnost po pitanjima koja se pojave na osnovu „presude bilo kojeg suda u Bosni i Hercegovini“.³³⁸

Inače, sam Ustavni sud Bosne i Hercegovine sastoji se od devet članova: četiri člana bira Predstavnički dom

Federacije BiH, dva člana Narodna skupština Republike Srpske, dok preostala tri člana bira predsjednik Evropskog suda za ljudska prava nakon konsultacija sa Predsjedniштвом BiH. Kvorum čini većina članova Suda, a odluke se donose većinom glasova svih članova.³³⁹

Neizvršavanje odluka Ustavnog suda BiH. U praksi Ustavnog suda dešavalo se da izvršenje određene presude suda koja ima šire političke implikacije postane predmet političkih nagodbi i „pregovora“. To je bio slučaj sa poznatom odlukom o „konstitutivnosti naroda u Bosni i Hercegovini“ koja je donijeta u julu 2000. godine i još uvijek nije u cijelosti implementirana. Odlukom je bilo naloženo entitetima da izmjene svoje ustave kako bi se obezbijedila ravnopravnost sva tri konstitutivna naroda na čitavoj teritoriji BiH. Tek dvije godine nakon donošenja odluke, uz pritisak međunarodne zajednice, entiteti su unijeli amandmane u svoje ustave. Međutim, dosljedna primjena ove odluke je još uvijek nepotpuna i izaziva političke kontroverze.³⁴⁰

³³⁹ Član VI Ustava BiH.

³⁴⁰ Istorijat ove odluke predstavlja ilustraciju posljedica nepotpune primjene Dejtonskog sporazuma. Etnički profilirani entiteti doveli su, između ostalog, do izvesne političke degradacije one građane BiH koji su se nakon stupanja na snagu Dejtonskog sporazuma našli u „tuđem“ entitetu. Sjedne strane, Ustav BiH je definisao Bosnu i Hercegovinu kao državu tri ravnopravna naroda, a s druge, njihova politička i građanska prava reducirao je po osnovu prebivališta u jednom ili drugom entitetu. Nezadovoljstvo položajem Bošnjaka i Hrvata u vezi sa njihovim političkim i građanskim pravima i zastupljenju u javnom životu Republike Srpske, te na isti način Srba u Federaciji BiH, rezultovalo je pokretanjem spora pred Ustavnim sudom BiH 2000. godine. Predmet spora bio je nesklad ustava oba entiteta sa Ustavom BiH u pogledu konstitutivnosti sva tri naroda na cijeloj teritoriji države. Sud je presudio u korist aplikanta (tadašnji predsjednik Predsjedništva BiH Alija Izetbegović) i naložio vlastima entiteta da usvoje amandmane na svoje ustave kojima bi se obezbijedila konstitutivnost, ili jasnije rečeno - puna ravnopravnost naroda na cijeloj državnoj teritoriji u BiH. Odluka Suda bila je veoma podijeljena, odnosno usvojena je glasovima sudija iz Federacije BiH, uz glasove međunarodnih sudija, dok su sudije iz RS bile protiv. Odugovlačenje implementacije ove odluke prekinuo je OHR koji je entitetima nametnuo Sporazum o provedbi odluke Ustavnog suda BiH o konstitutivnosti naroda 27. marta 2002. godine. Time su prevaziđene političke prepreke i otpori odgovarajućim amandmanima na entitetske ustave. Međutim, pretpostavka za punu implementaciju ustavnog principa konstitutivnosti je puna primjena Aneksa VII Dejtonskog sporazuma (Sporazum o izbjeglicama i raseljenim osobama) koji nalaže da „sve izbjeglice i raseljene osobe imaju pravo da se slobodno vrate u mjesta svog ranijeg prebivališta“ te da „imaju pravo na povratak imovine koja im je oduzeta za vrijeme neprijateljstava, počev od 1991. i pravo na kompenzaciju za imovinu koja im nije vraćena“ - član I.I. Međutim, zaključak je gotovo svih organizacija i institucija koje prate implementaciju Dejtonskog sporazuma da Aneks VII nije ostvaren u predviđenoj mjeri. Izostanak holističkog pristupa u primjeni Dejtonskog sporazuma je tako doveo u pitanje faktičku realizaciju Odluke Ustavnog suda o konstitutivnosti. Naime, Bosna i Hercegovina nije do sada ostvarila „kritičnu masu“ povratnika, što bi eventualno omogućilo nacionalnu ravnotežu na cijeloj teritoriji države.

³³⁸ Više informacija u Poglavlju II, dio Reparacije.

Donošenjem ZKP i KZ BiH 2003. godine unijeti su mehanizmi u krivično zakonodavstvo koji bi trebali obezbijediti efikasnije izvršavanje odluka Ustavnog suda.³⁴¹

2.3. Visoko sudsko i tužilačko vijeće

Jedinstveno Visoko sudsko i tužilačko vijeće (VSTV) Bosne i Hercegovine je nezavisani samostalan organ čije djelovanje se zasniva na Zakonu o VSTV BiH koji je usvojen 2004. godine. Ovaj zakon je na državnom nivou obezbijedio jedinstven postupak imenovanja sudija i tužilaca u zemlji, a što je bilo započeto još 2002. godine aktivnostima Nezavisne pravosudne komisije (ICJ). Njegovo osnivanje je rezultat dugo-godišnjih nastojanja međunarodne zajednice u BiH da se pravosuđe reformiše u skladu sa principima nezavisnosti sudija i tužilaca, te da se učvrsti vladavina prava u radu pravosudnih organa.

Nadležnost VSTV-a veoma je široko postavljena i razrađena u članu 17. Zakona o VSTV-u. Između ostalog, Vijeće:

- *Imenuje sudije, uključujući predsjednike sudova, sudije porotnike i dodatne sudije u sve sudove na državnom, svim entitetским nivoima, kao i u Distriktu Brčko, sa izuzetkom ustavnih sudova entiteta;*
- *Daje prijedloge organima nadležnim za izbor sudija ustavnih sudova oba entiteta;*
- *Imenuje glavne tužioce, zamjenike glavnog tužioca i tužioce u sva tužilaštva na svim nivoima, uključujući i Distrikt Brčko;*
- *Prima pritužbe protiv sudija i tužilaca, vodi disciplinske postupke i izriče disciplinske mjere;*
- *Utvrđuje kriterije za ocjenjivanje rada sudija i tužilaca;*
- *Utvrđuje broj sudija i tužilaca za pojedine sudove i tužilaštva, nakon konsultacija sa zakonom određenim organima.³⁴²*

Osnivanje jedne nezavisne i nepristrasne institucije kao što je VSTV je revolucionaran korak za Bosnu i Hercegovinu. Tradicija politiziranog pravosuđa (kao i javne uprave) u zemljama bivše SFRJ ukorijenjena je u svijesti javnosti, što predstavlja prepreku izgradnji i širenju povjerenja u pravosuđe, odnosno državne institucije uopšte. Što se tiče konkretno BiH, zbog odlučujuće uloge političko/etničkih struktura u imenovanju sudija i tužilaca nivo profesionalnog integriteta pravosuđa i povjerenje javnosti u vladavinu prava nije bio na odgovarajućem nivou. Na tim osnovama bilo je teško zamisliti konsolidaciju pravnog sistema i reformu sudstva bez radikalnih zahvata u zakonodavstvu i postupku imenovanja sudija i tužilaca. U tom pogledu uloga VSTV-a je od ogromnog značaja i zasluguje podršku i pomoć, kako državnih vlasti tako i javnosti u Bosni i Hercegovini.

2.4. Sud i Tužilaštvo BiH

Sud BiH. Sud BiH osnovan je 2000. godine Zakonom o Sudu BiH. Usvajanje ovog zakona inicirao je Visoki predstavnik u skladu sa svojim ovlaštenjima, „da bi se osiguralo efikasno ostvarivanje nadležnosti države Bosne i Hercegovine i poštovanje ljudskih prava i vladavine zakona na njenoj teritoriji“³⁴³.

Zakonom se Sudu BiH daje u nadležnost procesuiranje krivičnih djela koja su utvrđena KZ BiH i drugim srodnim zakonima na nivou entiteta i Brčko Distrikta, ukoliko ta krivična djela ugrožavaju suverenitet, teritorijalni integritet, političku nezavisnost, nacionalnu sigurnost i međunarodni subjektivitet Bosne i Hercegovine, te mogu imati štetne posljedice na privrednu i ekonomiju Bosne i Hercegovine.³⁴⁴ Kraće rečeno, ova institucija je pravosudni organ koji postupa u najtežim krivičnim predmetima, a koji se, između ostalog, odnose na organizovani kriminal, privredni kriminal, korupciju i ratni zločin.³⁴⁵

Pored nadležnosti da sudi u prvom stepenu u spomenutim krivičnim stvarima iz svoje nadležnosti, Sud BiH odlučuje o žalbama na odluke donesene pred ovim sudom u prvom stepenu, o ponavljanju krivičnog postupka, rješava sukob nadležnosti u krivičnim stvarima između sudova entiteta, zatim entetskih sudova i sudova Distrikta Brčko i odlučuje o pitanjima koja se tiču provođenja međunarodnih i međuentetskih propisa.

U slučaju kada je neka osoba optužena za više krivičnih djela gdje je za neka od njih nadležan Sud BiH, prioritet ima suđenje pred ovim sudom.

³⁴¹ Više informacija u Poglavlju II, dio Reparacije.

³⁴² Zakon o Visokom sudskom i tužilačkom vijeću Bosne i Hercegovine

³⁴³ <http://www.hjpc.ba/docs/vstvdocs/pdf/ZakonVSTVIntegralni%20tekst.pdf>

³⁴⁴ Član 1. Zakona o Sudu BiH.

³⁴⁵ Član 13. Zakona o Sudu BiH.

³⁴⁶ Član 24. Zakona o Sudu BiH.

Sastav Suda i Tužilaštva BiH

U sastav Suda i Tužilaštva imenuju se domaće sudije i tužioci i izvjestan broj stranih, tzv. „međunarodnih“ sudija i tužilaca. Ovakva praksa datira od početka realizacije ideje o ovim institucijama.³⁴⁶ Ona je našla svoje opravdanje u nastojanju da se podigne profesionalni nivo kvalitetnog postupka, da se domaće sudije i tužioci što prije osposobe za komplikovane procese, pogotovo u predmetima koji predstavljaju novinu u našoj pravnoj tradiciji, kao što su ratni zločini, te da se i Sudu i Tužilaštvu BiH da a priori etiketa nepristrasnosti i objektivnosti u radu. U skladu sa strategijom tranzicije, broj stranih sudija u raspravnim vijećima se postepeno smanjuje s ciljem da nakon 2009. godine suđenja u potpunosti vode domaće sudije. Analogan proces se odvija i u Tužilaštvu BiH.

Sud BiH, također, ima nadležnost za donošenje praktičnih uputstava za primjenu krivičnog prava iz svoje nadležnosti u vezi sa djelima genocida, zločina protiv čovječnosti, ratnih zločina i kršenja zakona o običaju rata, te pojedinačnom krivičnom odgovornošću vezanom za ova djela.

Posebnost Suda i Tužilaštva BiH

Treba imati u vidu veoma specifičnu poziciju Suda BiH i Tužilaštva BiH u pravnom sistemu i strukturi pravosuđa Bosne i Hercegovine. Iako se kolokvijalno kaže da se radi o „državnom“ sudu, odnosno tužilaštvu, ove institucije nisu ni u kom vidu nadređene pravosudnim organima entiteta ili Distrikta Brčko. Naime, Dejtonski sporazum ustanovio je dvije odvojene piramide entetskog pravosuđa sa vrhovnim sudovima entiteta, tako da se ta dva sistema, institucionalno gledano, gotovo nigdje ne dodiruju. U tom pogledu treba biti jasno da Sud BiH nije supstitut za „vrhovni sud“ (isto vrijedi i za Tužilaštvo BiH) u državi, nego se radi o stalnom sudu/tužilaštvu na državnom nivou čija je nadležnost sasvim specifična i jasno određena odgovarajućim zakonima, kako je prethodno navedeno.

Tužilaštvo BiH. Ustav BiH uspostavio je nadležnost tužilaštva na entitetskom nivou, dok je Tužilaštvo BiH uspostavljeno naknadno kao institucija sa posebnom nadležnošću za postupanje pred Sudom BiH u krivičnim djelima propisanim Zakonom o Sudu BiH. Tužilaštvo Bosne i Hercegovine osnovano je u oktobru 2003. godine, nakon što je Parlamentarna skupština BiH usvojila Zakon o Tužilaštvu BiH kojeg je prethodno, u avgustu 2002, proglašio OHR.

Pored već spomenute nadležnosti Tužilaštva BiH u pravcu provođenja istrage za krivična djela za koja je nadležan Sud BiH, te za gonjenje počinitelja pred Sudom BiH, ova institucija nadležna je za primanje zahtjeva za međunarodnu pravnu pomoć u krivičnim stvarima u skladu sa zakonima, međunarodnim sporazumima i konvencijama, uključujući i zahtjeve za izručenje ili predaju traženih osoba od strane sudova ili organa na području BiH i drugih država, odnosno međunarodnih sudova ili tribunala itd.

2.4.1. Odjeljenja za ratne zločine Suda BiH, odnosno Tužilaštva BiH

Uspostava specijalnih odjeljenja za ratne zločine u Sudu i Tužilaštvu Bosne i Hercegovine je inicijalno koncipirana kao projekat međunarodne zajednice sa vizijom da se u određenom trenutku ove institucije transformišu u institucije domaćeg pravosuđa. Dugoročna vizija projekta je uvjerenje da zločini koji su počinjeni na teritoriji BiH spadaju u državnu nadležnost, što predstavlja snažan argumenat o suverenosti svake države.³⁴⁷

2.4.2. Ured registrara Suda BiH

Ured registrara³⁴⁸ uspostavljen je 1. decembra 2004. na osnovu „Sporazuma između Visokog predstavnika za Bosnu i Hercegovinu i Bosne i Hercegovine o uspostavi Ureda registrara Odsjeka I za ratne zločine i Odsjeka II za organizirani kriminal, privredni kriminal i korupciju Krivičnog i Apelacionog odjeljenja Suda Bosne i Hercegovine, kao i Posebnog odjeljenja za ratne zločine te Posebnog odjeljenja za organizirani kriminal, privredni kriminal i korupciju Tužilaštva Bosne i Hercegovine, kao poseban projekat sa međunarodnim vođstvom.“ Cilj uspostavljanja ovog organa

³⁴⁷ Više informacija u Poglavlju II, dio Krivična pravda.

³⁴⁸ Zvaničan nazive Ureda je Ured registrara Suda BiH Odsjeka I za ratne zločine i Odsjeka II za organizirani kriminal, privredni kriminal i korupciju Krivičnog i Apelacionog odjeljenja Suda Bosne i Hercegovine, kao i Posebnog odjeljenja za ratne zločine te Posebnog odjeljenja za organizirani kriminal, privredni kriminal i korupciju Tužilaštva Bosne i Hercegovine.

³⁴⁶ Više informacija u Poglavlju II, dio Krivična pravda.

Uloga Agencije za državnu službu

- Pruža podršku institucijama prvenstveno u realizaciji njihove kadrovske politike, a koja se odnosi na zapošljavanje službenika koji imaju visoku stručnu spremu, kao i na njihovu obuku;
- pomaže institucijama u upravljanju i, na kraju
- uspostavlja centralni registar osoblja u državnim institucijama, a koji imaju visoku stručnu spremu.

Zakon o državnoj službi u institucijama BiH definira ko su državni službenici. To su³⁴⁹:

- **Rukovodeći državni službenici:**
 - sekretar i sekretar sa posebnim zadatkom;
 - pomoćnik ministra;
- **Ostali državni službenici:**
 - šef unutrašnje organizacione jedinice;
 - stručni savjetnik;
 - viši stručni saradnik;
 - stručni saradnik.

Važno je naglasiti da se dejstvo Zakona ne odnosi na sljedeće pozicije, pošto njihovi nosioci nisu državni službenici u užem smislu i njihov status se uređuje drugim propisima:

- članovi Parlamentarne skupštine BiH,
- članovi Predsjedništva Bosne i Hercegovine,
- Vijeće ministara, ministri, zamjenici ministara,
- članovi Stalnog komiteta za vojna pitanja,
- sudije Ustavnog suda Bosne i Hercegovine,
- sudije Suda Bosne i Hercegovine,
- guverner i viceguverneri Centralne banke BiH,
- generalni revizor i zamjenici generalnog revizora Ureda za reviziju finansijskog poslovanja institucija Bosne i Hercegovine,
- osobe zaposlene kao savjetnici članova Parlamentarne skupštine, članova, Predsjedništva, predsedavajućeg Vijeća ministara, ministara i zamjenika ministara, guvernera i viceguvernera Centralne banke.³⁵⁰

Proces izbora kandidata. U pravcu obavljanja poslova oko izbora kandidata za poslove u državnoj upravi, Agencija za državnu službu je u obavezi da minimum tri mjeseca prije krajnjeg roka za prijavu objavi konkurs u službenim glasnicima države,

entiteta i Brčko Distrikta, te u diplomatskim i u konzularnim predstavništvima BiH, kao i u najmanje tri dnevne novine koje se distribuiraju po cijeloj BiH.³⁵¹

Zakon o državnoj službi u institucijama Bosne i Hercegovine propisuje tri faze u pravcu izbora kandidata:

- javni ispit,
- test opštег znanja i
- intervju.

Prve dvije faze su pisani testovi, dok je treća usmeni test na koji se pozivaju samo oni kandidati koji su na zadovoljavajući način prošli pisane testove. Također, Agencija utvrđuje sastav komisije za izbor kandidata. Te komisije čine najmanje pet članova: troje eksperata koje imenuje Agencija i dvoje koji dolaze iz državne institucije koja je izrazila potrebu za zapošljavanjem određenog državnog službenika.³⁵² Nakon završene tri faze izbora, Agencija pravi rang listu kandidata za određenu poziciju u državnoj upravi.

Na pozicije u državnoj službi za čiji izbor je angažovana Agencija mogu se zaposliti isključivo oni kandidati koji su na ovoj rang listi. Generalno, zakon propisuje da se zapošljava najbolje rangirani kandidat. Međutim, u praksi se dešava da nadležan resorni ministar tj. Vijeće ministara za pozicije koje su definisane kao „rukovodeći državni službenici“ tj. 1) sekretar i sekretar sa posebnim zadatkom i 2) pomoćnik ministra, pomoćnik direktora i glavni inspektor, odabira odgovarajućeg kandidata, ponovo sa rang liste, ali koji ne mora nužno da bude najbolje rangiran. Što se tiče kategorije „ostali državni službenici“ tj. 1) šef unutrašnje organizacione jedinice; 2) stručni savjetnik; 3) viši stručni saradnik i 4) stručni saradnik, institucije su u obavezi da zaposle isključivo najbolje rangiranih kandidata sa rang liste Agencije.

Otvoreno pitanje. Neke državne ustanove nisu zadovoljne zakonskim rješenjem da se Agenciji daju velika ovlaštenja u pravcu izbora kandidata. Nezadovoljstvo se obrazlaže argumentacijom da su jedino institucije mjerodavne da donesu odluku ko je najpodesnija ličnost za zapošljavanje na poziciju državnog službenika, tj. da su supervizori mogućih državnih službenika najpozvaniji da odluče ko će raditi u njihovom timu. S tim u vezi, institucije naglašavaju da izabrani eksperti u komisije za izbor na osnovu odluke Agencije imaju mogućnost da nadglasaju članove ove komisije iz institucije u koju se državni službenik zapošljava.

³⁴⁹ Član 7. Zakona o državnoj službi u institucijama BiH.

³⁵⁰ Član 4. Zakona o državnoj službi u institucijama BiH.

³⁵¹ Član 21. Zakona o državnoj službi u institucijama BiH.

³⁵² Član 24. Zakona o državnoj službi u institucijama BiH.

je da se Sudu i Tužilaštvu BiH pruži sva neophodna administrativna, pravna i druga podrška kako bi se sudski procesi odvijali efikasno i profesionalno. Ove usluge uključivale su, također, i pružanje pomoći međunarodnim sudijama i tužiocima, te koordiniranje aktivnosti vezanih za pritvor, odbranu, te zaštitu i podršku svjedocima zajedno sa ostalim odgovornim institucijama u BiH.

U skladu sa osnivačkim aktom, predviđeno je da mandat Ureda registrara traje pet godina, do kada je potrebno izvršiti njegovu tranziciju tj. integraciju domaćeg osoblja Ureda u domaće institucije, Sud i Tužilaštvo BiH, te Ministarstvo pravde BiH, a što je predviđeno Sporazumom od 26. septembra 2006. godine između OHR-a i Predsjedništva BiH. Ovim Sporazumom uspostavljeno je Tranzicijsko vijeće koje koordinira tranzicijom i njega čine predsjednik Suda BiH, glavni tužilac BiH, registraři Suda i Tužilaštva BiH, predsjednik VSTV-a, ministar finansija i trezora i ministar pravde BiH te direktor Direkcije za Evropske integracije. Tranzicija je u toku i ona se provodi vrlo uspješno. Inače, od marta 2006. godine na mjestu registrara i zamjenika registrara Suda BiH su državljeni BiH.

2.5. Agencija za državnu službu

U procesu konsolidacije institucija vlasti na svim nivoima u BiH pokazala se potreba da se imenovanje, napredovanje i ocjenjivanje rada državnih službenika podvede pod određene jedinstvene kriterije, kako bi se obezbijedilo nepristrasno vršenje vlasti. Međunarodna zajednica je insistirala na uvođenju pojma *civil servant*, tj. državnog službenika koji bi radio po Ustavu, zakonu i drugim pozitivnim propisima, a ne po instrukcijama političkih/etničkih lidera. U skladu sa ovim nastojanjima Vijeće ministara je u junu 2002. godine uspostavilo Agenciju za državnu službu BiH, a na osnovu Zakona o državnoj službi u institucijama Bosne i Hercegovine.³⁵³ Sjedište Agencije za državnu službu je u Sarajevu.

Inače, na nivou entiteta i u Brčko Distriktu nalaze se agencije sa sličnim nadležnostima. U Federaciji BiH to je Agencija za državnu službu Federacije BiH³⁵⁴, a u Republici Srpskoj Agencija za državnu upravu RS³⁵⁵. Što se tiče Brčko Distrikta, poslove koje obav-

³⁵³ Član 62. Zakona o državnoj službi u institucijama Bosne i Hercegovine, Službeni glasnik BiH, 12/02.

³⁵⁴ http://www.ads.gov.ba/zakoni/doc/zakon_o_ds_integralni_tekst.pdf

³⁵⁴ Agencija za državnu službu Federacije BiH osnovana je Zakonom o državnoj službi FBiH 2003. godine, Službene novine 29/03.

³⁵⁵ Agencija za državnu upravu RS osnovana je uredbom Vlade RS 2002. godine, a u skladu sa Zakonom o administrativnoj službi u upravi RS, Službeni glasnik 16/02.

Ijaju spomenute agencije povjerene su Odboru za zapošljavanje.³⁵⁶

2.6. Razvoj Instituta za nestale osobe

Institut za nestale osobe osnovan je 2004. godine Sporazumom o preuzimanju uloge suosnivača za Institut za nestale osobe Bosne i Hercegovine, a koji su potpisali Vijeće ministara i Međunarodna komisija za nestale osobe (ICMP). Neposredno prije potpisivanja ovog sporazuma donijet je Zakon o nestalim osobama koji svojim članom 7. predviđa osnivanje Instituta.

Nadležnost Instituta u skladu sa Sporazumom je istraživanje pojedinačnih i masovnih grobnica, ekshumacije ostataka i identifikacija, te uspostavljanje tačnog registra nestalih i identifikovanih na osnovu formiranja Centralne baze podataka nestalih (CEN). Sjedište Instituta je u Sarajevu, sa područnim uredima u Banjoj Luci, Mostaru, Tuzli i Istočnom Sarajevu.

Do osnivanja Instituta, nadležnost u pravcu rasvjetljavanja sudbine nestalih osoba imale su entitetske komisije za nestale osobe i Državna komisija za traženje nestalih.

2.6.1. Entitetske komisije za nestale

Hronološki gledano, prvo je u junu 1996. godine uspostavljena tzv. Državna komisija za traženje nestalih Republike Srpske, odlukom Vlade RS. Međutim, pod uticajem OHR-a ona je ubrzo transformisana u Kancelariju za traženje nestalih RS. Problem je bio u izrazu „državna komisija“, jer je upućivao na državotvornost Republike Srpske. Federalna komisija za nestale osobe nastala je u julu 1997. godine uredbom Vlade Federacije BiH.³⁵⁷ Obje komisije bile su sljedbenice ratnih komisija koje su se bavile razmjenom zarobljenika i poginulih civila i vojnika. Uredbama vlada entiteta ratne komisije postale su sastavni dio novoformiranih entitetskih komisija.

Međutim, važno je reći da je u periodu implementacije Dejtonskog sporazuma i konstituisanja entitetskih i državnih institucija, u martu 1996. godine, formirana Državna komisija za traženje nestalih, a koja je bila institucija „pre-dejtonske“ države Republike Bosne i

³⁵⁶ Ovaj odbor imenuje gradonačelnik Brčko Distrikta putem javnog konkursa. Zakon o državnoj službi u organima uprave Brčko Distrikta BiH, glava XIII.

³⁵⁷ Federalna komisija za nestale osobe punu operativnost postiže tek 2000. godine, kada suštinski prestaju sa radom Državna komisija za traženje nestalih tj. odgovarajuća komisija Herceg-Bosne.

Hercegovine. Međutim, ovu komisiju nije priznavala ni Vlada RS, kao ni tadašnja Vlada Herceg-Bosne. Ipak, Državna komisija, *de jure* postojala je sve do 2000. godine i paralelno radila sa Federalnom komisijom za nestale osobe, prvenstveno na istraživanju sudbine nestalih Bošnjaka, ali i Hrvata.³⁵⁸

Nadležnost komisija bila je rješavanje sudbine nestalih, ali primjenjujući etnički pristup: u slučaju Kancelarije za traženje nestalih RS, potraživani su Srbi, a u slučaju Federalne komisije za nestale osobe i Državne komisije za traženje nestalih, Bošnjaci i Hrvati.³⁵⁹ Nadležnost komisija geografski se prostirala unutar granica entiteta.

Federalna komisija održavala je političku/etničku dvokomponentnost entiteta Federacije BiH, tako da su na čelu ove komisije bili Bošnjak i Hrvat, kao predsjedavajući i dopredsjedavajući. Oni su se na tim pozicijama rotirali svaka tri mjeseca.

Upravo je činjenica etničkog pristupa u rasvjetljavanju sudbine nestalih uticala na donošenje Zakona o nestalima i osnivanja Instituta za nestale osobe, kako bi se na organizovaniji način pristupilo rješavanju sudbine nestalih i kako bi se nestali prestali tražiti i identifikovati po nacionalnoj osnovi.

2.6.2. Institut za nestale osobe

ICMP je 2000. godine u Kantonalnom суду u Sarajevu registrovao Institut za nestale osobe koji je trebao da zamijeni entitetske komisije i princip traženja nestalih po nacionalnoj osnovi. Međutim, zbog opiranja entitetskih političkih elita da prenesu prerogative vlasti na državne organe, nepovjerenja udruženja žrtava, nedovoljno funkcionalne državne vlasti i trenutne zaokupiranosti međunarodne zajednice pitanjem certifikacije policajaca, Institut nije mogao da postigne operativnost. Iz tog razloga ova inicijativa ostala je samo na nivou projekta ICMP-a.

Međutim, zbog činjenice da se nakon završetka oružanog sukoba u BiH oko 30.000 osoba vodilo

kao nestali, da je rastao pritisak udruženja i porodica nestalih za rješavanje sudbine njihovih najmilijih putem javnih istupanja, ali i podnošenjem tužbi Domu za ljudska prava i Ustavnom судu BiH, sa jedne strane, te da je sa druge strane rastao interes međunarodne zajednice za rješavanje pitanja nestalih, 2003. godine dolazi do formiranja radne grupe za izradu Zakona o nestalim osobama. Ovaj zakon usvojen je 2004. godine koji je svojim članom 7. propisao formiranje Instituta za nestale osobe.

Nakon usvajanja Zakona uspostavljena je radna grupa u čijem su sastavu bili predstavnici entitetskih vlada, ICMP i predstavnici Vijeća ministara. Ta radna grupa imala je zadatku da operacionalizuje član 7. Zakona o nestalima i da uspostavi Institut. Aktivnosti radne grupe dovele su do potpisivanja Sporazuma o preuzimanju uloge suosnivača za Institut za nestale osobe Bosne i Hercegovine između Vijeća ministara i ICMP-a. Institut tako postaje institucija koja je osnovana na temelju međunarodnog ugovora i čiji je suosnivač međunarodna organizacija.³⁶⁰ Važnost uključivanja ICMP-a u čitav proces ogleda se u činjenici da je upravo ova organizacija pokrenula inicijativu za osnivanje ovakve institucije još 2000. godine, kao i zbog njene nadležnosti u pravcu identifikacije ekshumiranih tjelesnih ostataka nestalih (izdvajanje DNK profila iz koštane mase i krvi porodica, antropološke aktivnosti itd.).

Činom osnivanja Instituta za nestale osobe entitetske komisije trebale su prestati sa radom. Međutim, iako su entitetske vlade tokom 2006. godine zvanično donijele odluke o ukidanju svojih komisija za traženje nestalih, Institut nije postao funkcionalan sve do 1. januara 2008. godine, prvenstveno zbog finansijskih problema i nespremnosti entitetskih vlasti da prenesu ovlaštenja na Institut. Iz tog razloga, sve do pune operacionnosti ove institucije 1. januara 2008. godine, entitetske komisije za traženje nestalih bavile su se istraživanjem, ekshumacijama i identifikacijama.

2.6.2.1. Organi upravljanja Instituta i zapošljavanje

Sporazum o preuzimanju uloge suosnivača za Institut za nestale osobe Bosne i Hercegovine definije da su organi upravljanja Instituta - Kolegij direktora, Upravni odbor i Nadzorni odbor. Predstavnici ovih organa, kao i svi zaposleni biraju se putem javnog

³⁵⁸ *Osnivanjem Federalne komisije nije mogla biti ukinuta Državna komisija, pošto je donijeta aktom Vlade Federacije BiH. Naime, odluka Vlade Federacije BiH ne može imati prvenstvo nad odlukom koju je donijela Republika Bosna i Hercegovina, a koja je preuzeta kao zakon u BiH, u skladu sa članom 2. Aneksa II Ustava Bosne i Hercegovine. „Svi zakoni, propisi i sudski poslovni koji su na snazi na teritoriji Bosne i Hercegovine u trenutku kada Ustav stupi na snagu, ostaće na snazi u onoj mjeri u kojoj nisu u suprotnosti sa Ustavom, dok drugačije ne odredi nadležni organ vlasti Bosne i Hercegovine.“*

³⁵⁹ *Ove komisije su u toku svog rada na rasvjetljavanju sudbine nestalih nailazile i na ostatke stradalih iz naroda za čiju ekshumaciju i identifikaciju nisu imale nadležnost.*

³⁶⁰ *Sporazum je publikovan u Službenom glasniku BiH broj 13/05. u odjeljku Međunarodni ugovori. Ovaj međunarodni sporazum zasnovan je na članu 7. Zakona o nestalima koji daje mogućnost da suosnivač Instituta bude i međunarodna organizacija.*

konkursa. Tokom 2008. godine popunjene su sve pozicije u organima upravljanja Instituta.

Kolegij direktora i Nadzorni odbor imaju tri, dok Upravni odbor ima šest članova (tri člana Upravnog odbora bira Vijeće ministara, a tri člana ICMP).

Mandat članova ovih organa je četiri godine, osim mandata troje članova Upravnog odbora koje imenuje ICMP i on traje dvije godine. Samo direktori Instituta imaju pravo na reizbor, dok članovi Nadzornog tj. Upravnog odbora nemaju to pravo.

Način funkcionisanja organa upravljanja Instituta, kao i princip zapošljavanja zasnovan je na etničkom paritetu i konsenzusu. Zapošljavanje u Institutu vrši se u skladu sa popisom iz 1991. godine, tako da će u ovoj instituciji raditi 17 Bošnjaka, 12 Srba i 7 Hrvata, kako je to predviđeno članom 5.(c) Sporazuma. Inače, 1. januara 2008. na osnovu istog ovog člana preuzeti su zaposlenici entitetskih komisija za nestale, kao početni sastav Instituta.

2.6.2.2. Savjetodavni odbor

U skladu sa članom 10. Sporazuma Institut može da osniva stručne i druge organe. Jedan od takvih organa je i Savjetodavni odbor. Ovaj organ čini šest članova i njega čine predstavnici udruženja nestalih. Kao što je to slučaj sa organima upravljanja, i ovo tijelo funkcioniše na osnovu entičkog pariteta i konsenzusa: njega čine po dva predstavnika udruženja nestalih iz sva tri konstitutivna naroda. Mandat članova je četiri godine i oni nisu podložni reizboru.

Predstavnici ovog organa nisu izabrani putem javnog konkursa, već je ICMP uputio javni poziv udruženjima da predlože kandidate u Savjetodavni odbor, nakon čega je Upravni odbor izvršio odabir.

2.7. Agencija za identifikacione dokumente, evidenciju i razmjenu podataka BiH (bivši CIPS projekat)

Zakon o Agenciji za identifikacione dokumente, evidenciju i razmjenu podataka Bosne i Hercegovine usvojen je 2008. godine, čime je prestala da postoji Direkcija za implementaciju CIPS projekta i osnovana Agencija. Direkcija za implementaciju CIPS projekta formirana je odlukom Vijeća ministara BiH aprila 2002. godine kao privremena institucija. Njen osnovni zadatak bio je implementacija CIPS projekta koji je podrazumijevao izdavanje jedinstvenih dokumenata na cijeloj teritoriji Bosne i Hercegovine, kao što su lične karte, vozačke dozvole ili putne isprave, te praćenje evidencije vezano za jedinstveni matični broj građana,

prebivalište i boravište građana BiH, ličnih karata, putnih isprava, vozačkih dozvola, registracije motornih vozila i tako dalje, sa ciljem da se eliminiše paralelizam u ovom dijelu državne administracije. Međutim, raznim zakonima i odlukama koje je donosilo Vijeće ministara širio se djelokrug rada Direkcije, što je neizbjegno dovelo do usvajanja Zakona o Agenciji za identifikacione dokumente, evidenciju i razmjenu podataka. Agencija je preuzeila sve ove nadležnosti Direkcije.

Ovim zakonom utvrđuje se nadležnost Agencije za identifikacione dokumente, evidenciju i razmjenu podataka BiH, organizacija i upravljanje.³⁶¹ Sjedište Agencije je u Banjoj Luci. Generalno, nadležnost Agencije je koordiniranje i institucionalno regulisanje u oblasti razvoja identifikacionih dokumenata, praćenje relevantnih međunarodnih standarda i razvoj u skladu sa tim standardima, kao i saradnja sa međunarodnim institucijama zaduženim za oblast identifikacionih dokumenata.³⁶² Preciznije rečeno, Agencija je nadležna za personalizaciju i tehničku obradu sljedećih identifikacionih dokumenata:

- 1. ličnih karata,**
- 2. ličnih karata za strance,**
- 3. vozačkih dozvola,**
- 4. putnih isprava,**
- 5. dokumenata za registraciju vozila,**
- 6. drugih identifikacionih dokumenata uz saglasnost nadležnih organa i posebnu odluku Vijeća ministara.**

Također, Agencija vodi sljedeću evidenciju:

- 1. jedinstvenih matičnih brojeva (JMB);**
- 2. prebivališta i boravišta državljana BiH;**
- 3. ličnih karata državljana Bosne i Hercegovine;**
- 4. građanskih, službenih i diplomatskih pasoša;**
- 5. vozačkih dozvola;**
- 6. registracije motornih vozila i dokumenata za registraciju;**
- 7. ličnih karata za strane državljanje;**
- 8. novčanih kazni i prekršajnu evidenciju;**
- 9. i druge evidencije za koje postoji saglasnost izvornih organa, a uz posebnu odluku Vijeća ministara.**

³⁶¹ Član 1. Zakona o Agenciji za identifikacione dokumente, evidenciju i razmjenu podataka BiH.

³⁶² http://cipsweb.iddea.gov.ba/Zakoni/Bosanski/Zakon_o_Agenciji.pdf

³⁶² Član 8. Zakona o Agenciji za identifikacione dokumente, evidenciju i razmjenu podataka BiH.

U skladu sa zakonom, nadležni organi za određivanje jedinstvenog matičnog broja, za prijavu i odjavu prebivališta i boravišta državljanima BiH, za izdavanje ličnih karata, vozačkih dozvola i pasoša državljanima BiH i drugo su: u Federaciji BiH ministarstva unutrašnjih poslova svih deset kantona, u Republici Srpskoj Ministarstvo unutrašnjih poslova RS, a u Brčko Distriktu Javni registar Brčko Distrikta. Nadležni organ za izdavanje pasoša za državljane BiH koji imaju prebivalište van teritorije Bosne i Hercegovine, kao i izdavanje diplomatskih pasoša je Ministarstvo vanjskih poslova BiH, a nadležni organ za izdavanje službenih pasoša Bosne i Hercegovine je Ministarstvo civilnih poslova BiH.

2.8. Osnivanje Vijeća ministara i ministarstava

Vijeće ministara Bosne i Hercegovine uspostavljeno je neposredno Ustavom Bosne i Hercegovine (član V.4) koji je ovom organu namijenio ulogu i funkciju vlade države Bosne i Hercegovine u onim oblastima u kojima entiteti nisu imali isključivu nadležnost. Te oblasti taksativno su navedene u Ustavu BiH. Konkretno, član III.1 Ustava BiH definiše ih kao pitanja u nadležnosti institucija Bosne i Hercegovine i to su:

1. vanjska politika;
2. vanjsko-trgovinska politika;
3. carinska politika;
4. monetarna politika, kao što je predviđeno članom VII³⁶³;
5. finansiranje institucije i međunarodnih obaveza Bosne i Hercegovine;
6. politika i regulisanje pitanja imigracije, izbjeglice i azila;
7. provođenje međunarodnih i međuentitetskih krivičnopravnih propisa, uključujući i odnose sa Interpolom;
8. uspostavljanje i funkcionisanje zajedničkih i međunarodnih komunikacijskih sredstava;
9. regulisanje međuentitetskog transporta;
10. kontrola vazdušnog saobraćaja.

Na bazi ovih ingerencija, formirana su tri ministarstva: Ministarstvo vanjskih poslova, Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa i Ministarstvo civilnih poslova³⁶⁴, čiji ministri su

zajedno sa jednim predsjedavajućim trebali činiti Vijeće ministara BiH.

Ustav BiH predvidio je u članu V.4 da predsjedavajućeg Vijeća ministara imenuje Predsjedništvo BiH, uz saglasnost Parlamentarne skupštine BiH. Također, kako to definiše isti član, "predsjedavajući će imenovati ministra vanjskih poslova, ministra vanjske trgovine i druge ministre po potrebi, a koji će preuzeti dužnost po odborenju Predstavničkog doma." Međutim, Ustav nije predvidio da će se već kod prvog imenovanja javiti tenzije na međuentitetskom planu koje su rezultovale neprihvatanjem jednog predsjedavajućeg, tj. predstavnika samo jednog entiteta na toj funkciji. Tada je napravljen kompromis da se imenuju dva kopredsjedavajuća, jedan iz Federacije BiH i jedan iz RS, a što je dovelo do blokade ovog organa koja je trajala sve do 2002. godine. Iz tog razloga te godine usvojen je Zakon o Vijeću ministara BiH koji je predvidio samo jednog predsjedavajućeg i jednog zamjenika, s tim što su njihove funkcije stalne, tj. ne „rotiraju“ se.

Ovaj novi Zakon o Vijeću ministara značajno je povećao broj ministarstava. Preciznije, članom 5. Zakona navodi se da Vijeće ministara čine predsjedavajući i osam ministara, a to su ministri vanjskih poslova, vanjske trgovine i ekonomskih odnosa, ministar finansija i trezora, ministar komunikacija i prometa, ministar civilnih poslova, ministar za ljudska prava i izbjeglice, ministar pravde i ministar sigurnosti. Godine 2003. usvojen je Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o Vijeću ministara i Zakona o ministarstvima kojim se utvrđuje da je član Vijeća ministara i ministar odbrane³⁶⁵ tj. da je Ministarstvo odbrane novo ministarstvo u sastavu Vijeća ministara³⁶⁶, čime je utvrđen trenutni broj ministarstava (9).³⁶⁷ Sve ovo govori da su u proteklih nekoliko godina mnogi entitetski prerogativi prenijeti na državni nivo.

³⁶³ Član 1. Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o Vijeću ministara Bosne i Hercegovine.

³⁶⁴ http://www.vijeceministara.gov.ba/bosanski/zakon_o_dizakon_o_min.pdf

³⁶⁵ Član 1. Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o ministarstvima i drugim organima uprava Bosne i Hercegovine.

³⁶⁶ http://www.vijeceministara.gov.ba/bosanski/zakon_o_dizakon_o_min.pdf

³⁶⁷ Ministarstvo vanjskih poslova, Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa, Ministarstvo komunikacija i prometa, Ministarstvo finansija i trezora, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice, Ministarstvo pravde, Ministarstvo sigurnosti, Ministarstvo civilnih poslova i Ministarstvo odbrane.

2.8.1. Ministarstva³⁶⁸

2.8.1.1. Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice

Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH osnovano je 2000. godine Zakonom o ministarstvima i drugim organima uprave Bosne i Hercegovine. Ovo je prvo ministarstvo kojem se nakon Dejtonskog sporazuma u nadležnost stavlja provođenje i nadzor nad implementacijom Anekса VII Dejtonskog sporazuma tj. kreiranje i provođenje politike BiH u oblasti povratka izbjeglih i raseljenih osoba u BiH i zaštitom ljudskih prava.

Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice nadležno je za:³⁶⁹

1. „praćenje i provođenje međunarodnih konvencija i drugih dokumenata iz oblasti ljudskih prava i osnovnih sloboda;
2. promovisanje i zaštita ličnih i kolektivnih ljudskih prava i sloboda;
3. koordinaciju i pripremu izvještaja nadležnim domaćim organima i institucijama i međunarodnim institucijama i organizacijama o provođenju obaveza iz međunarodnih konvencija i međunarodnih dokumenata;
4. kreiranje i provođenje aktivnosti na ispunjavanju obaveza BiH u pogledu prijema u evroatlantske integracije, a posebno u vezi sa primjenom Evropske konvencije o ljudskim pravima i osnovnim slobodama i njenim protokolima;
5. praćenje, izradu i distribuiranje informacija o standardima, ostvarenjima i aktivnostima u oblasti ljudskih prava;
6. saradnju sa vjerskim zajednicama;
7. saradnju sa nacionalnim manjinama i njihovim udruženjima;
8. saradnju sa institucijama i organizacijama zaduženim za traženje nestalih osoba u BiH;
9. saradnju sa Crvenim krstom/križom BiH i Međunarodnim komitetom Crvenog krsta/križa i humanitarnim organizacijama;
10. staranje o pitanjima azila i o pravima izbjeglica koje dolaze u BiH;

³⁶⁸ Pomenuta su ministarstva koja su najneposrednije povezana sa realizacijom aktivnosti u oblasti tranzicijske pravde.

³⁶⁹ Član 12. Zakona o ministarstvima i drugim organima uprave Bosne i Hercegovine.

11. provođenje Aneksa VII Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini, kao i praćenje i nadzor provođenja tog Aneksa;
12. kreiranje i provođenje politike BiH u oblasti povratka izbjeglica i raseljenih osoba u BiH, projekata rekonstrukcije i obezbjeđenje drugih uslova za održiv povratak;
13. koordiniranje, usmjeravanje i nadzor u okviru Komisije za izbjeglice i raseljene osobe, aktivnosti entiteta i drugih institucija u BiH odgovornih za provođenje politike u ovoj oblasti;
14. sve ostale aktivnosti propisane Zakonom, i/ili koje se odnose na provođenje Anekса VI i VII Općeg okvirnog sporazuma za mir u BiH;
15. sve podatke koje Ministarstvo ocjeni relevantnim u skladu sa svim važećim standardima o zaštiti podataka;
16. saradnju sa nevladinim sektorom po pitanjima iz nadležnosti ministarstva;
17. kreiranje politike useljavanja i azila u BiH;
18. kreiranje politike Bosne i Hercegovine prema iseljeničtvu;
19. prikupljanje, sistematiziranje, publikovanje i distribuiranje svih podataka iz nadležnosti ministarstva.“

2.8.1.2. Ministarstvo pravde

Ministarstvo pravde BiH osnovano je 2002. godine Zakonom o ministarstvima i drugim organima uprave Bosne i Hercegovine i ono je nadležno za:³⁷⁰

1. „administrativne funkcije vezano za pravosudne organe na državnom nivou;
2. međunarodnu i međuentitetsku pravosudnu saradnju (međusobna pravna pomoć i kontakti sa međunarodnim tribunalima);
3. izradu odgovarajućih zakona i propisa za uređenje pitanja iz alineje 1. i 2.;
4. obezbjeđivanje da zakonodavstvo BiH i njegova provedba na svim nivoima budu u skladu sa obavezama BiH koje proizlaze iz međunarodnih sporazuma;
5. saradnju sa Ministarstvom vanjskih poslova i entitetima na izradi međunarodnih bilateralnih i multilateralnih sporazuma;

³⁷⁰ Član 13. Zakona o ministarstvima i drugim organima uprave Bosne i Hercegovine.

6. davanje smjernica i praćenje pravnog obrazovanja, kako bi se obezbijedila međuentitetska harmonizacija u ovoj oblasti i postupanje u skladu sa najboljim standardima;
7. uopšteno djelovanje kao centralno koordinirajući organ za obezbjeđivanje usklađenosti zakonodavstva i standarda pravosudnog sistema među entitetima, bilo obezbjeđenjem uslova za raspravu ili koordiniranjem inicijativa;
8. ekstradiciju;
9. poslove upravne inspekcije nad izvršavanjem zakona koji se odnose na državne službenike i zaposlene organa uprave, upravni postupak i posebne upravne postupke i uredsko poslovanje u organima uprave;
10. pitanja udruženja građana, vođenje registara udruženja građana i nevladinih organizacija koje djeluju na teritoriji BiH;
11. druge poslove i zadatke koji nisu u nadležnosti drugih ministarstava BiH, a srodnii su poslovima iz nadležnosti ovog ministarstva.”

2.8.1.3. Ministarstvo sigurnosti

Ministarstvo sigurnosti osnovano je 2002. godine Zakonom o ministarstvima i drugim organima uprave Bosne i Hercegovine i ono je nadležno za:³⁷¹

1. „zaštitu međunarodnih granica, unutrašnjih graničnih prijelaza i regulisanje prometa na graničnim prijelazima BiH;
2. sprečavanje i otkrivanje činilaca krivičnih djela terorizma, trgovine drogom, krvotvorenja domaće i strane valute i trgovine ljudima i drugih krivičnih djela sa međunarodnim ili međuentitetskim elementom;
3. međunarodnu saradnju u svim oblastima iz nadležnosti ministarstva;
4. zaštitu osoba i objekata;
5. prikupljanje i korištenje podataka od značaja za bezbjednost BiH;
6. organizaciju i usaglašavanje aktivnosti entitetskih ministarstava unutrašnjih poslova i Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine u ostvarivanju bezbjednosnih zadataka u interesu BiH;
7. provođenje međunarodnih obaveza i saradnju

³⁷¹ Član 14. Zakona o ministarstvima i drugim organima uprave Bosne i Hercegovine.

u provođenju civilne zaštite, koordiniranje djelovanja entitetskih službi civilne zaštite u BiH i usklađivanje njihovih planova za slučaj prirode ili druge nesreće koje zahvataju teritoriju BiH, i donošenje programa i planova zaštite i spašavanja;

8. provođenje politike useljavanja i azila BiH i uređenje procedure vezano za kretanje i boravak stranaca u BiH.”

U sastavu Ministarstva sigurnosti kao posebne upravne organizacije funkcionišu Državna granična služba BiH, SIPA, te Ured za saradnju sa Interpolom.

2.8.1.4. Ministarstvo civilnih poslova

Ministarstvo civilnih poslova osnovano je 2002. godine Zakonom o ministarstvima i drugim organima uprave Bosne i Hercegovine i ono je nadležno za:³⁷²

1. „poslove državljanstva, upis i evidenciju građana, zaštitu ličnih podataka, prijavljivanje prebivališta i boravišta, lične isprave, putne isprave i postupak evidencije registracije vozila;
2. deminiranje.”

Također, Ministarstvo je nadležno za obavljanje poslova i izvršavanje zadataka koji su u nadležnosti Bosne i Hercegovine i koji se odnose na utvrđivanje osnovnih principa koordiniranja aktivnosti, usklađivanja planova entitetskih organa vlasti definisanjem strategije na međunarodnom planu u područjima:

1. zdravstva i socijalne zaštite;
2. penzija;
3. nauke i obrazovanja;
4. rada i zapošljavanja;
5. kulture i sporta;
6. geodetskim, geološkim i meteorološkim poslovima.

U sastavu ovog ministarstva kao posebne upravne organizacije funkcionišu Agencija za identifikacione dokumente, evidenciju i razmjenu podataka BiH koja je naslijedila Direkciju za implementaciju CIPS projekta i Komisija za deminiranje.

³⁷² Član 15. Zakona o ministarstvima i drugim organima uprave Bosne i Hercegovine.

2.8.1.5. Ministarstvo odbrane

Ministarstvo odbrane osnovano je 2003. godine Zakonom o izmjenama i dopunama Zakona o ministarstvima i drugim organima uprave Bosne i Hercegovine i ono je nadležno za:³⁷³

1. „stvaranje i održavanje odbrambenog kapaciteta, kako bi se osigurala zaštita suvereniteta, teritorijalnog integriteta, političke nezavisnosti i međunarodnog subjektiviteta Bosne i Hercegovine,
2. nadzor nad svim aspektima Oružanih snaga Bosne i Hercegovine,
3. predstavljanje Bosne i Hercegovine u međunarodnim odnosima vezano za pitanja odbrane,
4. izradu, pregled i ažuriranje odbrambene politike Bosne i Hercegovine koju odobrava Predsjedništvo Bosne i Hercegovine,
5. izradu i odobravanje politika i propisa u pogledu organizacije, administracije, obuke, opremanja i upotrebe Oružanih snaga Bosne i Hercegovine,
6. osiguravanje da Bosna i Hercegovina poštuje međunarodne obaveze vezane za pitanje odbrane,
7. aktiviranje jedinica rezervnog sastava i kategorija rezervista za sve operacije, izuzev planirane obuke,
8. razmještaj ili upotrebu bilo kojeg dijela Oružanih snaga van Bosne i Hercegovine za sve operacije ili aktivnosti obuke,
9. izdavanje instrukcija načelniku Zajedničkog štaba Bosne i Hercegovine za upotrebu ili razmještanje bilo koje jedinice Oružanih snaga unutar Bosne i Hercegovine za potrebe koje nisu obuka,
10. uspostavljanje postupaka za odobravanje vojne pomoći civilnim vlastima u slučaju prirodnih katastrofa i nesreća, po ovlaštenju datom od Predsjedništva Bosne i Hercegovine,
11. ustanovljavanje postupaka koji osiguravaju transparentnost dužnosti Ministarstva,
12. ostale nadležnosti definisane u Zakonu.“

³⁷³ Član 15.a Zakona o izmjenama i dopuna Zakona o ministarstvima i drugim organima uprave Bosne i Hercegovine.

3. Reforma institucija

3.1. Reforma policije

Agencija IPTF, koja je osnovana Aneksom XI Dejtonskog sporazuma, imala je ključnu ulogu u pokretanju reforme policije. Glavne aktivnosti u vezi s tim bile su: izdavanje certifikata za obavljanje policijskog posla, obuka policijaca u vršenju profesionalnih dužnosti i poštivanju ljudskih prava te osnivanje novih institucija u MUP-ovima, a sa ciljem generalno profesionalizacije policijskog rada. Tokom ovog procesa 2002. godine uspostavljena je institucija direktora policije u entitetima BiH koji bi bio profesionalac i čija bi dužnost bila organizovanje policijskog posla u profesionalnom smislu, nasuprot funkciji ministra policije, što je politička funkcija. U organizacionom smislu, na nivou Federacije BiH postoji Federalno ministarstvo unutrašnjih poslova i svaki od 10 kantona ima svoje područno istovrsno ministarstvo. U Republiци Srpskoj struktura policije je centralizovana i postoji samo jedno, entetsko ministarstvo, Ministarstvo unutrašnjih poslova.

Godine 2007. nastavljeno je sa reformom, što je bio jedan od uslova za potpisivanje Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju BiH Evropskoj uniji. U septembru iste godine donijeta je odluka da će se sve zakonodavne i budžetske nadležnosti nalaziti na državnom nivou, u okviru Ministarstva sigurnosti, a da će operativna komanda biti na lokalnom nivou, entetskom i kantonalm, kao i do sada. Također, u okviru Ministarstva sigurnosti BiH osnovat će se Direkcija za koordinaciju policije, a na čijem čelu će biti direktor policije.

Tokom godina, u okviru procesa reformi, došlo je do formiranja drugih policijskih institucija na državnom nivou, poput Državne agencije za istrage i zaštitu (SIPA) i bezbjednosne agencije OSA. U policijske strukture BiH ulaze, također, i Granična policija BiH, te Centar za kriminalističko-tehnička vještačenja i Odjeljenje za standarde u obrazovanju.

Međutim, u javnosti je dobro poznato da je reforma policije već godinama veoma kontroverzno pitanje u odnosima između političkih rukovodstava sva tri naroda u BiH, između entiteta, te u odnosima međunarodne zajednice i BiH. S jedne strane, reforma policije je postigla izvjesne rezultate na institucionalnom planu, dok s druge, reformski naporu nisu konzistentno i temeljito proveli zahtjev za punom profesionalizacijom policijskih snaga. Opšti je utisak u javnosti da policija uživa ograničeno povjerenje. Postoje pritužbe građana na neefikasnost policije u zaštiti javne bezbjednosti, kao i navodi da žrtve ratnih zločina te povratnici i dan-danas susreću i

prepoznavaju osobe koje su odgovorne za kršenje njihovih prava.³⁷⁴ Očigledno je da reforma policije ostaje otvoreno pitanje u procesu demokratizacije Bosne i Hercegovine, kao i u čitavom procesu suočavanja s prošlošću.

3.1.1. Državna agencija za istrage i zaštitu (SIPA)

Državna agencija za istrage i zaštitu formirana je 2004. godine kao policijski organ usvajanjem Zakona o Državnoj agenciji za istrage i zaštitu. Ona je sljedbenica bivše Agencije za informacije i zaštitu. SIPA funkcioniše kao „posebna upravna jedinica sa operativnom samostalnošću“ u okviru Ministarstva sigurnosti Vijeća ministara.³⁷⁵ Zakonom je posebno naglašeno da SIPA djeluje na profesionalnim osnovama i potpuno nezavisno od političkih i svih drugih uticaja.³⁷⁶

Osim spomenutog zakona, 2004. godine usvojen je set drugih zakona koji su dodatno odredili i precizirali nadležnost i aktivnosti SIPA-e. To su Zakon o policijskim službenicima, Zakon o sprečavanju pranja novca, Zakon o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka, Zakon o programu zaštite svjedoka u BiH i drugi.

SIPA je formirana 2004. godine.

Nadležnost

- SIPA istražuje krivična djela koja su u nadležnosti Suda i Tužilaštva BiH;
- SIPA se bavi zaštitom svjedoka koji će svjedočiti i koji svjedoče pred Sudom BiH, te zaštitom osoba na najvišim državnim pozicijama, stranih zvaničnika, te zaštitom objekata;
- SIPA provodi vetting proceduru;

Nadležnost SIPA-e je da istražuje krivična djela koja su u nadležnosti Suda i Tužilaštva BiH, poput djela ratnih zločina, organizovanog kriminala, terorizma, finansijskog kriminala i druga krivična djela. Također, Agencija se bavi i poslovima zaštite objekata u skladu

³⁷⁴ Više informacija pronaći u izvještaju sa održanih konsultacija između organizacija civilnog društva i institucija vlasti koje su zajednički organizovali Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH i Ministarstvo pravde BiH i UNDP u junu 2008. godine u Fojnici. Izvještaj se nalazi u aneksu ovog dokumenta (CD).

³⁷⁵ Član 1.1. Zakona o Državnoj agenciji za istrage i zaštitu.

³⁷⁶ Član 2.2. Zakona o Državnoj agenciji za istrage i zaštitu.

sa domaćim zakonima i međunarodnim pravom, te zaštitom osoba na najvišim državnim pozicijama, poput članova Predsjedništva BiH, predsjedavajućeg i ministara Vijeća ministara, predsjedavajućih Parlamentarne skupštine i Doma naroda Parlamentarne skupštine, predsjednika Suda BiH, glavnog tužioca Tužilaštva BiH i stranih zvaničnika i drugih lica u skladu sa odlukom Vijeća ministara tj. direktora SIPA-e, a što je dodatno operacionalizovano nekim zakonima, poput Zakona o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka i Zakona o programu zaštite svjedoka.³⁷⁷

SIPA provodi *vetting* proceduru, tačnije provjeru podobnosti za obavljanje određenih funkcija u administraciji na svim nivoima vlasti, kao i u policijskim organima države i entiteta, po službenoj dužnosti i na osnovu zahtjeva institucija.³⁷⁸

Sjedište SIPA-e je u Sarajevu, dok se u Banjoj Luci i u Mostaru nalaze područni uredi.

3.1.2. Obavještajno-sigurnosna agencija (OSA)

OSA je formirana 2004. godine Zakonom o Obavještajno-sigurnosnoj agenciji Bosne i Hercegovine. Osnivanjem OSA-a prestale su da postoje entitetske obavještajno-sigurnosne institucije.³⁷⁹ Agencija ima nadležnost na čitavoj teritoriji BiH i njeno sjedište je u Sarajevu.³⁸⁰

Zakon utvrđuje nadležnost Agencije i ističe da je ona „odgovorna za prikupljanje, analizovanje i distribuciju obavještajnih podataka u cilju zaštite sigurnosti, uključujući suverenitet, teritorijalni integritet i ustavni poredak Bosne i Hercegovine. Agencija obavlja svoj rad u skladu sa odredbama Ustava Bosne i Hercegovine, uključujući odredbe Evropske konvencije o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda i njenih protokola, te međunarodne ugovore i sporazume koje je Bosna i Hercegovina potpisala ili im je pristupila.“³⁸¹ OSA ima status nezavisne organizacije³⁸² čiji rad koordinira predsjedavajući Vijeće ministara.³⁸³ Međutim, Predsjedništvo BiH i Vijeće ministara, generalno, također

³⁷⁷ Članovi 3, 15, 16 i član 17. Zakona o Državnoj agenciji za istrage i zaštitu.

³⁷⁸ Više informacija u nastavku teksta.

³⁷⁹ Član 2. Zakona o Obavještajno-sigurnosnoj agenciji BiH. <http://www.osa-oba.gov.ba/zakonhr.htm>

³⁸⁰ Član 3. Zakona o Obavještajno-sigurnosnoj agenciji BiH.

³⁸¹ Član 1. Zakona o Obavještajno-sigurnosnoj agenciji BiH.

³⁸² Član 2. Zakona o Obavještajno-sigurnosnoj agenciji BiH.

³⁸³ Članovi 9. i 10. Zakona o Obavještajno-sigurnosnoj agenciji BiH.

su uključeni u koordinaciju i kontrolu rada Agencije.³⁸⁴ U pogledu civilne kontrole nad radom OSA-e, zakon naročito velika ovlaštenja daje Sigurnosno-obavještajnoj komisiji koju zajednički formiraju Predstavnički dom i Dom naroda Parlamentarne skupštine BiH.³⁸⁵

OSA je formirana 2004. godine. Njenim osnivanjem ukinute su entitetske obavještajno-sigurnosne agencije.

Nadležnost

- *Prikupljanje, analiza i distribucija obavještajnih podataka u cilju zaštite sigurnosti, suvereniteta, teritorijalnog integriteta i ustavnog poretka Bosne i Hercegovine.*

3.2. Reforma sistema odbrane

Reforma sistema odbrane generalno je ocijenjena kao jedna od najuspješnijih u BiH, međutim, ona još uvijek nije u potpunosti izvršena. Glavni rezultat reforme je uspostavljanje jedinstvene politike odbrane zemlje osnivanjem Ministarstva odbrane BiH na osnovu Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o ministarstvima i drugim organima uprave Bosne i Hercegovine, te Zakonom o izmjenama i dopunama Zakona o Vijeću ministara BiH 2003. godine i, na kraju, usvajanjem Zakona o odbrani BiH 2005. godine kojim su osnovane jedinstvene Oružane snage BiH. Preciznije, Zakonom o odbrani reguliše se jedinstveni odbrambeni sistem BiH, uspostavljaju se Oružane snage BiH kao profesionalna i jedina vojna sila države i njihova uloga, te lanac komandovanja i uloga institucija u pravcu civilne kontrole i pune zaštite suvereniteta i teritorijalnog integriteta BiH. Zakon posebno ističe da Oružane snage BiH čine pripadnici svih konstitutivnih naroda kao i pripadnici naroda iz redova ostalih.

Glavni rezultat reforme je uspostavljanje jedinstvene politike odbrane zemlje i osnivanje Oružanih snaga BiH, u koje su integrisane jedinice entitetskih vojski.

Oružane snage BiH osnovane su Zakonom o odbrani koji je usvojen 2005. godine. Usvajanjem zakona prestala su da postoje entitetska ministarstva odbrane.

Nakon usvajanja ovih zakona ukinuta su entitetska ministarstva odbrane i entitetske vojske, 2006. godine, te je započeto sa integracijom jedinica u jedinstvene rodove Oružanih snaga BiH.

Transfer vojne imovine sa nivoa entiteta na državni nivo završen je u martu 2008. Međutim, još uvijek nije izvršeno smanjivanje broja pripadnika Oružanih snaga u skladu sa NATO standardima koji su osnova reforme Oružanih snaga.

4. Zakonodavstvo

4. 1. Krivično zakonodavstvo

Reforma krivičnog zakonodavstva započela je u manjem obimu usvajanjem novog krivičnog zakonodavstva u Federaciji BiH (1998. godine), u RS (2000. godine) i u Brčko Distriktu (2001. godine). Sveobuhvatni pristup ovoj reformi zauzet je tek u 2002. godini kada su započete aktivnosti na usvajanju krivičnih propisa na svim nivoima i to uz prvenstveno zalaganje OHR-a. Naime, Visoki predstavnik je 2003. godine nametnuo Zakon o krivičnom postupku BiH, sa kojim su naknadno usaglašeni ZKP-i entiteta. Istovremeno je nametnut i Krivični zakon BiH. Ovakav postupak bio je neophodan u uslovima opstrukcije domaćih vlasti prema reformi prava uopšte, ali i kao podrška za početak rada novoosnovanog Suda Bosne i Hercegovine.³⁸⁶

4.2. Zakoni koji uređuju oblast zaštite svjedoka³⁸⁷

Zakon o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka³⁸⁸ i Zakon o programu zaštite svjedoka u BiH³⁸⁹ uređuju oblast zaštite svjedoka. Prvi zakon propisuje mjere psihološke podrške svjedoku, kao i zaštitu identiteta i privatnosti putem različitih mjer: svjedočenje videolinkom, skrivanje identiteta svjedoka, svjedočenje bez prisustva optuženog, distorzija glasa i druge mjeru. Sa druge strane, Zakon o programu zaštite svjedoka u BiH propisuje mjeru fizičko-bezbjednosne zaštite, kao što su fizička zaštita, sigurne kuće, relokacija, promjena identiteta i drugo. Zakoni se primjenjuju prvenstveno na Sudu BiH, tj. na kantonalnim i okružnim sudovima, u zavisnosti od njihovih kapaciteta.³⁹⁰

³⁸⁴ Više informacija u Poglavlju II, dio Krivična pravda.

³⁸⁵ Više informacija u Poglavlju II, dio Krivična pravda.

³⁸⁶ Zakon je usvojen 2003. godine.

³⁸⁷ Zakon je usvojen 2004. godine.

³⁸⁸ Više informacija u Poglavlju II, dio Krivična pravda.

Ograničenost prava da svi građani BiH budu birani na sve državne funkcije

Ustav BiH (član II.1) obavezuje „BiH i oba entiteta da moraju osigurati najviši nivo međunarodno priznatih ljudskih prava i osnovnih sloboda“. Nema sumnje da se ova odredba odnosi i na Evropsku konvenciju, tim prije što Ustav u članu II.2 propisuje da se „prava i slobode predviđene Evropskom konvencijom i njениm protokolima direktno primjenjuju u BiH, te da imaju prioritet u odnosu na ostale zakone“.

Pod ovim se svakako podrazumijeva član 3. protokola 1. Evropske konvencije koji se odnosi na izbore u državama potpisnicama Evropske konvencije: „strane ugovornice se obavezuju da drže slobodne izbore... pod uslovima koji će osigurati slobodno izražavanje mišljenja naroda u izboru zakonodavnih organa“. Praksa Konvencije je pokazala da se pod „zakonodavnim organima“ podrazumijevaju i izvršni organi, bilo da se oni biraju direktno ili posrednim putem (posrednim putem kada, na primjer, šef države imenuje parlament).

Međutim, kada se operativne odredbe Ustava o načinu izbora Doma naroda Parlamentarne skupštine BiH i Predsjedništva BiH uporede sa citiranim načelnim proklamacijama, vidi se da Ustav BiH sužava opšte biračko pravo ukupnog biračkog tijela u Bosni i Hercegovini.

Član IV.1 Ustava utvrđuje da se Dom naroda "sastoji od 15 delegata, od kojih su dvije trećine iz Federacije (uključujući pet Hrvata i pet Bošnjaka) i jedna trećina iz Republike Srpske (pet Srba). a) Nominovane hrvatske, odnosno bošnjačke delegate iz Federacije biraju hrvatski odnosno bošnjački delegati u Domu naroda Federacije. Delegate iz Republike Srpske bira Nacionalna skupština Republike Srpske. b) Devet članova Doma naroda sačinjava kvorum, pod uslovom da su prisutna najmanje tri bošnjačka, tri hrvatska i tri srpska delegata."

Jasno je iz ovog postupka za izbor i utvrđivanje kvoruma da pripadnik manjine, a ni pojedinac koji ne pripada jednom od tri konstitutivna naroda, ne može biti član Doma naroda Parlamentarne skupštine BiH. Ova situacija je u koliziji i sa Evropskom konvencijom, ali i preambulom Ustava u kojoj se

proklamuje da „Bošnjaci, Hrvati i Srbi, kao konstitutivni narodi (u zajednici s ostalima), i građani Bosne i Hercegovine ovim utvrđuju Ustav Bosne i Hercegovine.“

Još rječitiji primjer za ovu kontradiktornost su odredbe Ustava koje govore o Predsjedništvu BiH. Sastav Predsjedništva utvrđuje član V Ustava na slijedeći način: „Predsjedništvo Bosne i Hercegovine se sastoji od tri člana: jednog Bošnjaka i jednog Hrvata koji se svaki biraju neposredno sa teritorije Federacije i jednog Srbinu koji se bira neposredno sa teritorije Republike Srpske.“

U stavu 1. ovog člana izbor članova je propisan sljedećom odredbom: „Članovi Predsjedništva biraju se neposredno u svakom entitetu (tako da svaki glasač glasa za popunjavanje jednog mesta u Predsjedništvu) u skladu sa Izbornim zakonom kojeg donosi Parlamentarna skupština“³⁹¹

Dakle, Ustav BiH je pored svođenja pasivnog biračkog prava isključivo na pripadnike konstitutivnih naroda (Bošnjak, Hrvat, Srbin), oduzeo pravo glasa svim građanima da se, kao cjelovito biračko tijelo, izjasne o svim kandidatima za člana Predsjedništva, bez obzira na nacionalnu odnosno entitetsku pripadnost i jednih i drugih. Štaviše, Ustav onemogüćava kandidaturu, recimo, ne-Srbina iz Republike Srpske ili Srbinu iz Federacije BiH, a istovremeno dozvoljava građanima da glasaju isključivo za kandidate iz entiteta u kojem imaju prebivalište.

Aplikacija koja je povodom diskriminirajućih izbornih procedura podnijeta Ustavnom судu BiH 2004. godine nije promjenila bilo šta, jer se Sud u svojoj odluci ograničio na ocjenu ustavnosti Izbornog zakona koja je inače neupitna.³⁹²

Pravo pitanje jeste u kojoj mjeri je ovakav Ustav u saglasnosti sa Evropskom konvencijom, ali Ustavni sud nema nadležnost da ocjenjuje sam Ustav i njegov legalitet. Njemu je namijenjena uloga "čuvara Ustava" jer član VI.3 glasi: "Ustavni sud će braniti ovaj Ustav".

Činjenica je da je ovaj pravni problem predmet komentara dejtonskog ustavnog uređenja BiH od njegovog samog stupanja na snagu i da će biti jedno od pitanja koje će se naći na dnevnom redu ustavnih promjena.

³⁹¹ Izredni zakon BiH (Službeni list BiH, broj 23/01), (amandmani, broj 07/02 i 20/02), ostao je u okvirima citiranih ustavnih odredaba, detaljnije ih razrađujući u određenim proceduralnim i pravno-tehničkim aspektima.

³⁹² Odluka Ustavnog suda BiH u predmetu Sulejman Tihić (u-5/04) od 27. 1. 2006.

4.3. Zakon o nestalim osobama³⁹³

Zakon o nestalim osobama usvojen je 2004. godine sa ciljem da se ubrza proces traženja nestalih osoba, da se prestane sa rasvjetljavanjem sudske nestale po etničkom principu, te da se utvrdi tačan broj nestalih i identifikovanih. Zakonom se definiše ko je nestala osoba (način prijavljivanja, verifikacija podataka, identifikacija, ko je član porodice nestalih i drugo)³⁹⁴, propisuje osnivanje Instituta za nestale³⁹⁵, Centralne evidencije nestalih (CEN)³⁹⁶, Fonda za nestale osobe³⁹⁷, te ostvarivanje socijalnih i drugih prava članova porodica nestalih³⁹⁸. Ovaj zakon odnosi se na osobe koje su nestale u razdoblju od 30. aprila 1991. do 14. februara 1996. godine. Inače, ovo je prvi zakon takve vrste u svijetu.

4.4. Izborni zakon BiH

Izborni zakon BiH usvojen je 2001, dok su posljednje izmjene i dopune Zakona donijete 2007. godine. Njime se iscrpno „utvrđuju principi koji važe za izbore na svim nivoima vlasti u BiH”, kako je to navedeno u članu 1.1 ovog zakona. Također, Izborni zakon se u svojim članovima 1.6, 1.7, 2.9 i 2.13 bavi pitanjem *vettinga*, tačnije utvrđivanjem principa koji su kandidati podobni da budu na izbornim listama, tj. da budu birani na pozicije u državnoj administraciji, a na osnovu glasova birača. Na kraju, Izborni zakon na specifičan način uređuje pitanje prebivališta i boravišta, a što je od direktnog uticaja na pitanje povratka raseljenih i, generalno, na političke odnose unutar BiH.³⁹⁹

5. Vetting

5.1. Uvod

Proces *vettinga* organizован je izvršen u sektoru policije i pravosuđa. Hronološki, prvo je započeo *vetting* u policiji i trajao je od 1999. do 2002. godine, dok je u pravosuđu započeo 2002, a završio se 2004.

³⁹³ Više informacija o Zakonu o nestalim osobama u Poglavlju II, dio Kazivanje istine.

³⁹⁴ Član 2. Zakona o nestalim osobama.

³⁹⁵ Član 7. Zakona o nestalim osobama.

³⁹⁶ Poglavlje V Zakona o nestalim osobama. Članovi od 21. do 23.

³⁹⁷ Član 15. Zakona o nestalim osobama.

³⁹⁸ Poglavlje IV Zakona o nestalim osobama. Članovi od 10. do 20.

³⁹⁹ Član 3.3 Izbornog zakona. Više informacija u Poglavlju II, dio Reparacije.

godine. Proces koji je provođen u ovim dvjema strukturama imao je velike metodološke razlike: *vetting* u policiji bio je upućen na ispitivanje odgovornosti policajaca u vrijeme kada su sistematski kršena ljudska prava, sa akcentom na ukazivanje nepodobnosti da određena osoba bude policajac. Teret dokazivanja imala je komisija koja je ispitivala podobnost. Sa druge strane, proces *vettinga* u pravosuđu imao je karakteristike ponovnog zapošljavanja, reimenovanja, gdje su sva radna mjesta u pravosuđu proglašena otvorena i na njih su mogli da apliciraju i sudje i tužioći koji su već zauzimali ta radna mjesta, kao i svi drugi koji do tada nisu imali funkcije u pravosuđu. U okviru ovog procesa akcenat je stavljen na dokazivanje podobnosti za poziciju u pravosuđu. Teret dokazivanja bio je na aplikantima.

U BiH trenutno postoji više zakona i institucija koje propisuju i provode mјere u vezi sa vettingom, a ne jedan zakon koji bi uređivao ovu oblast. Svi ti mehanizmi za osnovu imaju uzak standard koji je propisan Aneksom VI Dejtonskog sporazuma, tj. tačkom IX.1 Ustava BiH, a to je kršenje međunarodnog humanitarnog prava: nijedna osoba koja je osuđena u predmetu ratnih zločina ili protiv koje je podignuta optužnica da je počinila ratni zločin, a koja se nije povinovala naredbi da se pojavi pred Tribunalom, ne može se kandidirati za javnu funkciju. Što se zakona tiče, to su Izborni zakon, Zakon o državnoj službi u institucijama Bosne i Hercegovine, Zakon o Državnoj agenciji za istrage i zaštitu i Zakon o Visokom sudsском i tužilačkom vijeću, a institucije kojima su ovi zakoni dali mandat da se bave procesom vettinga su Centralna izborna komisija, Agencija za državnu upravu, SIPA i VSTV. Također i OHR ima nadležnost za provođenje vettinga, međutim Visoki predstavnik je ovo ovlaštenje rijetko primjenjivao.

Proces *vettinga* u policiji proveo je IPTF, dok je Međunarodna pravosudna komisija (IJC) tj. VSTV proveo proces reimenovanja u oblasti pravosuđa.

5.2. Certifikacija policajaca i reimenovanje sudija i tužilaca

5.2.1. Certifikacija policajaca

ANEKS-om XI Dejtonskog sporazuma osnovana je agencija IPTF u okviru Misije UN-a u BiH (UNMIBH) koja je dobila nadležnost za provođenje procesa certifikacije u policiji. Nakon završetka oružanog sukoba,

Proces certifikacije u policiji. Proces certifikacije odvijao se u tri faze: faza registracije, privremeno odobrenje za rad i faza certifikacije. Na početku procesa certifikacije registrovalo se oko 24.000 policajaca. Sama registracija podrazumijevala je pružanje informacije o kvalifikacijama za obavljanje posla, dužnostima koje određeni policajac obavlja u policiji kao i pružanje informacije o ulozi tokom oružanog sukoba. Privremena autorizacija data je onima koji su ispunjavali minimum kriterija za rad kao što su odgovarajuća školska sprema, trening za obavljanje specifičnih dužnosti u policiji, godište, državljanstvo i slično.⁴⁰⁰ Treći korak u procesu je aktivnost certifikacije, tj. izdavanja stalnog odobrenja za rad u policiji. Policajci koji su dobili privremene dozvole prolazili su kroz proces provjere. U toku provjere, na primjer, konsultovan je i Haški tribunal, tako što je IPTF slao imena policajaca u MKSJ sa ciljem da se utvrdi da li se određeni policajac spominje u dokumentaciji Suda kao počinilac ratnih zločina. Oni koji su prošli provjeru, dobili su certifikat za rad.

Centralni razlozi za decertifikaciju bili su učešće u događajima od 1992. do 1995. godine, a koji su upućivali na kršenje ljudskih prava ili učešće u vršenju ratnih zločina, povrede imovinskih zakona (uzurpacija imovine), generalnih povreda zakona, kao i sakrivanje informacija o kvalifikacijama i tehničkim sposobnostima za rad.

Rezultat vettinga je generalno smanjivanje broja policajaca (svega oko 16.000 dobilo je novi certifikat za rad), otvaranje mogućnosti za zapošljavanje pripadnika drugih etničkih zajednica i razbijanje monoetničke policijske strukture. Također, proces certifikacije otvorio je mogućnost za veću zastupljenost žena u policiji.

prema procjenama IPTF-a, u oba entiteta radilo je oko 45.000 policajaca, što je otrpilike tri puta veći broj nego što je bila situacija u BiH prije rata. Međutim, i pored ogromnog broja policajaca, MUP nije bio u mogućnosti da ispuni glavni cilj Dejtonskog sporazuma, a to je da obezbijedi nesmetani povratak stanovništva i da povratnicima garantuje bezbjednost. Policija nije bila dovoljno efikasna u istraživanju incidenata prema povratnicima, kao ni u postupku istraživanja slučajeva ratnih zločina. Vjerovalo se da je policija neefikasna

upravo zato što se na odlučujućim pozicijama nalaze odgovorni za kršenje ljudskih prava tokom oružanog sukoba. Uopšteno govoreći, čitav policijski sistem u oba entiteta bio je pod velikim uticajem političkih/nacionalnih elita. To je uticalo na produbljivanje nepovjerenja građana, naročito raseljenih osoba, prema instituciji policije. Ovakva atmosfera dovela je do donošenja Rezolucije Savjeta bezbjednosti broj 1088, od 1996. godine, kojom se Misiji UN-a u BiH stavlja u nadležnost istraživanje odgovornosti pripadnika policije za kršenja ljudskih prava i generalno za zloupotrebe u prošlosti. Na osnovu ove rezolucije uslijedili su sporazumi između Misije UN-a u BiH i Federacije BiH i Republike Srpske (1996. i 1998), da Misija UN-a započne sa procesom certifikacije, tj. decertifikacije policijaca u entitetima.

5.2.1.1. Karakteristike vettinga u policiji

Certifikacija policajaca odvijala se u uslovima konstantnog protivljenja političkih elita ovom procesu, kao i nedovoljno usklađenog zakonodavstva entiteta i kriterija Misije UN-a u BiH za provođenje certifikacije. Zbog urgentnosti postupka profesionalizacije policije i uklanjanja onih koji su se ogriješili o zakon te bili nepodobni za obavljanje policijskog posla, nije proveden detaljan postupak provjere, niti su traženi detaljni dokazi da određena osoba nije kršila postavljene kriterije na osnovu kojih se vršila certifikacija. Lako su svi oni, čiji je zahtjev za certifikaciju odbijen, mogli da traže obrázloženje u pisanoj formi, njima nije omogućen nijedan žalbeni mehanizam. Tačnije rečeno, pravo žalbe na odluku o gubljenju certifikata nije bilo predviđeno, što je ocijenjeno kao ozbiljno kršenje prava decertificiranih policajaca. To je prouzrokovalo ozbiljne kritike domaće i međunarodne javnosti. Neki od decertificiranih policajaca čak su podnijeli apelacije Evropskom sudu za ljudska prava i organima UN-a. Na kraju, nikada nije urađena procjena uspješnosti vettinga, tj. da li je nakon procesa certifikacije u policiji profesionalizovan njen rad i da li su svi oni odgovorni za kršenja ljudskih prava u prošlosti zaista i izgubili pravo na rad u ovoj službi. Proses ocjenjivanja onemogućila je i činjenica da je Misija UN-a u BiH ubrzo nakon završenog procesa zatvorena, te da nije bilo predviđeno da neka druga institucija nastavi sa procesom provjere, tim prije što je dokumentacija o provedenom vettingu imala karakter povjerljivosti i ostala nedostupnom.

5.2.2. Proces reimenovanja u pravosuđu

Proces reimenovanja u pravosuđu nadovezao se na proces certifikacije policajaca. Ovaj proces započela je i provodila Nezavisna pravosudna komisija (IJC) tj. VSTV koji je nastavio njen rad.

⁴⁰⁰ 17.000 policajaca dobilo je privremenu autorizaciju.

Vidjeti u *Vetting Public Employees in Post-conflict Settings, Operational Guidelines, UNDP, Bureau for Crisis Prevention and Recovery, New York, 2006.*

Proces reimenovanja u pravosuđu. Od tri navedena zadatka Nezavisne pravosudne komisije, svakako je proces reimenovanja sudija i tužilaca bio najambiciozniji i najdelikatniji. Ovdje se, također, radilo o procesu vettinga, tj. da se sudije i tužioци podvrgnu provjeri njihovih profesionalnih referenci i moralnog kredibiliteta. Motiv za ovaj radikalni postupak bio je u činjenici da su nosioci pravosudnih funkcija, na kojima je trebala da počiva reforma, dobar dio svoje karijere proveli u pravosuđu jednopartijskog sistema bivše SFRJ, zatim u etnički „očišćenom“ sudstvu BiH u godinama pred rat (1990-1992), tokom rata (1992-1995) i u godinama neposredno poslije Dejtonskog sporazuma, odnosno prije nego što je međunarodna zajednica uspostavila svoj sistem praćenja suđenja. Također, nakon potpisivanja Dejtonskog sporazuma na entitetskom i kantonalmnom nivou nisu provedeni ozbiljniji koraci u pravcu reforme pravosuđa, imovinska prava nisu bila zaštićena, bilo je vrlo malo pokrenutih predmeta ratnih zločina, a oni koji su procesuirani nisu se vodili u skladu sa standardima fer i pravičnog suđenja, slučajevi napada na povratnike uglavnom nisu procesuirani, što je kod građana u BiH stvorilo uvjerenje o nekažnjivosti takvih djela.

Nezavisna pravosudna komisija je u skladu sa svojim nadležnostima razvila strategiju

Uloga IJC. Na osnovu odluke Visokog predstavnika od 13. marta 2001. godine, formirana je Nezavisna pravosudna komisija. Ovaj specifični organ međunarodne zajednice, u kojem su radili međunarodni i domaći stručnjaci, imao je veoma širok mandat u procesu sveobuhvatne reforme pravosuđa. Tri osnovna zadatka IJC-a bila su: a) racionalizovati mrežu sudova i tužilaštava; b) postaviti temelje nezavisnim kolegijima koji bi u budućnosti imenovali sve sudije i tužioce u zemlji i c) provesti postupak reimenovanja svih sudija i tužilaca, uz provjeru njihove profesionalne i etičke podobnosti.

Visoki predstavnik je Nezavisnoj pravosudnoj komisiji dao izuzetno velika ovlaštenja, tako da je ona, na primjer, mogla intervenisati u postupcima pred sudom, zahtijevati prekid postupka, predložiti Visokom predstavniku da smijeni sa funkcije osobe koje opstruiraju sudske reforme i djeluju u suprotnosti sa Dejtonskim mirovnim procesom, što uključuje i smjenjivanje sudija i tužilaca ili nametanje zakona koji su neophodni za unapređenje sudske reforme.

Ova ovlaštenja su, sa pozitivnim rezultatima reforme pravosuđa i donošenjem novih relevantnih zakona,

reimenovanja sudija i tužilaca, sa kriterijem dokazivanja podobnosti za obavljanje pravosudnih funkcija. Paralelno sa procesom reimenovanja, ova komisija je započela i sa procesom racionalizacije mreža sudova i tužilaštava, a koja je bila od direktnog uticaja na proces vettinga u pravosuđu. Naime, racionalizacija je bila zasnovana na tri osnovna kriterija: broj predmeta, obim populacije koja je pokrivena teritorijalnom djelatnošću suda, te blizina prvog sljedećeg suda iste nadležnosti. Nakon završenog procesa usvojena je odluka da je broj od 953 radna mesta za sudije i tužioce u BiH optimalan.

Kao što je istaknuto, sve pozicije bile su otvorene kako za ponovno prijavljivanje aktuelnih sudija i tužilaca koje je proces reimenovanja zatekao na ovim funkcijama, tako i za aplikacije drugih kandidata koji ispunjavaju uslove. Tokom procesa za popunjavanje sudijskih i tužilačkih mjeseta širom zemlje, apliciralo je oko 2.000 kandidata, s tim što su se neki prijavili za više pozicija alternativno, tako da je ukupan broj aplikacija bio oko 5.000.

Svi kandidati bili su obavezni priložiti dokumentaciju o njihovom trenutnom imovinskom stanju, da li su prekršili imovinske zakone (uzurpacija imovine), kao i da daju informacije o učešću u ratu (da li su bili pripadnici vojske, policije, paravojnih jedinica i slično).

postepeno gubila svoj smisao. Uspostavljanjem jedinstvenog Visokog sudske i tužilačke vijeća (VSTV) mandat IJC-a bio je završen i Komisija je formalno prestala sa radom 31. decembra 2003. godine.

5.2.2.1. Rezultat procesa

Proces reimenovanja doveo je do trenutnog ukidanja oko 30% sudova i oko 1% tužilaštava, dok je od 953 pozicije, popunjeno ukupno 878. 30% aplikantata nisu dobili licencu za rad, a od 878 onih koji su dobili licencu, njih 18% je prvi put izabrano na pozicije sudije i tužioca.⁴⁰¹

Iako je IJC tj. VSTV tokom ovog procesa želio da ohrabi pripadnike manjina da apliciraju na pozicije kako bi se uspostavila multietnička struktura pravosuđa, javio se tek neznatan broj pripadnika manjina, od kojih mnogi nisu imali potrebne kvalifikacije.

⁴⁰¹ Vetting Public Employees in Post-conflict Settings, Operational Guidelines, UNDP, Bureau for Crisis Prevention and Recovery, New York, 2006.

5.2.3. Odnos javnosti u BiH prema provedenim procesima certifikacije policajaca i reimenovanja u pravosuđu

Krajnji cilj provođenja certifikacije u policiji i reimenovanja u pravosuđu bila je reforma institucija policije, sudova i tužilaštava, kako bi se stvorile profesionalne institucije koje će funkcionisati u najboljem interesu građana i u koje će građani imati povjerenja. Iako se generalno smatra da je učinjen veliki i dalekosežan korak provođenjem ovih procesa, javnost uglavnom nije zadovoljna rezultatima. Ovakav stav naročito ističu organizacije i pojedinici iz civilnog društva koji se neposredno bave pitanjem suočavanja s prošlošću, kao što su NVO za ljudska prava⁴⁰², udruženja žrtava i udruženja povratnika⁴⁰³, novinari⁴⁰⁴ i tako dalje.⁴⁰⁵

Otvorena pitanja povodom vettinga. Građani BiH vrlo su zainteresovani za ovaj proces i smatraju da je osnov za provođenje vettinga koji je definiran Aneksom VI Dejtonskog sporazuma nedovoljan da bi se na pravi način ocjenio integritet i kapacitet zaposlenih u javnoj administraciji. Često se čuju zahtjevi da bi se vettinga trebalo sprovesti i u političkim strankama, medijima, školama itd. Međutim, opšti je zaključak da u BiH ne postoji dovoljna politička volja za provođenje ovog procesa. Također, kad god se javno govori o ovoj temi, čuju se oprečna mišljenja o tome koji period neki novi vetting treba obuhvatiti: je li to samo period oružanog sukoba devedesetih, ili je potrebno taj period proširiti i na vrijeme kada je BiH bila dio bivše SFRJ, a kada su također kršena ljudska prava. Protivnici proširenja perioda izvan ratnih dešavanja smatraju da se na ovaj način želi „razvodniti“ stvarni problem, a to je ispitivanje odgovornosti javnih službenika za kršenja ljudskih prava tokom oružanog sukoba devedesetih godina.

⁴⁰² Razgovor sa predsjednikom Istraživačko-dokumentacijskog centra Mirsadom Tokačom; Razgovor sa predsjednikom Helsinskih odbora za ljudska prava RS Brankom Todorovićem.

⁴⁰³ Razgovor sa predsjednikom Saveza logoraša BiH Muratom Tahirovićem; razgovor sa... Bubićem, sekretarom Saveza logoraša RS; razgovor sa potpredsjednikom Udruženja Prijedorčanici Izvor, Edinom Ramulićem.

⁴⁰⁴ Razgovor sa Emirom Muslijem, dopisnikom dnevnika „Dnevni avaz“ iz Bijeljine.

⁴⁰⁵ Više informacija pronaći u izvještaju sa održanih konsultacija između organizacija civilnog društva i institucija vlasti koje su zajednički organizovali Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH i Ministarstvo pravde BiH i UNDP u junu 2008. godine u Fojnici. Izvještaj se nalazi u aneksu ovog dokumenta (CD).

Nezadovoljstvo građana povodom procesa vettinga prouzrokovano činjenicom da su, na primjer, neki policajci nakon provedene provjere dobili certifikate za rad, ali da su nakon toga optuženi i osuđeni u slučajevima ratnih zločina (slučaj Šimšić). Sa druge strane, što se tiče reimenovanja u pravosuđu, javnost je izražavala nezadovoljstvo zato što pokretanje političkih/etničkih optužnica i donošenja političkih/etničkih presuda nije bio kriterij za diskvalifikaciju aplikanta na pozicije sudije i tužioca. Naročito je kao nezadovoljavajuće istaknuto da se čitav proces odvijao izvan očiju javnosti.

5.3. Institucije koje trenutno provode vetting

5.3.1. Uloga OHR-a

OHR ima nadležnost da prati i provodi implementaciju Dejtonskog sporazuma, te da tumači njegove odredbe ukoliko dođe do sukoba institucija tj. različitog pristupa u tumačenju njegovih odredbi. Zbog prepoznatih problema u provođenju svojih nadležnosti, Visoki predstavnik je 1998. godine dobio tzv. Bonske ovlasti koje su mu omogućile da donosi i realizuje određene odluke kako bi obezbijedio punu primjenu Dejtonskog sporazuma. Upravo se ove ovlasti odnose i na pravo OHR-a da provodi *ad hoc* vetting aktivnosti protiv onih koji se, prema mišljenju Visokog predstavnika, opiru ili krše implementaciju Sporazuma. OHR se veoma rijetko odlučivao da negativno reaguje na izbor pojedinaca na istaknute funkcije, nego je radije posezao za svojim ovlaštenjima uklanjanja sa funkcije već izabranih pojedinaca, kada bi se za to stekli razlozi. Najistaknutiji slučajevi, do sada, odnose se na uklanjanje sa funkcije dva člana Predsjedništva BiH u različitim vremenskim periodima (2001. Ante Jelavić - afera Hercegovačka banka; 2005. Dragan Čović - presuda Suda BiH za finansijske malverzacije), dok je član Predsjedništva Mirko Šarović 2003. podnio ostavku na zahtjev Visokog predstavnika, zbog umiješanosti u aferu „Orao“, tj. nedozvoljenu trgovinu oružjem. U ovu kategoriju svakako spada i predsjednik Republike Srpske Nikola Poplašen kojeg je OHR uklonio sa funkcije 1999. godine. Također je značajno istaći da je OHR nakon prezentovanja izvještaja o Srebrenici u više navrata vetirao nekoliko desetina policajaca RS koji se u izvještaju spominju kao mogući počinioци zločina, kao i one pripadnike policije za koje je postojala sumnja da su u mreži za skrivanje haških optuženika.

Primjena Bonskih ovlasti od strane Visokog predstavnika je u svakom konkretnom slučaju izazivala podijeljene reakcije, kako u široj javnosti tako i u političkim i nacionalnim elitama. Upečatljivo

je da ovakav instrument implementacije Dejtonskog sporazuma dovodi u pitanje pravo na žalbu koje je garantovano Evropskom konvencijom (član 13). Na kraju, ovaj fenomen više govori o karakteru uloge međunarodne zajednice u BiH, koja se često kvalifikuje kao *de facto* međunarodni protektorat nego o instrumentima koji joj stoje na raspolaganju.

5.3.2. Uloga Centralne izborne komisije

CiK u skladu sa članom 2.9 Izbornog zakona ovjerava učešće političkih stranaka, koalicija i nezavisnih kandidata, kao i njihovih lista za učešće na izborima, na svim nivoima vlasti. Također, CiK izdaje uvjerenje onima koji su dobili mandat od građana da budu birani na pozicije u državnoj administraciji, a na osnovu glasova birača. Na ovaj način CiK učestvuje u procesu *vettinga* pošto ispituje podobnost svih političkih stranaka, koalicija i nezavisnih kandidata kao i njihove izborne liste da li imaju uslove za kandidaturu na izborima tj. da li kandidati ispunjavaju kriterije da se nađu na izbornim listama, u skladu sa članovima 1.6 i 1.7 Izbornog zakona. Osnovu ovih članova čini Aneks VI Dejtonskog sporazuma koji iz javne administracije diskvalificuje sve one koji su u prošlosti kršili međunarodno humanitarno pravo. Član 1.6: „Nijedna osoba koja je na izdržavanju kazne, a koju je izrekao Haški tribunal i nijedna osoba koja je pod optužnicom ovog suda, i nije se poinovala naredbi da se pojavi pred sudom, ne može da glasa, niti može da se kandiduje ili da bude imenovana na bilo koju javnu funkciju na teritoriji Bosne i Hercegovine. Ovo pravilo se proširuje i na političke stranke: ukoliko se ovakve ličnosti nalaze na izbornim listama, stranke će se smatrati da ne ispunjavaju uslove učestvovanja na izborima“. Član 1.7 propisuje sličnu mjeru, samo se odnosi na Sud BiH, kantonalne i okružne sudove i Sud Distrikta Brčko, ali ne spominje mjeru u odnosu na političke stranke.

Također, osobe u smislu članova 1.6 i 1.7 Zakona ne mogu biti birane ni za članove biračkih odbora, kao ni za članove opštinskih izbornih komisija. U skladu sa zakonom, Centralna izborna komisija odgovorna je da izvrši provjeru kandidata za ove pozicije.

Slične nadležnosti, samo na lokalnom nivou, ima Opštinska izborna komisija koja u skladu sa članom 2.13 Zakona osigurava da sve liste za Opštinsko vijeće i Skupštinu opštine budu u skladu sa ovim zakonom, a što treba da odobri Centralna izborna komisija.

Proces provjere CiK. Svi kandidati sa lista trebaju popuniti formular o svojoj podobnosti za kandidaturu. Jedno od pitanja na koje moraju dati odgovor je njihova uloga tokom oružanog sukoba u BiH, kao i pitanje vezano za sukob interesa. Ovaj formular podnosi se na provjeru CiK-u. Što se tiče provjere oko učešća određene osobe tokom oružanog sukoba, CiK ostvaruje neposrednu saradnju sa MKSJ.⁴⁰⁶

5.3.3. Uloga Agencije za državnu službu

Proces provjere Agencije za državnu službu. Zakon direktno propisuje uslove koje određena osoba treba da ispuni da bi postala državni službenik.⁴⁰⁷ Pored opštih uslova, da mora biti državljanin BiH, da ima VII stepen stručne spreme, da bude stariji od 18 godina, da je sposoban za vršenje te dužnosti, kandidat za poziciju u državnoj službi ne smije da bude obuhvaćen odredbom člana IX.1 Ustava Bosne i Hercegovine i da se protiv kandidata ne vodi krivični postupak.⁴⁰⁸

Na kraju, Agencija ima nadležnost da obavi postupak revizije onih trenutno zaposlenih koji imaju pozicije državnih službenika.⁴⁰⁹ Postupak revizije je izvršen i on je urađen na osnovu zahtjeva institucija. U sklopu ovog procesa svi provjeravani kandidati morali su da ispunjavaju opšte uslove u skladu sa članom 22. Zakona i da podnesu odgovarajuću dokumentaciju i potvrde, tako da nije moglo da se dogodi da pozicije državnih službenika zauzmu oni protiv kojih se vodi krivični postupak (kao i slučaj ratnih zločina). Glavni razlog zašto su zaposleni gubili pozicije državnog službenika su nedostajuće kvalifikacije za obavljanje određenog posla (stepen obrazovanja).

⁴⁰⁶ Javnost u BiH generalno je nepovjerljiva prema procesu kandidature tj. ovjere mandata nakon izbora, zato što ovaj proces nije transparentan. Razlog tome je nepoznavanje procedura i sa kojim institucijama CiK neposredno saradjuje kako bi dobio informacije o podobnosti određenog kandidata sa izborne liste. Također, opšte je uvjerenje da kandidati nisu iskreni u pružanju informacija Centralnoj izbornoj komisiji i da je pogrešno njima ostavljati na volju ispunjavanje formulara.

⁴⁰⁷ Član 22. Zakona o državnoj službi u institucijama BiH.

⁴⁰⁸ Navedeni član Zakona.

⁴⁰⁹ Član 64. Zakona o državnoj službi u institucijama BiH.

Jedan broj članova Zakona o državnoj službi u institucijama Bosne i Hercegovine direktno se odnosi na proces ispitivanja odgovornosti javnih službenika u prošlosti, kao i na zapošljavanje odgovarajućih osoba u državnoj službi, putem procesa koji provodi Agencija za državnu službu. Cilj ovih odredbi Zakona je postizanje profesionalnosti ustanova i izgradnja povjerenja građana prema institucijama. Da bi se došlo do tog idea, Zakon propisuje osnovne principe djelovanja institucija: zakonitost, transparentnost i javnost, odgovornost, efikasnost i ekonomičnost te profesionalna nepristrasnost.⁴¹⁰

5.3.4. Uloga VSTV-a

Kao što je istaknuto, jedna od nadležnosti VSTV-a je sistematsko praćenje i ocjenjivanje rada sudija i tužioca.

Proces provjere VSTV. Članom 64. Zakona o VSTV-u osnovan je Ured disciplinskog tužioca koji vrši dužnost tužioca u vezi sa navodima koji se tiču povreda dužnosti sudija ili tužilaca. Ured je odgovoran za procjenu pravne valjanosti pritužbi, istraživanje navoda, te za pokretanje disciplinskih postupaka i zastupanje predmeta disciplinskih prekršaja pred disciplinskim komisijama VSTV-a. Ured pokreće istrage na vlastitu inicijativu ili po pritužbi koju može podnijeti svaka osoba ili organizacija uz prezentovanje relevantnih dokaza.

5.3.5. Uloga SIPA-e

SIPA se u okviru svojih zakonom definisanih nadležnosti bavi istraživanjem krivičnih djela koja su u nadležnosti Suda i Tužilaštva BiH.⁴¹¹ U vezi s tim SIPA vrši istrage i u pravcu rasvjetljavanja slučajeva ratnih zločina. Ova aktivnost direktno je upućena na provođenje provjere da li su određeni policijski ili civilni službenici, bilo u policijskim službama države, entiteta i kantona tj. administraciji na svim nivoima vlasti povezani sa počinjenjem ratnih zločina. To se odnosi i na one policajce koji su prošli kroz proceduru IPTF-a. Sve provjere, kao i one koje se odnose na reviziju, vrše se na osnovu zahtjeva institucija.

Međutim, kao što je istaknuto Aneksom VI Dejtonskog sporazuma, a koji je prihvaćen članom IX.1 Ustava BiH, tj. članovima 1.6 i 1.7 Izbornog zakona,

⁴¹⁰ Član 3. Zakona o državnoj službi u institucijama Bosne i Hercegovine.

⁴¹¹ član 3.1. Zakona o državnoj agenciji za istrage i zaštitu.

diskvalifikovani mogu biti samo oni protiv kojih postoji optužnica za ratne zločine, tj. oni protiv kojih postoji pravnosnažna presuda u slučajevima ratnih zločina, dok se činjenica da se protiv određene osobe vodi istraga ne predstavlja otežavajuću okolnost za postavljenje ili suspendovanje.⁴¹² Međutim, iako ta činjenica ne povlači suspenziju, SIPA informiše instituciju koja je tražila provjeru i o toj činjenici, kao i o svim ostalim činjenicama do kojih je došla u toku procesa provjere.⁴¹³

Također, SIPA provjerava podobnost javnih službenika za obavljanje poslova zbog kojih su angažovani. Konkretno, nadležnost ove agencije odnosi se na policijske službenike, državne službenike i zaposlenike u policijskim i drugim bezbjednosnim organima u BiH, a koji tokom svog rada treba da imaju pristup podacima sa oznakom „povjerljivo“, u skladu sa Zakonom o zaštiti tajnih podataka⁴¹⁴, dok OSA vrši provjeru svih ostalih osoba, a koje treba da imaju dostupnost podacima sa oznakom „povjerljivo“, „tajno“ i „vrlo povjerljivo“. Nakon provjere SIPA izdaje rješenja da određeni službenik može pristupiti određenim podacima.

Najačešći razlog diskvalifikovanja određene osobe sa pozicije je falsifikovanje diplome, slučajevi falsifikovanja potvrda o provođenju krivičnog postupka pred sudom, kao i kršenje imovinskih zakona.

Izazovi. Pojedina zakonska rješenja otežavaju SIPA-i da sprovode proces provjere na uspješniji način. To se prvenstveno odnosi na odredbe ZKP BiH od 401. do 405. koje se odnose na brisanje uslovnih osuda. Naime, u skladu sa ovim zakonom, najdalje godinu dana od prestanka dejstva osude, uslovni osuđenici mogu da pokrenu postupak za brisanje osude iz baze podataka, ukoliko to sud ne učini sam po službenoj dužnosti. Konkretno, problem se javlja u činjenici da član 405. ZKP BiH propisuje da u uvjerenju koje se izdaje po zahtjevu građanina, brisana osuda i posljedice osude ne smiju da se spominju, a to bi suštinski moglo da bude ozbiljna bezbjednosna smetnja na osnovu Zakona o tajnosti podataka, tačnije njegovim članom 59, u pravcu autorizacije za pristup podacima.⁴¹⁵

⁴¹² To se, također, odnosi i na buduće članove Vijeća ministara, a koji prije postavljenja moraju proći kroz provjeru SIPA-e.

⁴¹³ Jedino u slučaju SIPA-e i Granične policije činjenica da je pokrenuta istraga zbog navodnog ratnog zločina povlači suspendovanje određene osobe.

⁴¹⁴ Član 33. Zakona o zaštiti tajnih podataka.

⁴¹⁵ http://www.mup.vladars.net/zakoni_lt/bih/Zakon%20o%20zastiti%20tajnih%20podataka_lat.pdf

⁴¹⁶ Razgovor sa predstavnicima SIPA-e Miroslavom Pejičinovićem i Nenadom Dragićićem.

Postupak provjere SIPA. Osoba koja se provjera popunjava upitnik.⁴¹⁶ Po dostavljanju podataka SIPA priprema akte prema institucijama. Na primjer, prvo se šalje zahtjev Centru za ratne zločine u okviru SIPA-e da se izvrši provjera u bazi podataka, da li je osoba povezana sa činjenjem ratnog zločina. Također se vrši provjera u Sudu BiH da li se vodi istraga u vezi s tim.

Inače, u bazi podataka SIPA-e nalaze se identične informacije koje se nalaze u bazi podataka Tužilaštva BiH, kao i podaci o predmetima na entitetskim (okružnim i kantonalnim) tužilaštвима,

te svi predmeti koji su prema Pravilniku o ocjeni predmeta Tužilaštva BiH proslijeđeni lokalnim sudovima. Na kraju, u bazi podataka SIPA-e nalaze se i informacije koje je Tužilaštvo BiH poslalo i drugim agencijama. Svake godine vrši se dopuna ovih informacija.

Zbog problema sa falsifikovanjem dokumenata, pored toga što SIPA zvanično traži informaciju od nadležnih institucija, pripadnici agencije odlaze u te institucije (na primjer, u škole, na fakultete, sudove itd), kako bi se na licu mesta uvjerili da li je dokumentacija koju su dobili tačna.

⁴¹⁶ U javnosti se generalno sa nepovjerenjem gleda da li će određena osoba iskreno popuniti upitnik, iako netačni podaci dovode do krivične odgovornosti.

POGLAVLJE III

Uloga civilnog društva u procesu tranzicijske pravde

- I UVOD
- II KRIVIČNA PRAVDA
- III KAZIVANJE ISTINE
- IV REPARACIJE
- V INSTITUCIONALNE REFORME
- VI POMIRENJE

I UVOD

Organizacije civilnog društva u BiH generalno su prepoznate kao organizacije koje se bore protiv negiranja zločina prezentiranjem činjenica do kojih su došle realiziranjem svojih programskih aktivnosti, prvenstveno istraživanjem. Javnost u BiH saglasna je i u tvrdnji da bez njih proces dokumentiranja kršenja ljudskih prava i ratnih zločina ne bi ni postojao. Organizacije civilnog društva su čak i tokom oružanog sukoba, a i nakon njega, uspjele probiti entitetske barijere i povezivati sukobljenje etničke zajednice.

One daju ogroman doprinos suđenjima za ratne zločine omogućavanjem pristupa njihovoj dokumentaciji ili ohrabrvanjem svjedoka, a naročito žrtava, da svjedoče. Organizacije civilnog društva generalno su veoma aktivne s ciljem pružanja psihološke podrške svim traumatiziranim osobama, a među kojima se mogu naći i potencijalni svjedoci. Također, one provode veliki broj aktivnosti s ciljem ohrabrvanja raseljenih na povratak, sa posebnim akcentom na omogućavanje održivog povratka. Neke od tih aktivnosti su pružanje psihološke podrške raseljenima i povratnicima, kao i izbjeglim koji su smješteni u kolektivnim centrima, aktivnosti čiji je cilj integracija povratničkih i domicilnih zajednica, pokretanje samoodrživih biznis projekata itd. Određeni broj organizacija kao važno pitanje u pravcu sveopštih reformi u svim sferama društva naglašavaju potrebu za reformom obrazovanja i s tim u vezi pokreću različite programe edukacije, u kojima se insistira na temama kao što su nenasilje, međuetnička i međureligijska komunikacija ili rušenje stereotipa, te insistiraju da se ovakve teme uvrste u zvanične školske programe.

Međutim, potrebno je istaći da organizacije civilnog društva aktivnosti u oblasti tranzicijske pravde ne provode strateški, kao svoje programsko opredjeljenje. Naime, većina realizira kratkoročne projekte i fokusira se samo na određene grupe stanovništva u smislu statusa, roda i etničke pripadnosti. U BiH se samo jedna organizacija sistematski bavi pitanjem tranzicijske pravde i ona svojim aktivnostima pokriva čitavu teritoriju BiH. To je NVO Istraživačko dokumentacioni centar (IDC) iz Sarajeva.

Na kraju, važno je istaći da je opšti ambijent u kojem se realiziraju projekti organizacija civilnog društva u polju tranzicijske pravde nepovjerenje između aktera političkih procesa u BiH, nedovoljna saradnja između samih NVO-a, generalna politiziranost jednog djela organizacija civilnog društva⁴¹⁷ i neodrživost njihovih programa zbog ograničenih

Pionirske aktivnosti organizacija civilnog društva BiH i doprinos u oblasti tranzicijske pravde

Doprinos suđenjima za ratne zločine

- Organizacije civilnog društva omogućavaju pristup njihovoj dokumentaciji.
- Pružaju psihološku podršku potencijalnim svjedocima.
- Povezuju tužilaštva sa potencijalnim svjedocima
- Svjedoče kao svjedoci eksperti.
- Šire informacije o radu sudova u BiH, regionu i MKSJ.

Doprinos utvrđivanju činjenica o počinjenim zločinima

- Organizacije civilnog društva dokumentiraju kršenja ljudskih prava i ratne zločine - do danas, bez organizacija civilnog društva ne bi bilo ni ovog procesa (izuzev Komisije za Srebrenicu i Instituta za nestale osobe).

Doprinos u pravcu reparacija

- Organizacije civilnog društva pružaju psihološku podršku žrtvama, povratnicima, veteranicima i drugima.
- Organizuju aktivnosti u pravcu povratka
- Pružaju pravnu pomoć i zastupaju pred sudovima
- Skrenule pažnju javnosti na problem roda u oblasti tranzicijske pravde, upravo zbog velikog broja žena žrtava seksualnog zlostavljanja i silovanja.
- Skrenule pažnju javnosti na problem posttraumatskog stresnog poremećaja (PTSP)

Doprinos u pravcu institucionalnih reformi

- Organizacije civilnog društva organizuju različite treninge predstavnika institucija i druge aktivnosti

⁴¹⁷ Ovdje se prvenstveno misli na udruženja žrtava i veterana.

finansijskih sredstava, tj. nezainteresiranosti donatora da podržavaju ovaku vrstu projekata. Sve to dodatno utiče da je u BiH još uvijek teško stvoriti ambijent u kojem će se pokrenuti debate o zločinima iz prošlosti, a žrtve osjećati dovoljno slobodno da javno govore o svom stradanju.

Problemi u funkcioniranju civilnog društva u BiH. Civilno društvo u BiH generalno je slabo razvijeno. NVO-i posmatraju istovrsne organizacije više kao konkurente, nego kao partnere. Upravo zato izostaje sistematski pritisak na institucije države, entiteta i kantona u pravcu promoviranja aktivnosti u oblasti tranzicijske pravde. Sa druge strane, vladine institucije ne pokazuju spremnost da otvoreniye saraduju sa ovakvim organizacijama, uz određene izuzetke, dok ni sami NVO-i sa svoje strane nisu izrazili spremnost za saradjnjom sa institucijama vlasti.

Većina organizacija civilnog društva ima probleme u nabavljanju finansijskih sredstava za provođenje svojih programskih aktivnosti, što direktno utiče na nemogućnost razvijanja njihovih programskih, tehničkih i stručnih kapaciteta. Zbog toga se NVO-i uglavnom prilagođavaju programskim ciljevima donatora, što dodatno utiče na nedovoljnu i nesistematsku aktivnost ovih organizacija u oblasti tranzicijske pravde. Donatori su uglavnom međunarodne fondacije koje generalno ne prepoznaju da ovakve aktivnosti zahtijevaju višegodišnju ili višedecenijsku podršku i posvećenost ili imaju blisku saradnju sa vladinim institucijama te nisu uвijek spremne podržati realiziranje projekata NVO-a, naročito u ovoj oblasti. Iako su ove organizacije godinama obrazovale stručni kadar za obavljanje određenih specifičnih djelatnosti, prvenstveno zbog onemogućenog finansiranja izgubile su stručnjake koje su godinama obrazovale.

Pionirska djelatnost NVO-a. NVO-i su prvi počeli sa dokumentiranjem kršenja ljudskih prava i ratnih zločina. Ove organizacije posjeduju dokumentaciju o mogućim počiniocima, žrtvama i svjedocima, a koja može biti korisna s ciljem utvrđivanja činjenica o počinjenim zločinima, te kao podrška istragama, podizanju optužnica i dokazivanju odgovornosti optuženih u predmetima ratnih zločina koji se vode pred domaćim, regionalnim i međunarodnim sudovima. Također, dokumentacija NVO-a može podržati rad institucija koje se bave ispitivanjem javnog djelovanja službenika institucija (vetting i lustracija), tj. onih koji će se tek zapošljavati u različitim institucijama vlasti.

NVO-i ohrabruju žrtve-svjedočice i svjedočice da svjedoče, te povezuju svjedočice sa pravosudnim institucijama i na taj način osiguravaju podršku radu sudova i tužilaštava u BiH, regionu i MKSJ.

Na kraju, NVO-i su jedini skrenuli pažnju javnosti u BiH na problem roda u oblasti tranzicijske pravde, upravo zbog velikog broja žena žrtava seksualnog zlostavljanja i silovanja. Također, ove organizacije skrenule su pažnju javnosti na problem posttraumatskog stresnog poremećaja (PTSP), o kojem medicinski radnici u BiH nemaju mnogo informacija, niti postoje institucije koje bi se specifično bavile ovim problemom. Neki NVO-i imaju razvijene programe psihološke podrške prvenstveno ženama žrtvama rata, pa onda djeci i veteranim. Oni su počeli osnivati dnevne centre, tzv. veteranske klubove i korisnička udruženja, u kojima provode različite terapeutiske metode i treninge o mentalnom zdravlju, ratnoj traumi, programu pomoći i samopomoći, raznim oblicima terapije itd.

- *Tranzicijska pravda je strateško opredjeljenje malog broja organizacija civilnog društva u BiH. Organizacije civilnog društva obično provode pojedinačne projekte u ovoj oblasti.*
- *Ne postoji strateško partnerstvo između organizacija koje implementiraju ovakve aktivnosti.*
- *Fokus organizacija civilnog društva uglavnom su određene grupe stanovništva u smislu statusa, roda i etničke pripadnosti.*
- *Teritorija BiH nije ravnomjerno pokrivena aktivnošću ovih organizacija.*
- *Mediji i vjerske zajednice uglavnom nisu zainteresirane za tranzicijsku pravdu.*

Geografska pokrivenost teritorije BiH aktivnostima NVO-a. Gotovo svi NVO-i koji se bave pitanjima tranzicijske pravde koncentrirani su u većim gradskim centrima. Ukoliko se posmatra po entitetima, velika većina ovakvih organizacija nalazi se u Federaciji BiH. Što se tiče geografske pokrivenosti u smislu aktivnosti koje provode, ne računajući aktivnosti različitih udruženja žrtava, najbolje je pokriven region centralnog Podrinja⁴¹⁸ i sjeveroistok BiH⁴¹⁹, oblast oko Mostara i Sarajeva, dok su donekle pokriveni opštine Višegrad i Gorazde. NVO-i koji su smješteni u centralnoj BiH, sa izuzetkom nekih organizacija iz Zenice, Donjeg

⁴¹⁸ Zvornik, Vlasenica, Milići, Bratunac, Srebrenica itd.

⁴¹⁹ Tuzla, Bijeljina, Brčko itd.

Vakufa/Uskoplja i Maglaja⁴²⁰, Bosanskoj Krajini⁴²¹, Cazinskoj Krajini, Kantonu 10⁴²², kao i generalno u čitavoj Zapadnoj i Istočnoj Hercegovini i gornjem toku Drine uglavnom se ne bave tranzicijskom pravdom. Inače, aktivnosti NVO-a prvenstveno su koncentrirane na region u okolini njihovih sjedišta.

Uloga medija. Generalni stav javnosti u BiH je da su mediji pod kontrolom političkih/etničkih elita i da njihovi izvještaji nisu profesionalni, već se može reći da su politički/etnički pristrasni. Također, mediji u BiH uglavnom nisu zainteresirani za pitanja tranzicijske pravde. Ukoliko se bave ovom temom, to rade na senzacionalistički način, insistirajući na negativnim primjerima odnosa među zajednicama. O pozitivnim primjerima, tačnije primjerima saradnje između pripadnika različitih etničkih grupa koji su pomagali jedni drugima tokom rata, ili primjerima saradnje udruženja žrtava iz različitih zajedница, odnosno nekim drugim primjerima, uglavnom se ne izvještava. Opšti je stav da novinari generalno nisu dovoljno educirani o mehanizmima tranzicijske pravde i o međunarodnom humanitarnom pravu, kako bi se na profesionalan način mogli baviti istraživačkim novinarstvom u ovom polju.

Na kraju, potrebno je istaći da mediji nemaju dovoljno blisku saradnju sa specijaliziranim službama sudova i tužilaštava za odnose sa javnošću, te ne dobijaju redovno zvanične izvještaje. Također, javnost generalno nije zadovoljna ovakvim izvještajima, kao što je istaknuto u prethodnom dijelu teksta, a sami mediji nisu u stanju da prošire informaciju upravo zbog prethodno pomenutih ograničenja radi nedovoljnog poznавanja činjenica o zločinu, procesa tranzicijske pravde, tj. generalnog nepoznavanja međunarodnog humanitarnog prava.

Izuzetak od ovog generalnog stava je izvještavanje agencije BIRN, koja je, između ostalog, specijalizirana za praćenje i izvještavanje sa suđenja za ratne zločine. Uvjerenje je da je BIRN profesionalan u svojim izvještavanjima, analizama i prenošenju informacija, a njegovi novinari imaju nesporno znanje o tranzicijskoj pravdi. Također, javnost smatra da su informacije koja dolaze iz Centra za istraživačko novinarstvo također vrlo profesionalne, ali da ova agencija, nažalost, generalno nije zainteresirana za pitanje tranzicijske pravde.

⁴²⁰ Konkretno Medica Zenica, Omladinski centar iz Gornjeg Vakufa/Uskoplja i CORNO iz Maglaja. Međutim, ove organizacije u programskom smislu nisu fokusirane na oblast tranzicijske pravde, iako provode određene aktivnosti.

⁴²¹ Sa izuzetkom Udruženja Prijedorčanki Izvor.

⁴²² Sa izuzetkom organizacije Centar za građansku suradnju iz Livna.

Zbog svih ovih razloga neke organizacije civilnog društva pokrenule su seriju treninga kako bi se profesionaliziralo izvještavanje novinara. To su treninzi s ciljem osposobljavanja novinara da se bave istraživačkim novinarstvom, treninzi o oblasti ljudskih prava, ali i treninzi koji se tiču informiranja novinara o novinarskoj etici.⁴²³

Ostali dijelovi civilnog društva. Što se tiče ostalih dijelova civilnog društva, poput akademске ili vjerske zajednice, oni, osim u pojedinačnim slučajevima, generalno nisu zainteresirani za pitanje tranzicijske pravde. Naročito je problem neaktivnost vjerskih zajednica, s obzirom na njihov ogroman autoritet. Upravo zbog njihove uloge, one bi prvenstveno mogle naći sebi prostor u okviru mehanizma kazivanja istine, rehabilitacije žrtava, ratnih vojnih invalida i generalno veterana, kao i u procesu pomirenja. Međutim, generalno, postoji veoma negativan stav javnosti prema aktivnosti vjerskih institucija, jer se smatraju konzervativnim, a njihova uloga u procesu tranzicijske pravde kontroverznom, jer koriste svoj autoritet u pravcu negiranja odgovornosti pripadnika zajednice koju vjerski lideri predstavljaju.

II KRIVIČNA PRAVDA

1. Podrška NVO-a suđenjima za ratne zločine

Dokumentiranje ratnih zločina. Jedan broj organizacija civilnog društva stekao je bogatu dokumentaciju istraživanjem kršenja ljudskih prava i ratnih zločina.⁴²⁴ To su prvenstveno udruženja žrtava, ali i jedan manji broj NVO-a.⁴²⁵ U ovoj dokumentaciji mogu se pronaći informacije o zločinima, žrtvama, potencijalnim svjedocima, mogućim počiniocima, komandnom lancu, lokacijama navodnih masovnih grobnica itd.

Međutim, ono sa čim su se organizacije koje su se bavile i još uvijek se bave ovom aktivnošću suočavale od početka svog rada je nedovoljna spremnost pravosudnih institucija da koriste informacije koje su one prikupljale. Razlog tome je što je ova dokumentacija neformalne prirode, što nije potvrđena nalazima zvaničnih institucija, te što status te građe

⁴²³ Takve aktivnosti, na primjer, osim strukovnih udruženja novinara (BH novinari) i novinskih agencija (BIRN), pokretali su i neki NVO-i, poput Centra civilnih inicijativa, Helsinškog odbora za ljudska prava RS-a, organizacije Prijateljice iz Srebrenice itd.

⁴²⁴ Više informacija o metodama istraživanja u dijelu koji se odnosi na dokumentiranje ratnih zločina.

⁴²⁵ Udruženja ubijenih i nestalih vojnika i civila i udruženja logoraša.

nije riješen kako u zakonodavstvu, tako ni u praksi. Zbog toga je tužilaštima ostavljeno da odluče da li će informacije koje prikupljaju organizacije civilnog društva uopšte i koristiti tokom procesuiranja slučajeva ratnih zločina ili će ih koristiti da bi se pokrenule nove istrage i slično. Bitno je istaći da su u ovom smislu Odsjek za ratne zločine Kantonalnog tužilaštva Tuzlanskog kantona kao i Tužilaštvo BiH vrlo otvoreni za saradnju sa NVO-ima, te sa njima održavaju dnevne kontakte. Takav odnos ostvaren je, na primjer, sa organizacijom IDC iz Sarajeva, organizacijom Fond za humanitarno pravo (FHP)⁴²⁶ iz Beograda, te sa različitim udruženjima žrtava kao što su Savez logoraša BiH, Savez logoraša RS, Udruženje Prijedorčanki Izvor, Udruženje pokret majki enklava Srebrenica i Žepa itd. Nažalost, ova tužilaštva samo su izuzeci.⁴²⁷

Organizacije civilnog društva koje provode aktivnosti dokumentiranja kršenja ljudskih prava i ratnih zločina, između ostalih, su

- *Savez logoraša BiH iz Sarajeva*
- *Savez logoraša RS iz Banje Luke*
- *Udruženje Prijedorčanki Izvor iz Prijedora*
- *Udruženje pokret majki enklava Srebrenica i Žepa iz Sarajeva*
- *Istraživačko-dokumentacioni centar iz Sarajeva*
- *Fond za humanitarno pravo iz Beograda*

MKSJ je, sa druge strane, bio mnogo otvoreniji prema informacijama NVO-a. Haško tužilaštvo je na toj dokumentaciji zasnivalo brojne optužnice ili je tu dokumentaciju koristilo da bi osnažilo optužnice ili kao dokazne predmete. Gotova sva udruženja žrtava ostvarila su ovu saradnju sa MKSJ, a od NVO-a prvenstveno IDC i FHP.

⁴²⁶ FHP provodi projekat *Stvaranje kolekcija transkripta suđenja pred MKSJ na BHS jezicima*. Za potrebe postupka protiv Bobana Šimšića povodom zločina koji su počinjeni u Višegradu, Sud BiH zatražio je pomoći od ove organizacije da dostavi transkripte suđenja u predmetu Vasiljević (Višegrad), koji se vodio pred MKSJ.

⁴²⁷ Važno je istaći da, iako je uspostavljena ova saradnja, prvenstveno udruženja žrtava nisu zadovoljna radom pravosudnih institucija i njihovom aktivnošću u pravcu pokretanja istrage i podizanja optužnica nakon podnošenja ove dokumentacije.

Važno je napomenuti da se suđenja povodom zločina u BiH vode i pred Vijećem za ratne zločine Okružnog suda u Beogradu. Podršku srbijanskim pravosudnim institucijama daje FHP, bez čije se dokumentacije, tj. ostvarenog kontakata sa žrtvama i svjedocima, suđenja uopšte ne bi odvijala. Na ovaj način omogućeno je da se pred institucijama države koja je bila aktivno uključena u oružani sukob u BiH odvijaju slučajevi ratnih zločina. Pored toga, ovim je omogućeno da javnost u Srbiji dobije informacije o zločinima, sudske utvrđenoj istini o ratu u BiH i odgovornosti institucija Srbije za počinjene zločine.

- *Pravosudne institucije u BiH nisu dovoljno spremne da koriste dokumentaciju organizacija civilnog društva. Izuzetak je Odsjek za ratne zločine Kantonalnog tužilaštva Tuzlanskog kantona i Posebni odjel za ratne zločine Tužilaštva BiH.*
- *MKSJ bio mnogo otvoreniji prema informacijama organizacija civilnog društva.*

Svjedočenje. Organizacije civilnog društva stekle su povjerenje žrtava javnim zalaganjem za istinu i pravdu za žrtve. Ove organizacije imaju mogućnost da povežu tužioce sa žrtvama, utiču na žrtve da svjedoče i da, generalno, obezbijede adekvatne svjedočoke. Tu aktivnost organizacije civilnog društva razvijale su unutar BiH, ali i saradjnjom sa tužiocima u regionu i MKSJ.

Predstavnici nekih udruženja žrtava i NVO-a svjedočili su kao svjedoci žrtve, te kao ekspertske svjedoci u slučajevima koji su se vodili pred MKSJ i sudovima u BiH i Srbiji. Na primjer, predstavnici IDC ili Viva žene svjedočili su pred MKSJ kao svjedoci eksperti, dok su članovi udruženja žrtava, kao što su članovi Saveza logoraša BiH ili Udruženja Prijedorčanki Izvor, svjedočili u svojstvu svjedoka o bazi zločina, tj. kao svjedoci-žrtve.

Naročito je važno istaći povezivanje žrtava i svjedoka sa tužilaštima u regionu. U ovom segmentu ponovo je važno istaći ulogu FHP iz Beograda, koja je povezala Tužilaštvo za ratne zločine Srbije sa žrtvama iz BiH. Naime, FHP je ohrabrio žrtve da daju izjave tužilaštvu, te da svjedoče pred Vijećem za ratne zločine Okružnog suda u Beogradu.⁴²⁸ U suprotnom, bez garancija FHP kao priznatog i prihvaćenog zastupnika prava žrtava u regionu, bilo bi vrlo teško ostvariti ovu saradnju, pošto žrtve nemaju povjerenje u institucije države koja je ugrožavala njihova ljudska prava.

⁴²⁸ To su slučajevi Zvornik I i II i slučaj Škorpioni I (Srebrenica).

Na koji način organizacije civilnog društva mogu podržavati suđenja za ratne zločine

- Organizacije civilnog društva provode aktivnosti dokumentiranja kršenja ljudskih prava i ratne zločine.
- U dokumentaciji civilnog društva nalaze se informacije kako je zločin počinjen, imena žrtava, potencijalnih svjedoka, mogućih počinilaca, lokacija masovnih grobnica itd.
- Organizacije civilnog društva omogućavaju pristup njihovo dokumentaciji.
- Pružaju psihološku podršku potencijalnim svjedocima.
- Povezuju tužilaštva sa potencijalnim svjedocima
- Svjedoče kao svjedoci eksperți.
- Pružaju psihološku superviziju tužiocima koji rukovode ekshumacijama.
- Vrše monitoring suđenja za ratne zločine u BiH i regionu.
- Šire informacije o radu sudova u BiH, regionu i MKSJ.

NVO-i kao zastupnici žrtava pred sudom.

ZKP u BiH, za razliku od ZKP Srbije, ne propisuje mogućnost da u postupku postoji treća strana, zastupnik žrtava. FHP se u gotovo svim slučajevima ratnih zločina koji se vode pred Vijećem za ratne zločine Okružnog suda u Beogradu pojavljuje kao zastupnik žrtava. Također, pravni tim FHP žrtvama daju informacije o samom postupku, o ulogama različitih aktera, o dokaznim predmetima, zakonskim rješenjima, mogućim kaznama i o svemu onome što je od značaja za vođenje samog postupka.

Psihološka i fizička podrška/zaštita žrtvama i svjedocima. NVO-i su razvili programe pružanja psihološke podrške žrtvama, prvenstveno ženama žrtvama rata. Jedan broj onih koji su prolazili tretmane u ovim NVO-ima pozivani su da svjedoče pred pravosudnim institucijama u BiH, regionu ili MKSJ. Davanjem podrške žrtvama generalno i žrtvama koje mogu biti potencijalni svjedoci ili

su bili svjedoci, omogućeno je da se spriječi, tj. umanji potencijalna retraumatizacija zbog svjedočenja o traumatičnom događaju i susreta sa optuženicima (počiniocima).

NVO-i ističu da svjedoci i žrtve svjedoci na sudovima ne mogu dobiti adekvatnu psihološku podršku, niti ove institucije na adekvatan način mogu da izvrše psihološku pripremu svjedoka. Naime, kao što je u prethodnom poglavlju naglašeno, izuzev Suda BiH, okružni i kantonalni sudovi pred kojim se vode slučajevi ratnih zločina nemaju odjele koji pružaju psihološku podršku svjedocima i žrtvama. Međutim, čak i ovo odjeljenje Suda BiH, iako je, kako tvrde NVO-i, vrlo stručno, nema dovoljno kapaciteta da se svjedocima posveti na adekvatan način. Ta podrška svodi se na period neposredno pred svjedočenje, tokom boravka u sudu i neposredno nakon svjedočenja. Organizacije koje su imale iskustva sa pružanjem psihološke podrške svjedocima, prvenstveno svjedocima žrtvama, smatraju da je u prosjeku potrebno između dva i šest mjeseci za adekvatnu pripremu svjedoka, u zavisnosti od traumatiziranosti, kako bi se zadržala konzistentnost svjedočenja sa izjavom koja je data tokom istrage.⁴²⁹ Do nekonistentnosti dolazi upravo zbog psihičke nespremnosti svjedoka da prolazi ponovo kroz traumatični događaj, tj. zbog nespremnosti da se suoči sa počiniocem. Također, da bi se održala psihološka stabilnost svjedoka nakon svjedočenja, ponovo u zavisnosti od potrebe, važno je nastaviti kontakt sa svjedokom.

NVO-i koji su pružali i pružaju psihološku podršku svjedocima su, između ostalih

- Corridor iz Sarajeva,
- Medica iz Zenice,
- Vive žene iz Tuzle
- Snaga žene iz Tuzle.

U zavisnosti od traumatiziranosti, potrebno je između dva mjeseca i šest mjeseci da bi se traumatizirani svjedok pripremio za svjedočenje.

Ipak, ove organizacije primjećuju da institucije generalno ne priznaju njihovu važnost ni u ovom segmentu, osim ponovo MKSJ, koji je tokom godina angažirao neke organizacije, konkretno NVO Corridor iz Sarajeva i Medicu iz Zenice s ciljem pružanja psihološke podrške ženama žrtvama rata, potencijalnim

⁴²⁹ Nerijetko se dešavalо da svjedoci tokom svjedočenja izmijene svoj iskaz koji su dali u istrazi.

svjedokinjama. Što se tiče BiH, veliki pomaci ponovo su učinjeni u Tuzlanskom kantonu, gdje je tamošnji Odsjek za ratne zločine Kantonalnog tužilaštva ostvario saradnju sa lokalnom organizacijom Vive žene s ciljem davanja psihološke podrške svjedocima u slučajevima ratnih zločina koji će se procesuirati na kantonalnom nivou. Naime, 2007. godine sklopljen je sporazum između ovog tužilaštva, kantonalnog Ministarstva pravde, Centra za socijalni rad i organizacije Vive žene. U skladu sa Zakonom o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka, organ koji je nadležan za pitanja socijalnog staranja, tj. Centar za socijalni rad, na zahtjev suda obezbjeđuje psihološku podršku svjedoku, te prisustvo stručnjaka ovog organa tokom ispitivanja i saslušanja.⁴³⁰ Međutim, s obzirom da Centar za socijalni rad nema kapacitet da ispunи ovu zakonsku obavezu, Vive žene u skladu sa ovim sporazumom, a za potrebe Odsjeka za ratne zločine Kantonalnog tužilaštva, obavljaju ulogu ove institucije radi pružanja psihološke podrške svjedocima.

Ono šta je također neposredno vezano za psihološku podršku svjedocima je obuka policajaca, istražitelja i tužioca s ciljem pristupa žrtvama ratnih zločina, upravo zbog visokog stepena traumatiziranosti žrtava. Ovakva edukacija naročito je važna, pošto se rad sa ovakvim osobama nalazi izvan svakodnevног iskustva istražnih organa. Naglasak treba prvenstveno staviti na žene žrtve rata, pogotovo žrtve seksualnog zlostavljanja i silovanja. Vive žene su, konkretno sa tim u vezi, pružale stručnu podršku istražiteljima i tužiocima iz Okružnog tužilaštva u Bijeljini, koji su istraživali zločine počinjene u Zvorniku, dok je Medica iz Zenice ostvarivala saradnju sa Sudom BiH s ciljem treninga zaposlenih o ratnoj traumi. U pogledu psihofizičke zaštite svjedoka, Vive žene sarađivale su sa Odjelom za istrage i zaštitu SIPA-e, opet u smislu davanja informacija o svjedocima, njihovoj traumatiziranosti, te davanju savjeta kako bi ova jedinica trebalo da pristupi traumatiziranim osobama.

U slučajevim kada se svjedoci osjećaju nesigurnim i fizički ugroženim, NVO-i su ostvarivali neposrednu saradnju i sa ovim odjelom SIPA-e, kao i sa istovrsnim agencijama u drugim državama u kojima su se vodili slučajevi ratnih zločina. Takva je situacija sa svjedocima koji su svjedočili pred Vijećem za ratne zločine Okružnog suda u Beogradu, čiju je fizičku zaštitu sa nadležnim odjeljenjem SIPA-e i MUP-a Republike Srbije dogovarao FHP.

Psihološka podrška tužiocima. Kako je to regulirano ZKP BiH, ekshumacije i identifikacije su sudsko-istražne radnje kojima rukovode tužiocci. Zbog tih

aktivnosti, kao i zbog svakodnevног rada sa svjedocima i žrtvama ratnih zločina, NVO-i na zahtjev tužilaštava daju psihološku superviziju tužiocima. Ovo su uglavnom sporadični zahtjevi, sa izuzetkom Odsjeka za ratne zločine Kantonalnog tužilaštva u Tuzli, koji na osnovu pomenutog sporazuma angažira NVO Vive žene s ciljem supervizije tužioca ovog tužilaštva.

Monitoring suđenja za ratne zločine pred institucijama BiH i u regionu. Jedno od važnih područja djelovanja NVO-a je praćenje suđenja za ratne zločine na nacionalnom i regionalnom nivou. NVO-i prate suđenja da bi na neposredan način uvidjeli kako se vode postupci, da li se sudi u skladu sa zakonom, da li postoji potreba za izmjenom krivičnog zakonodavstva, kako se ponašaju sudske i tužioci, kakav je njihov odnos prema žrtvama tj. optuženicima, da li su sve okolnosti slučaja naglašene u optužnicama, da li se koristi prava krivična terminologija itd. Ova aktivnost ima za cilj i informiranje javnosti o suđenjima, kako bi se rad sudova i tužilaštava približio građanima jer NVO-i objavljaju izvještaje sa suđenja, učestvuju u radio i TV emisijama, organiziraju konferencije za štampu, okrugle stolove i slične događaje.

NVO-i koji sistematski provode aktivnosti monitoringa suđenja za ratne zločine, između ostalih, su

- *Istraživačko-dokumentacioni centar, Sarajevo,*
- *Fond za humanitarno pravo, Beograd*
- *Dokumenta, Zagreb*
- *Centar za mir, nenasilje i ljudska prava, Osijek*

Udruženja žrtava, također, prate suđenja za ratne zločine, ali to rade uglavnom kada svjedoče njihovi članovi ili kada se sudi onim optuženima koji su osumnjičeni da su počinili zločin prema članovima udruženja ili njihovim porodicama.

U BiH mnoge organizacije prate suđenja za ratne zločine, ali se nijedna sistematski ne bavi ovom aktivnošću, već od slučaja do slučaja. Konkretno, udruženja žrtava prate one sudske sesije na kojima će svjedočiti članovi udruženja ili će pratiti ona suđenja koja su interesantna zbog njihovih programskih aktivnosti. Što se tiče NVO-a za ljudska prava, najaktivnija organizacija koja je pratila suđenja za ratne zločine na nacionalnom i regionalnom nivou bio je IDC, a što se tiče organizacija iz regiona, FHP,

⁴³⁰ Član 6 Zakona o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka.

Dokumenta iz Zagreba i Centar za mir, nenasilje i ljudska prava iz Osijeka.

Neke organizacije za ljudska prava smatraju da je prisustvo žrtava tokom suđenja od velike važnosti radi informiranja javnosti o zločinima, sudskoj istini i obezbjeđivanja podrške javnosti: generalno, mediji su zainteresirani da uzimaju izjave od žrtava, a žrtve će na ovaj način javnosti reći svoj stav o suđenjima, kao i o zločinima. Konkretno, ove aktivnosti sistemske provodi jedino FHP, koji organizira dolazak žrtava i porodica žrtava, kao i zainteresiranih predstavnika udruženja žrtava i novinara u Srbiju kako bi pratili suđenja za ratne zločine koji se vode pred Vijećem za ratne zločine Okružnog suda u Beogradu, a povodom zločina koji su počinjeni u BiH. Na kraju, organiziranje ovakvih aktivnosti je važno zbog samih žrtava kako bi neposredno bile u mogućnosti da prate na koji se način ostvaruje sudska pravda. Ovo je naročito važno jer se žrtvama omogućava da prate suđenja pred institucijama one države koja je odgovorna za kršenje njihovih prava, kako bi i na simboličkom planu osjetile da je pravda zadovoljena.

Mreža za podršku Sudu i Tužilaštvu BiH. Uloga civilnog društva, prvenstveno medija i NVO-a, je od najneposrednije važnosti u procesu približavanja rada pravosudnih institucija javnosti. Ured Registrara Suda BiH prepoznao je njegovu važnost, te je želio da ove aktivnosti organizacija civilnog društva objedini kroz projekat podrške Sudu i Tužilaštvu BiH. Sam projekat započet je 2005. godine. Cilj je bio da se lokalnim zajednicama i svim gađanima BiH, prvenstveno žrtvama, približio rad Suda i Tužilaštva BiH, da se građani informiraju o zakonskim rješenjima, o toku postupka, kaznenoj politici, o važnosti svjedočenja, o programu psihofizičke zaštite svjedoka, te da se sami građani zainteresiraju i aktiviraju u pravcu podrške suđenjima za ratne zločine, tj. da se razvija njihova društvena odgovornost, potreba i svijest da uspješnost procesa zavisi od njih samih. Nosioci projekta bili su Centri civilnih inicijativa (CCI), kancelarija u Mostaru, Udruženje Prijedorčanki Izvor iz Prijedora, Helsinski odbor za ljudska prava RS iz Bijeljine, Referentna grupa Tuzla i Žene ženama iz Sarajeva.

Sve ove organizacije formirale su svoju posebnu saradničku mrežu organizacija i pojedinaca. Putem ovog umrežavanja željelo se postići stvaranje široke koalicije, kako bi se, pored informiranja javnosti, na primjer, pružila i neposredna podrška Sudu i Tužilaštvu BiH s ciljem pronalaženja i ohrabrvanja svjedoka da svjedoče. Naime, s pravom se pretpostavljalno da se u mnogim od umreženih organizacija i pojedinaca mogu naći i same žrtve, kao i neposredni očevici zločina. Zbog toga je bilo važno umrežiti ne samo NVO-e koji provode aktivnosti radi promocije

mehanizama tranzicijske pravde, već i strukovna udruženja, sportska udruženja i druga. Također, planirano je da u ovu mrežu uđu i javne ustanove koje su na posredan ili neposredan način uključene u procesuiranje slučajeva ratnih zločina ili se bave nekim drugim aktivnostima u oblasti tranzicijske pravde, poput psihičkog osnaživanja žrtava i udruženja žrtava generalno, kao što su centri za socijalni rad, centri za mentalno zdravlje itd.

Na kraju, putem ovog umrežavanja omogućilo bi se da se ostvari bliža saradnja unutar organizacija civilnog društva, kao i između organizacija civilnog društva i institucija, kako bi sve one zajedno lakše ostvarivale svoje programske ciljeve. Na primjer, NVO-i koji su ispunjavanjem svojih programskih aktivnosti u najtešnjoj saradnji sa žrtvama, ali koji ne realiziraju programe rehabilitacije, povezivali bi žrtve koje boluju od ratne traume sa centrima za socijalni rad ili centrima za mentalno zdravlje, a koji im mogu pružiti potrebnu pomoć.⁴³¹ Na ovaj način ostvarivali su još bližu saradnju sa žrtvama, tj. otvorili vrata institucijama da se aktivno uključe u rad na projektima civilnog društva.

Međutim, ovaj projekat se, nažalost, pokazao nedovoljno uspješnim. Prvi problem bio je u činjenici da sam projekat nije imao koordinatora. Naime, Ured registrara kao inicijator projekta nije bio njegov nosilac. Formalni koordinator ispred Registrara bio je Odsjek za psihološku podršku žrtvama i svjedocima Suda BiH. Međutim, ovih pet organizacija suštinski su samostalno implementirale projekat. Ključni izazov bio je taj što organizacije nosioci nisu imale isti kapacitet u stručnom, tehničkom i finansijskom smislu, niti su programski sve bile opredijeljenje za provođenje aktivnosti u oblasti tranzicijske pravde, tako da nisu mogle biti isto aktivne. Konkretno, neke organizacije imale su i po nekoliko desetina zaposlenih, dok su druge imale tek nekoliko zaposlenih. Sljedeći problem proizilazi iz prethodnog, a to je neobezbjedeno finansiranje nosilaca projekta i partnera u mreži. Naime, Ured registrara osigurao je inicijalna sredstva za prvih šest mjeseci implementacije projekta, nakon čega su same organizacije morale da se snalaze za nalaženje sredstava. Zbog toga, i pored zainteresiranosti, organizacije su zamrzavale

⁴³¹ *Takvo je iskustvo CCI koje su provodeći aktivnosti pružanja podrške Sudu i Tužilaštvu BiH nailazili na traumatizirane osobe. CCI je kontaktirala centre za socijalni rad i centre za mentalno zdravlje, te ohrabrvala traumatizirane osobe da se jave stručnjacima ovih centara. CCI je organizirala susrete stručnjaka i traumatiziranih osoba nakon radnog vremena, jer su one to tražile upravo zbog društvene stigme i želje da se društvu ne prikažu kao osobe koje imaju mentalni problem. Nakon stvaranja ovog prvog kontakta, traumatizirane osobe nastavljale su same da odlaze u ove centre.*

svoje aktivnosti unutar mreže.⁴³² Zbog nejasne strategije i generalne neorganiziranosti, čak i neke organizacije nosioci izašle su iz projekta, kao što je bio slučaj sa Referentnom grupom iz Tuzle.

Mreža za podršku Sudu i Tužilaštву BiH uspostavljena je 2005. godine. Članice mreže su

- *Centri civilnih inicijativa (CCI), kancelarija u Mostaru,*
- *Udruženje Prijedorčanki Izvor iz Prijedora,*
- *Helsinski odbor za ljudska prava RS iz Bijeljine,*
- *Žene ženama iz Sarajeva*

Članica mreže bila je i Referentna grupa Tuzla, ali ju je kasnije napustila.

Cilj mreže je da se lokalnim zajednicama i svim gađanima BiH, prvenstveno žrtvama, približio rad Suda i Tužilaštva BiH, da se građani informiraju o zakonskim rješenjima, o toku postupka, kaznenoj politici, o važnosti svjedočenja, o programu psihofizičke zaštite svjedoka, te da se sami građani zainteresiraju i aktiviraju u pravcu podrške suđenjima za ratne zločine, tj. da se razvija njihova društvena odgovornost, potreba i svijest da uspješnost procesa zavisi od njih samih.

Neke organizacije koje su programski opredijeljene za promociju mehanizama tranzicijske pravde opstale su u projektu i nastojale da ga prošire, te su u svoje strateške programske aktivnosti uključile i one koje podrazumijevaju kampanju za podršku Sudu i Tužilaštву BiH. To se konkretno odnosi na Centre civilnih inicijativa, kao i na Helsinski odbor za ljudska prava RS. Konkretno, CCI koji je bio nosilac projekta u Hercegovini, proširio je svoje djelovanje na banjalučku regiju, kako bi pri pomogao naporima Udruženja Prijedorčanki Izvor iz Prijedora, koja je mnogo manja organizacija od CCI.

Centri civilnih inicijativa bili su jedan od najaktivnijih nosilaca projekta. Oni su organizirali treninge za novinare te objavljivali korisne brošure za one koji su

⁴³² Sve aktivnosti unutar mreže za podršku iziskivale su sredstva, pošto je planirano da predstavnici organizacija putuju na teren kako bi u neposrednom kontaktu sa gađanima širili informacije o radu Suda i Tužilaštva BiH, ili su štampali letke, brošure, plakate i tako dalje.

se bavili pitanjem tranzicijske pravde. Organizacija je naročito pažnju posvećivala aktiviranju očeviđaca zločina i sa tim u vezi pripremala brošure, TV spotove i radio džinglove kako bi ih ohrabrla da svjedoče. Geslo je bilo „Svjedočenje nije samo obaveza, nego i čast“. Također, CCI je otvorio posebnu info liniju, gdje su potencijalni svjedoci mogli da kažu informacije koje znaju, da izraze želju za svjedočenjem ili da se informiraju o krivičnom zakonodavstvu, kaznenoj politici, programu zaštite svjedoka i, generalno, o ulozi svjedoka.

III KAZIVANJE ISTINE

Mehanizam kazivanja istine sastoji se od tri segmenta: dokumentiranje ratnih zločina i kršenja ljudskih prava, kazivanje istine i čuvanje istine. NVO-i u BiH generalno se vrlo limitirano i nedovoljno organizirano bave pitanjem dokumentiranja i kazivanjem istine, dok još uvijek nisu prepoznali potrebu za čuvanjem istine.

NVO-i u BiH generalno se vrlo limitirano i nedovoljno organizirano bave pitanjem dokumentiranja i kazivanjem istine, dok još uvijek nisu prepoznali potrebu za čuvanjem istine.

Većina ih se bavi dokumentiranjem kršenja prava određene grupe stanovništva u smislu statusa, roda i etničke pripadnosti, dok se neznatan broj organizacija bavi ovim pitanjem primjenjujući nadnacionalni pristup.

Glavni metodi prikupljanja informacija o kršenjima ljudskih prava su intervju i metod usmene historije.

Jedina organizacija koja se u BiH aktivnostima u oblasti kazivanja istine bavi na sistematski i sveobuhvatan način je Istraživačko dokumentacioni centar.

Pored Istraživačko-dokumentacionog centra, aktivnošću dokumentiranja ratnih zločina profesionalno se bave i udruženja žrtava Savez logoraša BiH, Savez logoraša RS, kao i Udruženje Prijedorčanki Izvor iz Prijedora.

Aktivnostima unutar ovih oblasti prvenstveno se bave udruženja žrtava, kao i jedan manji broj NVO-a. Većina ih se bavi dokumentiranjem kršenja prava određene grupe stanovništva u smislu statusa, roda i etničke pripadnosti, dok se neznatan broj organizacija bavi ovim pitanjem primjenjujući nadnacionalni pristup. Glavni metodi prikupljanja informacija o kršenjima ljudskih prava su intervju i metod usmene historije. Ovim

aktivnostima se najorganizirajije bave udruženja žrtava prikupljajući građu putem intervjua svojih članova, mogućih svjedoka, porodica žrtava i drugih te na taj način dolaze do važnih informacija o žrtvama, mogućim počiniocima, lokacijama grobniča itd. Potrebno je naglasiti da se, od udruženja žrtava, dokumentiranjem vrlo profesionalno bave udruženja logoraša, Savez logoraša BiH te Savez logoraša RS, kao i Udrženje Prijedorčanki Izvor iz Prijedora. Ove organizacije dokumentaciju koju su stekle intervjuiranjem nadopunjavale su informacijama drugih institucija, kao, na primjer, dokumentacijom MKCK, izvještajima domaćih i međunarodnih NVO-a, sudskom dokumentacijom, izvještajima sa ekshumacija, dokumentacijom institucija kao što su vojska i policija, foto-dokumentacijom itd.

Ljudski gubici. Jedino sveobuhvatno istraživanje čiji je rezultat popis ubijenih i nestalih direktnih žrtava oružanog sukoba u BiH bez obzira na njihovu nacionalnu propadnost, status i spol obavio je Istraživačko dokumentacijski centar. Cilj projekta bio je poimenovan popis svih žrtava, kako bi se utvrdio njihov tačan identitet i broj te spriječile manipulacije. IDC je u junu 2007. godine objavio rezultate projekta: tokom oružanog sukoba u BiH ubijeno je i nestalo tačno 97.207 žrtava (direktne žrtve). Organizacija je tokom realiziranja ovog projekta primjenjivala metod intervjuja, prikupljala relevantnu dokumentaciju udruženja žrtava, dokumentaciju vojski i policija, dokumentaciju međunarodnih institucija, knjige vjerskih institucija, bolničku dokumentaciju, sudsku dokumentaciju, medijsku dokumentaciju, te su istraživači IDC-a fotografirali i nadgrobne spomenike i provodili druge aktivnosti s ciljem realiziranja svih projektnih aktivnosti. Upravo upoređivanjem i analizom ove dokumentacije IDC je došao do pomenutog rezultata.

S ciljem preciziranja, IDC je pozvao i poziva sve zainteresirane (porodice žrtava i svjedoke) da provjere tačnost podataka i da interveniraju. Sa tim u vezi, organizacija je pripremila odgovarajuće formulare.

Nakon objavljinvana rezultata u junu 2007. godine, IDC je započeo sa prezentiranjem činjenica širom BiH. Do sada su rezultati prezentirani u 12 gradova.⁴³³ Pored opštih analiza, tokom

Međutim, organizacije civilnog društva generalno nemaju razvijene aktivnosti u pravcu davanja mogućnosti javnosti da čuju činjenice o počinjenim zločinima onako kako ih vide žrtve, tj. da naprave platformu putem koje bi se čuo glas žrtava ili da predstave svoje nalaze do kojih su došle putem dokumentiranja.

Kao što je istaknuto, naročito su zapostavljeni procesi s ciljem provođenja aktivnosti čuvanja dokumentacije putem primjene arhivističkih metoda i digitalnom obradom podataka, kroz razvoj baze podataka. Generalno, organizacije nemaju ni predstavu o potrebi za arhivističkom i digitalnom obradom dokumentacije kao aktivnošću čuvanja istine od zaborava, tj. kao mehanizma za podršku radu sudovima i tužilaštvarima koji se bave procesuiranjem slučajeva ratnih zločina. Tek poneko udruženje žrtava ima bazu podataka.

tih prezentacija IDC se usredstvio na činjenice koje su se dogodile u opštini u kojoj se prezentira projekat, kao i na podatke o žrtvama. Također, rezultati projekta prikazani su na brojnim konferencijama u zemlji i inostranstvu, na mnogim univerzitetima, institutima i u NVO-imima, međunarodnim fondacijama, te različitim posjetiocima IDC-a, studentima, istraživačima i drugima.

Cilj IDC-a je da u svim opštinama instalira ekstrakt baze podataka koji bi se odnosio na strade iz tih opština. Trenutno je baza podataka instalirana u kancelarijama IDC-a u Sarajevu, Goraždu i Brčkom. Što se tiče opština, IDC je instalirao ekstrakt baze podataka u opštini Ključ.

Također, u vezi sa provjerom, ali i u vezi sa informiranjem javnosti o ljudskim gubicima u BiH, IDC je sklopio sporazum sa nedjeljnikom BH Dani i vjerskim časopisom koji izdaje katolička crkva u BiH, Svjetlo riječi. Naime, organizacija je u nedjeljniku BH Dani objavila spisak ubijenih i nestalih građana Sarajeva, a u vjerskom časopisu Svjetlo riječi spisak ubijenih i nestalih bosanskih Hrvata. Trenutno IDC priprema revidirani spisak stradalih bosanskih Hrvata, koji će uskoro biti objavljen u ovom časopisu.

IDC je nastavio sa istraživanjem i sada se fokusira na indirektne žrtve oružanog sukoba. To bile žrtve koje su stradale zbog gladi, trovanja, nedostatka lijekova, nemarom prilikom upotrebe oružja itd.

⁴³³ Banja Luka, Goražde, Travnik, Mostar, Brčko, Prijedor, Bihać, Bijeljina, Sanski Most, Trebinje, Dobojski i Sarajevo.

U ovim bazama mogu se naći osnovni podaci o žrtvama, ime, prezime, godina rođenja, ime roditelja, eventualno zaposlenje, kao i izjave svjedoka o okolostima nečijeg stradanja i nestanka. Ipak, te baze podataka nisu lako pretražive, niti su dobro organizirane, dokumentacija nije kategorizirana, niti postoje jasni kriteriji za pretragu, te se na osnovu njih ne mogu izvlačiti svi potrebni izvještaji i analize.⁴³⁴ Od svih ovakvih organizacija najdalje je otiošlo Udruženje Prijedorčanki Izvor, a naročito Savez logoraša BiH, koji ima vrlo razvijenu bazu podataka i koji i dalje razvija svoje kapacitete za digitalnu obradu podataka. Generalno, sve organizacije čuvaju svoju dokumentaciju u tvrdoj kopiji, međutim, ne primjenjuju arhivističke metode obrade.

Jedina organizacija koja se u BiH aktivnostima u oblasti kazivanja istine bavi na sistematski i sveobuhvatan način je Istraživačko dokumentacioni centar. Ova organizacija ima razvijene aktivnosti dokumentiranja ratnih zločina, aktivnosti u pravcu prezentiranja podataka do kojih su došli, kao i aktivnosti u pravcu čuvanja istine od zaborava. Vrlo je važno pomenuti da IDC ima razvijenu bazu podataka, koja omogućava brzu i laku pretragu po različitim kriterijima i da se iz ove baze podataka mogu dobiti sve potrebne analize i izvještaji. Međutim, kao što je slučaj i sa drugim organizacijama, ni baza podataka IDC-a nije dostupna javnosti.⁴³⁵

Na kraju, važno je reći da postoji jedna grupa organizacija iz regiona koje smatraju da je procesu tranzicijske pravde i kazivanju istine potrebno pristupiti i regionalno zbog karaktera sukoba i činjenice da se mnoge žrtve nalaze sa jedne strane granice, a počinoci sa druge, da su raseljeni iz jedne države svoje utočište našli u drugoj, te da se glas o njihovom stradanju ne čuje u državama iz kojih su izbjegli, što nužno dovodi da sve strane/države u sukobu imaju svoju interpretaciju istine.

Transfer archive Haškog tribunala. 2007. godine formirana je ekspertska radna grupa sa ciljem da se doneše odluka o budućnosti arhiva međunarodnih tribunala za bivšu Jugoslaviju i Ruandu. Ova grupa stručnjaka započela je seriju razgovara sa relevantnim međunarodnim organizacijama i organizacijama iz regiona bivše SFRJ kako bi se donijela odluka o dijelu arhiva koji pripada MKSJ.

Organizacije iz BiH još uvijek nemaju jasan stav o pitanju budućnosti haškog arhiva niti generalno izražavaju interes za ovo pitanje. Tek poneka organizacija ili pojedinci koji su neposredno sarađivali sa MKSJ

⁴³⁴ Izvještaj o poginulima od određenog do određenog datuma po statusu, etničkoj pripadnosti, spolu itd; svi poginuli na određenom mjestu; komandni lanac itd.

⁴³⁵ Međutim, kao što je pomenuto, IDC ustupa svoju dokumentaciju pravosudnim organima.

sporadično iznesu stav povodom budućnosti haškog arhiva. Konkretno, Savez logoraša BiH zainteresiran je da dobije nazad dokumentaciju koju je proslijedio Haškom tužilaštvu. U svakom slučaju, u BiH apsolutno ne postoji nijedna kontinuirana i sistematska aktivnost u pravcu rješavanja ovog pitanja. Najaktivnija organizacija u BiH i u ovom pogledu je IDC. Stanovište ove organizacije je da se originalna dokumentacija Haškog tribunala prenese u BiH, u instituciju koja bi imala upravo tu namjenu, s obzirom da se većina dokumentacije odnosi na zločine počinjene u BiH. Kako smatra IDC, kopije dokumentacije koje se odnose na zločine u drugim državama trebalo bi prenijeti u te države.⁴³⁶ Sa tim u vezi, IDC je u septembru 2007. godine organizirao sastanak sa predstavnicima relevantnih institucija BiH i organizacijama civilnog društva, kako bi se pokrenula diskusija o budućnosti haškog arhiva iiniciralo da on bude prenijet u BiH. Također, u novembru iste godine haška ekspertna grupa posjetila je IDC kako bi razgovarala o ovom pitanju.

Najaktivnija organizacija u regionu koja se bavi pitanjem budućnosti haškog arhiva na kontinuiran i sistematski način je FHP. FHP od 2005. godine realizira projekat *Transfer haške arhive*, kada je sa Sekretarijatom MKSJ sklopio sporazum kojim se organizaciji omogućava pristup haškoj dokumentaciji. Naime, putem ovog projekta FHP kopira suđenja koji se trenutno vode, kao i završena suđenja, te kopira dokumentaciju iz sudske baze podataka.⁴³⁷ Inače, stav organizacije o pitanju budućnosti haškog arhiva je da originalna dokumentacija ne treba da dođe u region, jer ne postoji institucija koja bi imala dovoljne kapacitete da održava tu dokumentaciju. Međutim, FHP se zalaže da u region dođu njene kopije i to tako što će sve države dobiti dokumentaciju koja se odnosi na počinjene zločine u tim državama. Organizacija, također, insistira da kopija čitave dokumentacije dođe u Beograd zbog uključenosti Srbije u sve sukobe.⁴³⁸ Sa

⁴³⁶ Ukoliko ne bude postojao interes institucija, IDC nudi svoje kapacitete za prihvat ovog arhiva. U svakom slučaju, IDC je zainteresiran da se kopija dokumentacije prenese u ovu organizaciju.

⁴³⁷ Organizacija je do kraja februara 2009. godine presnimila 6.431 dan suđenja, kao i 75.331 dokument.

⁴³⁸ FHP isključivo smatra da kopija haške dokumentacije treba da dođe u FHP kao dokazano nezavisnu organizaciju za ljudska prava i organizaciju koja izgrađuje kapacitete u pravcu smještaja i obrade dokumentacije. Organizacija naročito insistira na ovome, jer sumnja da bi država, ukoliko dobije ovu dokumentaciju, bila spremna da inicira istrage slučajeva ratnih zločina i vetting procedure, kao što bi bio spremjan FHP. Također, organizacija smatra da će haška dokumentacija, ukoliko dođe u državne arhive, ili biti uništena, ili nedostupna. Trenutno FHP ima sredstva i kapacitete da kopira, obrađuje i arhivira hašku dokumentaciju koju dobija putem projekta *Transfer haške arhive*.

tim u vezi, FHP je tokom 2008. godine održao nekoliko sastanaka sa predstavnicima relevantnih institucija u Srbiji, kao i sa predstavnicima radne grupe Haškog tribunala.

1. Kazivanje istine

1.1. Kazivanje sudski utvrđene istine

Outreach kancelarija Haškog tribunal je u saradnji sa nekim organizacijama iz BiH i Srbije pokrenula seriju konferencija sa ciljem promocije sudski utvrđene istine, koja je, kako se to kaže u terminologiji MKSJ, utvrđena van razumne sumnje. Generalna ideja projekta je približavanje rada Haškog tribunalu lokalnim zajednicama. U BiH tribine za promociju sudski utvrđene istine realizirane su u saradnji sa Helsinškim odborom za ljudska prava RS iz Bijeljine, a u Srbiji sa FHP. Projekat u BiH započeo je 2004. godine. Tribine su održane u Brčkom, Foči, Konjicu, Prijedoru i Srebrenici. Princip je bio da se konferencije organiziraju u mjestima na koje se presude odnose, kako bi se prvenstveno građanima iz tih zajednica predstavila sudski utvrđena istina. To je bilo vrlo važno upravo zbog negiranja zločina i opšte predstave o „nama“ kao žrtvama i „njima“ kao počiniocima. Slične događaje organizirao je FHP u Beogradu počevši od 2005. godine. Konferencije su se odnosile na presude povodom zločina koji su se dogodili u istim opština.

Tokom ovih tribina i u BiH i u Srbiji govorili su istražitelji, kao i predstavnici Haškog tužilaštva i tribunal, o istrazi, toku postupka i o presudama. FHP je unio jednu novinu, pokrećući sesiju koja je bila posvećena glasu žrtava, kada su žrtve ovih zločina imale priliku da javno govore o svom stradanju.

1.2. Projekti usmene historije

Određeni broj organizacija iz BiH započeo je sa procesom dokumentiranja kršenja ljudskih prava putem bilježenja izjava žrtava metodom usmene historije (audio video zapis), kako bi stvorile kulturu sjećanja zasnovanu na istini. Također, ova aktivnost je važna, jer se omogućava jednom broju žrtava da javno govoriti o svom stradanju, pošto mnogi od njih neće moći da svjedoče u sudskim procesima ili ne postoji platforma koja bi im omogućila da širokom auditorijumu ispričaju istinu o događajima kroz koje su prošli. Ovi intervijui uglavnom se tiču okolnosti ubistva i nestanka njihovih najmilijih, te sudskih postupaka koji se vode zbog počinjenih zločina. Konkretno, FHP je intervjuirao žene, sestre, majke i sinove žrtava koje su u julu

1995. godine u Godinjskim Barama u okolini Trnova ubili pripadnici jedinice Škorpioni. Te žrtve pratile su suđenje pripadnicima ove jedinice, koje se vodilo pred Vijećem za ratne zločine Okružnog suda u Beogradu (slučaj Škorpioni I - Srebrenica). Intervijui su se ticali okolnosti pod kojima su intervuirane žrtve posljednji put vidjele svoje najmilije, kako su se osjećali tokom suđenja i kako su doživjeli susret sa počinicima u sudnici.

Bosanski atlas zločina

U vezi sa kazivanjem istine, važno je napomenuti da je IDC započeo sa kreiranjem bosanskog atlasa zločina, kao on-line instrumenta koji će biti dostupan putem pretraživača Google Earth. U atlas će biti unijete relevantne informacije o ratu u BiH, kao što su mesta masovnih ubistava, lokacije masovnih grobnica, lokacije logora, lokacije porušenih vjerskih objekata, imena žrtva i počinioца koji će biti povezani sa lokacijama itd. Atlas će biti dostupan tokom 2009. godine.

Sa druge strane, neke organizacije primjenjuju društveni pristup, bilježe pozitivne primjere kako je komšija komšiji iz druge etničke zajednice tokom rata pomogao i rizikovao svoj život da bi ga spasao. Primjeri za ovo su inicijative Jezdimira Miloševića kroz organizacije Protektor i Mirovna akcija humanista, inicijative organizacije GARIWO i Izbjegličkog servisa Drvar. Ovi intervijui usmene historije publikovani su u posebnim publikacijama, dok su neki i ekranizirani.

Prikupljanjem pozitivnih priča bavi se i IDC. Međutim, ova organizacija ne fokusira se na odnos između komšija, već na situacije gdje su ljudi iz jedne etničke zajednice pomagali unesrećenima iz druge, a koje nisu poznavali.

2. Regionalne inicijative za uspostavljanje mehanizma za dokumentiranje ratnih zločina i kazivanje istine

REKOM (regionalna komisija). NVO FHP Beograđana, IDC iz Sarajeva i Dokumenta iz Zagreba pokrenuli su široku inicijativu nacionalnih i regionalnih konsultacija sa različitim grupama iz civilnog društva (žrtve, umjetnici, veterani, udruženja mladih, NVO-i za ljudska prava, udruženja žena itd.) o mehanizmima za utvrđivanje i kazivanje istine o ratnim zločinima

iz prošlosti.⁴³⁹ Ciklus regionalnih i nacionalnih konsultacija završavani su regionalnim višednevnim forumima, na kojima su prezentirani zaključci sa održanih konsultacija, otvarane teme od značaja za čitav proces itd. Jedan poseban dio foruma nomenjen je glasu žrtava, gdje žrtve dobijaju priliku da javno govore o svom stradanju.

2008. godine pokrenuta je nova faza u okviru ove inicijative uspostavom koordinacionog tijela koje bi trebalo da donosi sve odluke u sklopu procesa. Nakon održanog regionalnog Foruma u Prištini u novembru iste godine pokrenuta je ideja o osnivanju koalicije organizacija za REKOM. Do sada je ovu inicijativu podržalo oko 200 organizacija i pojedinaca iz regiona. Donijeta je odluka da je potrebno prikupiti milion potpisa kako bi se vlade u regionu primorale da razgovaraju o ovoj inicijativi.

Igmanske inicijative. Regionalni pristup tranzicijskoj pravdi i utvrđivanju i kazivanju istine ima i koaliciju Igmanske inicijative, koju sačinjava preko 140 organizacija i pojedinaca iz tzv. „Dejtonskog trougla“ (BiH, Hrvatska i Srbija). Ova inicijativa smatra da je potrebno u budućnosti formirati regionalno tijelo koje će sačinjavati, pored domaćih, i međunarodni stručnjaci, i koje bi bilo pod ingerencijom UN-a. S tim u vezi Igmanske inicijative su 2003. godine, u okviru projekta Istina o prošlosti - temelj budućnosti, okupile tim stručnjaka iz regiona, a kojima je stručni konsultant bio Alex Boraine (Aleks Borejn) iz ICTJ-a, kako bi diskutirali o regionalnom modelu za utvrđivanje činjenica. Zaključak ovog radnog tijela bio je da se u skorijem periodu ne može osnovati takvo tijelo na regionalnom nivou i da je traganje za istinom stvar procesa, te da su u tom procesu važne konsultacije, tj. tribine na kojima bi se okupljali predstavnici svih zajednica i gdje bi se javno govorilo, ne samo o zločinima, već i o problemima koji direktno utiču na utvrđivanje činjenica o počinjenim zločinima, kao što su netolerancija, međuetnički i međureligijski dijalog itd.

Regionalne konferencije udruženja nestalih pod pokroviteljstvom ICMP. ICMP podiže kapacitet udruženja nestalih u regionu sa ciljem da se ona osposebe za što efikasnije zastupanje svojih interesa. Da bi se ova udruženja povezala, ICMP je insistirao na osnivanju koordinacionog tijela, tzv. odbora koordinacije udruženja porodica nestalih u regionu. Odbor je formiran po etničkom principu i čine ga 5 Bošnjaka, 5 Hrvata i 5 Srba, a koji istovremeno ne predstavljaju jednu državu.⁴⁴⁰ Izvršno tijelo

tog odbora čini šest predstavnika, po dva Hrvata, Bošnjaka i Srbina. Koordinacija je ozvaničena na VIII konferenciji u Novom Sadu, 2005. godine. Predviđeno je da jedan Srbin, jedan Hrvat i jedan Bošnjak budu u predsjedništvu konferencije i da oni vode konferencije.

Međutim, nastali su problemi u funkcioniranju koordinacije, nakon prijedloga za proširenje odbora koordinacije, zbog potrebe uključivanja udruženja nestalih sa Kosova i Makedonije. Predloženo je da koordinaciono tijelo ima ukupno 17 članova: po pet Bošnjaka, Srba i Hrvata i po jedan Makedonac i Albanac. Albanci to nisu prihvatali. Oni traže da imaju također pet svojih predstavnika, i to samo sa Kosova. Protiv te odluke Albanaca prvenstveno su bili Hrvati iz Hrvatske i BiH.

Međutim, neka udruženja smatraju da ona suštinski nisu dovoljno integrirana unutar koordinacije i da će se povlačenjem ICMP-a, kao glavnog finansijera i inicijatora saradnje, koordinacija ugasi.

3. Aktivnosti sjećanja

U čitavom regionu, prvenstveno u BiH i Srbiji, organiziraju se različite aktivnosti s ciljem obilježavanja godišnjica zločina koji su se dogodili tokom oružanog sukoba u BiH. U ovom smislu najaktivnija su udruženja žrtava. Ove organizacije organiziraju skupove kao sjećanje na stradanje članova porodica njihovih članova ili, uglavnom, žrtava iz etničke zajednice kojoj pripadaju. Generalno, najbrojnije su aktivnosti sjećanja povodom genocida u Srebrenici.

3.1. Slučaj antiratnog heroja - Srđan Aleksić

Srđana Aleksića (1966. - 1993.), Srbina iz Trebinja, 21. januara 1993. godine pretukla su do smrti četvorica pripadnika VRS kada je pokušao da ih spriječi da ubiju mladića, Bošnjaka, Alenu Glavovića (1970). Srđan Aleksić je u besvjesnom stanju prevezen u trebinjsku bolnicu, gdje je 27. januara 1993. godine isključen sa aparata.⁴⁴¹ Kako to tvrde predstavnici NVO-a za ljudska prava u BiH, Srđan Aleksić je jedina osoba u BiH koja se otvoreno suprotstavila počinjenju zločina i koja je zbog tog čina stradala. Povodom sjećanja na ovog antiratnog heroja i u Srbiji i u BiH organiziraju se brojne manifestacije i

⁴³⁹ U međuvremenu je, zbog neslaganja sa koncepcijom, inicijativu napustio IDC.

⁴⁴⁰ Konkretno, petorica Hrvata predstavljaju etničku grupu Hrvata iz Hrvatske i BiH itd.

⁴⁴¹ Jedan od četvorice napadača poginuo je tokom rata, a trojica su osuđena na kaznu zatvora od dvije godine i četiri mjeseca.

aktivnosti (tribine, inicijative u pravcu davanja naziva ulica po njegovom imenu i drugo).

NVO iz Trebinja, Solidarnost za jug, jedan je od najaktivnijih u pogledu obilježavanja sjećanja na Srđana Aleksića. U sklopu aktivnosti ove organizacije, u novembru 2008. godine organizirana je i pozorišna predstava pod nazivom Epilog.

4. Korištenje različitih medija za kazivanje istine o prošlosti

Organizacije civilnog društva koriste različite medije kako bi prezentirale istinu o prošlosti, onako kako je vide različite kategorije društva. To su najčešće dokumentarni film, filmski festivali, interaktivne pozorišne predstave kao i publikacije. Pored plasiranja direktnе priče o zločinima, NVO-i su koristili ove medije kako bi inicirali diskusiju o gorućim problemima bosanskohercegovačkog društva, a koji su direktna posljedica rata ili su na ovaj način pokušali da pokrenu indirektni dijalog između različitih aktera oružanog sukoba.

4.1. Snimanje dokumentarnih filmova

Primjeri

Udruženja logoraša u BiH vrlo su aktivna kada je u pitanju snimanje dokumentarnih filmova. Ovim filmovima prvenstveno je cilj prikazivanje stradanja članova udruženja, tj. etničke zajednice kojoj pripadaju. Konkretno, Savez logoraša RS snimio je dugometražni dokumentarni film Mučenici, koji govori o stradanju Srba u logorima Lora kod Splita, Dretelj kod Čapljine i Čelebići kod Konjica. Udrženje je produciralo i film Krvava zora u Serdarima, koji se ne odnosi na sudbinu logoraša, već na zločin počinjen protiv Srba u selu Serdari, u opštini Kotor Varoš. Savez logoraša BiH snimio je dokumentarni film o stradanju Bošnjaka civila u logorima koji su bili pod kontrolom Srpske vojske Krajine Slunjska brda, život i smrt. Udrženje logoraša iz Mostara produciralo je dokumentarni film na osnovu knjige Ramiza Tire i Smaila Špage Dretelj na vratima džehenema o stradanju Bošnjaka u logoru Dretelj, koji je bio pod kontrolom HVO-a.

U sklopu projekata ljudskih gubitaka, IDC je, kao što je naglašeno, prezentirao svoje rezultate širom BiH. Snimljeni materijal sa ovih prezentacija pretočen je u mini-serijal od šest epizoda.

Također, FHP je snimao svoje konferencije putem kojih je promovirana sudska utvrđena istina u Haškom tribunalu, te je od snimljenih materijala napravljen

pet dokumentarnih filmova (Srebrenica, Prijedor, Foča, Konjic i Brčko). FHP je tokom 2006. i 2007. godine snimao film Spomenar. Film pokriva nastanak i razvoj jedinice Škorpioni, preko počinjenja zločina u Trnovu 1995. godine (BiH) i u Podujevu (Kosovo) 1999. godine, do suđenja koje se vodilo pred Vijećem za ratne zločine Okružnog suda u Beogradu, zaključno sa izricanjem prvostepene presude.

Aktivista Jezdimir Milošević, koji je prikupljao pozitivne priče primjenjujući metod usmene historije, na pravio je dokumentarni film Svjetlo na kraju tunela.

Sa druge strane, Izbjeglički servis Drvar je trenutno u procesu realizacije svog projekta Dobri ljudi u vremenu zla, a koji će rezultirati snimanjem radio i TV emisija o primjerima saradnje komšija iz različitih zajednica u toj regiji.⁴⁴² Organizacija je već producirala film koji govori o primjerima kako su ljudi otvorenim srcem i sa saosećanjem prihvatali izbjeglice i raseljena lica, što nije uvijek bio slučaj. Na kraju, kao rezultat regionalnog projekta Žene u logorima, Izbjeglički servis Drvar producirao je film Mea Culpa.

Vrlo je važno napomenuti da generalno svi snimljeni filmovi govore o stradanju civilnih žrtava rata i pripadnika dominantnih armija triju konstitutivnih naroda, kao što su Armija BiH, VRS i HVO. Međutim, u BiH se malo zna o stradanju civila u tzv. Autonomnoj oblasti Zapadna Bosna, koja je tokom oružanog sukoba u BiH bila suprotstavljena vlasti u Sarajevu. Kenan Keserović iz Velike Kladuše uradio je dokumentarni film Djeca izvan zakona, a koji govori o diskriminaciji djece poginulih pripadnika snaga Autonomne oblasti Zapadna Bosna.

Producentska kuća XY films. Ova producentska kuća je širom regiona bila poznata kao kuća koja se isključivo bavi tematikom ratnih zločina i suočavanjem sa prošlošću, sa prvenstvenim fokusom na zločine počinjenjene u BiH. Također, u nekim filmovima koje je ova kompanija producirala davan je osvrt, često kritički, na institucije koje su trebale donijeti pravdu građanima BiH, kao što je slučaj sa MKSJ.

XY films je producirao veliki broj dokumentarnih filmova za potrebe drugih organizacija. Na primjer, sve dokumentarne filmove FHP-a koji su nastali nakon konferencija putem kojih je kazivana sudska utvrđena istina uradio je XY films. Serijal povodom projekta ljudski gubici IDC-a, također je radila ova kompanija.

⁴⁴² RS i Kanton 10.

Filmski festivali. Neke organizacije iz BiH pokrenule su festivale dokumentarnog filma za ljudska prava, na kojima gostuju autori iz BiH i inostranstva. Mnogi filmovi odnose se na temu oružanog sukoba. Konkretno, takvu vrstu festivala, pod nazivom Preko zida, organizira Biro za ljudska prava iz Tuzle. Sličan festival je i Pravoljudski, koji je pokrenuo Centar za interdisciplinarnе postdipomske studije Univerziteta u Sarajevu, a koji sada organizira istoimena organizacija.

Organizacija VVISECTFEST iz Novog Sada 2004. godine pokrenula je istoimeni festival filmova o ljudskim pravima. Prvi ciklus upravo je bio posvećen oružanom sukobu u bivšoj Jugoslaviji „Rat u bivšoj Jugoslaviji - pogled iznutra i spolja“. Tokom festivala prikazano je preko 20 dokumentarnih filmova i više od 90 fotografija sa ovom temom.

4.2. Pozorišne predstave

Pozorišni komadi koje su pripremali NVO-i uglavnom su alternativne interaktivne predstave. One su zamišljene tako da se i gledaoci uključe u predstavu putem dijaloga sa glumcima i ostalim gledaocima.

Primjeri

Organizacija Solidarnost za jug pripremila je i prikazala predstavu "Epilog" povodom sjećanja na stradanje antiratnog heroja Srđana Aleksića. Autori predstave, reditelj i scenarista su prijatelji Srđana Aleksića, a glumci dolaze iz trebinjske glumačke trupe u kojoj je nekada Srđan Aleksić igrao.

U organizaciji NVO-a Orhideja iz Stoca organizirana je pozorišna predstava čiji su scenario napisali srednjoškolci iz ovog grada, koji je širom BiH poznat po mehanizmu „dvije škole pod jedim krovom“. Glumci su, također, srednjoškolci iz Stoca. Naziv predstave je Za dijalog je potrebno dvoje. Predstava upravo govori o situaciji u školskom sistemu u gradu. Sličnu predstavu, sa identičnim problemom, samo u Mostaru (govori se o mostarskoj gimnaziji), organizirao je Centar za dramski odgoj.

Tokom ratnih dešavanja u Sarajevu, OKC Abrašević iz Mostara pripremio je pozorišnu predstavu Kad bi ovo bila predstava o granatiranju i ubistvima, koja upravo govori o granatiranju Sarajeva i životu u gradu tokom opsade.

Organizacija TERCA, kancelarija u Sarajevu, CCI, kancelarija u Mostaru, te Inicijativa mladih za ljudska prava organizirale su u septembru i oktobru 2008. godine prikazivanje pozorišnog komada Istina u prevodu, koji govori o aktivnostima južnoafričke

Komisije za istinu i pomirenje. U sklopu ove pozorišne predstave organizirane su i interaktivne radionice.⁴⁴³

Kroz aktivnost promocije Boalovog teatra potlačenih, TERCA je na području istočne Bosne i Hercegovine radila interaktivne predstave sa temom suočavanja sa prošlošću. Cilj ovog teatra je uključivanje publike u predstavu, tj. u diskusiju, kako bi se došlo do mogućeg rješenja problema. Organizacija nastavlja sa realizacijom ove aktivnosti na području čitave Hercegovine

Nakon objavlјivanja knjige Ženska strana rata, Žene u crnom, organizacija iz Beograda, u saradnji sa Dah teatrom, također iz Beograda, organizirala je istoimenu predstavu. Knjiga i predstava zasnovane su na stavovima žena, tačnije njihovim pogledima na rat. Sagovornice su uglavnom bile žene iz BiH, inače civilne žrtve rata.

5. Izdavačka djelatnost NVO-a

NVO-i putem svojih publikacija omogućavaju javnosti da sazna istinu o događajima iz prošlosti. Ove organizacije u njima štampaju izvještaje o rezultatima svog rada, intervjuje sa žrtvama, u kojima se detaljno opisuje na koji način su kršena njihova prava, kao i njihovo mišljenje o ratnim dešavanjima. Također, one organizacije koje putem metode usmene historije bilježe primjere ljudskosti također objavljaju svoje nalaze i izjave žrtava u okviru ovih publikacija. NVO-i koji u najtješnjoj vezi sarađuju sa pravosudnim organima objavljaju izvještaje sa ovih suđenja, analiziraju tok suđenja, optužnice i presude, te objavjuju transkripte suđenja itd. Na kraju, vrlo je značajno pomenuti i feminističke publikacije koje pokrivaju oblast kršenja ljudskih prava žena, tj. publikuju stavove žena, kako one vide rat. Ovi dokumenti naročito su značajni zbog posebnog položaja žena kao žrtava u kontekstu oružanog sukoba, a što je već pomenuto u prethodnom dijelu teksta.

Primjeri

FHP izdaje publikacije u kojima su sadržane optužnice i presude Haškog tribunalnog, izjave o prihvatanju krivice, te transkripti sa suđenja. Na primjer, FHP je objavio presude u slučajevima Tadić i Krstić, te izjave o prihvatanju krivice u slučajevima Erdemović, Deronjić, Plavšić itd. FHP je izdao kolekciju transkripta suđenja Slobodanu Miloševiću (45 knjiga), gdje se tomovi od 31 do 45 odnose na izvođenje dokaza tužilaštva po optužnicima za BiH.⁴⁴⁴ Također, ova orga-

⁴⁴³ Ove organizacije organizirale su prikazivanje predstave i u Hrvatskoj, Srbiji i na Kosovu.

⁴⁴⁴ Neki transkripti koji su odštampani u tomovima od 31 do 45 odnose se i na izvođenje dokaza tužilaštva po optužnicima za Hrvatsku.

nizacija objavila je transkript sa svoje konferencije Presuda Međunarodnog suda pravde o genocidu, povodom tužbe BiH protiv Srbije, a koja je održana u junu 2007. godine. Na kraju, u sklopu aktivnosti zastupanja žrtava u slučajevima ratnih zločina pred Vićećem za ratne zločine Okružnog suda u Beogradu, FHP je objavio knjigu Škorpioni. U ovoj knjizi mogu se naći transkripti sa suđenja protiv pripadnika ove jedinice, kao i izvještaji i analize povodom suđenja.

Udruženja žrtava iz BiH izdaju publikacije o stradanju svojih članova. U ovim publikacijama uglavnom su štampane izjave žrtava. Vrlo je aktivan u ovom pogledu Savez logoraša BiH, koji je, između ostalih, izdao publikaciju „Molila sam da me ubiju”, a koja se odnosi na seksualno zlostavljanje žena tokom oružanog sukoba u BiH. Također, postoji primjer da su pojedinci, logoraši, objavljivali knjige, svoja viđenja stradanja u logorima. Takav je slučaj sa publikacijom Živim da svjedočim, koju je napisao Strahinja Živak, logoraš u logoru u kasarni Viktor Buban u Sarajevu.

Organizacija GARIWO u sklopu svojih aktivnosti na prikupljanju usmenih historija, primjera ljudskosti, odštampana je publikaciju „Dobri ljudi u vremenu zla”. Također, primjere ljudskosti štampao je i aktivista za ljudska prava Jezdimir Milošević u knjigama Svjetlo na kraju tunela i Pismo bez adrese.

Žene u crnom iz Beograda objavile su knjigu „Ženska strana rata”, koja je nastala uglavnom na osnovu intervjuiranja žena, civilnih žrtava rata iz BiH i regionala. U knjizi su, također, štampane i neke od njihovih izjave, kako one vide oružani sukob u BiH i kako opisuju svoje stradanje.

U sklopu regionalnog programa postdiplomskih studija o ljudskim pravima i demokratiji Univerziteta u Sarajevu, u periodu od 2002. - 2007. godine organiziran je kurs „Ratni zločini, genocid i sjećanje” (War Crimes, Genocide and Memories). Kroz kurs je objavljeno sedam elektronskih izdanja polaznika ovog kursa, koji su svoje magistarske radove pisali iz ove oblasti. Naročito su značajne sljedeće tri publikacije, koje su, također, rezultat ovog kursa, „Darkness at Noon”, „Razgovori sa Ričardom Goldstonom” i „Razgovori sa Luiz Moreno Okampo”.

IV REPARACIJE

NVO-i u oblasti reparacija prvenstveno provode aktivnosti rehabilitacije. U najvećoj mjeri fokus su im bile žene žrtve rata i veterani. Sa druge strane, ove organizacije također su bile aktivne u pravcu ohrađivanja raseljenih na povratak i organiziranju aktivnosti s ciljem održivosti povratka (restitucija). Jedan manji broj NVO-a pruža besplatnu pravnu pomoć,

i to prvenstveno civilnim žrtvama rata. Besplatna pravna pomoć uglavnom se svodi na pomoć u pisanju podnesaka, žalbi, tužbi te radi olakšavanja dobijanja određene dokumentacije iz institucija. Međutim, NVO-i iz BiH vrlo limitirano provode aktivnosti zastupanja pred sudovima, a naročito aktivnosti zastupanja zbog nanošenja materijalne, tj. nematerijalne štete tokom oružanog sukoba u BiH. Ipak, ovakvi postupci provode se i u Srbiji, Hrvatskoj i Crnoj Gori zato što su prava građana BiH kršena na teritorijama ovih država.⁴⁴⁵ Svakako, najbrojniji slučajevi ove vrste vode se u BiH, i to su čuveni slučajevi koje su pokrenuli Savez logoraša BiH protiv države BiH, Federacije BiH i RS (preko 16.000 slučajeva) i Savez logoraša RS protiv Federacije BiH (536 slučajeva), zbog počinjenja nematerijalne štete protiv žrtava torture, bivših logoraša.⁴⁴⁶ Neke organizacije zastupaju žrtve kršenja ljudskih prava iz BiH pred Evropskim sudom za ljudska prava.⁴⁴⁷ Na kraju, u BiH, kao ni u regionu, ne postoje organizacije koje provode aktivnost strateškog parničenja.

1. Rehabilitacija

Dominantna aktivnost NVO-a u oblasti reparacija je pružanje psihološke podrške žrtvama i veteranim koji boluju od ratne traume (PTSP). Te projekte organizacije su počele realizirati od samog početka rata. Zaposleni u ovim organizacijama prošli su veliki broj stručnih obuka, dok su paralelno sa tim NVO-i razvijali svoje specifične programe.

Dominantna aktivnost NVO-a u oblasti reparacija je pružanje psihološke podrške žrtvama i veteranim koji boluju od ratne traume. Te projekte organizacije su počele realizirati od samog početka rata. Svojim aktivnostima NVO-i su naročito izrazili zainteresiranost za problem roda u procesu liječenja ratne traume, kao i generalno za problem žene žrtve rata. Zaposleni u ovim organizacijama prošli su veliki broj stručnih obuka, dok su paralelno sa tim NVO-i razvijali svoje specifične programe. Što se tiče zvaničnih inicijativa, gotovo da ne postoji nijedna institucija u BiH koja se specifično bavi žrtvama ratne traume, osim u slučaju zdravstvenih centara u Tuzli i Zenici, koji razvijaju stručni kadar u pravcu liječenja oboleljih od PTSP. Naročito je nedovoljno znanje, kako to tvrde NVO-i, u primarnom zdravstvu, odnosno u službama koje bi direktno trebalo da se bave ovim

⁴⁴⁵ Više informacija u Poglavlju II, u okviru dijela 3, Reparacije.

⁴⁴⁶ Ista referenca.

⁴⁴⁷ Ista referenca.

problemom, poput centara za mentalno zdravlje ili centara za socijalni rad. Problem se povećava ako se zna da trauma centri, tj. centri za mentalno zdravlje, ne postoje u svim dijelovima BiH.

Međutim, institucije uglavnom ne prepoznaju važnost NVO-a u ovom polju, kao ni njihovo iskustvo i stečeno obrazovanje u pogledu rada sa traumatisiranim osobama, a naročito ih ne prepoznaju kao partnere koji mogu da popune prostor zbog nepostojanja centara za mentalno zdravlje ili zbog nedovoljnog kapaciteta centara za socijalni rad.⁴⁴⁸ Izuzetak u ovom smislu su Tuzlanski kanton i Bosansko-podrinjski kanton, čije institucije najneposrednije sarađuju sa lokalnim NVO-ima. Međutim, potrebno je naglasiti da je naročito složena situacija u regionima gdje čak ne postoje ni NVO-i koji provode ovakvu vrstu programa. Jedan od takvih primjera je opština Bratunac, u kojoj živi oko 40.000 stanovnika, a značajan broj je traumatisiran. U Bratuncu ne postoje trauma centri, ni centar za mentalno zdravlje, dok opštinski Centar za socijalni rad nema kapacitet da pruža psihološku podršku svima kojima je neophodna. Također, u ovom regionu ne postoje ni NVO-i koji bi mogli pružiti adekvatne usluge traumatisiranim osobama, već kada nađu na njih, pozivaju stručnjake organizacija iz drugih opština koje imaju kapacitet za pružanje psihološke podrške.⁴⁴⁹

Širenje znanja o posttraumatiskom stresnom poremećaju i aktivnosti u pravcu liječenja PTSP-a.⁴⁵⁰ PTSP nije dovoljno poznat u bosansko-hercegovačkoj javnosti. Upravo NVO-i imaju zasluge što se u BiH sve više govori o ovoj mentalnoj povredi i provode aktivnosti informiranja i obrazovanja javnosti u tom smislu. Organizacije civilnog društva ruše stereotipnu sliku da od PTSP-a boluju isključivo veterani. Oni ističu da su žrtve seksualnog zlostavljanja i silovanja prvenstveno žene, te žrtve torture, poput zatočenika koncentracionih logora, porodice koje su izgubile najbliže članove, te povratnici koji se suočavaju sa mjestom gdje su njihova prava kršena i sa ljudima koji su im kršili prava, također direktno podložni uticaju ove povrede. Štaviše, NVO-i ističu da je također prisutna i sekundarna traumatizacija, tj. sekundarni PTSP-i kod osoba koje žive sa

⁴⁴⁸ Sa druge strane, različite stručne institucije iz inostranstva prepoznaju važnost NVO-a iz BiH u ovom polju. Konkretno, institucije iz Norveške koje se bave PTSP-om ostvarile su saradnju sa organizacijom Horizonti iz Tuzle, a univerzitet iz Denvera sa Centrom civilnih inicijativa itd.

⁴⁴⁹ Forum žena Bratunac u svakodnevnom radu susreće traumatisirane osobe. Ova organizacija nema kapacitet za pružanje psihološke podrške, već poziva stručnjake iz organizacije Horizonti iz Tuzle.

⁴⁵⁰ Više informacija u Poglavlju II, dio 3, Reparacije.

traumatisiranim članovima porodice, zatim kod raseljenih koji još uvijek žive u kolektivnim centrima, te u naseljima gdje su izgrađeni stanovi za veterane, pošto žive u sredini u kojoj se nalazi veliki broj traumatisiranih osoba.

U smislu širenja informacija o PTSP-u naročito je važno angažiranje organizacija koje su osnovale osobe liječene od PTSP-a i samih pojedinaca oboljelih od PTSP-a. Takav je primjer sa udruženjem veterana liječenih od PTSP-a Stećak iz Tuzle. Predstavnici ove organizacije učestvuju na okruglim stolovima, gdje otvoreno govore o PTSP-u, kao i svojim iskustvima, i šire znanja o simptomima. Također, ova organizacija uspješno prevazilazi entitetske barijere, te je u vezi sa širenjem znanja o PTSP-u počela da uspostavlja saradnju sa veteranskim udruženjima iz RS.

Psihološka podrška veteranima. Nakon završetka rata veliki broj veteranu izasao je sa simptomima PTSP-a. Tokom godina, simptomi su se iz različitih razloga pojačavali (ignoriranje društva i porodice, nezaposlenost, zakonsko nepriznavanje PTSP-a kao povrede itd). Kao što je istaknuto, institucije u BiH nemaju kapacitet da bi na adekvatan način odgovorile na PTSP. Zbog činjenice da su programi pomoći i samopomoći dali rezultate, u BiH su počeli da se otvaraju veteranski centri. Takvi veteranski centri, na primjer, nalaze se u Tuzli i u Goraždu. Centar u Tuzli otvorila je organizacija Stećak, a u Goraždu Svjetlost Drine, potprojekat NVO-a Seka Goražde. Oba centra u svom timu imaju stručnjake koji se neposredno bave PTSP-om. Vrlo je važno naglasiti da su kantonalne i opštinske institucije, uključujući i medicinske institucije u tim regionima, vrlo otvorene prema radu ova dva centra, te im pružaju ne samo ograničenu finansijsku i stručnu pomoći, već potencijalne korisnike direktno upućuju u ove centre. Naročito je razvijen rad Stećaka, u čijem se stručnom timu nalaze stručnjaci Odjeljenja za psihijatriju Kliničkog centra u Tuzli, Centra za mentalno zdravlje, kao i stručnjaci iz opštine Tuzla.

Što se tiče veteranskog centra Svjetlost Drine, Seka Goražde angažirala je mlade stručnjake, psihologe, pedagoge, socijalne radnike i psihoterapeute koji su prešli veliki broj treninga s ciljem borbe protiv PTSP-a i koji aktivno rade u ovom centru. Organizacija Seka Goražde unekoliko ima drugačiji metod rada u poređenju sa Stećkom. Naime, aktivnost pružanja psihološke podrške veteranima putem centra Svjetlost Drine upotpunjuje sa psihološko-edukativnom podrškom ženama i djeci čiji su muževi tj. očevi u centru. Na tim seansama stručnjaci Seke im objašnjavaju sa čime se suočavaju, kako bi ih osnažili i ospozobili da izadu na kraj sa ovom povredom kao porodica. Kao što je već istaknuto, uticaj porodice u pravcu pogoršanja bolesti, kao i u pravcu poboljšanja, je

presudan. U nekim slučajevima, upravo ove psihopedukativne seanse služe kao terapeutsko sredstvo s obzirom na činjenicu da je određeni broj supruga i djece oboljelih podložan razvijanju sekundarnog PTSP-a.⁴⁵¹ Jedna od najznačajnijih tehnika koju ova organizacija provodi je tehnika psihodrame. Suština metode je preuzimanje uloge osobe koja se pokušava razumjeti.

Jedan broj organizacija nije pristupio otvaranju veteranskih centara već provodi klasične programe individualne i grupne terapije. U sastavu takvih organizacija rade multidisciplinarni timovi, koje čine psihijatri, psiholozi, socijalni radnici kao i medicinske sestre. Jedna od takvih organizacija je Corridor iz Sarajeva.

Neke organizacije koje u svom sastavu imaju i civilne žrtve rata i veterane, poput udruženja logoraša, napravile su dogovor sa NVO-ima koji su programski specijalizirani za pružanje psihološke podrške, kako bi, s vremena na vrijeme, njihovim članovima pružale psihološku podršku. Konkretno, Savez logoraša BiH ima taj aranžman sa organizacijom Medica iz Zenice, te sa Centrom za žrtve torture iz Sarajeva. Sa druge strane, Savez logoraša RS psihološku pomoći dobija od stručnjaka Međunarodne organizacije za migracije (IOM), kancelarija u Beogradu.

Uključivanje mentalno oboljelih u aktivnosti.
Prema riječima stručnjaka, ne samo inkluzivan priступ u pravcu liječenja mentalno oboljelih, već i njihovo uključivanje u različite aktivnosti, podstiče liječenje i njihovu resocijalizaciju. Jedna od najvećih pogrešaka je oduzimanje odgovornosti oboljelim, te se, kako stručnjaci tvrde, na taj način u potpunosti onemogućava njihova reintegracija, tj. resocijalizacija, prvo na mikro nivou, u porodicu, a samim tim i na makro nivou, u lokalno društvo, te je na taj način onemogućeno i njihovo zaljećenje ili izljećenje. Na primjer, često porodice imaju takav stav da mentalno oboljelima ne povjeravaju čak ni takve aktivnosti kao što su odlazak u prodavnicu. Iz tog razloga dolazi se čak do faza da mentalno oboljeli jednostavno zaborave da treba da održavaju ličnu higijenu. Da bi se inicirala njihova resocijalizacija, neke opštine uspostavile su neposrednu saradnju sa NVO-ima koji se bave pružanjem psihološke podrške mentalno oboljelima. Takva saradnja konkretno je ostvarena u Tuzli, gdje je opština u saradnji sa NVO-om Fenix inicirala uključivanje mentalno oboljelih u prostorno uređivanje grada (okupaciona terapija i resocijalizacija putem ove vrste terapije).

Neki NVO-i počeli su sa uključivanjem mentalno oboljelih u realizaciju svojih programa putem

osnivanja korisničkih udruženja. Ova udruženja primjenjuju identične metode kao i veteranski centri, s tim što su korisnici usluga civilne žrtve rata oboljeli od PTSP-a, kao i osobe koje imaju različite mentalne bolesti (kao što je depresija i slično).⁴⁵² Najaktivnije korisničko udruženje u BiH je Fenix iz Tuzle.⁴⁵³ Ovo udruženje primjenjuje metode pomoći i samopomoći prvenstveno putem art terapije i okupacione terapije. Naročito je razvijena sekcija art terapije, koju vodi jedan od korisnika. Što se tiče okupacione terapije, Fenix je otvorio stolarsku radionicu, koju također vodi jedan od korisnika udruženja. Ova radionica osnovana je po ugledu na kooperativu u Italiji, tj. hobije u Holandiji. Kao što je istaknuto u prethodnom dijelu teksta, upravo se putem ovih organizacija podstiče rehabilitacija i resocijalizacija invalida (RVI, civilnih žrtava rata, neratnih invalida), tj. mentalno oboljelih, u društvo.⁴⁵⁴ Fenix se aktivno zalaže da se na državnom nivou i u Federaciji BiH usvoji zakon koji bi pravno regulirao status kooperativa, u pravcu rehabilitacije i resocijalizacije mentalno oboljelih, tj. invalida, kao što je to učinjeno u RS putem donošenja Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji, ospozljavanju i zapošljavanju invalida.⁴⁵⁵

Problem žena oboljelih od PTSP-a. Iz rata je izšao veliki broj traumatiziranih žena. Pružanjem psihološke podrške, NVO-i nastoje da ženama žrtvama rata vrate oduzeto dostojanstvo. Generalno, cilj svih ovih aktivnosti je da se istaknu pozitivni interni resursi svake traumatizirane osobe kako bi one postale svjesne da postoji nada i da njihov život nije bezvrijedan. U oblasti provođenja programa psihološke podrške građanima BiH, upravo najveći broj organizacija realizira projekte u pravcu psihološkog osnaživanja žena. Organizacije civilnog društva uglavnom koncentriraju svoj rad u kolektivnim centrima i povratničkim sredinama, jer su to mesta gdje se nalazi veliki broj traumatiziranih osoba i gdje je moguće organizirati i individualne i grupne terapije, kao i programe pomoći i samopomoći. NVO-i naročito insistiraju na radu u kolektivnim centrima zato što su to sredine gdje postoje uslovi za razvoj sekundarnog PTSP-a, upravo zbog velikog broja traumatiziranih.

⁴⁵² Misli se na mentalno oboljele kod kojih bolest nije u akutnoj fazi, kada je potrebna hospitalizacija.

⁴⁵³ Zbog njegovih aktivnosti, kantonalne i opštinske institucije vlasti prepoznale su važnost Fenixa. Predstavnici ove organizacije su čak dobili prostor u Kantonalnom parlamentu da predstave svoj program i na koji način je potrebno pristupiti oboljelim, bilo od mentalnih bolesti, bilo od mentalnih povreda, kao što je PTSP.

⁴⁵⁴ Misli se na mentalno oboljele kod kojih bolest nije u akutnoj fazi, kada je potrebna hospitalizacija.

⁴⁵⁵ Više informacija u poglavljiju 2, dio Reparacije.

⁴⁵¹ isto

Organizacije koje se bave ovim aktivnostima smještene su uglavnom u Federaciji BiH, i to u Tuzli, kao što su Viva žene, Horizonti, Snaga žene, ili Prijateljice, u Goraždu, gdje funkcioniра NVO Seka Goražde, te u Sarajevu, kao što su Žena žrtva rata ili Corridor, u Zenici, gdje aktivnosti provodi Medica Zenica, dok je mnogo manje ovakvih organizacija u RS. Jedan od rijetkih NVO-a koji na teritoriji RS pruža psihološku podršku traumatiziranim osobama je Oaza iz Trebinja. Ove organizacije prilaze su problemu traume prvenstveno sa terapeutskog stanovišta.

Međutim, sa druge strane, postoje organizacije koje traumi prilaze tako što primjenjuju fizičalne metode, inicirajući vježbe relaksacije i joge, te insistirajući na zdravoj ishrani i slično. Takvu vrstu aktivnosti provodi IDC u saradnji sa Kućom povjerenja. Sličan pristup provode i neke od pomenutih organizacija, kao što su, na primjer, Horizonti.

Na kraju, vrlo je važno pomenuti organizacije koje, u skladu sa misijom, ne provode aktivnosti pružanja psihološke podrške, ali koje su tokom realizacije svojih programskih aktivnosti nailazile na traumatizirane osobe. Te organizacije provodile su neke metode koje bi se mogle nazivati okupacionom terapijom, a da same toga nisu ni bile svjesne. Te aktivnosti naročito su provodili oni NVO-i koji su bili neposredno uključeni u sam proces povratka i koji su inicirali susrete između žena, domicilnog stanovništva i povratnica, te u sklopu tih aktivnosti organizirali radionice veza ili pletenja, kako bi se osigurala lakša komunikacija između korisnika. Takve organizacije su, na primjer, Most iz Višegrada, Forum žena Bratunac ili sekција žena logorašica Saveza udruženja logoraša Kantona Sarajevo. Ova udruženja, s obzirom da ni danas nemaju kapacitet da ženama sa kojima sarađuju pruže adekvatnu psihološku podršku, blisko sarađuju sa organizacijama koje to rade. Na primjer, Most iz Višegrada blisko sarađuje sa organizacijom Žena žrtva rata, dok Forum žena Bratunac sarađuje sa organizacijom Horizonti iz Tuzle, a sekciјa žena logorašica Saveza udruženja logoraša Kantona Sarajevo sa Centrom za žrtve torture.

Uloga vjerskih institucija i vjere u liječenju ratne traume. I pored generalne neaktivnosti vjerskih institucija u pravcu promocije mehanizama tranzicijske pravde, primjećeno je da neke vjerske zajednice provode programe psihološke podrške civilnim žrtvama rata, RVI i, generalno, veteranima. To upravo i proizilazi iz same uloge vjerskih institucija u pravcu pružanja nade i podrške vjernicima putem oslobođanja od grijeha, što se donekle može porediti sa pomenutim ciljevima liječenja traume. Međutim, pošto je vrlo uobičajeno da se u stresnim situacijama ljudi vraćaju vjeri, ili je u kriznim

situacijama pojedinci tek otkrivaju, kao i zbog generalno velikog broja vjernika, osobe sa PTSP-om često traže odgovor u vjeri.⁴⁵⁶

Katolička crkva u BiH ima vrlo razvijene inicijative s ciljem pružanja psihološke podrške svim korisnicima, bez obzira na vjeroispovijest. Ove aktivnosti provode se prvenstveno kroz mandat organizacije CARITAS, onih koje rade u sklopu bosanskih biskupija, tačnije njegovog Centra za obiteljsku medicinu. Da bi uspješno obavljao ovu aktivnost, ova organizacija je uspostavila dobru saradnju sa centrima za socijalni rad, te se često dešava da službenici centra korisnike upućuju na CARITAS, u slučaju potrebe. Stručnjaci u CARITAS-u provode različite terapeutiske metode, gdje je, zbog karakteristike organizacije, spiritualna tehnika vrlo rasprostranjena, ukoliko je, naravno, korisnici traže. U procesu pružanja ovih usluga organizacija se, također, oslanja na aktivnosti župnika, koji u razgovoru sa ljudima dolazi do informacija kome je potrebna pomoć, te im predlaže odlazak na seanse u Centar za obiteljsku medicinu. Slično aktivnostima koje provodi Seka Goražde, CARITAS veliku pažnju poklanja radu sa porodicama, na koji način da priđu oboljelim, tj. kako da učestvuju u procesu. CARITAS u svom sastavu ima socijalne radnike, psihologe, psihoterapeute, teologe i druge potrebne profile. Naročito su aktivne kancelarije organizacije u Mostaru, Banjoj Luci i Sarajevu.

Pored CARITAS-a, i druge katoličke institucije provode aktivnosti s ciljem pružanja psihološke podrške. To je, između ostalih, i Trauma centar pri franjevačkoj crkvi Kruh svetog Ante, koja se nalazi u Sarajevu. U okviru ovog trauma centra organiziraju se programi individualne i grupne terapije žrtvama ratne traume, civilnim žrtvama rata, RVI i, generalno, veteranima. Pored terapeutskih aktivnosti, stručnjaci Centra organiziraju edukaciju pedagoga, psihologa, socijalnih i prosvjetnih radnika, vjerskih službenika, te predstavnika vlasti o osnovama traume i njenom uticaju na pojedinca, obitelj i društvo. Posebna aktivnost u pravcu edukacije je trening psihoterapeuta o specifičnostima rada sa osobama sa PTSP-om, žrtvama nasilja i torture, ulozi žalovanja u procesu pomirenja itd.

Vrlo je važno naglasiti da organizacije liječenih od PTSP-a, kao što je Stećak, naglašavaju da su spiritualne tehnike od osobite važnosti ukoliko je traumatizirana osoba vjernik. S tim u vezi, Stećak konstantno poziva i muslimanske i pravoslavne vjerske institucije da, po ugledu na katoličke, budu mnogo aktivnije u ovom procesu.

⁴⁵⁶ To je iskustvo psihijatra iz Tuzle, Mevludina Hasanovića, koji je u radu sa velikim brojem veterana upravo primjenjivao spiritualne tehnike.

2. Restitucija

Veliki broj NVO-a je neposredno nakon završetka oružanog sukoba u BiH provodio aktivnosti u pravcu ohrabrvanja izbjeglica i interno raseljenih da se vrate u svoje prijeratne domove, uz organiziranje projekata s ciljem održivosti povratka. Ti programi uglavnom su se zasnivali na integraciji povratnika i domicilnog stanovništva putem razvoja zajednica i osiguravanjem treninga kako bi se omogućilo njihovo zapošljavanje i, generalno, ekonomski razvoj. NVO-i su naročito bili zainteresirani pratiti proces integracije kroz važeći obrazovni sistem u mjestima (entitetima) gdje su se povratnici vraćali i počeli odlažiti u školu ili fakultete.⁴⁵⁷ U najneposrednijoj vezi sa svim ovim inicijativama je aktivnost NVO-a u pravcu pružanja psihološke podrške povratnicima zbog traumatičnih iskustava tokom rata, kao i zbog moguće retraumatizacije nakon povratka. Dakle, svojim aktivnostima, NVO-i su popunjavalni prazan prostor koji je ostao nakon usvajanja zvaničnog pristupa u pravcu realizacije Aneksa VII.⁴⁵⁸

U sklopu svih ovih aktivnosti, kao i generalno aktivnosti s ciljem povratka, veliku ulogu imale su međunarodne organizacije poput Visokog komesarjata UN-a za izbjeglice (UNHCR), UNDP, Danskog savjeta za izbjeglice (DRC), Ujedinjenog komiteta metodista za pomoć (UMCOR), Međunarodnog komiteta spasa (IRC), CARITAS-a, Evropske komisije (EC), Katoličkog servisa za pomoć (CRS) i tako dalje. One su provodile projekte rekonstrukcije, izgradnje infrastrukture, ali i aktivnosti s ciljem održivosti povratka kroz projekte zapošljavanja i samozapošljavanja, inicirajući razvoj proizvodnje, prvenstveno u oblasti poljoprivrede. Konkretno, ove organizacije osiguravale su osnovni alat za pokretanje rada, davale su plastenike, manje poljoprivredne mašine, pokretale stočni fond, iniciale projekte pčelarstva, mljekarstva, osnivale ili jačale postojeće zemljoradničke zadruge itd.⁴⁵⁹

Međutim, ono šta je vrlo važno naglasiti, u BiH trenutno nema mnogo NVO-a koji se bave povratkom, dok međunarodne fondacije generalno nisu zainteresirane da finansiraju ovakve vrste projekata. Također, neke od pomenutih humanitarnih i razvojnih organizacija su ili zatvorile svoje kancelarije, poput UMCOR-a ili IRC-a, ili su prestale dirketno da se bave pitanjem povratka, kao što je slučaj sa CARITAS-om.

⁴⁵⁷ To je naročito važno upravo zbog različite interpretacije istine o oružanom sukobu, okolnostima sukoba, zločinima itd, a u skladu sa kojom su sastavljeni udžbenici u entitetima, davani nazivi škola, utvrđivani simboli škola i drugo.

⁴⁵⁸ Više informacija u Poglavlju 2, dio Reparacije.

⁴⁵⁹ Ista referenca.

Aktivnosti koje se u oblasti povratka održavaju su one koje se baziraju na integraciji povratnika i domicilnog stanovništva kroz aktiviranje i razvoj zajednica. Ovakvi projekti uglavnom se realiziraju uz podršku EC-a.

Na kraju, važno je napomenuti da neke organizacije iz BiH provode aktivnosti kako bi se ponovo inicirala zainteresiranost za povratak, s obzirom da implementacija Aneksa VII nije završena. NVO-i su pristupili ovom problemu putem snimanja dokumentarnih filmova u kojima intervjuiraju povratnike i pitaju ih o njihovom životu nakon povratka. Ovakvi filmovi, u stvari, podsećaju da povratnici nemaju uslova za život, da nemaju mogućnost da se zaposle, da mladi zbog toga nemaju ni želju da se vrate ili, ako se vrate, ne zadržavaju se dugo, da je infrastruktura u povratničkim mjestima uglavnom loša itd. Takve filmove, konkretno, producirala je organizacija Kuća plamena mira iz Tuzle povodom procesa povratka u sjeveroistočnu BiH.

Jedna od najpoznatijih organizacija čija se aktivnost direktno odnosi na realizaciju projekata u pravcu fizičkog i održivog povratka, je Savez udruženja-udruga raseljenih lica i povratnika u BiH (SIRL BIH). Organizacije djeluje kroz osam regionalnih razvojnih centara, a ukupno je 86 drugih organizacija članica u ovoj mreži.

2.1. Povratak

U čitavom procesu iniciranja povratka, ključnu ulogu imale su žene. Tokom perioda kada je počelo intenzivnije da se govori o povratku, koncept NVO-a javnosti u BiH nije bio poznat. Međutim, aktivni građani, prvenstveno žene, inicirali su okupljanja žena iz zajednica raseljenih i zajednice domicilnog stanovništva. Naime, prepostavka je bila da se jaz između ove dvije kategorije stanovništva najlakše može premostiti aktiviranjem žena, jer su ih povezivale isti problemi, kao što je strah za porodicu, gubitak bliskih članova porodice itd. Da bi obezbijedili siguran okvir za razgovor i uopšte pojednostavili dijalog, lokalni aktivisti organizirali su različite vrste aktivnosti koje se tradicionalno smatraju ženskim aktivnostima, kao što su ručni rad, poput veza, pletenja i slično. Nakon toga organizirani su kursevi jezika, ili računara. Za mnoge od tih žena upravo ovakve aktivnosti imale su terapeutsko dejstvo, kao vrsta okupacione terapije, zbog izražene traume. U svakom slučaju, cilj tih okupacionih radionica bio je da žene počnu komunicirati između sebe, kako bi

srušile barijere, tj. kako bi se dao impuls povratku i stvorila osnova za integraciju i buduće pomirenje. Neke organizacije su, kada su uvidjeli da je među ženama koje se okupljaju prisutan visok stepen traume, ubrzo počele sa angažiranjem psihijatara, pedagoškog psihologa, psihoterapeuta i socijalnih radnika, kako bi im što je više moguće izašli u susret.⁴⁶⁰ Upravo su mnogi NVO-i i nastali na ovaj način, okupljanjem aktivnih građana i građanki sa različitim kategorijama stanovništva, u pravcu postizanja određenog cilja. Ovi novoformirani NVO-i su se dalje razvijali i pomagali osnivanje drugih organizacija, koje su dalje inicirale povratak. Međutim, treba istaći da ovakav aktivizam generalno nije bio opšteprihvaćen i nailazio je na otpor, ne samo građana, već i lokalnih vlasti.

Orhideja iz Stoca je inicirala pokretanja poljoprivredne proizvodnje putem plastenika koje je za povratnike osigurao DRC. Organizacija je povezivala žene povratnice i sa njima zajednički pravila planove za gajenje određenih kultura. Žene su od proizvoda pravile zimnicu koju su prodavale. Međutim, glavni rezultat ovih aktivnosti bio je otvaranje poljoprivredne zadruge Hercegovka. Slične aktivnosti provodila je organizacija Forum žena Bratunac, Udruženje priroda Bratunac, Prijateljice iz Tuzle itd. Sa druge strane, neke organizacije, poput CCI-ja, organizirale su treninge pisanja projekata za povratnike, a što je rezultiralo otvaranjem, na primjer, mljekare i tapetarske radnje u Prozoru/Rami. Na kraju, važno je istaći da su se mnoga udruženja koja su se bavila povratkom pod uticajem i uz podršku pomenutih humanitarnih organizacija preregistrirala u zemljoradničke i poljoprivredne zadruge i postigla zavidan ekonomski uspjeh.

U ovom smislu važno je pomenuti organizacije koje su provodile projekte davanja zajmova za pokretanje poljoprivredne proizvodnje ili čak manjih preduzeća. Jedna od takvih organizacija je Izbjeglički servis Drvar. Cilj ovakvih projekata bio je da se nakon ostvarivanja rezultata, sredstva ne vraćaju donatoru, već sekundarnim korisnicima u zajednici, bilo u proizvodima, bilo u novcu, kako bi oni pokretali svoju proizvodnju. U nekim slučajevima, novac je trebalo vratiti zemljoradničkim zadrgama, kako bi one u sljedećem roku pokrenule nove zajmove.

Ovakva okupljanja, pored iniciranja diskusije i stvaranja osnova za integraciju, imala su svoj doprinos u pravcu izgradnji kapaciteta za održivost povratka. Konkretno, ove okupacione radionice pretvarane su u projekte, kao što su bili kursevi šivenja, ručnog rada, keramičkih radova i tako dalje. Tokom tih projekata izrađene rukotvorine prodavane su na tržnicama, u prostorijama NVO-a ili na drugim mjestima, a što je omogućavalo minimalnu egzistenciju povratnika. Konkretno, ovakve vrste aktivnosti organizirale su Most iz Višegrada⁴⁶¹, Forum žena Bratunac⁴⁶², Orhideja iz Stoca⁴⁶³, Prijateljice iz Tuzle⁴⁶⁴, Oaza iz Trebinja⁴⁶⁵ itd. Iz ovih projekata nastajali su projekti kozmetičkih ili frizerskih kurseva, nakon kojih je jedan broj povratnica otvarao salone ljepote. Upravo su ovakvi programi otvorili prostor da se pokreću i druge grupe projekata s ciljem samozapošljavanja ili udruživanja više povratnika i povratnika, prvenstveno u pravcu izgradnji kapaciteta za poljoprivrednu proizvodnju, sa ciljem održivosti povratka.

Aktiviranje zajednica. Stvaranjem opštih uslova za povratak, te prenosom ovlaštenja za implementaciju Aneksa VII na Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice, NVO-i su se generalno prestali neposredno baviti povratkom. Oni su transformirali svoje aktivnosti u pravcu promoviranja integracije kroz aktiviranje zajednica, sa akcentom na razvoju infrastrukture.⁴⁶⁶ NVO-i realiziraju ovakve aktivnosti na lokalnom nivou, fokusirajući se uglavnom na limitiran broj povratničkih naselja, ali dominantno na jednu povratničku i domicilnu zajednicu. Razlog takvog pristupa je što je etnička distanca u ovim selima idale izrazito vidljiva i ima malo komunikacije između povratnika i domicilnog stanovništva. Mnogi NVO-i koji obavljaju ove aktivnosti sumnjuju da bi ove zajednice uopšte i komunicirale da nema treće strane, NVO-a, koji ih dovodi za „zajednički sto“. Ove organizacije provode svoje aktivnosti kroz pomenuti koncept LAG, ali i izvan njega, promovirajući identičan pristup tako što aktiviraju domicilnu i povratničku zajednicu, predstavnike mjesnih zajednica i lokalne

⁴⁶¹ Organizacija Most provodila je aktivnosti s ciljem povratka u Višegradi i okolini.

⁴⁶² Forum žena Bratunac ohrabrivao je povratak u Bratunac i okolinu.

⁴⁶³ Orhideja je povezivala domicilne Hrvatice sa izbjeglim Srpskinjama i Bošnjakinjama u opštini Stolac.

⁴⁶⁴ Prijateljice su podržavale povratak u regionu Tuzle i biračkom regionu.

⁴⁶⁵ Oaza je inicirala aktivnosti povrata u Fazlagića Kuli.

⁴⁶⁶ Rijetke su organizacije, poput Izbjegličkog servisa Drvar i Saveza udruženja izbjeglica i raseljenih lica BiH, pored provođenja ostalih aktivnosti, i dalje direktno angažirane u projektima rekonstrukcije.

⁴⁶⁰ Ponegdje su ovakva okupljanja počeli upravo da vode stručnjaci ovih profila, kao što je to slučaj sa organizacijom Orhideja iz Stoca.

samouprave u pravcu definiranja zajedničkih ciljeva putem javne rasprave. Javna rasprava svodi se na dijalog unutar zajednice o priortetima zajednice (podizanje doma kulture, sportskih objekata, autobuskog stajališta, puta, razvoj elektrifikacije itd). Nakon definiranja prioriteta, NVO-i pišu projekat, kako bi se ti ciljevi postigli. Organizacije koje provode ovakve aktivnosti su, na primjer, Altruist iz Mostara, Pod istim suncem iz Jablanice, Biro za ljudska prava iz Tuzle, Orhideja iz Stoca, Izbjeglički servis Drvar, Udruženje priroda Bratunac i neke druge. Ove organizacije rade u oblasti Mostara, Jablanice, Tuzle, Stoca, Drvara, Bratunca, Srebrenice itd.

Organizacije koje provode aktivnosti aktiviranja zajednica su, na primjer,

- *Altruist iz Mostara,*
- *Pod istim suncem iz Jablanice,*
- *Biro za ljudska prava iz Tuzle,*
- *Orhideja iz Stoca,*
- *Izbjeglički servis Drvar,*
- *Udruženje priroda Bratunac.*

Ove organizacije rade u oblasti Mostara, Jablanice, Tuzle, Stoca, Drvara, Bratunca, Srebrenice itd

Altruist provodi projekat jačanja zajednica u povratničkom selu Bačević. To je selo sa povratnicima Srbima, domicilnim Hrvatima i Hrvatima izbjeglim iz centralne Bosne. Jedna od zajedničkih aktivnosti u ovom selu je podizanje Doma kulture. Organizacija Pod istim suncem iz Jablanice okupljala je domicilne Bošnjake i povratnike Hrvate iz sela Doljani. Realizirani zajednički projekti bili su izgradnja autobuskih stajališta i kontejneri za odvoz smeća. Što se tiče drugih organizacija, Biro za ljudska prava iz Tuzle bio je aktivan u selu Vukosavlje, Udružene žene Banja Luka u selima Kozarac i Petrov Gaj u opštini Prijedor, Izbjeglički servis Drvar provodio je projekte rekonstrukcije i reintegracije u Drvaru, Građevu, Glamoču i okolnim mjestima, Udruženje priroda Bratunac u opštinama Bratunac i Srebrenica itd. Jedino Savez udruženja izbjeglica i raseljenih lica BiH ovakve projekte provodi širom BiH.

U sklopu aktiviranja zajednica, neke organizacije provode mnogo složenije aktivnosti, i to u pravcu kreiranja biznis planova putem kojih bi se podigla čitava ekomska situacija u jednom mikro regionu. Druge organizacije su bile više fokusirane na realizaciju biznis planova. Konkretno, biznis planove su radile organizacije CiPP u mikroregijama regiona Birač (Zvornik, Milići, Vlasenica, Bratunac itd) i Altruist za zajednice iz okoline Mostara. Sa druge strane, Crveni krst/križ Tuzlanskog kantona provodio je aktivnosti u pravcu realizacije biznis planova koje su sačinjavali povratnici na taj način što je povezao povratnike sa tržištem rada.

U vezi sa projektom aktiviranja zajednica, važno je pomenuti projekat koji se bazira na drugim granama privrede, kao što je turizam. Naime, NVO Centar informativno-pravne pomoći (CIPP) iz Zvornika pokrenuo je inicijativu za osnivanje turističke organizacije Zvornika. Sa tim u vezi, organizacija inicira podizanje turističkih kapaciteta naselja Divič, koje se nalazi na Zvorničkom jezeru, mjestu u kojem su tokom rata počinjeni veliki zločini i iz kojeg su njeni stanovnici istjerani, ali su se gotovo u potpunosti vratili. Ideja je da se upravo u Diviču osnuje posebno sportsko društvo za sportove na vodi i podignu turistički kapaciteti mesta, a što bi iniciralo i zapošljavanje, održivost povratka i integraciju povratničkog i domicilnog stanovništva.

Ostale aktivnosti u pravcu stvaranja uslova za održiv povratak. Održiv povratak je višedimenzijski proces. Pored realizacije aktivnosti u pravcu podizanje ekonomskih kapaciteta, NVO-i provode i druge aktivnosti koje su također od presudnog uticaja na povratak, tj. punu implementaciju Aneksa VII Dejtonskog sporazuma.

Na primjer, u mnogim povratničkim naseljima medijska slika nije zadovoljavajuća. Konkretno, u opština Bratunac i Srebrenica jedino je moguće pratiti programe javnih servisa, RTRS i BHT, te javni servis Srbije RTS, dok je nemoguće pratiti javni servis Federacije BiH ili programe kantonalnih televizija. Raseljeni koji bi željeli da se vrati, nemaju nikakve informacije o uslovima povratak, pa se ne odlučuju za takav potez, dok povratnici generalno nemaju informacije o postojećim aktivnostima u regionu. Iz tog razloga neki NVO-i počeli su da emitiraju svoje

programe, prvenstveno putem radio talasa. Jedna od takvih organizacija su Prijateljice iz Srebrenice, koje su pokrenule svoju radio stanicu i koje sa RTV TK imaju sporazum o emitiranju. Razlog zašto je sklopljen sporazum baš sa ovom kantonalm televizijom je činjenica da je veliki broj Bošnjaka iz ovog regiona upravo izbjegao u Tuzlanski kanton. NVO VESTA iz Tuzle također ima svoju radio stanicu i svoje emisije emitira u dvadesetak povratničkih naselja u opštini Tuzla.

Druge organizacije počele su se baviti aktivnošćima sa ciljem aktiviranja mladih u pravcu definiranja njihovih interesa i integracije, ali kroz terapeutske radionice. Takvu vrstu projekata provodili su CiPP iz Zvornika i Corridor iz Sarajeva. Oni su radili sa mladima, povratnicima i domicilnim stanovništvom iz Vlasenice i Zvornika.

Neki NVO-i, kao što je Kuća plamena mira iz Tuzle, pristupali su mladima, povratnicima i domicilnom stanovništvu putem organiziranja edukacije o ljudskim pravima, mirovnom aktivizmu, etničkim i drugim stereotipima i tako dalje, kako bi se premostile granice između njih. Želja ove organizacije je da putem mladih aktiviraju profesore škola i roditelje, sa ciljem edukacije odraslih, jer se vjeruje da mladi najveći uticaj u pravcu izgradnje etničke distance imaju od roditelja i učitelja.

Specifičnu aktivnost provodi NVO Prijateljice Srebrenice. S obzirom na činjenicu da je veliki broj mladih nezaposlen i da je to jedan od ključnih problema održivosti povratka, Prijateljice Srebrenice pokrenule su aktivnost obučavanja mladih u pravcu pisanja radne biografije, te u pravcu prorađivanja ključnih pitanja koja se mogu postaviti tokom intervjua za posao. Također, ova organizacija je sa nekim kompanijama napravila ugovor o saradnji. U skladu sa sporazumom, mladi bi postajali stažista u ovom kompanijama, gdje bi im firme davale neophodnu obuku, dok bi, sa druge strane, Prijateljice osiguravale prevoz, obrok i zdravstveno osiguranje tokom ovog perioda. Organizacija vjeruje da će te kompanije u određenom trenutku izraziti zainteresiranost za zapošljavanjem ovih mladih ljudi, pošto su obučeni za rad.

Monitoring i analiza provođenja kriterija za školske nazive i obilježja Monitoring i analiza provođenja Kriterija za školske nazive i obilježja je bio partnerski projekat četiri organizacije, Fondacije lokalne demokratije Sarajevo, TERCE Mostar, Udruženih žena Banja Luka i VESTE Tuzla, a koji je realiziran u saradnji sa Ministarstvom za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine, Ministarstvom obrazovanja i nauke Federacije BiH, te Ministarstvom prosvjete i kulture Republike Srpske. Nositelj projekta bila je

NVO Fondacija lokalne demokratije. Cilj aktivnosti bila je podrška stvaranju preduslova za održivi povratak i reintegraciju povratnika i domicilnog stanovništva, a kroz monitoring "Kriterija za školske nazive i simbole".⁴⁶⁷ Ovim kriterijima je definirano koji su nazivi škola prihvativi, koji se simboli mogu naći u školskim prostorijama i u krugu škole, koje se manifestacije mogu održavati u školskim objektima i koje manifestacije škole mogu organizirati. Tokom realizacije projekta partnerske organizacije posjetile su oko 2100 škola u RS i Federaciji BiH. Zaključak je da oko 20% škola još uvijek ne zadovoljava ove kriterije i da ima naziva, manifestacija ili simbola koji su u suprotnosti sa Okvirnim zakonom o osnovnom i srednjem obrazovanju u Bosni i Hercegovini, koji je usvojen u aprilu 2004. godine, te da doprinose stvaranju ksenofobije i netolerancije među bosanskohercegovačkim učenicima.

3. Pravna pomoć

Organizacije u BiH koje se bave uslugama pružanja pravne pomoći, svoje aktivnosti prvenstveno zasnivaju na tumačenju zakonskih prijedloga, pisanju podnesaka, žalbi i optužnica, te pomažu građanima u pravcu obavljanja nekih administrativnih poslova, poput vađenja dokumentacije iz opštine, suda itd.⁴⁶⁸ Jedan broj organizacija aktivno je bio uključen u aktivnosti kreiranja zakona o pravnoj pomoći na nivou države, RS i kantona.⁴⁶⁹ Naročito

⁴⁶⁷ 5. marta 2002. godine donesen je "Privremeni sporazum o zadovoljavanju posebnih potreba i prava djece povratnika", koji su potpisali ministri obrazovanja RS i FBiH. U skladu sa ovim Sporazumom, 13. novembra 2002. godine entitetski i kantonalni ministri obrazovanja usvojili su "Plan provedbe Privremenog sporazuma o zadovoljavanju posebnih potreba i prava djece povratnika". U skladu sa ovim Planom i Okvirnim zakonom o osnovnom i srednjem obrazovanju u Bosni i Hercegovini iz aprila 2004. godine, doneseni su "Kriteriji za školske nazive i simbole". "Odbor za koordinaciju Privremenog sporazuma o zadovoljavanju posebnih potreba i prava djece povratnika" uz superviziju OSCE-a, imao je obavezu da vrši monitoring provođenja "Privremenog sporazuma" u bosanskohercegovačkim školama. Međutim, rezultati nisu poznati širokoj javnosti. Kako bi se upotpunila stvarna slika provođenja ovih kriterija u cijeloj Bosni i Hercegovini, NVO Fondacija lokalne demokratije iz Sarajeva, a uz finansijsku podršku Evropske komisije, pokrenuo je implementaciju projekta "Monitoring i analiza provedbe Kriterija za školske nazive i obilježja".

⁴⁶⁸ To su, konkretno, radile i još uvijek rade Altruist i Žene BiH iz Mostara, Biro za ljudska prava i Viva žene iz Tuzle, Forum žena Bratunac, Udružene žene Banja Luka, CiPP iz Zvornika, Most iz Višegrada, Vaša prava u svim svojim regionalnim kancelarijama, Demokratski centar Nove nade Foča itd.

⁴⁶⁹ To su prvenstveno Vaša prava i Referentna grupa Tuzla. Više informacija pronaći u okviru mehanizma reparacije, zvanične inicijative, odjeljak pravne pomoći.

su brojne aktivnosti bile one u pravcu realiziranja administrativnih poslova građana. Ove aktivnosti uglavnom su se odvijale u periodu kada još uvijek nije postojala dovoljna sloboda kretanja i kada su se povratnici ili raseljeni generalno plašili da odlaze u gradske centre i opštine, te su ovlastili NVO-e da u njihovo ime obavljaju njihove poslove.

Organizacije civilnog društva koje pružaju pravnu pomoć, svoju aktivnost prvenstveno zasnivaju na tumačenju zakonskih prijedloga, pisanju podnesaka, žalbi i optužnica, te pomazu građanima u pravcu obavljanja nekih administrativnih poslova, poput vađenja dokumentacije iz opštine, suda itd

Takve organizacije, između ostalih, su

- *Altruist iz Mostara*
- *Žene BiH iz Mostara,*
- *Biro za ljudska prava iz Tuzle*
- *Viva žene iz Tuzle,*
- *Forum žena Bratunac,*
- *Udružene žene Banja Luka,*
- *CiPP iz Zvornika,*
- *Most iz Višegrada,*
- *Vaša prava u svim svojim regionalnim kancelarijama (Banja Luka, Bosanski Petrovac, Prijedor, Tuzla, Srebrenica, Mostar, Trebinje, Goražde i Sarajevo)*
- *Demokratski centar Nove nade Foča*

Mali broj organizacija u BiH bavio se pružanjem pravne pomoći putem zastupanja pred sudovima, dok je princip strateškog parničenja još uvijek nedovoljno razvijen.⁴⁷⁰ Prvenstveni razlog neaktivnosti NVO-a u ovom smjeru je nedostatak finansijskih sredstava. Što se tiče nacionalnih organizacija, zastupanjem se trenutno jedino bave NVO Vaša prava, kao i Inicijativa za razvoj i saradnju - IRS. Centrale ovih organizacija nalaze se u Sarajevu. Međutim, NVO Vaša prava ima svoje kancelarije i u drugim gradovima u BiH, kao na primjer u Banjoj Luci, Bosanskom Petrovcu, Prijedoru, Tuzli, Srebrenici, Mostaru, Trebinju, Goraždu i Sarajevu. NVO CiPP iz Zvornika također se bavi zastupanjem, ali se ovom aktivnošću bavi sporadično,

u zavisnosti od priliva sredstava. Slučajevi koje procesuiraju ovi NVO-i uglavnom se odnose na kršenje imovinskih, socijalnih, ekonomskih i kulturnih prava, te na diskriminaciju u zapošljavanju, obrazovanju i socijalnoj pomoći, kao i na kršenja drugih prava garantiranih Evropskom konvencijom o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda i drugim međunarodnim pravnim instrumentima.

Mali broj organizacija u BiH bavi se pružanjem pravne pomoći putem zastupanja pred sudovima, dok je princip strateškog parničenja još uvijek nedovoljno razvijen.

Te organizacije su, između ostalih

- *Vaša prava (Banja Luka, Bosanski Petrovac, Prijedor, Tuzla, Srebrenica, Mostar, Trebinje, Goražde i Sarajevo)*
- *Inicijativa za razvoj i saradnju - IRS iz Sarajeva*
- *CiPP iz Zvornika (ova organizacija se zastupanjem bavi sporadično, u zavisnosti od raspoloživih sredstava)*

U BiH, nijedna organizacija civilnog društva ne bavi se zastupanjem žrtava u parničnim postupcima zbog naknade materijalne, tj. nematerijalne štete koja je nastala tokom oružanih sukoba. Ovom aktivnošću u BiH bavi se advokat iz Siska Josip Sladić, a putem svojih partnera iz BiH. Što se tiče regionalnih NVO-i (Srbija) i advokatske kancelarije (Hrvatska i Crna Gora) također provode ova-kve aktivnosti i zastupaju državljane BiH, žrtve kršenja ljudskih prava, čija su prava kršile institucije Srbije, Crne Gore i Hrvatske ili su njihova prava kršena na teritorijama ovih država od strane naoružanih grupa ili pojedinaca koji nisu bili pod kontrolom zvaničnih vlasti. U Srbiji NVO Fond za humanitarno pravo provodi projekat reparacija putem zastupanja žrtava kršenja ljudskih prava zbog nastale materijalne, tj. nematerijalne štete tokom oružanog sukoba u bivšoj Jugoslaviji, u Crnoj Gori istim aktivnostima bavi se Advokatska kancelarija Prelević, a u Hrvatskoj advokati Josip Sladić i Ante Nobilo.⁴⁷¹

⁴⁷⁰ Više informacije u poglavlju 2, dio Reparacije.

⁴⁷¹ Više informacija o radu ove organizacije i ovih advokatskih kancelarija u poglavlju II, dio Reparacije.

V INSTITUCIONALNE REFORME

Ovaj mehanizam tranzicijske pravde nije u dovoljnoj mjeri pokriven aktivnošću organizacija civilnog društva. Nije primjetna angažiranost organizacija civilnog društva u pravcu pritiska na institucije kako bi se neophodne reforme provele, usvojili novi zakoni, osnovale nove institucije i tako dalje. Kao što je već istaknuto, u dokumentaciji do kojih su organizacije civilnog društva došle putem inervjuiranja žrtava ili primjenjivanjem metode usmene historije, nalaze se i imena mogućih počinilaca ili onih koji su podržavali kršenja ljudskih prava. Međutim, organizacije gotovo uopšte ne koriste svoju dokumentaciju da bi inicirale ispitivanje podobnosti službenika za obavljanje javnih funkcija, niti su institucije vlasti uopšte zainteresirane da prihvate ovu dokumentaciju kako bi one same inicirale istrage.

Najprisutnije aktivnosti koje organizacije civilnog društva organizuju u okviru ovog mehanizma odnose se na edukaciju zaposlenih u javnim institucijama, poput sudija, tužilaca, policajaca, stručnjaka iz centara za socijalni rad, novinara itd.⁴⁷²

Neki NVO-i stavljali su akcenat na reformu obrazovanja ili su inicirali modele alternativnog obrazovanja. Konkretno, Crveni krst TK imao je inicijative da uvede predmet međunarodno humanitarno pravo na Pravne fakultete u Brčkom, Tuzli i Sarajevu, kao i u srednje škole.

Na kraju, jedan broj organizacija aktivan je u pravcu lobiranja za usvajanje važnih zakona, kao što je slučaj sa organizacijom Vaša prava, s ciljem usvajanja Zakona o pravnoj pomoći. Neke organizacije imale su aktivnosti u pravcu sastavljanja zakonskih prijedloga, kao što je to bio slučaj sa Biroom za ljudska prava iz Tuzle. Međutim, sve ove aktivnosti ne provode se sistematski i zavise od programskog interesa organizacija civilnog društva.

Edukacija i diskusija o mehanizmima tranzicijske pravde. Jedan broj organizacija u BiH sklopio je sporazume sa lokalnim medijima kako bi inicirao diskusiju o tranzicijskoj pravdi. Cilj aktivnosti je educiranje javnosti o ovom metodu, njenom značaju i potrebi. One su vrlo važne iz navedenog razloga da mediji generalno nisu zainteresirani za pitanja tranzicijske pravde, te da ovim pitanjima,

kada o njima izvještavaju, prilaze na senzacionalistički način. Helsinski odbor za ljudska prava RS iz Bijeljine tradicionalno organizuje debate o mehanizmima tranzicijske pravde na bijeljinskoj televiziji BN. Tom prilikom poziva eksperte iz BiH i regiona da diskutiraju o aktualnim problemima suočavanja sa prošlošću, prvenstveno o problemima koji se dešavaju u BiH, Srbiji i Hrvatskoj.

Helsinski odbor za ljudska prava RS iz Bijeljine, kao i Nansen dijalog centar iz Banja Luke na lokalnim televizijama organiziraju programske emisije o gorućim temama u BiH, a koje su u vezi sa tranzicijskom pravdom.

Sličnu aktivnost, samo u Banjoj Luci, organizira je Nansen dijalog centar iz Banje Luke. Ova organizacija sklopila je sporazum sa Alternativnom televizijom na kojoj su emitirane emisije u okviru projekta Buka, gdje su otvarane teme od značaja za proces tranzicijske pravde u BiH.

Helsinski odbor za ljudska prava RS iz Bijeljine organizira trening o tranzicijskoj pravdi za mlade iz BiH.

U sklopu Univerziteta u Sarajevu pokrenut je regionalni program postdiplomskih studija o ljudskim pravima i demokratiji, gdje su problemi tranzicijske pravde najneposrednije uključeni. Na primjer, u periodu od 2002. - 2007. godine u okviru ovih studija organiziran je kurs „Ratni zločini, genocid i sjećanje“ (War Crimes, Genocide and Memories). Autorica i voditeljica kursa bila je dr Janja Bec-Neumann.

Međutim, druge organizacije organiziraju posebne seminare, konferencije, predavanja i ljetne škole o tranzicijskoj pravdi, na kojima su predavači uglavnom međunarodni stručnjaci iz ove oblasti. Tokom ova događaja daje se komparativna analiza procesa tranzicijske pravde u drugim društvenim kontekstima, kao i razvoj mehanizma tranzicijske pravde u regionu, tj. BiH. Takve su bile ljetne škole koje su zajednički organizirale FHP, IDC i Dokumenta. Neke druge organizacije snimaju edukativne dokumentarne filmove, kako bi se diskusija o tranzicijskoj pravdi unaprijedila i omasovila. Konkretno, OSCE je 2007. godine producirao dokumentarni film Pravda treba iskorak,

⁴⁷² Dio ovih aktivnosti pomenuti su u ranijim paragrafima.

koji se bavi procesuiranjem ratnih zločina, tačnije saradnjom okružnih i kantonalnih tužilaštava sa lokalnom zajednicom u procesuiranju ratnih zločina.

Regionalni program za tranzicijsku pravdu. Kao što je istaknuto, postoji jedan broj organizacija u regionu koje vjeruju da je, pored nacionalnog pristupa suočavanju sa prošlošću, neophodan i regionalni pristup zbog činjenice da su sve države koje su nastale nakon raspada bivše Jugoslavije bile uključene u sukob. Sa tim u vezi naročito je neophodno istaći problem procesuiranja slučajeva ratnih zločina i utvrđivanja istine. Konkretno, žrtve su ostale sa jedne strane granice, a počinioци su sa druge, čime je vrlo otežano organiziranje ovakvih suđenja zbog, kao što je istaknuto, ustavnog ili zakonskog onemogućavanja ekstradicije. Također, segmentiran nacionalni pristup onemogućava saznavanje pune istine, a otvara prostor za proizvoljnost i interpretacije. Generalno, ove organizacije vjeruju da se segmentanim pristupom ne može ostvariti puna pravda za žrtve, uspostaviti osjećaj odgovornosti za počinjene zločina, osjećaj solidarnosti sa žrtvama i utvrditi činjenice o počinjenim zločinima. Predvodnici ovakvog pristupa su FHP iz Beograda, IDC iz Sarajeva i Dokumenta iz Zagreba. Ove organizacije su u aprilu 2004. godine potpisale Memorandum o saradnji i od te godine zajednički provodile jedan broj projekata, poput praćenja suđenja za ratne zločine u regionu, edukacije o tranzicijskoj pravdi sa fokusom na mlade, uspostavljanja informacionog sistema, provođenja projekta u pravcu dokumentiranja ratnih zločina i kazivanja istine, ljudskih gubitaka i druge.

Organizacije koje se, između ostalih, najneposrednije i najdirektnije bave pitanjem uspostave povjerenja i mira koji će voditi pomirenju među narodima u BiH, uspostavljajući platformu za kontinuirani dijalog sa svim segmentima bosanskohercegovačkog društva, su Forum građana Tuzle⁴⁷³ i organizacija Žene ženama iz Sarajeva.

1. Rad sa mladima

Interkulturnala saradnja. U okviru ovog procesa, NVO-i se uglavnom fokusiraju na mlade organizirajući različite vidove okupljanja, poput treninga, škola, kampova itd., kako bi se mladi iz različitih etničkih zajednica bolje upoznali i prevazišli etničku distancu i stereotipe. Neke od tih organizacija na ovim okupljanjima otvaraju bolna pitanja iz prošlosti, međutim, suštinski su sve ove aktivnosti prvenstveno okrenute u pravcu izgradnje povjerenja i pomirenja.

Organizacije civilnog društva koje provode aktivnosti s ciljem interkulturnale saradnje, sa fokusom na mlade, između ostalih, su

- Helsinski odbor za ljudska prava RS iz Bijeljine
- Centar za omladinski rad Dobojski Maglaj (CORN),
- Centar za edukaciju mladih Travnik (CEM),
- Proni Brčko,
- Odisej Bratunac,
- IPAK – Mladost gradi budućnost itd.
- Amica Educa iz Tuzle,
- Prijateljice iz Tuzle
- Kuća plamena mira iz Tuzle itd.

VI POMIRENJE

Jedan broj organizacija civilnog društva iz BiH svojim aktivnostima pokušava da inicira proces pomirenja. To su uglavnom projekti edukacije o nenasilnoj komunikaciji, stereotipima, ljudskim pravima, te o mirovnom aktivizmu, kao i projekti koji podrazumijevaju međuetnički i međureligijski dijalog. Korisnici ovakvih projekata su sve kategorije stanovništva, međutim, NVO-i se prvenstveno fokusiraju na rad sa mladima, smatrajući da su oni neopterećeni kontekstom i da mogu kreirati atmosferu pomirenja i drugačiju budućnost.

Organizacija Prijateljice iz Tuzle, zajedno sa organizacijom Ravangrad iz Sombora (Srbija) i Centrom za mir, nenasilje i ljudska prava iz Osijeka (Hrvatska), provodi program Komiteta za ljudska prava iz Kelna Odmor od rata. To je projekat uključivanja mladih iz Srbije, BiH i Hrvatske u zajedničke aktivnosti. Teme tokom ovih susreta nisu ratni zločini, ali cilj čitavog procesa jeste pomirenje i komunikacija između mladih.

⁴⁷³ U sklopu aktivnosti Igmanskih inicijativa i u kapacitetu Foruma građana Tuzle.

Neki NVO-i organiziraju specifične škole sa ciljem proširivanja znanja o međureligijskoj i međuetničkoj toleranciji, kao i znanja o našim komšijama druge vjere i nacije (saznavanje o drugim običajima, vjerskoj praksi itd). Ovakve aktivnosti konkretno provodi Helsinski odbor za ljudska prava RS. Slične aktivnosti provode organizacije mladih u BiH, kao što su Centar za omladinski rad Doboj/Maglaj (CORN), Centar za edukaciju mladih Travnik (CEM), te Proni Brčko, Odi-se Bratunac, IPA - Mladost gradi budućnost⁴⁷⁴ itd.

Jedan broj organizacija fokusirao se na rad sa povratničkom i domicilnom populacijom. Konkretno, Amica Educa organizirala je radionice i treninge o nenasilnoj komunikaciji, sa elementima psihoterapije, dok je Kuća plamena mira iz Tuzle obrađivala ove teme kroz pozorišne predstave u kojima učestuju osnovnoškolci i srednjoškolci, domicilni i povratnici.

Sistematski rad sa mladima u pravcu izgradnji kapaciteta za tranzicijsku pravdu. Regionalna organizacija Inicijativa mladih za ljudska prava je jedina organizacija mladih u regionu koja sistematski provodi projekte tranzicijske pravde. Naime, cilj organizacije je povezivanje mladih iz cijele BiH sa vršnjacima i vršnjakinjama u drugim sredinama i susjednim državama, kako bi se unaprijedila njihova komunikacija i saradnja u pravcu izgradnje povjerenja. Sa tim u vezi, Inicijativa je pokrenula aktivnosti u pravcu obrazovanja mladih o tranzicijskoj pravdi, kako bi oni bili u mogućnosti da sami, nakon toga, šire svoja znanja. Organizacija to radi u sklopu programa Javni zastupnici pravde.

Također, Inicijativa je realizirala projekt podrške kapacitetima omladinskih organizacija u pravcu razvijanja aktivnosti u oblasti tranzicijske pravde. Ovim projektom podržane su aktivnosti pet omladinskih organizacija iz BiH: Odisej Bratunac, TERCA, Omladinski centar Gornji Vakuf/Uskoplje, Lara Bijeljina i Pod istim suncem Jablanica.

aktivnostim pokriveni su različiti segmenti društva, od veterana, preko predstavnika institucija vlasti do studentske i školske populacije, sa prvenstvenim akcentom na mlade. Naročito su rasprostranjene škole ljudskih prava. Takve aktivnosti prvenstveno organiziraju Helsinski odbor za ljudska prava RS, Helsinski odbor za ljudska prava BiH, CiPP, GARIWO⁴⁷⁵, Biro za ljudska prava iz Tuzle, Orhideja i druge organizacije. Što se tiče mirovne edukacije, razvijene programe imali su i još uvijek imaju Quaker Peace and social Witness, TERCA, Helsinski odbor građana iz Banje Luke, Omladinski centar Gornji Vakuf/Uskoplje itd.

Organizacije civilnog društva koje organizuju mirovnu edukaciju i škole ljudskih prava, između ostalih, su

- *Helsinski odbor za ljudska prava RS iz Bijeljine*
- *Helsinski komitet za ljudska prava BiH iz Sarajeva*
- *CiPP iz Zvornika*
- *GARIWO iz Sarajeva*
- *Biro za ljudska prava iz Tuzle*
- *Orhideja iz Stoca*
- *TERCA iz Sarajeva*
- *Helsinski odbor građana iz Banje Luke,*
- *Omladinski centar Gornji Vakuf/Uskoplje*
- *Centar za nenasilnu akciju itd.*

Naročito je značajna desetodnevna Mirovna akademija, koju je organizirala TERCA u ljeto 2008. godine, zajedno sa CNA, Mennonite Central Committee i Nansen dijalog centrom. Akademija je imala tri paralelna kursa: Razumijevanje društvenih i političkih elemenata kolektivnog nasilja i masovnih zločina i njihovih posljedica (sa posebnim osvrtom na slučajeve bivše Jugoslavije i Ruande), Civiliziranje nacionalizma - pacifikacija regije i Šta možemo naučiti iz mirovnih pokreta. **Predavači su bili stručnjaci iz BiH i inostranstva.** Na ovoj mirovnoj edukaciji učestvovalo je 60 učesnika iz regiona.

2. Mirovna edukacija i škole ljudskih prava

Jedan broj organizacija iz BiH provodi aktivnosti mirovne edukacije i edukacije o ljudskim pravima, sa ciljem rušenja stereotipa i izgradnje kulture mira. Tim

⁴⁷⁴ Važno je naglasiti da je organizacija IPA za svoje učesnike organizirala posjetu spomenicima koji su podignuti povodom nacističkih zločina.

⁴⁷⁵ Ova organizacija formirala je mali muzej kako bi se sačuvali i promovirali primjeri pravednika u Bosni i Hercegovini s ciljem pomirenja. Također, Gariwo je uspostavio Nagradu za građansku hrabrost i afirmaciju građanske hrabrosti „Duško Kondor“ za pojedince koji su imali hrabrosti suprotstaviti se zlu, bez obzira na cijenu.

Rad sa veteranima. Regionalna organizacija Centar za nenasilnu akciju, sa svojim centrima u Sarajevu, Zagrebu i Beogradu, je jedina organizacija u regionu koja se sistematski fokusira na aktiviranje veterana u pravcu mirovnog aktivizma, provodeći na taj način pionirsku djelatnost. CNA pokušava da razbije predrasude o veteranima i istakne da nisu svi veterani počiniovi ratnih zločina.⁴⁷⁶ Organizacija smatra da ova kategorija stanovništva ima nezamjenjiv kapacitet u pravcu širenja ideja mira i nenasilne komunikacije, zato što su u jednom periodu svog života bili eksponenti ratnog (nasilnog) razmišljanja i najneposredniji učesnici rata.

Centar generalno organizira programe mirovnog obrazovanja i suočavanja s prošlošću za učesnike ratova na prostoru bivše Jugoslavije, gdje se često mogu naći i mirovni aktivisti, novinari i donosioci odluka. Tokom ovih događaja otvaraju se teme koje se odnose na naslijede prošlosti, na razloge i motivacije zbog kojih su se veterani našli u ratu, te o njihovim pogledima na budućnost i mogućim načinima prevazilaženja ratne prošlosti.

Vrlo je važno naglasiti aktivnost ove organizacije u pravcu produkcije dokumentarnih filmova i izdavanje različitih publikacija u vezi sa mirovnim aktivizmom. **Centar za nenasilnu akciju (CNA) napravio je filmove** Tragovi (2005), Svi bi rado bacili kamen (2006), Ne može da traje vječno (2007) i Ptici ti ne čuješ (2008). Posljednja tri filma predstavljaju simuliranu diskusiju između bivših veteranima koji su pripadali zaraćenim stranama: Svi bi rado bacili kamen odnosi se na dijalog između Srba i Hrvata, Ne može da traje vječno na dijalog između Srba i Bošnjaka, a Ptici ti ne čuješ na dijalog između Bošnjaka i Hrvata. Pored dijaloga između veteranu, u okviru ovih filmova prikazani su i stavovi običnih ljudi o ratu itd. Film Tragovi iznosi četiri lične priče četiri bivša pripadnika različitih oružanih grupa koje su učestvovale u ratu u bivšoj Jugoslaviji (Srbin, Hrvat i Bošnjak, koji su pripadali etničkim vojnim jedinicima u BiH, dok je jedan bio Bošnjak pripadnik Hrvatske vojske). Svaki od četiri veterana dao je svoje poglede na život prije rata, zašto se uopšte odlučio da se priključi vojsci, koji su im danas stavovi o pitanju rata i pogled u budućnost, tačnije, kako da se prevaziđe prošlost.

Kao rezultat tribina Četiri pogleda - Od prošlosti: Otkud ja u ratu?; Ka budućnosti: Kako ka trajnom miru?, na kojima su učestvovali učesnici ratova na prostoru bivše Jugoslavije, CNA je izdao publikacije intervjuja sa učesnicima.

⁴⁷⁶ CNA ne pokušava nikoga amnestirati od odgovornosti, već pokušava pružiti mogućnost veteranima da ispričaju svoju priču i prikazati da i oni mogu da se transformiraju u mirovne aktiviste.

3. Regionalna saradnja NVO-a u pravcu pomirenja

Najznačajnija organizacija u regionu koja provodi ovake aktivnosti je koalicija organizacija Igmanske inicijative. Cilj koalicije je prevazilaženje prošlosti i obnova razumijevanja, sa ciljem uspostave povjerenja među narodima. Sa tim u vezi, Igmanske inicijative insistiraju na formiranju *trouglova saradnje* između gradova u *dejtonskom trouglu*, kao i na iniciranju sastanaka te potpisivanju deklaracija između predsjednika, tj. članova predsjedništva, Hrvatske, Srbije (nekada SR Jugoslavije, tj. državne zajednice Srbija i Crna Gora), Crne Gore i BiH, u sklopu tzv. sesija Igmanskih inicijativa, koje se organiziraju povodom određenih tema od značaja za region.

Cilj uspostave trouglova saradnje je povezivanje gradova iz dejtonskog trouglja kako bi se unaprijedila ekomska i kulturna razmjena, organizirale sportske manifestacije i drugo, kako bi se doprinijelo procesu uspostave povjerenja. Prvi trougao saradnje formiran je između Novog Sada, Tuzle i Osijeka. Početkom 2002. godine gradačelnici sva tri grada sastali su se u Tuzli i potpisali Sporazum o međuetničkoj toleranciji. Drugi trougao saradnje formiran je između Trebinja, Herceg Novog i Dubrovnika. Međutim, ovaj proces ide teško jer još uvijek nisu aktivirani odnosi između Dubrovnika i Trebinja. Naime, opštinske vlasti Dubrovnika traže da opština Trebinje usvoji izjavu kojom se izražava žaljenje zbog razaranja Konavala.⁴⁷⁷

Kao što je istaknuto, članice Igmanskih inicijativa insistiraju na povezivanju predsjednika, tj. članova predsjedništva, Hrvatske, Srbije, Crne Gore i BiH. Ovi susreti počeli su 2002. godine i održavaju se do danas. Tokom njih usvajane su deklaracije predsjednika, tj. članova predsjedništava, o temama o kojima se diskutiralo na sesijama Igmanskih inicijativa.

Igmanske inicijative su, također, u saradnji sa drugim organizacijama, inicirale da se između svih univerziteta u dejtonskom trouglu uspostavi saradnja. U pravcu te aktivnosti, Igmanske inicijative su insistirale da svi univerziteti u BiH, Hrvatskoj, Srbiji i Crnoj Gori automatski prihvate diplome sa univerziteta iz država dejtonskog trouglja.

⁴⁷⁷ Igmanske inicijative su 27. aprila 2007. godine u Neumu organizirale sastanak između tri ministra inostranih poslova (Hrvatska, BiH i Crna Gora), gdje se upravo vodio razgovor i o ovoj temi.

Vjerske zajednice i međureligijski dijalog u procesu pomirenja. Jedan broj institucija koje vode predstavnici različitih konfesija pokrenuo je inicijative u pravcu uspostave prvenstveno međureligijskog povjerenja, provodeći na taj način izvorne postulante svih vjera, a to je širenje ljubavi, razumijevanja i povjerenja među ljudima. Tokom godina na uspostavi pomirenja u BiH naročito je bio aktivan Internacionalni multireligijski interkulturnalni centar, koji je organizirao susrete na kojima je iniciran dijalog između predstavnika različitih konfesija. U vezi sa ovom temom, predstavnik ove institucije fra Marko Oršolić objavio je knjigu Zlodusima nasuprot: religija i nacionalnosocijalizam. Fra Marko u ovoj knjizi kritički progovara o pasivnom odnosu katoličke i drugih kršćanskih crkava prema najvećim zlima 20. stoljeća: nacionalnosocijalizmu i fašizmu, a i u svjetlu dešavanja tokom oružanog sukoba u BiH.

Jedan od načina prevazilaženja distanci unutar BiH počela je da primjenjuje organizacija Oči u oči, koja je pokrenula hor Pontanima. Ovaj hor, koji je

multinacionalan i multikonfesionalan, izvodi duhovnu muziku četiri dominantne vjere u BiH. Na različitim takmičenjima horova širom svijeta osvojili su veliki broj nagrada.

4. Publikacije koje se bave pitanjem pomirenja

CNA je izdao dvije publikacije Ne može meni bit dobro ako je mom susjedu loše 2005. godine i publikaciju 20 poticaja za buđenje i promjenu 2007. godine. Prva knjiga je zbirka intervju s običnim ljudima s prostora bivše Jugoslavije, kako vide pomirenje, prošlost, odgovornost, krivicu, nacionalizam, suživot, budućnost. Druga knjiga su članci mirovnih aktivista i intervjuji sa mirovnim aktivistima sa prostora bivše Jugoslavije, koji govore o svojim iskustvima u mirovnom radu na prostoru bivše Jugoslavije. Teme su nenasilje, aktivizam, mirovno obrazovanje, suočavanje sa prošlošću, rad sa učesnicima rata, pomirenje, uloga civilnog društva u procesu suočavanja sa prošlošću, rod i mirovni rad te demilitarizacija.

Spisak organizacija civilnog društva iz BiH i regionala koje se bave ili su se bavile aktivnostima u oblasti tranzicijske pravde⁴⁷⁸

Bosna i Hercegovina

Banja Luka

CARITAS Banjalučke biskupije

Adresa: Kralja Petra I Karađorđevića 125, Banja Luka
Poštanski broj: 78 000
Bosna i Hercegovina
Tel/fax: +387 (0) 51 312 149
+387 (0) 51 300 890
E-mail: caritas@inecco.net
Web: www.biskupija-banjaluka.org/caritas.htm

CARITAS Banjalučke biskupije, Obiteljsko savjetovalište

Adresa: Kralja Petra I Karađorđevića 123, Banja Luka
Poštanski broj: 78 000
Bosna i Hercegovina
Tel/fax: +387 (0) 51 300 890
+387 (0) 51 312 149
E-mail: obiteljsko@gmail.com

Centri civilnih inicijativa

Adresa: Jajačka 13, Banja Luka
Poštanski broj: 78 000
Bosna i Hercegovina
Tel: +387 (0) 51 212 118
Fax: +387 (0) 51 228 172
E-mail: cci@ccibh.org
Web: www.ccibh.org

Helsinški parlament građana Banja Luka

Adresa: Krfska 84, Banja Luka
Poštanski broj: 78000
Bosna i Hercegovina
Tel: +387 (0) 51 432 750
Fax: +387 (0) 51 432 752
E-mail: hcabl@blic.net
Web: www.hcabl.org

Inicijativa za razvoj i saradnju u BiH - IRS

Adresa: Dositeja Obradovića 6, Banja Luka
Poštanski broj: 78 000
Tel: +387 (0) 51 320 471
Fax: +387 (0) 51 309 543
Web: www.irsbih.org

Nansen dijalog centar Banja Luka

Web: www.ndcbanjaluka.org

⁴⁷⁸ Na ovom spisu nalaze se one organizacije čije je predstavnik autor intervjuisao, ili je tokom istraživanja otkrio da se bave ili su se bavile aktivnostima u oblasti tranzicijske pravde.

Plava sfera (Projekat: Srebrenica to može sa vama)

Adresa: Srđe Zlopogleđe 55, Poslovni prostor 150, Banja Luka
Poštanski broj: 78 000
Bosna i Hercegovina
Tel/fax: +387 (0) 51 430 820
+387 (0) 51 347 230
E-mail: info@plavasfera.org
Web: www.plavasfera.org
www.plavasfera.org/srebrenica.html

Savez logoraša Republike Srpske

Adresa: Nikole Pašića 51, Banja Luka
Poštanski broj: 78 000
Bosna i Hercegovina
Tel/fax: +387 (0) 51 317 178
Web: www.savezlogorasa.rs.sr

Udružene žene Banja Luka

Adresa: Kalemegdanska 18, Banja Luka
Poštanski broj: 78 000
Bosna i Hercegovina
Tel: +387 (0) 51 462 146
Tel/fax: +387 (0) 51 463 143
E-mail: office@unitedwomenbl.org
Web: www.unitedwomenbl.org

Vaša prava Bosne i Hercegovine,

regija „Zapad“ (centrala)
Adresa: Meše Selimovića 17, Banja Luka
Poštanski broj: 78 000
Bosna i Hercegovina
Tel/fax: +387 (0) 51 232 920
+387 (0) 51 232 921
E-mail: slobodanp@vasaprava.org
Web: www.vasaprava.org

Bihać

Žene sa Une

Adresa: Krupska 26, Bihać
Poštanski broj: 77 000
Bosna i Hercegovina
Tel/fax: +387 (0) 37 220 855
E-mail: zena-una@bih.net.ba
una-zena@bih.net.ba
Web: www.zenesaune.ba

Bijeljina

Helsinški odbor za ljudska prava Republike Srpske

Adresa: Račanska 31, Bijeljina
Poštanski broj: 76 300
Bosna i Hercegovina
Tel: +387 (0) 55 210 851
Fax: +387 (0) 55 201 821
E-mail: helcomm@teol.net
Web: www.helsinkiirs.org

Udruženje građana Povratak i održivi opstanak

Adresa: Kozaračka 5, Bijeljina

Poštanski broj: 76 300

Bosna i Hercegovina

Tel/fax: +387 (0) 55 207 988

+387 (0) 55 206 800

E-mail: abcbijeljina@yahoo.com

Bosanski Petrovac

Vaša prava Bosne i Hercegovine, regija „Zapad“

Adresa: Bosanska 110, Bosanski Petrovac

Poštanski broj: 77 250

Bosna i Hercegovina

Tel/fax: +387 (0) 37 881 248

Web: www.vasaprava.org

Bratunac

Forum žena Bratunac

Adresa: Ulica Kosovska bb, Bratunac

Poštanski broj: 75 420

Bosna i Hercegovina

Tel: +387 (0) 56 411 168

Tel/fax: +387 (0) 56 411 143

E-mail: info@forumzena.com

Web: www.forumzena.com

Omladinska organizacija Odisej Bratunac

Adresa: Nemanjina bb, Bratunac

Poštanski broj: 75 420

Bosna i Hercegovina

Tel/fax: +387 (0) 56 410 969

E-mail: ooodisej@yahoo.com

Web: www.ooodisej.org.ba

Udruženje žena Priroda Bratunac

Adresa: Svetog Save bb., Bratunac

Poštanski broj: 75 420

Bosna i Hercegovina

Tel/fax: +387 (0) 56 410 662

E-mail: priroda@teol.net

Web: www.uzpriroda.org

Brčko

PRONI, centar za omladinski razvoj

Adresa: Bosne Srebrenе 16, Brčko

Poštanski broj: 76 100

Bosna i Hercegovina

Tel: +387 (0) 49 233 940

Fax: + 387 (0) 49 217 695

E-mail: pronibrc@teol.net

Web: www.pronibrcko.ba

Doboj

Centar za omladinski rad i neformalno obrazovanje CORNO

Adresa: Vidovdanska 3, Doboј

Poštanski broj: 74 000

Bosna i Hercegovina

Tel/fax: +387 (0) 53 241 600

E-mail: fs.doboj@teol.net

Web: www.corno.com.ba

Drvar

Izbjeglički servis za povratak

Adresa: Bihaćki put bb, Drvar

Poštanski broj: 80 260

Bosna i Hercegovina

Tel/fax: +387 (0) 34 819 678

+387 (0) 34 820 671

E-mail: boris.d@inecco.net

Web: www.rssdrvar.org

Foča

Demokratski centar Nove nade Foča

Adresa: Njegoševa, Hotel Zelengora, Foča

Poštanski broj: 73 300

Bosna i Hercegovina

Tel/fax: +387 (0) 58 210 012

E-mail: d.c.novenade@blic.net

Glamoč

Planinarsko društvo „Busija“ Glamoč

Adresa: Krajiških brigada bb, Glamoč

Poštanski broj: 80 230

Bosna i Hercegovina

Tel/fax: +387 (0) 34 272 891

E-mail: sinisa.solak@tel.net.ba

Goražde

Istraživačko dokumentacioni centar

Adresa: 43. Drinske brigade 34, Goražde

Poštanski broj: 73 000

Bosna i Hercegovina

Tel/fax: +387 (0) 38 222 365

Web: www.idc.org.ba

Kuća Seka Goražde, Centar za obrazovanje, terapiju i rekreaciju žena i djece

Adresa: Ibrahima Popovića 49, Goražde

Poštanski broj: 73 000

Bosna i Hercegovina

Tel/fax: +387 (0) 38 222 099

E-mail: sekago@bih.net.ba

Web: www.seka-hh.de

Svjetlost Drine, Udruženje za pomoć ratom traumatisiranim borcima na području BPK-a

Adresa: Šukrije Kukavice 16, Goražde
Poštanski broj: 73 000
Bosna i Hercegovina
Tel/fax: +387 (0) 38 220 738
E-mail: svjetlostdrine@hotmail.com

Vaša prava Bosne i Hercegovine, regija „Centar“

Adresa: Seada Sofovića Sobe 10, Goražde
Poštanski broj: 73 000
Bosna i Hercegovina
Tel/fax: +387 (0) 38 220 544
E-mail: gorazde@vasaprava.org
Web: www.vasaprava.org

Gornji Vakuf/Uskoplje

Omladinski centar Gornji Vakuf/Uskoplje

Adresa: Mehmed - bega Stočanina bb,
Gornji Vakuf/Uskoplje
Poštanski broj: 70240
Bosna i Hercegovina
Tel/fax: +387 (0) 30 260520
E-mail: omladinski.centar@bih.net.ba

Jablanica

Omladinski klub Pod istim suncem

Adresa: Trg oslobođenja SP 35, Jablanica
Poštanski broj: 88 420
Bosna i Hercegovina
Tel/fax: +387 (0) 36 753 475
E-mail: okpis@bih.net.ba
Web: www.okpis.org

Livno

Centar za građansku suradnju

Adresa: Gabrijela Jurkića 8a, Livnoputovi, Livno
Poštanski broj: 80 101
Bosna i Hercegovina
Tel/fax: +387 (0) 34 202 770
E-mail: cgs-livno@tel.net.ba
cgs-li@tel.net.ba
Web: www.cgs.livno.org

Maglaj

Centar za omladinski rad i neformalno obrazovanje CORNO

Adresa: 7 ulica bb Maglaj
Poštanski broj: 74 250
Bosna i Hercegovina
Tel: +387 (0) 32 609 341
Tel/fax: +387 (0) 32 609 340
E-mail: ug.corno@corno.com.ba
Web: www.corno.com.ba

Mostar

Altruist

Adresa: Alekse Santica 48, Mostar
Poštanski broj: 88 000
Tel/fax: +387 (0) 36 580 227
E-mail: altruist_mostar@yahoo.com

CARITAS Biskupija Mostar-Duvno i Trebinje-Mrkan

Upravni i socijalni centar
Adresa: Zagrebačka 5A, Mostar
Poštanski broj: 88000
Bosna i Hercegovina
Tel: +387 (0) 36 328 916
+387 (0) 36 328 917
Fax: +387 (0) 36 328 918
Mob: +387 (0) 63 312 678
E-mail: caritas-mostar@tel.net.ba
Web: www.caritas-mostar.ba

CARITAS Biskupija Mostar-Duvno i Trebinje-Mrkan

Obiteljsko savjetovalište
Adresa: Zagrebačka 5A, Mostar
Poštanski broj: 88 000
Bosna i Hercegovina
Tel: +387 (0) 36 328 917
E-mail: savjet.caritas@gmail.com
Web: www.caritas-mostar.ba

Centri civilnih inicijativa

Adresa: Kalajdžićeva 4, Mostar
Poštanski broj: 88 000
Bosna i Hercegovina
Tel: +387 (0) 36 580 553
+387 (0) 36 580 554
+387 (0) 36 581 100
Fax: +387 (0) 36 556 511
E-mail: cci@ccibh.org
Web: www.ccibh.org

Hrvatska udruga logoraša

domovinskog rata u BiH
Adresa: Dubrovačka 4, „Mostarka“
Poštanski broj: 88 000
Bosna i Hercegovina
Tel/fax: +387 (0) 36 318 641

Inicijativa za razvoj i saradnju u BiH - IRS

Adresa: Alekse Šantića 22, Mostar
Poštanski broj: 88 000
Bosna i Hercegovina
Tel: +387 (0) 36 556 411
Web: www.irsbih.org

Nansen dijalog centar Mostar

Adresa: Alekse Šantića/Tvrtka Miloša 19, Mostar
Poštanski broj: 88 000
Bosna i Hercegovina
Tel: +387 (0) 36 327 459
Fax: +387 (0) 36 327 458
E-mail: office@ndcmostar.org
Web: www.ndcmostasr.org

OKC Abrašević

Adresa: Alekse Šantića 25, Mostar
Poštanski broj: 88 000
Bosna i Hercegovina
Tel/fax: +387 (0) 36 561 107
E-mail: info@okcabrasevic.org
Web: www.okcabrasevic.org

TERCA

Adresa: Trg Ivana Krndelja 1, Mostar
Poštanski broj: 88 300
Bosna i Hercegovina
Tel/fax: +387 (0) 36 551 525
E-mail: info@terca.ba
Web: www.kucaprijatelja.org

Udruženje Žena BiH

Adresa: Trg Ivana Krndelja 3, Mostar
Poštanski broj: 88104
Bosna i Hercegovina
Tel/Fax: +387 (0) 36 550 339
E-mail: zenabih@cob.net.ba
Web: www.zenabih.ba

**Vaša prava Bosne i Hercegovine,
region „Jug“ (centrala)**

Adresa: Hasana Zahirovića Lace bb, Mostar
Poštanski broj: 88 104
Bosna i Hercegovina
Tel/fax: +387 (0) 36 558 580
+387 (0) 36 558 581
E-mail: ahmets@vasaprava.org
Web: www.vasaprava.org

Počitelj**Udruženje građana Počitelj**

Web: www.pocitelj.org

Prijedor**Udruženje Prijedorčanki Izvor**

Adresa: Zanatska bb, Prijedor
Poštanski broj: 79 000
Tel: +387 (0) 52 242 590
Tel/fax: +387 (0) 52 215 635
E-mail: izvorpd@spinter.net

Vaša prava Bosne i Hercegovine, regija „Zapad“

Adresa: Save Kovačevića 12, Prijedor
Poštanski broj: 79 000
Tel/fax: +387 (0) 52 241 290
Web: www.vasaprava.org

Rudo**Udruženje mladih Luna**

Adresa: Trg oslobođilaca 1, Rudo
Poštanski broj: 73 260
Tel/fax: +387 (0) 58 712 262,
+387 (0) 58 700 220
E-mail: lunabih@teol.net

Sarajevo**ALTER MEDIA, Udruženje lokalnih radio stanica**

Adresa: Kralja Tvrta 5/5, Sarajevo
Poštanski broj: 71 000
Tel/fax: +387 (0) 33 550 745
E-mail: borka@seeradionetwork.ba

Asocijacija za demokratsku inicijativu Sarajevo

Adresa: Behdžeta Mutevelića 35/III, Sarajevo
Poštanski broj: 71 000
Bosna i Hercegovina
Tel: +387 (0) 33 719 535
Fax: +387 (0) 33 719 536
E-mail: secretariat@balkan-rights.net
Web: www.adi.org.ba
www.balkan-rights.net

BIRN

Adresa: Koševo 14/1, Sarajevo
Poštanski broj: 71 000
Bosna i Hercegovina
Tel/fax: +387 (0) 33 215 289
E-mail: office@birn.eu.com
Web: www.birn.eu.com
www.bim.ba

Budi moj prijatelj

Adresa: Patriotske lige 38, Sarajevo
Poštanski broj: 71 000
Bosna i Hercegovina
Tel/fax: +387 (0) 33 668 660
E-mail: bpupic@bih.net.ba
Web: www.budimoprijatelj.com

CARITAS Vrhbosanske nadbiskupije Sarajevo

Adresa: Nikole Šopa 50a, Sarajevo
Poštanski broj: 71 210
Tel: +387 (0) 33 471 370
Fax: +387 (0) 33 471 393
E-mail: office@caritas-sarajevo.ba
Web: www.caritas-sarajevo.ba

**CARITAS Vrhbosanske nadbiskupije Sarajevo,
regionalni centar Sarajevo**

Adresa: Nikole Šopa 50a, Sarajevo
Poštanski broj: 71 210
Bosna i Hercegovina
Tel: +387 (0) 33 471 371
Fax: +387 (0) 33 471 386
E-mail: stup@caritas-sarajevo.ba
Web: www.caritas-sarajevo.ba

Centar za istraživačko novinarstvo

Adresa: Ferhadija 27, Sarajevo
Poštanski broj: 71 000
Bosna i Hercegovina
Tel: +387 (0) 33 560 040
Fax: +387 (0) 33 560 045
E-mail: info@cin.ba
Web: www.cin.ba

Centar za kulturu dijaloga

Adresa: Augusta Brauna 6, Sarajevo
Poštanski broj: 71 000
Bosna i Hercegovina
Tel: +387 (0) 33 208 370
Tel/fax: +387 (0) 33 203 668
E-mail: info@ckd.edu.ba
Web: www.ckd.edu.ba

Centar za nenasilnu akciju

Adresa: Envera Šehovića 17, Sarajevo
Poštanski broj: 71 000
Bosna i Hercegovina
Tel: +387 (0) 33 716-695
Fax: +387 (0) 33 618-748
E-mail: cna.sarajevo@nenasilje.org
Web: www.nenasilje.org

Centri civilnih inicijativa

Adresa: Zmaja od Bosne 40, Sarajevo
Poštanski broj: 71 000
Bosna i Hercegovina
Tel: +387 (0) 33 715 986
Fax: +387 (0) 33 715 985
E-mail: cci@ccibh.org
Web: www.ccibh.org

**Corridor, Udruženje za psihosocijalnu
i humanitarnu pomoć**

Adresa: Jezero 9, Sarajevo
Poštanski broj: 71 000
Bosna i Hercegovina
Tel/fax: +387 (0) 33 218 713
E-mail: corridor@bih.net.ba
Web: www.corridor-sarajevo.org

Fondacija lokalne demokratije

Adresa: Radićeva 11, Sarajevo
Poštanski broj: 71 000
Bosna i Hercegovina
Tel/Fax: +387 (0) 33 237 240
+387 (0) 33 236 899
+387 (0) 33 668 459
E-mail: anketa@bih.net.ba
Web: www.fld.ba

GARIWO

Adresa: Ivana Gorana Kovačića 1, Sarajevo
Poštanski broj: 71 000
Bosna i Hercegovina
Tel: +387 (0) 33 259 455
Fax: +387 (0) 33 259 456
Web: www.gariwo.org

Inicijativa mladih za ljudska prava

Adresa: Mula Mustafe Bašeskije 8/4, Sarajevo
Poštanski broj: 71 000
Bosna i Hercegovina
Tel/fax: +387 (0) 33 219 047
E-mail: bhoffice@yihr.org
Web: www.yihr.org

Inicijativa za razvoj i saradnju u BiH - IRS

Adresa: Koševo 28, Sarajevo
Poštanski broj: 71 000
Tel: +387 (0) 33 225 538
Web: www.irsbih.org

Istraživačko dokumentacioni centar Sarajevo

Adresa: Kupreška 17, Sarajevo
Poštanski broj: 71 000
Bosna i Hercegovina
Tel: +387 (0) 33 725 350
+387 (0) 33 725 351
+387 (0) 33 725 352
Fax: +387 (0) 33 725 357
E-mail: centar@idc.org.ba
Web: www.idc.org.ba

**Kruh svetog Ante, Humanitarno-karitativna orga-
nizacija Franjevačke provincije Bosne srebrenе**

Adresa: Zagrebačka 18, Sarajevo
Poštanski broj: 71 000
Bosna i Hercegovina
Tel: +387 (0) 33 711 121
+387 (0) 33 653 239
Fax: +387 (0) 33 711 120
E-mail: tcentar@kruhsante.org
Web: www.kruhsante.org

Nansen dijalog centar Sarajevo

Adresa: Hakije Kulenovića 10, Sarajevo
Poštanski broj: 71 000
Bosna i Hercegovina
Tel: +387 (0) 33 556 846
Fax: +387 (0) 33 556 845
E-mail: office@ndcsarajevo.org
Web: www.ndcsarajevo.org

Obrazovanje gradi BiH

Adresa: Dobojska 4, Sarajevo
Poštanski broj: 71 000
Tel/fax: +387 (0) 33 710 580
+387 (0) 33 710 581
E-mail: oghbh@bih.net.ba
ogbh@open.net.ba
Web: www.ogbh.com.ba

Pravoljudski, filmski festival o ljudskim pravima

Adresa: Zmaja od Bosne 8, Sarajevo
Poštanski broj: 71 000
Bosna i Hercegovina
E-mail: festival@pravoljudski.org
Web: www.pravoljudski.org

Savez logoraša Bosne i Hercegovine

Adresa: Obala Kulina-bana 24, Sarajevo
Poštanski broj: 71 000
Tel/fax: +387 (0) 33 210 301
E-mail: slbih@bih.net.ba
Web: www.logorasibih.ba

Savez udruženja logoraša Kantona Sarajevo

Adresa: Sarači 77, Sarajevo
Poštanski broj: 71 000
Bosna i Hercegovina
Tel/fax: +387 (0) 33 232 925
E-mail: sulks3@bih.net.ba
Web: www.accts.org.ba

Savez udruženja-udruga izbjeglica, raseljenih lica i povratnika u BiH

Adresa: Mihrivoda 29, Sarajevo
Poštanski broj: 71 000
Tel: +387 (0) 33 239 604
+387 (0) 33 239 605
Fax: +387 (0) 33 273 581
E-mail: sirl@bih.net.ba
Web: www.sirlbih.org

TERCA

Adresa: Envera Šehovića 44, Sarajevo
Poštanski broj: 71 000
Bosna i Hercegovina
Tel/fax: +387 (0) 33 618 996
E-mail: info@terca.ba
Web: www.kucaprijatelja.org

Udruženje/udruga BH novinari

Adresa: Kralja Tvrta 5/5, Sarajevo
Poštanski broj: 71 000
Bosna i Hercegovina
Tel/fax: + 387 (0) 33 223 818
+ 387 (0) 33 443 072
E-mail: bhnovinari@bhnovinari.ba
Web: www.bhnovinari.ba

Vaša prava Bosne i Hercegovine

Adresa: Dolina 9, Sarajevo
Poštanski broj: 71 000
Bosna i Hercegovina
Tel/fax: +387 (0) 33 260 360
+387 (0) 33 260 370
Web: www.vasaprava.org

**Vaša prava Bosne i Hercegovine,
regija „Centar“ (centrala)**

Adresa: Lukavička cesta do 39, Sarajevo
Poštanski broj: 71 000
Bosna i Hercegovina
Tel/fax: +387 (0) 38 220 544
+387 (0) 33 789 105
+387 (0) 33 789 106
+387 (0) 33 789 115
E-mail: ermink@vasaprava.org
nedzmijak@vasaprava.org
Web: www.vasaprava.org

XY FILMS

Adresa: Zagrebačka 20, Sarajevo
Poštanski broj: 71 000
Bosna i Hercegovina
Tel: +387 (0) 33 524 187
Fax: + 387 (0) 33 615 014
E-mail: Info@xyfilms.com
Web: www.xyfilms.net

Žene ženama

Adresa: Derebent 41, Sarajevo
Poštanski broj: 71 000
Bosna i Hercegovina
Tel/fax: +387 (0) 33 219 640
+387 (0) 33 214 673
E-mail: zene2000@bih.net.ba
Web: www.zenezenama.com

Žena žrtva rata

Adresa: Trg Oteškog bataljona 64, Sarajevo-Ilič
Poštanski broj: 71 000
Bosna i Hercegovina
Tel/fax: +387 (0) 33 628 121
E-mail: uredzenazrtva_rata@bih.net.ba
Web: www.zena-zrtva-rata.ba

Život, Udruženje oboljelih od PTSP

Adresa: Bulevar Meše Selimovića 41, Sarajevo
Poštanski broj: 71 000
Bosna i Hercegovina
Mob: +387 (0) 61 377 721
+387 (0) 61 551 967
E-mail: ptspzivot@gmail.com

Srebrenica

Asocijacija studenata Srebrenice

Adresa: Srebreničkog odreda bb, Srebrenica
Poštanski broj: 75 430
Bosna i Hercegovina
Tel/fax: +387 (0) 56 440 402
E-mail: studenti.srebrenice@gmail.com
Web: www.studenti-srebrenice.org

Udruženje Prijatelji Srebrenice

Adresa: Trg Mihajla Bjelakovića bb, Srebrenica
Poštanski broj: 75 430
Bosna i Hercegovina
Tel: +387 (0) 56 440 465
Tel/fax: +387 (0) 56 440 165
E-mail: dragana.j@priateljisrebrenice.org
Web: www.priateljisrebrenice.org

Udruženje Sara-Srebrenica

Adresa: Srebreničkog odreda bb, Srebrenica
Poštanski broj: 75 430
Bosna i Hercegovina
Tel: +387 (0) 56 440 542
Fax: +387 (0) 56 440 620
E-mail: sarasreb@teol.net
Web: www.sarasrebrenica.org

Vaša prava Bosne i Hercegovine, regija „Sjever“

Adresa: Titova bb, Srebrenica
Poštanski broj: 75 430
Bosna i Hercegovina
Tel/fax: +387 (0) 56 440 998
Web: www.vasaprava.org

Stolac

Udruženje Orhideja Stolac

Adresa: Kralja Tomislava bb, Stolac

Poštanski broj: 88 360

Bosna i Hercegovina

Tel/fax: +387 (0) 36 854 647

E-mail: ugorhideja@yahoo.com

Web: www.orhideja.org

Travnik

Centar za edukaciju mladih

Adresa: Mali trg bb, Travnik

Poštanski broj: 72 270

Bosna i Hercegovina

Tel/fax: +387 (0) 30 511 565

E-mail: cem@bih.net.ba

Web: www.cem.ba

Trebinje

Inicijativa za razvoj i saradnju u BiH - IRS

Adresa: Miloša Obilića bb, Trebinje
Poštanski broj: 89 101
Bosna i Hercegovina
Tel: +387 (0) 59 224 413
Fax: +387 (0) 59 225 792
Web: www.irsbih.org

Oaza

Adresa: Kralja Petra I 40, Trebinje
Poštanski broj: 89 101
Bosna i Hercegovina
Tel: +387 (0) 59 261 411
Tel/fax: +387 (0) 59 280 652
E-mail: oaza_tb@hotmail.com

Solidarnost za jug

Adresa: Kninska 1, Trebinje
Poštanski broj: 89 101
Bosna i Hercegovina
Tel/fax: +387 (0) 59 240 532
E-mail: solidarnost@paleol.net
Web: www.solidarnost.ba

Vaša prava Bosne i Hercegovine, sektor „Jug“

Adresa: Carine 3, Trebinje
Poštanski broj: 88 375
Bosna i Hercegovina
Tel/fax: +387 (0) 59 240 680
Web: www.vasaprava.org

Tuzla

Amica Educa

Adresa: Klosterska 13, Tuzla
Poštanski broj: 75 000
Bosna i Hercegovina
Tel: +387 (0) 35 248 910
+387 (0) 35 257 366
Fax: +387 (0) 35 248 911
E-mail: educa@bih.net.ba
Web: www.amica-educa.com.ba

Biro za ljudska prava

Adresa: Borić 3, Tuzla
Poštanski broj: 75 000
Bosna i Hercegovina
Tel/fax: +387 (0) 35 360 490
+387 (0) 35 360 491
+387 (0) 35 250 504
E-mail: info@hrotuzla.org.ba
biroy@hrotuzla.org.ba
biroy@bih.net.ba
Web: www.hrotuzla.org.ba

Centri civilnih inicijativa

Adresa: Jevrejska bb, Tuzla
Poštanski broj: 75 000
Bosna i Hercegovina
Tel: +387 (0) 35 363 880
Fax: +387 (0) 35 257 349
E-mail: cci@ccibh.org
Web: www.ccibh.org

Centar za pravna istraživanja i ljudska prava

Adresa: Turalibegova 63 I/3, Tuzla
Poštanski broj: 75 000
Bosna i Hercegovina
Tel/fax: +387 (0) 35 399 220
E-mail: fiduciabih@gmail.com

Crveni križ Tuzlanskog kantona

Adresa: Borić 3, Tuzla
Poštanski broj: 75 000
Bosna i Hercegovina
Tel: +387 (0) 35 318 631
Fax: +387 (0) 35 318 630
E-mail: ckkanttz@bih.net.ba
Web: www.cktk.org

Fenix, Udruženje za uzajamnu pomoć u duševnoj nevolji TK

Adresa: Izeta Sarajlića 20, Slavinovići, Tuzla
Poštanski broj: 75 000
Bosna i Hercegovina
Tel/fax: +387 (0) 35 226 577
E-mail: tk.fenix@bih.net.ba

Forum građana Tuzle

Adresa: Hadži Bakirbega Tuzlića 1, Tuzla
Poštanski broj: 75 000
Bosna i Hercegovina
Tel/fax: +387 (0) 35 258 075
+387 (0) 35 258 076
+387 (0) 35 258 079
E-mail: forum_tz@bih.net.ba
Web: http://www.forumtz.com

Helsinški parlament građana (hCa)

Tuzla/Omladinski Resursni Centar (ORC)
Adresa: Hadži Bakirbega Tuzlića 1, Tuzla
Poštanski broj: 75 000
Bosna i Hercegovina
Tel/fax: +387 (0) 35 258 077
E-mail: hcatuzla@bih.net.ba
orcuzla@bih.net.ba
Web: www.omladina-bih.net

Humanitarna organizacija Horizonti Tuzla

Adresa: Borić br 3, Tuzla
Poštanski broj: 75 000
Bosna i Hercegovina
Tel: +387 (0) 35 266 647
Tel/fax: +387 (0) 35 251 530
E-mail: psiholoski.c@bih.net.ba

IPAK - Mladost gradi budućnost

Adresa: Patriotske lige 10, Tuzla
Poštanski broj: 75 000
Bosna i Hercegovina
Tel: +387 (0) 35 257 097
Fax: +387 (0) 35 257 474
E-mail: ipak@ipak-mgb.ba
Web: www.ipak-mgb.ba

Prijateljice Tuzla

Adresa: 2. tuzlanske brigade 19/1, Tuzla
Poštanski broj: 75 000
Bosna i Hercegovina
Tel/fax: +387 (0) 35 245 210
+387 (0) 35 245 211
+387 (0) 35 245 212
E-mail: prijateljice@bih.net.ba
Web: www.prijateljice.info

Referentna grupa Tuzla

Adresa: Klosterska 3, Tuzla
Poštanski broj: 75 000
Bosna i Hercegovina
Tel/fax: +387 (0) 35 249 150,
+387 (0) 35 249 151
+387 (0) 35 249 152
E-mail: rgtuzla@rgtuzla.org
Web: www.rgtuzla.org

Snaga žene

Adresa: Slavinovići, Slanac bb, Tuzla
Poštanski broj: 75 000
Bosna i Hercegovina
Tel: +387 (0) 35 314 740
+387 (0) 35 314 741
Tel/fax: +387 35 225 447
E-mail: s.zenebh@bih.net.ba
Web: www.snagazene.org

Stećak Tuzla, Udruženje veterana rata 1992. - 1995. liječenih of PTSP

Adresa: Stari grad 1, Tuzla
Poštanski broj: 75 000
Bosna i Hercegovina
Tel/fax: +387 (0) 35 277 317
E-mail: uvr.stecak@bih.net.ba

Udruženje građana Kuća plamena mira Tuzla

Adresa: Šetalište Slana banja bb, Tuzla
Poštanski broj: 75 000
Bosna i Hercegovina
Tel: +387 (0) 35 276 330
Fax: +387 (0) 35 276 331
E-mail: info@kpm.ba
Web: www.kpm.ba

Vaša prava Bosne i Hercegovine,**regija „Sjever“ (centralna)****Adresa:** Fra Grge Martića 8, Tuzla**Poštanski broj:** 75 000

Bosna i Hercegovina

Tel/fax: +387 (0) 35 277 170

+387 (0) 35 277 185

E-mail: tuzla@vasaprava.org

nenadz@vasaprava.org

Web: www.vasaprava.org**Vesta****Adresa:** Đorđa Mihajlovića 4, PC Korzo, Tuzla**Poštanski broj:** 75 000

Bosna i Hercegovina

Tel: +387 (0) 35 363 601

+387 (0) 35 363 690

+387 (0) 35 363 691

Fax: +387 (0) 35 277 455**E-mail:** vesta@bih.net.ba**Web:** www.vesta.ba**Vive žene, Centar za terapiju i rehabilitaciju****Adresa:** Alekse Šantića bb, Slavinovići, Tuzla**Poštanski broj:** 75 000

Bosna i Hercegovina

Tel: +387 (0) 35 224 310**Tel/fax:** +387 (0) 35 224 311**E-mail:** vivezene@bih.net.ba**Web:** www.vivezene.ba**Višegrad****Udruženje žena Most****Adresa:** Karađorđeva 23, Višegrad**Poštanski broj:** 73 240

Bosna i Hercegovina

E-mail: uz_most@yahoo.com**Vitez****Udruga branitelja i invalida domovinskog rata liječenih od posttraumatskog stresnog poremećaja središnja Bosna, Centar za psihosocijalnu i pravnu pomoć branitelja i njihovih obitelji****Adresa:** Hrvatskih branitelja A5 - A9, Vitez**Poštanski broj:** 72 250

Bosna i Hercegovina

Mob: +387 63 (0) 810 181**Zenica****CARITAS Vrhbosanske nadbiskupije Sarajevo,****Regionalni centar Zenica****Adresa:** Strossmayerova 17a, Zenica**Poštanski broj:** 72 000

Bosna i Hercegovina

Tel: +387 (0) 32 446 600**Fax:** +387 (0) 32 463 702**E-mail:** zenica@caritas-sarajevo.ba**Web:** www.caritas-sarajevo.ba**Medica Zenica****Adresa:** Krivače 40, Zenica**Poštanski broj:** 72 000

Bosna i Hercegovina

Tel: +387 (0) 32 463 920

+387 (0) 32 464 930

Fax: +387 (0) 32 463 924**E-mail:** medica1@bih.net.ba**Web:** www.medica.org.ba**Zvornik****Centar informativno-pravne pomoći****Zvornik (CiPP Zvornik)****Adresa:** Svetog Save bb (hotel „Drina“), Zvornik**Poštanski broj:** 75 400

Bosna i Hercegovina

Tel/fax: +387 (0) 56 210 412**E-mail:** cipp@teol.net

cipp@rstel.net

Web: www.cipp-zv.org**Srbija⁴⁷⁹****Centar za nenasilnu akciju****Adresa:** Sudentski trg 8, Beograd**Poštanski broj:** 11 000

Srbija

Tel: +381 (0) 11 263 76 61**Tel/Fax:** +381 (0) 11 263 76 03**E-mail:** cna.beograd@nenasilje.org**Web:** www.nenasilje.org**Fond za humanitarno pravo****Adresa:** Mekenzijeva 67, Beograd**Poštanski broj:** 11 000

Srbija

Tel/Fax: +381 (0) 11 344 43 13

+381 (0) 11 344 43 14

Mob: +381 (0) 63 210 536**E-mail:** office@hlc-rdc.org**Web:** www.hlc-rdc.org**Igmanske inicijative****Kontakt: Centar za regionalizam****Adresa:** Železnička 35, Novi Sad**Poštanski broj:** 21 000

Srbija

Tel: +381 (0) 21 520 336**Tel/fax:** +381 (0) 21 528 241**E-mail:** centreg@nsccable.net

igman@nsccable.net

Web: www.igman-initiative.org

⁴⁷⁹ Pomenute su organizacije čije programske aktivnosti u oblasti tranzicijske pravde obuhvataju i teritoriju BiH.

Inicijativa mladih za ljudska prava

Adresa: Kondina 26/II, Beograd

Poštanski broj: 11 000

Srbija

Tel/fax: +381 (0) 11 337 07 57

+381 (0) 11 337 07 47

+381 (0) 11 337 30 11

+381 (0) 11 337 30 48

+381 (0) 11 337 40 18

+381 (0) 11 323 15 47

E-mail: contact@yihr.org

Web: www.yihr.org

Hrvatska⁴⁸⁰**Documenta-centar za suočavanje sa prošlošću**

Adresa: Odranska 1, Zagreb

Poštanski broj: 10000

Hrvatska

Tel: +385 (0) 1 457 23 98

+385 (0) 1 549 97 42

Fax: +385 (0) 1 549 97 44

E-mail adresa: document@zamir.net

Web stranica: www.documenta.hr

VIVISECTfest, Festival o ljudskim pravima

Adresa: Šafarikova 7, Novi Sad

Poštanski broj: 21 000

Srbija

Tel/fax: +381 (0) 21 657 20 93

Mob: +381 (0) 63 839 80 60

E-mail: vivisectfest@eunet.yu

Web: www.vivisectfest.org

Centar za mir, nenasilje i ljudska prava

Adresa: Trg Augusta Šenoe 1, Osijek

Poštanski broj: 31 000

Hrvatska

Tel: +385 (0) 31 206 886

Fax: +385 (0) 31 206 889

E-mail: centar-za-mir@centar-za-mir.hr

Web: www.centar-za-mir.hr

Žene u crnom

Adresa: Jug-Bogdanova 18/5, Beograd

Poštanski broj: 11 000

Srbija

Tel/fax: +381 (0) 11 262 32 25

E-mail: stasazen@eunet.yu

Web: www.zeneucrnog.org

⁴⁸⁰ Pomenute su organizacije čije programske aktivnosti u oblasti tranzicijske pravde obuhvataju i teritoriju BiH.

BIBLIOGRAFIJA

1. Alma Dedić, Šta je tranzicijska pravda? Pravda za žrtve u Bosni i Hercegovini (bhs) u Vrijeme razvoja br. 17, godina VI, Sarajevo 2008.
2. Argentina (eng.)
u The Encyclopedia of Genocide and Crimes Against Humanity (Macmillan Reference USA, 2004)
<http://www.ictj.org/static/Americas/Argentina/macmillan.Argentina.eng.pdf>
3. Basic Principles and Guidelines on the Right to a Remedy and Reparation for Victims of Gross Violations of International Human Rights Law and Serious Violations of International Humanitarian Law (eng.) UN General Assembly Resolution A/RES/60/147
<http://www.undemocracy.com/A-RES-60-147.pdf>
4. Posttraumatski stresni poremećaj - nevidljiva rana (bhs)
Bilten Udruženja veterana rata 1992-1995.
lječenih od PTSP-a „Stećak“ Tuzla
5. Bogdan Ivanišević, Odjel za ratne zločine u Bosni i Hercegovini: od hibridnog do domaćeg suda, Međunarodni centar za tranzicijsku pravdu, 2008. (bhs)
<http://www.ictj.org/images/content/1/0/1091.pdf>
6. Bonska konferencija o implementiranju mira, Zaključci, 1997. (bhs)
http://www.ohr.int/pic/default.asp?content_id=29660
7. Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro, Case concerning the application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide, International Court of Justice (eng.) Judgment on February 26, 2007
<http://www.icj-cij.org/docket/files/91/13685.pdf>
8. Christine McNab i John Furnari, Zašto je tranzicijska pravda važna za Bosnu i Hercegovinu (bhs) u Vrijeme Razvoja, Broj 17, godina VI, Sarajevo 2008.
9. Događaji u i oko Srebrenice od 10. do 19. jula 1995. (Republika Srpska, bhs)
Izvještaj Komisije Vlade Republike Srpske za istraživanje događaja u i oko Srebrenice od 10. do 19. jula 1995. godine
<http://www.forumtz.com/bos/imgDoc/Srebrenica.pdf>
10. Državna strategija za rad na predmetima ratnih zločina (BiH, bhs)
<http://www.mpr.gov.ba/userfiles/file/Projekti/Drzavna%20strategije%20za%20rad%20na%20predmetima%20RZ.pdf>
11. Izborni zakon Bosne i Hercegovine (BiH, bhs) Službeni glasnik Bosne i Hercegovine, br. 23/01
http://www.sudbih.gov.ba/files/docs/zakoni/ba/izborni_zakon_23_01_-_bos.pdf
12. Izvještaj o stanju ljudskih prava u BiH za 2007. godinu, Helsinski komitet za ljudska prava u BiH (bhs)
<http://www.bh-hchr.org/izvjestaji/izvj2007.htm>
13. Jonathan Sisson, Introduction - Guatemala, Bosnia - Herzegovina, and a Conceptual Framework for Dealing with the Past (eng.) in Dealing with the Past in Post-Conflict Societies: Ten Years after the Peace Accords in Guatemala and Bosnia - Herzegovina, Swisspeace Annual Conference 2006, 2007
http://www.swisspeace.ch/typo3/fileadmin/user_upload/pdf/Conference_Paper/CP_Jahreskonferenz_2007__1_.pdf
14. Kodeks sudske etike (bhs)
<http://hjpc.ba/coe/?cid=2158,2,1>
15. Kako ostvariti pravo na zaštitu kao civilna žrtva rata u Federaciji BiH, Vodič za civilne žrtve rata, ICMP, Sarajevo, 2007 (bhs)
<http://www.ic-mp.org/wp-content/uploads/2007/12/fbih-guidebook.pdf>
16. Kako ostvariti pravo na zaštitu kao civilna žrtva rata u Republici Srpskoj, Vodič za civilne žrtve rata, ICMP, Sarajevo, 2007 (bhs)
<http://www.ic-mp.org/wp-content/uploads/2007/12/fbih-guidebook.pdf>
17. Krivični zakon Bosne i Hercegovine (BiH, bhs) Službeni glasnik Bosne i Hercegovine br. 3/03, 32/03, 37/03, 54/04, 61/04, 30/05, 53/06, 55/06, 32/07
http://www.sudbih.gov.ba/files/docs/zakoni/ba/Criminal_Code_of_BH_bos.pdf
18. Mark Freeman, Bosnia and Herzegovina: Selected Developments in transitional Justice, International Center for Transitional Justice, 2004 (eng.)
<http://www.ictj.org/images/content/1/1/113.pdf>
19. Mark Freeman (Mark Frimen), Šta je tranziciona pravda (bhs)
u Forum za tranzicionu pravdu, Fond za humanitarno pravo, Beograd, april 2007.

20. Nacrt Revidirane strategije BiH z
a provedbu Aneksa VII Dejtonskog
mirovnog sporazuma (BiH, bhs)
<http://www.mhrr.gov.ba/PDF/Na-crtRevidiraneStrategije.pdf>
21. Pravilnik o postupku i dokazima Međunarodnog
krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju (bhs)
IT/32/Rev.42
http://www.icty.org/x/file/Legal%20Library/Rules_procedure_evidence/IT32_rev42_bcs.pdf
22. Pravda i istina u BiH iz perspektive javnosti,
Sistem ranog upozoravanja UNDP-a,
specijalni izveštaj za 2005. godinu (bhs)
23. Pravilnik o utvrđivanju procenta vojnog
invaliditeta (Federacija BiH, bhs), Službene
novine Federacije BiH br. 33/04
http://www.fmbi.gov.ba/bosanski/zakoni/pravilnici/pravilnik_o_utvrdjivanju_procenta_vojnog_invalideta.php
24. Predmet Selimović i ostali
protiv Republike Srpske (bhs)
presuda Doma za ljudska prava u predmetu
CH01-8365 iz 2003. godine.
<http://www.hrc.ba/DATABASE/decisions/CH01-8365%20SREBRENICA%20Admissibility%20and%20Merits%20B.pdf>
25. Prosecution Initiatives, Rule of Law Tools
for Post Conflict States, Office of the United
Nations High Commissioner for Human Rights
(OHCHR), New York and Geneva, 2006 (eng.)
26. Reparations Programmes, Rule of Law Tools
for Post Conflict States, Office of the United
Nations High Commissioner for Human Rights
(OHCHR), New York and Geneva, 2008 (eng.)
27. Report on the Judicial Status of the International
Tribunal for the Former Yugoslavia and the
Prospects for Referring Certain
Cases to National Courts, June 2002. (eng.)
S/2002/678
<http://www.undemocracy.com/S-2002-678.pdf>
28. Revidirana strategija za provedbu Aneksa VII
Dejtonskog mirovnog sporazuma (BiH, bhs)
<http://www.mhrr.gov.ba/PDF/Izbjeglice/Revidirana%20Strategija%20BiH%20za%20provedbu%20Aneksa%20VII%20DMS.pdf>
29. Rome Statute of the
International Criminal Court (eng.)
U.N. Doc. A/CONF.183/9*
<http://untreaty.un.org/cod/icc/statute/romefra.htm>
30. Security Council Resolution 780 (eng.)
S/RES/780
<http://www.nato.int/lfor/un/u921006b.htm>
31. Security Council Resolution 827 (eng.)
S/RES/827
http://www.un.org/icty/legaldoc-e/basic/statut/S-RES-827_93.htm
32. Security Council Resolution 1503 (eng.)
S/RES/1503
<http://69.94.11.53/ENGLISH/Resolutions/s-res-1503e.pdf>
33. Security Council Resolution 1534 (eng.)
S/RES/1534
<http://69.94.11.53/ENGLISH/Resolutions/s-res-1534e.pdf>
34. Sporazum o preuzimanju uloge suosnivača za
Institut za nestale osobe Bosne i Hercegovine
između Vijeća ministara i Međunarodne
komisije za nestale osobe (BiH, bhs)
u Primjena zakona o nestalim osobama BiH,
Vodič za obitelji nestalih osoba, Ministarstvo za
ljudska prava i izbjeglice BiH, Sarajevo, 2006.
35. Statut Međunarodnog krivičnog
suda za bivšu Jugoslaviju (bhs)
http://www.icty.org/x/file/Legal%20Library/Statute/statute_feb08_bcs.pdf
36. Strategija za reformu sektora prava
u Bosni i Hercegovini za razdoblje od
2008. do 2012. godine (BiH, bhs)
http://www.mpr.gov.ba/userfiles/file/Projekti/SRSP_u_BiH_-_HJ.pdf
37. The rule of law and transitional justice
in conflict and post-conflict societies,
Report of the Secretary-General (eng.)
S/2004/616
<http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N04/395/29/PDF/N0439529.pdf?OpenElement>
38. Transitional Justice (eng.)
u The Encyclopedia of Genocide and Crimes
Against Humanity (Macmillan Reference USA, 2004)
<http://ictj.org/static/TJApproaches/WhatIsTJ/macmillan.TJ.eng.pdf>
39. Tranziciona pravda u
postjugoslovenskim zemljama (bhs)
Izvještaj Fonda za humanitarno pravo (Beograd,
Srbija), Istraživačko-dokumentacionog centra (Sarajevo, BiH) i Dokumente (Zagreb, Hrvatska), 2006.
<http://www.hlc-rdc.org/uploads/editor/Tranziciona-srp.pdf>

40. Tranzicciona pravda u postjugoslovenskim zemljama (bhs)
Izvještaj Fonda za humanitarno pravo (Beograd, Srbija) i Dokumente (Zagreb, Hrvatska), 2007.
http://www.hlc-rdc.org/uploads/editor/file/Izvestaji/Tranzicciona-pravda-2007/izvestaj_tran_pravda_srp.pdf
41. Truth Commissions (eng)
Rule of Law Tools for Post Conflict States, Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights (OHCHR), New York and Geneva, 2006
42. Uporedna analiza pristupa pravima izbjeglica i raseljenih osoba 2005 (BiH, bhs)
<http://www.mhrr.gov.ba/PDF/Upo-rednaAnalizaBosanskiWEB.pdf>
43. Uputstvo o provođenju procedura za odabir korisnika programa pomoći u obnovi stambenih jedinica u svrhu povratka (BiH, bhs)
Službeni glasnik Bosne i Hercegovine br. 25/04
44. Ustav BiH (BiH, bhs)
http://www.ccbh.ba/public/down/USTAV_BOSNE_I_HERCEGOVINE_bos.pdf
45. Velasquez Rodriguez Case (eng.)
Judgment of July 29, 1988, Inter-Am. Ct.H.R. (Ser. C) No. 4 (1988).
http://www1.umn.edu/humanrts/iachr/b_11_12d.htm
46. Vetting: an Operational Framework (eng.)
Rule of Law Tools for Post-Conflict States, Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights (OHCHR), 2006
47. Vetting Public Employees in Post-conflict Settings (eng.)
Operational Guidelines, Bureau for Crisis Prevention and Recovery, UNDP, New York, 2006.
48. Zakon o Agenciji za identifikacione dokumente, evidenciju i razmjenu podataka Bosne i Hercegovine (BiH, bhs), Službeni glasnik BiH br. 56/08.
http://cipsweb.iddea.gov.ba/Zakoni/Bosanski/Zakon_o_Agenciji.pdf
49. Zakon o Državnoj agenciji za istrage i zaštitu (BiH, bhs)
Službeni glasnik Bosne i Hercegovine br. 27/04
<http://www.sipa.gov.ba/bo/regulativa.html>
50. Zakon o izbjeglicama iz BiH i raseljenim osobama u BiH (BiH, bhs)
Službeni glasnik Bosne i Hercegovine br. 23/99, 21/03 i 33/03
51. Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o ministarstvima i drugim organima uprave Bosne i Hercegovine (BiH, bhs)
http://www.vijeceministara.gov.ba/bo-sanski/zakon_o_di_zakon_organii.pdf
52. Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite obitelji s djecom (Federacija BiH, bhs)
<http://fmrsp.gov.ba/s/images/stories/zakoni/Zakon%20o%20izmjenama%20i%20dopunama%20zakona%20o%20osnovama%20socijalne%20zasti-te%20sl%20novine%20FBiH%2039-%202006.pdf>
53. Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o Vijeću ministara Bosne i Hercegovine (BiH, bhs)
http://www.vijeceministara.gov.ba/bo-sanski/zakon_o_di_zakon_o_min.pdf
54. Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o zaštiti civilnih žrtava rata RS (Republika Srpska, bhs)
Službeni glasnik Republike Srpske br. 60/07
http://www.narodnaskupstinars.net/cir/zakoni/zakon.php?id_zakona=243
55. Zakon o krivičnom postupku Bosne i Hercegovine (BiH, bhs)
Službeni glasnik Bosne i Hercegovine br. 3/03, 32/03, 36/03, 26/04, 63/04, 13/05, 48/05, 46/06, 76/06, 29/07, 32/07, 53/07, 76/07, 15/08, 58/08, 12/09, 16/09
http://www.sudbih.gov.ba/files/docs/zakoni/ba/Zakon_o_krivicnom_postupku_BiH_-_pre-ciscena,_nezvanicna_verzija.pdf
56. Zakon o ministarstvima i drugim organima uprave Bosne i Hercegovine (BiH, bhs)
http://www.vijeceministara.gov.ba/bo-sanski/zakon_o_ministarstvima_b.pdf
57. Zakona o nestalim osobama (BiH, bhs)
Službeni glasnik Bosne i Hercegovine br. 50/04 u Primjena zakona o nestalim osobama BiH, Vodič za obitelji nestalih osoba, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH, Sarajevo, 2006.
58. Zakon o Obavještajno-sigurnosnoj agenciji Bosne i Hercegovine (BiH, bhs), Službeni glasnik BiH", br. 12/04, 20/04 i 56/06
<http://www.osa-oba.gov.ba/zakonhr.htm>
59. Zakon o osnivanju Instituta za medicinsko vještačenje zdravstvenoga stanja (Federacija BiH, bhs)
<http://fmrsp.gov.ba/s/images/stories/zakoni/Zakon%20o%20osnivanju%20instituta%20za%20medicinsko%20vjestacenje.pdf>

60. Zakon o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodice s djecom (Federacija BiH, bhs)
 Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine br. 36/99
<http://fmrsp.gov.ba/s/images/stories/zakoni/zakon%20o%20osnovama%20socijalne%20zastite%20sl%20novine%20FBiH%2036-99.pdf>
61. Zakon o pravima boraca, vojnih invalida i porodica poginulih boraca odbrambeno-otadžbinskog rata Republike Srpske (Republika Srpska, bhs)
 Službeni glasnik Republike Srpske br. 55/07
http://www.narodnaskupstinars.net/cir/zakoni/zakon.php?id_zakona=240
62. Zakon o pravima branilaca i članova njihovih porodica (Federacija BiH, bhs)
 Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine br. 33/04 i 56/05
http://www.fmbo.gov.ba/bosanski/zakoni/zakon_o_pravima_branilaca_i Klanova_porodice.php
63. Zakon o pravima demobiliziranih branilaca i članova njihovih porodica (Federacija BiH, bhs),
 Službene novine Federacije BiH br. 61/06 i 27/08
http://www.fmbo.gov.ba/bosanski/zakoni/zakon_o_posebnim_pra-vima_demobiliziranih_boraca.php
64. Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji, ospozobljavanju i zapošljavanju invalida (Republika Srpska, bhs)
 Službeni glasnik Republike Srpske br. 98/04
http://www.narodnaskupstinars.net/cir/zakoni/zakon.php?id_zakona=45
65. Zakon o programu zaštite svjedoka u Bosni i Hercegovini (bhs)
 Službeni glasnik Bosne i Hercegovine br. 29/04
http://www.sudbih.gov.ba/files/docs/zakoni/ba/zakon_o_programu_zasti-te_svjedoka_29_04_-_bos.pdf
66. Zakon o Sudu BiH (BiH, bhs)
 Službeni glasnik Bosne i Hercegovine br. 29/00, 16/02, 24/02, 3/03, 37/03, 42/03, 4/04, 9/04, 35/04, 61/04, 32/07
http://www.sudbih.gov.ba/files/docs/zakoni/ba/Zakon_o_Sudu_BiH_-_precisceni,_nezvanicni_tekst.pdf
67. Zakon o ustupanju predmeta od strane Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju Tužilaštvo Bosne i Hercegovine i korištenju dokaza i korištenju dokaza pribavljenih od Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju u postupcima pred sudovima u Bosni i Hercegovini (BiH, bhs)
 Službeni glasnik Bosne i Hercegovine, 61/04, 46/06, 53/06, 76/06
http://www.sudbih.gov.ba/files/docs/zakoni/ba/Zakon_o_ustupanju_predme-ta_-_precisceni,_nezvanicni_tekst.pdf
68. Zakon o Vijeću ministara Bosne i Hercegovine (BiH, bhs), Službeni glasnik BiH br. 38/02
http://www.vijeceministara.gov.ba/bosanski/zakon_o_vm_b.pdf
69. Zakon o Visokom sudsakom i tužilačkom vijeću Bosne i Hercegovine (BiH, bhs)
 Službeni glasnik Bosne i Hercegovine br. 25/04
<http://www.hjpc.ba/docs/vstvdocs/pdf/ZakonVSTVIntegralni%20tekst.pdf>
70. Zakon o zaštiti civilnih žrtava rata u Republici Srpskoj (Republika Srpska, bhs)
 Službeni glasnik Republike Srpske, br. 25/93, 1/94 - Posebno izdanje, 32/94, 37/07 i 60/07
71. Zakon o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka (BiH, bhs)
 Službeni glasnik Bosne i Hercegovine 3/03, 21/03, 61/04, 55/05
http://www.sudbih.gov.ba/files/docs/zakoni/ba/ZAKON_O_ZASTITI_SVJEDO-KA POD_PRIJETNjom_I_UGROZENIH_SVJE-DOKA_-_precisceni,_nezvanicni_tekst.pdf
72. Zakon o zaštiti tajnih podataka (BiH, bhs)
 Službeni glasnik BiH br. 54/05
http://www.mup.vladars.net/zakoni_lt/bih/Zakon%20o%20zastiti%20tajnih%20podataka_lat.pdf
- Arhivska građa**
73. Konačni zaključci u Bijeljini (bhs)
 Izvještaj međunarodnog medijatora za BiH od 15. septembra 2004. godine
 Arhiv UNDP BiH, Sarajevo
74. Novi način - Novi početak (bhs)
 brošura Tužilaštva BiH, Posebni odjel za ratne zločine
 Arhiv UNDP BiH, Sarajevo
75. Obavijest Generalnog tajništva Vijeća ministara od 8.8.2006, broj 05-07-613/25-06 (bhs)
 Arhiv UNDP BiH, Sarajevo

76. Odluka Vijeća ministara o formiranju Državne komisije za ispitivanje istine o stradanjima Srba, Hrvata, Bošnjaka, Jevreja i ostalih u Sarajevu u periodu od 1992. godine do 1995. godine, 25. maj 2006. Godine (bhs)
Arhiv UNDP BiH, Sarajevo

77. Protokol o saradnji između Komisije za istinu i pomirenje Skupštine opštine Bijeljina i NVO-a Istina, pravda, pomirenje iz Tuzle (bhs)
Arhiv UNDP BiH, Sarajevo

78. Uvod u tranzicijsku pravdu (bhs)
predavanje Marka Freemana (Mark Frimen), direktora ICTJ za međunarodne odnose, u okviru ljetne škole koju su tokom juna 2005. godine organizirale NVO Fond za humanitarno pravo (Srbija, Beograd), Istraživačko-dokumentacioni centar (BiH, Sarajevo) i Dokumenta (Hrvatska, Zagreb) na Paliću (Srbija).

79. Zakon o Komisiji za istinu i pomirenje u BiH (eng.)
Arhiv UNDP BiH, Sarajevo

80. Izmjene i dopune Zakona o Komisiji za istinu i pomirenje u BiH (eng.) Arhiv UNDP BiH, Sarajevo

Internet građa

81. Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava (bhs)
<http://www.institut-genocid.ba/tekst.php?id=146>

82. Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju (MKSJ) (bhs)
www.un.org/icty

83. Sud Bosne i Hercegovine (bhs)
www.sudbih.gov.ba

84. Tužilaštvo BiH (bhs)
www.tuzilastvobih.gov.ba

85. Ured registrara Suda BiH (bhs)
<http://www.registrarbih.gov.ba/index.php?opcija=sadrzaji&id=1&jezik=b>

86. What is Transitional Justice (eng.)
<http://www.ictj.org/en/tj/>

Razvojni program Ujedinjenih nacija u Bosni i Hercegovini

Marsala Tita 48, 71 000 Sarajevo
Tel: (387 33) 276 800, Faks: (387 33) 552 330
Web stranica: www.undp.ba